

RAZVOJ ZAVAROVANIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

REGIONALNI RAZVOJ 3
RAZVOJ ZAVAROVANIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

REGIONALNI RAZVOJ 3
**RAZVOJ ZAVAROVANIH
OBMOČIJ V SLOVENIJI**

Uredili:

**Janez Nared
Drago Perko
Nika Razpotnik Visković**

Ljubljana 2011

REGIONALNI RAZVOJ 3

RAZVOJ ZAVAROVANIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

© 2011, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Uredniki: Janez Nared, Drago Perko, Nika Razpotnik Visković

Uredniški odbor: David Bole, Igor Gabrenja, Katarina Groznik Zeiler, Andrej Horvat, Marko Hren,
Luka Juvančič, Marija Markeš, Janez Nared, Drago Perko, Marjan Ravbar, Aleš Smrekar,
Igor Strmšnik, Alma Zavodnik Lamovšek

Recenzenti: David Bole, Igor Gabrenja, Katarina Groznik Zeiler, Andrej Horvat, Marko Hren,
Luka Juvančič, Marija Markeš, Janez Nared, Drago Perko, Marjan Ravbar, Aleš Smrekar,
Alma Zavodnik Lamovšek

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Oblikovanje naslovnice: Milojka Žalik Huzjan

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o., Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
SLUŽBA VLADE RS ZA LOKALNO SAMOUPRAVO
IN REGIONALNO POLITIKO

SLOVENSKI
REGIONALNO
RAZVOJNI
SKLAD

Izdajo monografije sta sofinancirala Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko ter Slovenski regionalno razvojni sklad.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911:502.17(497.4)(082)(0.034.2)
719(497.4)(082)(0.034.2)
502.17(497.4)(082)(0.034.2)

RAZVOJ zavarovanih območij v Sloveniji [Elektronski vir] / uredili Janez Nared, Drago Perko, Nika Razpotnik Visković. - El. knjiga. - Ljubljana : Založba ZRC, 2013. - (Regionalni razvoj, ISSN 1855-5780 ; 3)

ISBN 978-961-254-582-6 (pdf)
<https://doi.org/10.3986/9789612545826>
1. Nared, Janez
269555968

VSEBINA

<i>Bojan Suvorov</i> Predgovor	9
<i>Janez Nared</i> Uvodnik	10
<i>Matjaž Hribar, Mateja Šmid Hribar, Bojan Erhartič</i> Premislek o razvoju in zavarovanih območjih	11
<i>Katarina Groznik Zeiler</i> Razvojna vloga zavarovanih območij v Sloveniji	23
<i>Andrej Sovinc, Živa Fišer Pečnikar, Anton Gosar</i> Govorimo isti jezik? Primerjava mednarodnih in slovenskih meril kategorizacije zavarovanih območij	33
<i>Mateja Breg Valjavec, Katarina Polajnar Horvat</i> Upravljanje zavarovanih in/ali vodozbirnih območij obmorskih mokrišč Sečoveljske soline, Strunjanske soline in Škocjanski zatok	41
<i>Gregor Balažič, Igor Jurinčič, Ljudmila Sinkovič</i> Naravni rezervat Škocjanski zatok kot del integralnega turističnega proizvoda	53
<i>Valentina Brečko Grubar, Gregor Kovačič</i> Odnos prebivalcev Mestne občine Koper do Škocjanskega zatoka	63
<i>Jasna Fakin Bajec</i> Prakse varovanja kraške krajine: prizadevanja za zavarovano območje Krasa med političnimi akterji, stroko in lokalnim prebivalstvom	71
<i>Ljubo Lah</i> Zavarovanje Krasa	79
<i>Maja Simoneti, Petra Vertelj Nared</i> Varstvo kot razvojna priložnost ob upoštevanju kompleksnosti	91
<i>Aleš Smrekar, Bojan Erhartič, Mateja Šmid Hribar</i> Pomen zavarovanih območij v mestnih središčih na primeru Krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib	101
<i>Blaž Komac, Matija Zorn</i> Vloga zavarovanih območij pri blažitvi naravnih nesreč	113
<i>Matej Ogrin</i> Je trajnosten razvoj zavarovanih območij mogoč brez trajnostne mobilnosti?	127

<i>Irena Mrak</i>	
Načrtovanje sonaravnega razvoja pustolovske rekreacije v zavarovanih območjih Slovenije – primer pohodništva	139
<i>Miha Bratec, Mojca Stubelj Ars</i>	
Konceptualni konkurenčni model za razvoj ekoturizma v slovenskem zavarovanem visokogorju	147
<i>Jurij Gulič, Štefan Posilovič, Gregor Danev, Mihaela Solar</i>	
Sklad za ohranjanje narave Pohorje	157
<i>Romina Rodela</i>	
Lokalne akcijske skupine in območja Nature 2000	165
<i>Vesna Miličič, Andrej Udovč</i>	
Prostorska analiza spremembe rabe tal na območju Krajinskega parka Ljubljansko barje od vpeljave kmetijsko-okoljskega programa (KOP) v letu 2007	171
<i>Romina Rodela, Gregor Torkar</i>	
Percepcija razvojnih možnosti lokalnega prebivalstva v Krajinskem parku Goričko	187
<i>Marta Svetina Veder, Jerneja Kemperle, Milan Medved, Drago Potočnik</i>	
Trajnostno razvojni potencial Krajinskega parka Golte	193

PREDGOVOR

Vlada Republike Slovenije posveča posebno pozornost izvajanju regionalne politike, ki je ena pomembnejših politik v Sloveniji. Ta se nadgrajuje tako, kot se razvijajo posamezne regije in se usmerja od prerazporejanja sredstev v spodbujanje prepoznanih notranjih razvojnih potencialov posameznih regij. To se kaže tudi v novem Zakonu o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, ki je upošteval tudi preliminarnе rezultate tako imenovanega teritorialnega pregleda v izvedbi Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD). Zakon in teritorialni pregled sta upoštevala tudi aktualno gospodarsko in finančno krizo, sistemske rešitve pa gredo v smeri večje učinkovitosti razvojnih politik.

Posebno področje regionalne politike, ki mu je bilo doslej namenjene manj pozornosti in zato predstavlja tudi novo razvojno nišo, je razvoj zavarovanih območij narave. Prav temu področju na letošnjih tradicionalnih Slovenskih regionalnih dnevih, ki so namenjeni obravnavi aktualnih tem s področja regionalnega razvoja, posvečamo posebno pozornost. Soočiti želimo nosilce regionalnega razvoja na nacionalni, regionalni in lokalni ravni, načrtovalce, izvajalce, raziskovalce, evalvatorje slovenske regionalne politike, in tako spodbuditi razpravo, na podlagi katere bomo opredelili razvojne priložnosti zavarovanih območij v Sloveniji.

Območja Nature 2000 obsega kar 36 odstotkov slovenskega ozemlja. Ta območja javnost in tudi nosilci razvoja, ki tam delujejo, pogosto razumejo predvsem kot omejitve lastnega razvoja. Vendar razvoj zavarovanih območij ne more predstavljati zgolj vzpostavljanje varovalnih mehanizmov, ki so nadvse pomembni za ohranjanje zdravega in biotsko raznovrstnega okolja tudi za prihodnje generacije. Razmišljati moramo zunaj znanih okvirjev in vključevati sonaravni razvoj gospodarstva, saj bomo lahko le na ta način dosegli dvig dodane vrednosti in večjo stopnjo zaposlenosti. Visoka stopnja kakovosti življenja prebivalcev je namreč naša jasna zaveza, saj želimo, da na teh območjih še naprej živijo in delajo.

Knjiga je zastavljena kot zbirka spoznanj o novih razvojnih priložnostih, ki jih morajo uresničiti slovenske regije, da bomo lahko skupaj dosegali cilje strategije Evropske unije za prihodnje desetletje »Evropa 2020« – torej pametno, trajnostno in vključujoče gospodarstvo.

mag. Bojan Suvorov,
državni sekretar,

Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko

UVODNIK

Slovenija je z naravnega in kulturnega vidika izjemno bogata. To se ob zavedanju pomembnosti naravne in kulturne dediščine kaže v obsežnih zavarovanih območjih, razvojne posebnosti teh območij pa morajo svoj odsev najti tudi na področju regionalnega razvoja. Zaradi ranljivosti odnosov v zavarovanih območjih je celovito načrtovanje še toliko zahtevnejše, saj ni njegova skrb zgolj varovanja biodiverzitete in naravne dediščine, temveč zlasti trajnostni razvoj in ohranjanje vzpostavljenih razmerij med človekom in naravo, ki se kažejo v svojstveni kulturni pokrajini.

Zavarovana območja s svojimi vrednotami ponujajo številne razvojne možnosti, ki pa jih je vendarle treba umestiti v obstoječe režime varovanja. Slednje vse prevečkrat dojemamo kot oviro pri iskanju razvojnih rešitev, kar bi lahko omilili, če bi pri opredeljevanju zavarovanih območij in režimov varovanja soočili vse razvojne akterje ter z dialogom poiskali najprimernejše rešitve. S tem ne moremo mimo celovitega načrtovanja, ki upošteva vse vidike razvoja ter tvorno sodelovanje vseh deležnikov. Pomembno vlogo morata imeti tudi participativni proces in aktivno vključevanje deležnikov pri načrtovanju in sprejemanju razvojnih odločitev, pa tudi pri njihovi izvedbi in vrednotenju.

Celovito načrtovanje in aktivno vključevanje deležnikov stroka že dolgo izpostavlja kot najprimernejšo obliko odločanja o prihodnji ureditvi določenega območja, vendar pa je politika za tovrstna opozorila pogosto gluha. Medministrski usklajevalni organi pogosto ne delujejo, posamezne ustanove pa sprejemajo odločitve skladno s svojimi prepričanji in večkrat neodvisno od drugih odločevalcev v prostoru. Slednje se kaže v neuskajenosti ravnanj ministrstev, protislovnosti posameznih programskih in strateških usmeritev, najbolj občutno pa pri konkretnem umeščanju projektov in dejavnosti v prostoru.

Dosedanjo prakso delnih rešitev in pomanjkljivega usklajevanja je zato treba preseči, saj se ta prepogosto kaže v zgrešenih razvojnih posegih ter nezaupanju in konfliktih med posameznimi deležniki. Svoj del odgovornosti mora sprejeti tudi stroka, ki kljub poudarjanju celovitega načrtovanja ob pomanjkanju pripravljenosti za dialog in usklajevanje prepogosto podleže svojim enostranskim pogledom.

Ker so prav zavarovana območja tista, kjer sta usklajenost med deležniki in hkratno upoštevanje okoljskih predpostavk ključna za skladen razvoj, skušamo v monografiji iskati vzorce za usklajevanje, dogovarjanje in spodbujanje razvoja, ki bodo sloneli na potencialih območij in jih ohranjali, istočasno pa omogočali trajnostno rast in razvoj. Želimo, da bi prispevki pripomogli k boljšemu poznavanju problematike zavarovanih območij in zagotovili dovolj trdne temelje za konstruktivno razpravo, katere cilj je izboljšanje in optimiziranje upravljanja zavarovanih območij.

dr. Janez Nared

PREMISLEK O RAZVOJU IN ZAVAROVANIH OBMOČJIH

mag. Matjaž Hribar

Zavod za raziskovanje narave in okolja – ZRNO

Predoslje 2c, 4000 Kranj

matjaz.hribar@gmail.si

mag. Mateja Šmid Hribar, Bojan Erhartič

Geografski inštitut Antona Melika, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana

mateja.smid@zrc-sazu.si, bojaner@zrc-sazu.si

UDK: 91:712.2(497.4-751)

712.2:502.131.1(497.4-751)

IZVLEČEK

Premislek o razvoju in zavarovanih območjih

V prispevku avtorji podajo analizo pojma zavarovanja, kot izhaja iz zakonodajnih aktov, ter razmislek o razvoju in njegovih možnostih z vidika trajnostne paradigme. Posebej izpostavljajo različne tipe zavarovanih območij, pri čemer opozarjajo, da stopnja zavarovanja določa dopuščeni obseg in globino človekovega vpliva. Razvojni in varstveni interesi tvorijo kompleksna razmerja, ki so specifična za vsako zavarovano območje. Z vidika trajnostne paradigme in razvojnih potencialov se oba vidika med sabo dopolnjujeta in ne izključujeta, zato so avtorji razmišljali o vzrokih, zaradi katerih so zavarovana območja pogosto napačno razumljena in nepriljubljena.

KLJUČNE BESEDE

geografija, razvoj, trajnostni razvoj, zavarovano območje, naravna in kulturna dediščina

ABSTRACT

Thoughts on development and protected areas

This paper analyzes the concept of protection as stipulated by legislative acts and reflects on development and its potentials in terms of a sustainable paradigm. It highlights various types of protected areas while drawing attention to the fact that levels of protection define the extent and depth of anthropogenic impacts. Development and protection interests form complex relationships that are specific to each protected area. From the perspective of a sustainable paradigm and development potential, both aspects are complementary and not mutually exclusive. The authors therefore consider the reasons protected areas are often misunderstood and unpopular.

KEY WORDS

geography, development, sustainable development, protected areas, natural and cultural heritage

1 Uvod

Iskanje odgovora na vprašanje, kako je mogoče snovati razvoj na zavarovanih območjih, ni novo. Pravzaprav je staro toliko kot ideja o trajnostnem razvoju, ki odgovarja, da sta razvoj in varovanje sopotnika in ne tekmeča v prostoru. To postane očitno že, če pogledamo osnovne pojme v tej trditvi. V tradicionalnih ekonomskih sistemih je razvoj definiran kot proces maksimizacije ekonomskega kapitala (Grootaert 1998). Z vidika trajnostne paradigme, ki gradi svojo strategijo razvoja na ekonomski, socialni in ekološki trajnostnosti, pa je nujen soobstoj in razvoj vseh treh oblik kapitala. Ekonomski in socialni razvoj se torej dopolnjujeta in ne izključujeta z ohranjanjem naravnega kapitala. Zakaj se potem še vedno ukvarjamo z dilemo, ali dati prednost razvoju ali varovanju? Iz prakse je razvidno, da se je treba pogosto odločiti, kateri vrsti kapitala dati prednost na račun druge. Odločitve otežuje dejstvo, da človek z naraščajočimi potrebami po rabi naravnih virov in z vedno boljšim poznavanjem ekoloških zakonitosti postaja vse bolj globalni ekološki dejavnik. Uvodno vprašanje, zakaj se ukvarjati z razvojem v zavarovanih območjih, pridobi širšo aktualnost, če ga spričo povedanega nekoliko preoblikujemo. Ali sploh lahko razmišljamo o kakršnemkoli dolgoročnem razvoju zunaj zavarovanih območij, če ne najdemo učinkovite formule za trajnosten razvoj znotraj zavarovanih območij, kjer je naravnega kapitala največ? Razvojne rešitve znotraj zavarovanih območij ponujajo vzorec obnašanja v okviru okoljskih omejitev, ki veljajo tudi zunaj zavarovanih območij. Uspeh pri iskanju rešitev bo v veliki meri odvisen od vključevanja človeškega kapitala, ki lahko, lahko pa tudi ne, na zavarovanem območju prispeva znanje, izkušnje, sposobnosti.

2 Varovana in zavarovana območja

Po definiciji Svetovne zveze za ohranitev narave (*The World Conservation Union – IUCN*), ki je bila sprejeta na 4. svetovnem kongresu o narodnih parkih in zavarovanih območjih leta 1992 v Caracasu, je zavarovano območje »*območje kopnega ali morja, namenjeno zavarovanju in ohranjanju biotske raznovrstnosti, naravnih in pripadajočih kulturnih virov, z upravljanjem na podlagi pravnega zavarovanja ali drugih učinkovitih sredstev*« (Parks ... 1994, citirano po Mikuš 2006). IUCN razlikuje šest kategorij zavarovanih območij: I – strogi naravni rezervat/naravno območje, II – narodni park, III – naravni spomenik, IV – zavarovani habitati rastlinskih in živalskih vrst, V – zavarovana pokrajina, VI – zavarovana območja naravnih virov.

V Sloveniji vsebinsko ravni varstva narave v grobem delimo na tri dele (Skoberne 2004; Mikuš 2006):

- naravne znamenitosti (naravne vrednote oziroma naravna dediščina),
- rastlinske in živalske vrste,
- ekološki sistemi (ekosistemi, habitatni tipi, (po)krajina).

Za vse omenjene skupine obstajajo ukrepi, s katerimi skušamo doseči varstvo posebnih delov narave (Zakon o ohranjanju narave 2004) (v nadaljevanju: ZON). Preglednica 1 prikazuje tipologijo varstva, ki izhaja iz varovalnih potreb in s tem povezanega varovalnega vrednotenja s pomočjo varovalnih, naravovarstvenih kriterijev. Namenjena je prepoznavanju in strokovnemu ovrednotenju vrednih delov narave do pridobitve pravnega statusa in varovanja z ustreznimi varstvenimi ukrepi. Na tem mestu velja opozoriti, da sam vpis v Register naravnih vrednot vrednotam še ne zagotavlja zavarovanja, temveč jim daje možnost formalnega zavarovanja. Zavarovane postanejo šele z aktom o zavarovanju.

Najbolj razširjen ukrep varstva narave je zavarovanje. 4. odstavek 49. člena ZON (2004) določa, da se za ohranjanje naravnih vrednot lahko ustanovi tudi zavarovano območje ene ali več naravnih vrednot, pri čemer 53. člen zavarovana območja opredeli na ožja (naravni spomenik, strogi naravni rezervat in naravni rezervat) ter širša (narodni park, regijski park in krajinski park) zavarovana območja. Ta opredelitev pa se ne ujema povsem z zgoraj opisano kategorizacijo IUCN. Znotraj širših so lahko tudi ožja zavarovana območja, na primer naravni rezervat Mali plac ali pa naravni spomenik Ljubljanska, oba na območju Krajinskega parka Ljubljansko barje.

Preglednica 1: Področja varstva narave od prepoznavanja vrednih delov narave do ukrepov njihovega varstva (prirejeno po: Skoberne 2004; Mikuš 2006).

predmet varstva	prepoznavanje	vrednotenje	pravni status	pravni ukrep
naravne znamenitosti	evidentiranje	merila vrednotenja: <ul style="list-style-type: none"> • izjemnost • tipičnost • kompleksna povezanost • ohranjenost • redkost • ekosistemska pomembnost • znanstveno raziskovalna pomembnost • pričevalna pomembnost 	naravne vrednote	<ul style="list-style-type: none"> • zavarovanje: zavarovana območja: narodni park, regijski park, krajinski park, strogi naravni rezervat, naravni rezervat, naravni spomenik • pogodbeno varstvo, skrbništvo, začasno zavarovanje, obnove
rastlinske in živalske vrste	sezname vrst, podatki o pojavljanju, razširjenosti	opredelitev ogroženosti: <ul style="list-style-type: none"> • ranljiv takson, izumrl ... 	<ul style="list-style-type: none"> • ogrožene vrste • zavarovane vrste • ekološko pomembna območja • posebna varstvena območja (Natura 2000) 	<ul style="list-style-type: none"> • prepoved uničevanja • omejitev trgovanja • omejeno izkoriščanje
ekološki sistemi (ekosistemi, habitatni tipi, krajina ...)	kartiranje habitatnih tipov	merila vrednotenja habitatnih tipov	<ul style="list-style-type: none"> • habitatni tipi • ekološko pomembna območja • posebna varstvena območja (Natura 2000) 	<ul style="list-style-type: none"> • zavarovanje: zavarovana območja: narodni park, regijski park, krajinski park, strogi naravni rezervat, naravni rezervat, naravni spomenik • pogodbeno varstvo, skrbništvo, začasno zavarovanje, obnove

V Zakonu o ohranjanju narave so od 64. do 71. člena podrobneje opredeljene kategorije zavarovanih območij. Ključna kriterija za kategorizacijo sta cilj in namen zavarovanja določenega območja, ki določata dopustno stopnjo človekovega vpliva. Skoberne (2004) navaja naslednje poglobljene cilje zavarovanja: znanstveno raziskovanje, ohranitev narave, ohranitev rastlinskih in živalskih vrst (genska raznovrstnost), turizem in rekreacija, vzgoja in izobraževanje, raba virov v naravnih ekosistemih po načelih trajnosti ter zagotavljanje kulturnih in tradicionalnih prvin. Cilji zavarovanja v povezavi z možnostmi razvoja, kot jih opredeljujejo Plut in sodelavci (2008) so navedeni v preglednici 2, kategorije zavarovanja po ZON-u pa so opisane v nadaljevanju.

Preglednica 2: Pregled ciljev (za)varovanja in možnosti razvoja v različnih kategorijah zavarovanih območij (Plut in sodelavci 2008; legenda: cilj varovanja: 1 – primarni, 2 – sekundarni, 3 – potencialni, n – neprimeren; možnosti razvoja: 1 – večje, 2 – srednje, 3 – manjše, n – je ni.).

kategorije zavarovanih in varovanih območij (primerljiva kategorija po IUCN-ju)	varovanje in ohranjanje					možnosti razvoja						
	bitska raznovrstnost	naravne vrednote	ekosistemske storitve	kulturna dediščina	kulturna pokrajina	raziskovanje	izobraževanje	rekreacija	turizem	kmetijstvo	gozdarstvo	druge gospodarske dejavnosti
narodni park (II)	1	1	1	1	1	2	1	1	2	2	3	2
regijski park (V)	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2
krajinski park (V)	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2
naravni rezervat (Ib)	1	2	1	n	n	1	1	2	3	3	3	n
strogi naravni rezervat (Ia)	1	3	1	n	n	1	2	n	n	n	n	n
območja Natura 2000	1	3	1	n	2	2	1	1	1	1	2	2
ekološko pomembna območja	1	3	1	n	2	2	2	1	1	1	2	2

Iz preglednice 3 je razvidno, da je bilo v Sloveniji do leta 2011 zavarovanega 12,1 % ozemlja; od tega največji delež (5,7 % celotnega ozemlja Slovenije) odpade na krajinske parke (V. kategorija po IUCN-ovi kategorizaciji). Skladno z Nacionalnim programom varstva okolja 2005–2012 (Resolucija ... 2006) bi se morala do leta 2014 površina zavarovanih območij povečati na 20 % ozemlja Slovenije.

2.1 Širša zavarovana območja

Po ZON-u so širša zavarovana območja tista območja, »... kjer je velika abiotska, biotska in krajinska raznovrstnost ter velika gostota in raznolikost naravnih vrednot, ki so lahko tudi kompleksno in funkcio-

Preglednica 3: Pregled zavarovanih območij v Sloveniji (Erhartič 2010).

kategorija	število	površina (km ²)	delež ozemlja Slovenije (%)
širša zavarovana območja			
narodni park	1	839,82	4,1
regijski parki	3	434,43	2,1
krajinski parki	44	1152,70	5,7
ožja zavarovana območja			
strogi naravni rezervat	1	0,02	0,0
naravni rezervati	52	69,8	0,3
naravni spomeniki	1217	155,5	0,8
skupaj	1318	242,3	12,1

nalno med seboj povezane ...» (ZON 2004, 67. člen). Drugi odstavek istega člena posebej izpostavlja, da je v širših zavarovanih območjih treba upoštevati tudi »... razvojne možnosti prebivalstva ter duhovna sprostitve in bogatitev človeka ...«. Ločimo:

- narodni park, za katerega ZON naroča, da morata pretežni del zavzemati najmanj dve varstveni območji s strožjim varstvenim režimom, v manjšem delu pa so lahko prisotna tudi območja človekovega vpliva, ki pa so skladna z naravo (ZON 2004, 69. člen);
- regijski park, ki zajema »... regijsko značilne ekosisteme in krajine z večjimi deli prvobitne narave in območji naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv večji, vendarle pa z naravo uravnotežen ...« (ZON 2004, 70. člen); tudi tu je treba določiti najmanj dve varstveni območji s strožjim varstvenim režimom, ki pa sta lahko manjšega obsega; ter
- krajinski park, ki je plod dolgotrajnega prepleta človeka z naravo in je po ZON-u območje, ki ima veliko ekološko, biotsko ali krajinsko vrednost. V krajinskih parkih je dopuščena največja stopnja človekovega vpliva, ki pravzaprav skupaj z naravo soustvarja pokrajinsko raznovrstnost.

2.2 Ožja zavarovana območja

Ožja zavarovana območja so v primerjavi s širšimi, manjša po prostorskem obsegu, manjša ali celo nična pa je tudi dopuščena stopnja človekovega vpliva. Ločimo:

- naravni spomenik, opredeljen kot »... območje, ki vsebuje eno ali več naravnih vrednot, ki imajo izjemno obliko, velikost, vsebino ali lego ali so redek primer naravne vrednote ...« (ZON 2004, 64. člen);
- strogi naravni rezervat, ki je »... območje naravno ohranjenih geotopov, življenjskih prostorov ogroženih, redkih ali značilnih rastlinskih ali živalskih vrst ali območje, pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti, kjer potekajo naravni procesi brez človekovega vpliva ... (ZON 2004, 65. člen); na tem območju je le izjemoma, zgolj v namene znanstvenoraziskovalnega in učno-vzgojnega dela dovoljeno zadrževanje drugih oseb, razen nadzornikov;
- naravni rezervat je prav tako »... območje geotopov, življenjskih prostorov ogroženih, redkih ali značilnih rastlinskih ali živalskih vrst ali območje, pomembno za ohranjanje biotske raznovrstnosti, ki se z uravnoteženim delovanjem človeka v naravi tudi vzdržuje ...« (ZON 2004, 65. člen).

2.3 Varovana območja – ekološko pomembna območja (EPO) in posebna varstvena območja (PVO)

Poleg zavarovanih v Sloveniji poznamo še varovana območja, kamor spadata ekološko pomembna območja in posebna varstvena območja (ZON 2004, 32. in 33. člen). Ekološko pomembno območje je po ZON območje »... habitatnega tipa, dela habitatnega tipa ali večje ekosistemske enote, ki pomembno prispeva k ohranjanju biotske raznovrstnosti ...«. Posebno varstveno območje pa je tisto ekološko pomembno območje, »... ki je na ozemlju Evropskih skupnosti pomembno za ohranitev ali doseganje ugodnega stanja vrst, njihovih habitatov in habitatnih tipov ...«. Med slednjimi je najbolj znana Natura 2000, katere osnovni cilj je ohranjanje biotske raznovrstnosti, še posebej tistih živalskih in rastlinskih vrste ter habitatov, ki so redki ali pa so v Evropi že ogroženi (medmrežje 1). Na varovanih območjih velja blag varstveni režim.

2.4 Zavarovana območja z vidika kulturne dediščine

Poleg zavarovanih in varovanih območij, opredeljenih po ZON, imamo v Sloveniji tudi območja, ki so (za)varovana z vidika kulturne dediščine. Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008) (v nadaljevanju: ZVKD-1) varstveno območje dediščine v svojem 3. členu definira kot »... območje z enotnimi značilnostmi nepremične dediščine, ki je zaradi svojih vrednot in razvojnih potencialov pomemben del prostorskih ureditev ...«. Območja, vpisana v Register nepremične kulturne dediščine, so skladno s 4. odstavkom

9. člena ZVKD-1 skupine stavb, naselja ali deli naselij, arheološka najdišča in kulturne krajine. Za name-ne prispevka je posebej zanimiv prav zadnji tip dediščine, to je kulturna (po)krajina, ki jo ZVKD-1 v 3. členu opredeljuje kot »... *nepremično dediščino, ki je odprt prostor z naravnimi in ustvarjenimi sesta-vinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnost* ...«. V primerih, ko so območja kulturne dediščine primerna tudi za pridobitev statusa širšega zavarovanega območja in varstvene ter razvojne usmeritve dopolnjujoče in v medsebojni povezavi učinkovitejše, selahko območ-je z istim aktom zavaruje hkrati kot spomenik in kot širše zavarovano območje (ZVKD-1 2008, 15. člen). Tako se nekatere kulturne (po)krajine (delno) prekrivajo s širše zavarovanimi območji po ZON (na primer Krajinski park Ljubljansko barje ter Kulturna krajina Ljubljansko barje), ni pa to nujno. V pri-merih prekrivanja z območjem, varovanim ali zavarovanim na podlagi predpisov s področja ohranjanja narave ZVKD-1 predvideva, da morajo imeti vsa spomeniška območja z upravljavcem tudi načrt uprav-ljanja, ki se sprejme v soglasju z ministrstvom, pristojnim za ohranjanje narave in med drugim vsebuje tudi vizijo varstva in razvoja (60. člen). 61. člen ZVKD-1 izrecno poudarja, da mora biti v takem pri-meru upravljavec območja strokovno usposobljen za opravljanje nalog ohranjanja naravnih vrednot in varstva kulturne dediščine!

3 Razvoj med rastjo in napredkom

Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994, 1143) navaja, da beseda razvoj izhaja iz glagola razvija-ti, ki med drugim pomeni: »... *spremeniti, navadno v popolnejšo obliko* ...« ter »... *z rastjo doseči nastanek česa* ...«. Na primer s povečano proizvodnjo doseči večji dobiček. Vendar razvoj že dlje časa ni več osre-dotočen zgolj na neomejeno gospodarsko rast in proizvodnjo kapitala, temveč se kaže tudi v nesovnih vidikih, na primer v kakovosti bivalnega okolja, v izboljšanju življenjskih razmer prebivalcev, v mož-nosti sprostitve ter duhovne bogatitve človeka in podobno. Kar sodobno družbo sili k temu, da spreminja in prilagaja svoj pogled na razvoj, je spoznanje o omejeni nosilnosti planetarnega življenjskega pro-stora. Pod pritiskom tega spoznanja, moderne družbe intenzivno iščejo oblike razvoja, ki bodo kos globalnim izzivom. V slednjih se poleg okoljskih problemov, čedalje bolj srečujemo tudi z ekonomski-mi in socialnimi težavami, ki postajajo vse bolj globalne. Kirn (2004) razlikuje med rastjo, razvojem in napredkom, pri čemur izpostavlja, da rast v družbenoekonomskem smislu poudarja količinski vidik, razvoj je lahko dober ali pa slab, napredek pa je kot pozitivno vrednoten razvoj vedno že vrednotno obremenjen. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1994, 617) je pojem napredka opredeljen kot »... *pre-hod z nižje stopnje na višjo glede na kakovost, pozitivne lastnosti* ...«, vendar pa napredek ni absoluten, temveč imamo s prostorskega, časovnega in področnega vidika opraviti vedno le z delnim napredkom – na primer rast bruto domačega proizvoda (BDP) še ne pomeni tudi izboljšanja kakovosti življenja (Kirn 2004). Napredek predstavlja miselni preskok. Gre za nov izziv, pri katerem ni pomembno, kako doseči več, ampak nekaj drugega. Emri (2004) to nazorno pojasni z angleškim pregovorom: *Pay more, have less, and be happy*. 'Plačaj več, imej manj in bodi srečen.' Iz preživete oblike razvoja, ki je zagotav-ljal gmotno dobrobit, se bomo morali v prihodnosti sprijazniti z razvojem, ki bo zagotavljal dražje in količinsko omejene dobrine. Uspeh razvojne strategije bo odvisen od tega, ali bomo hoteli in znali spre-meniti razvojne cilje ter svoje predstave o blaginji.

Koncept razvoja, ki mu sledimo danes, izhaja iz trajnostnih načel in temelji na izboljšanju vseh treh sestavin blaginje: ekonomske, socialne in okoljske. Čeprav prenos trajnostnih načel iz teorije v prakso še vedno zbuja dvome o tem, ali so zares potrebna, ni mogoče spregledati dejstva, da smo prešli dekla-rativno fazo. S podpisom mednarodnih okoljevarstvenih sporazumov smo se zavezali k spoštovanju varovanja okolja. Znan je primer napovedi Ministrstva za okolje in prostor, da bomo do leta 2012 pre-koračili emisije toplogrednih plinov, kar bo Slovenijo predvidoma stalo 80 milijonov evrov (medmrežje 2). Namesto, da bi sredstva vlagali v razvojne projekte, bo porabljen za plačilo kazni. Nedoseganje oko-ljevarstvenih smernic neposredno omejuje možnosti razvoja.

3.1 Razvitost zavarovanih območij v Sloveniji

Rezultat razvoja predstavljajo razvita območja na lokalni, regionalni in državni ravni. Na sliki 1 so s sivimi odtenki predstavljena območja, ki so veljala za manj razvita oziroma problemska območja. Intenziteta sivine nakazuje pogostost umestitve območja med manj razvita v različnih časovnih obdobjih med leti 1971 in 2000 (Kušar 2005). Pri tem avtor opozarja, da so se s spreminjanjem zakonodaje s področja skladnejšega regionalnega razvoja spreminjali tudi kriteriji za določitev manj razvitih območij, ki so postajali številčnejši in bolj zapleteni.

Iz spodnje slike je razvidno, da so zavarovana območja praviloma na manj razvitih območjih, kjer je bilo dlje časa prisotno tradicionalno kmetovanje. Slednje je pomembno prispevalo k soustvarjanju kulturnih pokrajin ter krajinske in biotske pestrosti. Z opuščanjem tradicionalnih oblik obdelovanja naglo izgubljamno pestrost, zato predvidevamo, da bo postalo iskanje ravnovesja med razvojem in varovanjem pomembna razvojna prioriteta ne samo na lokalni in regionalni, ampak tudi na državni ravni.

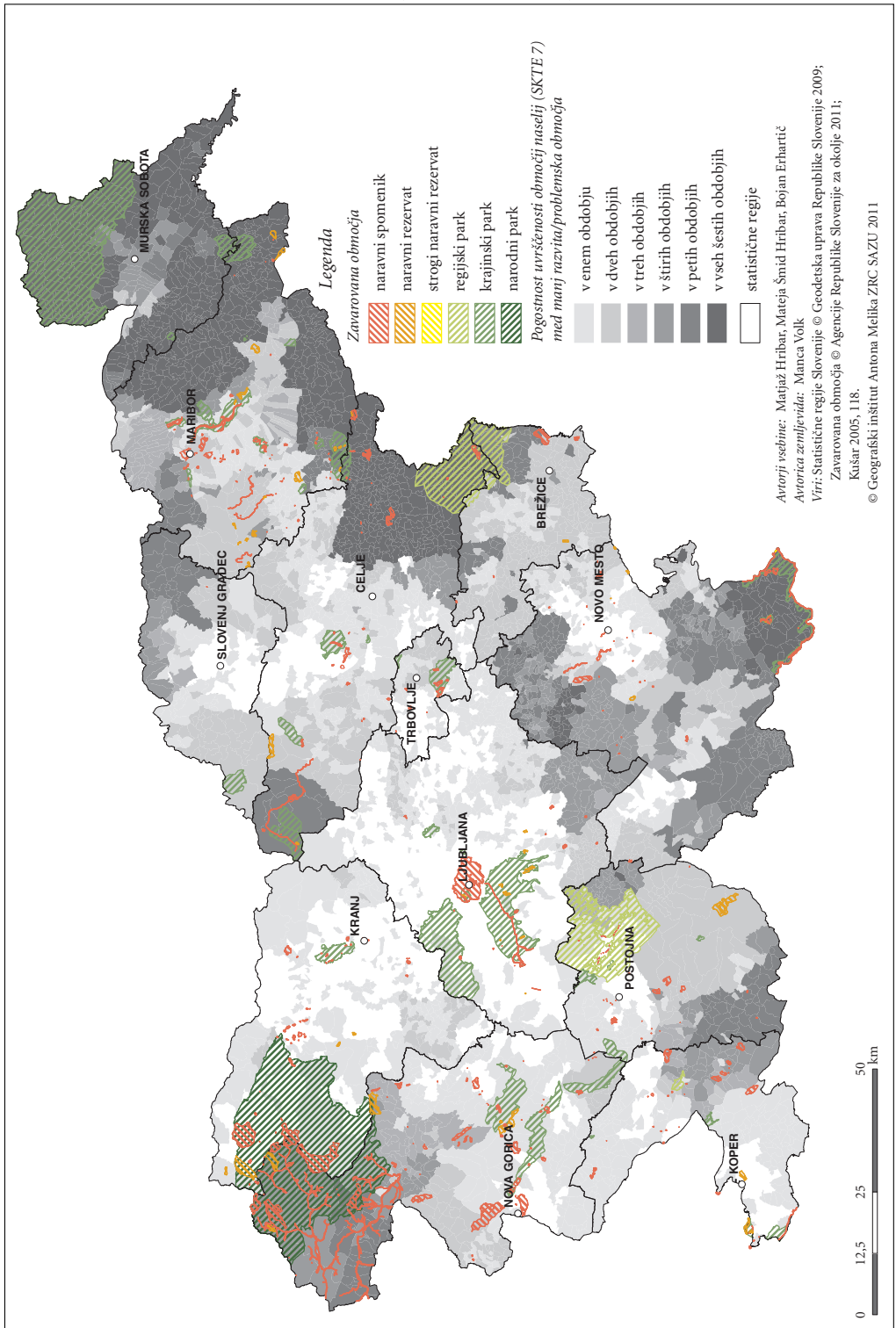
Iz prikazanih podatkov na sliki pa ni mogoče sklepati, ali zavarovanje območja predstavlja razvojno omejitve ali potencial, zato velja prikazane podatke upoštevati kot razmislek o izhodiščih za nadaljnje raziskave.

4 Razprava

Razvojni interesi se na tistih zavarovanih območjih, kjer se prepletata človek in narava, srečujejo z različnimi izzivi. Predstavimo jih lahko z razmerjem med razvojem dejavnosti, povezanih z aktom o zavarovanju območja (zaščita, vzdrževanje in obnova habitatov, redno in kontinuirano spremljanje stanja v parku in njegovem vplivnem območju, izobraževalno-raziskovalne dejavnosti, ozaveščanje širše javnosti) in siceršnjim razvojem celotnega območja, k čemur prištevamo vse tiste antropogene aktivnosti v prostoru, ki so usmerjene k večji socialno-ekonomski blaginji. Med njimi še zlasti storitveno-proizvodne dejavnosti, različni posegi v prostor, kot so gradnja komunalnega, informacijskega omrežja ali logistične infrastrukture in podobno. Razmerje med varovanjem in razvojem se spreminja skladno z obliko zavarovanja. V strogem naravnem rezervatu varovanje izključuje razvoj, v regijskem in krajinskem parku sta oba interesa enako pomembna, narodni park je varovalno naravnano območje, ekološko pomembna območja pa so razvojno naravnana območja (Plut in sodelavci 2008). Pomembna pa so tudi razmerja med deležniki na območju parka, ki niso samo kompleksna, ampak so specifična za vsak primer posebej. Zato velja pri ugotavljanju stanja na zavarovanih območjih in njihovi primerjavi skrben premislek, po mnenju Kus Veenvlietove in Sovinca (2008) pa bo ugotavljanje stanja treba opraviti tudi več socialno-ekonomskih raziskav. Plut in sodelavci (2008) poudarjajo, da zaradi izrazito kvantitativnega dojetanja razvoja v Sloveniji (za)varovanje predstavlja razvojno oviro. Premik vidi v spremembi dojetanja, znotraj katerega so kakovostno okolje, trajnostni prostorski razvoj, izjemna kulturna pokrajina dojeti kot vrednote. Ekonomski kapital se v takih območjih umakne v ozadje (vendar pa ne izostane!), prednost pa se daje kapitalu s posredno vrednostjo.

Največje težave za trajnostni razvoj zavarovanih območij predstavljajo neučinkovito vključevanje varstva narave v različne sektorske politike, nezadostno vključevanje javnosti in deležnikov v procese ustanavljanja in upravljanja zavarovanih območij, premalo razvit obstoječi model javno-zasebnega partnerstva (model podeljevanja koncesij), pomanjkljiv monitoring znotraj območij, nezadostno financiranje zavarovanih območij ter pomanjkanje upravljavcev in upravljavskih načrtov za zavarovana območja

Slika 1: Prikaz prekrivanja manj razvitih/problemskih in zavarovanih območij v Sloveniji (Zavarovana območja ... 2011; Statistične regije 2009; Kušar 2005). ► str. 18

(Gosar in sodelavci 2011). Od 48 širše zavarovanih območij, jih je imelo julija 2011 le 10 upravljavca, od teh pa samo trije izdelan načrt upravljanja, ki ureja, v kakšni meri in kakšen razvoj je primeren na določenem zavarovanem območju. Upravljalci zavarovanih območij trenutno to vprašanje urejajo s pomočjo letnih načrtov in z uredbami, ki pogosto ponavljajo trajnostna načela, v danih situacijah pa so premalo konkretni. Razvojno-varstvene smernice bodo v načrtu upravljanja morale vsebovati rešitve, ki bodo različnim deležnikom ponudile konkretna navodila za drugačno razvojno perspektivo. Ta problem je v zavarovanih območjih zelo pereč, saj je biotska pestrost v veliki meri odvisna od tradicionalnega obdelovanja zemljišč in vzdrževanja kulturne pokrajine. Uspeh varstva narave je pogosto odvisen od praks, ki so z vidika ekonomskega razvoja nekonkurenčne. Zavarovanje brez usmerjenega in učinkovitega upravljanja, ki obsega načrtovanje, izvajanje, nadzor in spremljanje aktivnosti v zavarovanem območju, ne more biti uspešno, hkrati pa niso izkoriščene razvojne možnosti, ki jih zavarovana območja kot jedra dejavnosti trajnostnega razvoja ponujajo lokalnemu prebivalstvu (Gosar in sodelavci 2011). Zaskrbljujoče dejstvo predstavlja tudi neenoten nastop stroke, ki bi morala pri usklajevanju varstveno-razvojnih interesov med najrazličnejšimi deležniki z usklajenimi predlogi spodbujati dialog, dokler se ne doseže skupnega konsenza (Hribar in Šmid Hribar 2009).

Globalnim oziroma skupnim okoljskim problemom so se z zadnjo svetovno gospodarsko krizo pridružili še ekonomsko-socialni problemi. Preplet vseh treh bo neugodno vplival na upravljanje z zavarovanimi območja. Slednja morajo zaradi podnebni sprememb namenjati čedalje več finančnih virov za ohranjanje biotske pestrosti, pri čemer se bo spremenila struktura financiranja. Predvidevamo, da bodo morale uprave parkov poleg državnih in evropskih sredstev zagotoviti dodatna sredstva z lastnimi tržnimi programi in povezovanjem z zasebnim kapitalom. V zvezi s tem je zelo pomembna prepoznavnost in z njo razvoj lastne blagovne znamke. Ohranjena naravna dediščina lahko postane razvojni dejavnik in priložnost za nerazvita območja (Anko 2004). Na ustrezen način je možno tržiti celo strogi naravni rezervat, na primer kot ekskluzivni visoko kakovosten nadzorovan turizem doživljanja divjine. Povezovanje in vključevanje vseh različnih oblik kapitala bo morala postati ena od prioritet v razvoju zavarovanih območij.

Naslednji del problematike sega na področje pravno-institucionalne ureditve varovanja narave v Sloveniji. ZON določa različne tipe zavarovanih območij, pri čemer stopnja zavarovanja določa dopuščeno stopnjo človekovega vpliva. V širših zavarovanih območjih je poleg varovanja naravnih vrednot in biotske pestrosti pomembno tudi kakovostno bivanje njihovih prebivalcev. Zanimiv je primer Krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib opredeljen kot krajinski park, »... ki predstavlja svojevrstno identiteto mesta Ljubljane, kjer so naravne in kulturne prvine združene v enovit kulturno-krajinski prostor...« (Odlok o ... 1984). Kljub tej opredelitvi je ljubljanska območna enota Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave do pred kratkim nasprotovala sanitarni sečnji, odobreni od Zavoda za gozdove Slovenije in se pri tem sklicevala na prepoved uničevanja drevja, zapisani v omenjenem odloku (Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011) Do razhajanja je prišlo, ker Zavod Republike Slovenije za varstvo narave ni upošteval, da v omenjenem primeru ne gre za rezervat, ampak za krajinski park, kjer gozd prvenstveno opravlja poleg ekološke še socialno in rekreacijsko funkcijo. 8. člen odloka izrecno naveda, da se z vidika namembnosti na tem zavarovanem območju prepletajo množičnorekreacijska, učnovzgojna, znanstvenoraziskovalna in kulturnopričevalna dejavnost, kar dopušča sorazmerno velik vpliv človeka v okolju.

Anko (2002) interpretira vsak posej z naravo kot zmes razvoja, obnavljanja in varstva narave ter vzdrževanja obstoječega. Ugotavljamo, da so kljub zakonski podlagi v realnosti pri širših zavarovanih območjih premalokrat upoštewane kulturne sestavine, znotraj katerih bi morali poiskati in izpostaviti tiste vidike snovne in nesnovne kulturne dediščine, ki imajo razvojni potencial. Na to opozarjajo tudi drugi avtorji, ki omenjajo, da naj bi v širših zavarovanih območjih poleg varstva narave nujno vključevali tudi kulturno dediščino in njen turistični potencial (Kus Veenvliet in Sovinc 2008; Plut in sodelavci 2008). Kulturna dediščina prispeva h kulturni pestrosti, s pomočjo katere ohranjamo različna znanja, ki bodo pomembno prispevala pri soočenju s prihodnjimi izzivi.

5 Sklepi

Razvoja znotraj in zunaj zavarovanih območij si zaradi okoljskih in tudi ekonomskih razlogov ni mogoče več zamišljati zunaj trajnostne paradigme.

Razvojne oblike na zavarovanih območjih so odvisne od stopnje zavarovanja, le-ta pa od opredelitve ciljev zavarovanja izbranega območja in odločitve, katero fazo v razvoju kulturne pokrajine želimo imeti. Ob ustreznem upravljanju in povečanju prepoznavnosti lahko zavarovanje na manj razvitih območjih predstavlja dodano vrednost. Ključni vprašanji sta (1) čemu bomo dali prednost in (2) kaj želimo ohranjati.

Ugotavljamo, da v trenutnem sistemu varstva narave Zavod Republike Slovenije za varstvo narave preozko gleda na varovanje širših zavarovanih območij, še posebno krajinskih parkov, kjer zastopajo izključno interese narave (primer Krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib), pri tem pa pozablja na kulturne vidike in na dejstvo, da je biotska pestrost odvisna od pokrajinske pestrosti, ta pa v veliki meri od prepleta naravne in človeka. Pri upravljanju zavarovanih območij bo treba to v prihodnje uravnovesiti.

Dodaten problem je pomanjkanje upravljavcev zavarovanih območij in odsotnost načrtov upravljanja, kar odpira možnost napačnemu vzorcu razmišljanja, ki izhaja iz načela izključujočega ali: ali narava ali razvoj? Takšen vzorec razmišljanja z vidika trajnostne paradigme ni legitimen. Brez upravljanja zavarovanih območij si težko zamišljamo njihov usmerjen razvoj, zato so nujno potrebne rešitve, ki bodo zagotavljale skladnost med razvojem in varovanjem znotraj zavarovanih območij in morajo biti opredeljene v načrtih upravljanja. V slednjih je treba vedno znova preverjati skladnosti med varstvenimi in razvojnimi interesi.

In ne nazadnje, treba bo doseči družbeni konsenz o blaginji in razvojnih ciljih. Vztrajanje pri starih vzorcih obnašanja bo bistveno zmanjšalo naše možnosti pri prihodnji izbiri strategije razvoja.

6 Viri in literatura

- Anko, B. 2002: Kako ohranjati (in ohraniti) najvrednejšo naravo? Naprej k naravi II. Ljubljana.
- Anko, B. 2004: Drevo kot naravna dediščina. Staro in debelo drevje v gozdu: zbornik referatov: XXII. Gozdarski študijski dnevi, 25.–26. marec 2004. Ljubljana.
- Emri, I. 2004: Primer novega znanja za razvoj. Sonaravno uravnoteženi razvoj Slovenije. Ljubljana.
- Erhartič, B. 2010: Conserving geoheritage in Slovenia through geomorphosite mapping. *Géovisions* 35. Lozana.
- Gosar, A., Sovinc, A., Fišer Pečnikar, Ž., Kryštufek, B., Verljan Bužan, E. 2011: Oblikovanje učinkovitega sistema zavarovanih območij v Sloveniji. Končno poročilo. CRP Konkurenčnost Slovenije 2008–2013. Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerza na Primorskem. Koper.
- Grootaert, C. 1998: Social capital: the missing link? Medmrežje: <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-03.pdf> (1. 6. 2011).
- Hribar, M., Šmid Hribar, M. 2009: Realizacija smernic Kjotskega protokola in Nature 2000 v strategiji razvoja Slovenije. Razvojni izzivi Slovenije (Regionalni razvoj 2). Ljubljana.
- Kirn, A. 2004: Narava, družba, ekološka zavest. Ljubljana.
- Kus Veenvliet, J., Sovinc, A. 2008: Učinkovitost upravljanja zavarovanih območij v Sloveniji, Končno poročilo RAPPAM analize. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/okolje/pdf/rappam_porocilo.pdf (1. 5. 2011).
- Kušar, S. 2005: Manj razvita območja kot element politike skladnejšega regionalnega razvoja v Sloveniji: pretekle izkušnje in prihodnji izzivi. Dela 24. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://www.natura2000.gov.si/index.php?id=18> (1. 6. 2011).

- Medmrežje 2: http://www.siol.net/slovenija/znanost_in_okolje/2009/07/kjotski_sporazum.aspx (1. 6. 2011).
- Mikuš, T. 2006: Stanje in perspektive krajinskih parkov v Sloveniji. Magistrsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost. Uradni list SRS 21/84, 47/87. Ljubljana.
- Parks for life: Action for Protected Areas in Europe. IUCN Commission on National Parks and Protected Areas. Gland, Cambridge, 1994.
- Plut, D., Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I., Kavaš, D., Erker Slabe, R., Trebše, P., Pleterški, A., Štular, B., Pirnat, J. 2008: Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države. Medmrežje: http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/Publikacije/priloznostno/CRP_zavarovana_Plut_08.pdf (22. 4. 2011).
- Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012. Uradni list Republike Slovenije 2/2006. Ljubljana.
- Skoberne, P. 2004: Varstvo naravne dediščine. Zapis predavanj. Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 1994.
- Smrekar, A., Erhartič, B., Šmid Hribar, M. 2011: Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. Georitem 16. Ljubljana.
- Statistične regije Slovenije. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2009.
- Zakon o ohranjanju narave. Uradni list Republike Slovenije 96/2004, 61/2006, 63/2007, 32/2008, 8/2010. Ljubljana.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list Republike Slovenije 16/2008, 123/2008, 8/2011, 30/2011. Ljubljana.
- Zavarovana območja. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana, 2011.

RAZVOJNA VLOGA ZAVAROVANIH OBMOČIJ V SLOVENIJI

dr. Katarina Groznik Zeiler

Ministrstvo za okolje in prostor, Sektor za ohranjanje narave

Dunajska cesta 48, 1000 Ljubljana

katarina.zeiler-groznik@gov.si

UDK: 712.2:502.131.1(497.4-751)

IZVLEČEK

Razvojna vloga zavarovanih območij v Sloveniji

Zavarovana območja so v prvi vrsti ukrep varstva narave. V Sloveniji je namen zavarovanja območij ohranjati biotsko raznovrstnost, naravne vrednote in krajinsko pestrost, poleg tega pa tudi spodbujanje trajnostnega razvoja. V prispevku predstavimo upravljanje zavarovanih območij na državni ravni v Sloveniji. Opišemo razvojne učinke zavarovanih območij, kot so ustvarjanje posrednih delovnih mest, posebne turistične ponudbe, spodbujanje sonaravne kmetijske rabe, povečevanje protipoplavne varnosti. Opredelimo ključne ovire pri doseganju ciljev zavarovanja v Sloveniji ter predloge za učinkovitejše in uspešnejše upravljanje prek konkretnih ukrepov upravljanja, večje podpore upravljanju na sistemski ravni ter izboljšav sodelovanja s ključnimi nosilci razvoja v prostoru.

KLJUČNE BESEDE

zavarovana območja, upravljanje, trajnostni razvoj, učinkovitost

ABSTRACT

Protected areas in Slovenia and their role in development

Protected areas are first of all a nature conservation measure. The aim of establishment of protected areas in Slovenia is biodiversity conservation, protection of valuable natural features, landscape diversity and support of sustainable development. In the paper main information on protected areas and their management in Slovenia that were established at national level are included. Contribution of protected areas to development is described, such as creating additional jobs, special tourist offer, supporting the sustainable agricultural land use and enhancing the flood prevention. Main problems at achieving the goals of protected areas in Slovenia are emphasized. Recommendations for improvement of management effectiveness are proposed. In addition to concrete results in the field, stronger support at the system level and better cooperation with main stakeholders are needed.

KEY WORDS

protected areas, management, sustainable development, effectiveness

1 Cilji zavarovanih območij

Razvoj in zavarovanje območij narave sta bolj povezana, kot se zdi na prvi pogled. V Sloveniji (Berginc, Kremesec Jevšenak in Vidic 2007) in v tujini (Dudley 2008) je zavarovanje območja v prvi vrsti ukrep varstva narave. Ta ukrep se praviloma uporabi za območja izjemnega naravovarstvenega pomena, ki so dejansko ali potencialno ogrožena zaradi drugih razvojnih interesov v prostoru. Glede na velik pomen zavarovanih območij za turizem pa obstajajo tudi primeri zavarovanj ali podpora procesu zavarovanj območij narave s strani zasebnih podjetij (Mulongoy in Gidda 2008, 25). Menimo, da zavarovanje določenega območja na državni ali lokalni ravni pomeni sprejem odločitve za poseben razvoj tega območja oziroma svojevrstni razvojni ukrep, ki ohranjeno naravo pojmuje kot glavni razvojni adut.

V Sloveniji je v zavarovanih območjih ob bok ciljem varstva narave postavljen cilj spodbujanja trajnostnega razvoja. Po 67. členu Zakona o ohranjanju narave (2004) za krajinski, regijski in narodni park velja, da gre za območje narave, kjer je velika abiotska, biotska in krajinska raznovrstnost ter velika gostota in raznolikost naravnih vrednot. Pri ustanavljanju teh zavarovanih območij se upoštevajo in omogočajo tudi razvojne možnosti prebivalstva ter duhovna sprostitev in bogatitev človeka. Varstvo kulturne dediščine je posredno vključeno v cilj varstva krajinske pestrosti, pa tudi v cilj spodbujanja trajnostnega razvoja, kjer ima spodbujanje tradicionalne rabe zemljišč in s tem povezanih običajev in izdelkov pomembno vlogo. V sistemu zavarovanih območij Slovenije varstvo kulturne dediščine praviloma ni med nalogami upravljavca in za to tudi ni sistemsko zagotovljenih sredstev.

Cilji zavarovanih območij so postavljeni na različnih ravneh, in sicer na mednarodni in državni ravni, na ravni sistema zavarovanih območij in posameznih zavarovanih območij. Na mednarodni ravni Konvencija o biološki raznovrstnosti (Convention ... 2010), ki jo je Slovenija ratificirala leta 1996, najbolj celovito obravnava zavarovana območja (Kus Veenvliet 2011). Pogodbenice konvencije so leta 2004 sprejele Program dela za zavarovana območja (Convention ... 2004). Program se posveča neposrednim aktivnostim za doseganje učinkovitega upravljanja zavarovanih območij. Kus Veenvliet (2011) v publikaciji o izvajanju tega programa ugotavlja, da ga v preteklosti v Sloveniji nismo izvajali sistematično. Številne aktivnosti programa so sicer bile izvedene, s trenutnim stanjem pa ne moremo biti povsem zadovoljni. Pri pripravi nove Strategije ohranjanja biotske raznovrstnosti in Nacionalnega programa varstva okolja bo treba zato zavarovanim območjem dovolj pozornosti posvetiti tudi z vidika obveznosti iz konvencije. Zasedovati bo treba cilj, ki so ga pogodbenice konvencije sprejele lani v Nagoyi, da mora biti do leta 2020 najmanj 17 % kopnega in celinskih voda ter 10 % obalnih in morskih območij z velikim pomenom za biotsko raznovrstnost in ekosistemske storitve zavarovanih ter učinkovito in pravično upravljanih (Convention ... 2010).

V Sloveniji imamo nacionalne cilje za zavarovana območja opredeljene v Nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012 (Resolucija ... 2006). V programu so določene razvojne usmeritve tudi za področje upravljanja parkov ter cilji in ukrepi na sistemski ravni. Ugotavljamo, da je doseganje konkretnih nacionalnih ciljev, ukrepov in usmeritev za področje upravljanja zavarovanih območij skromno. Analiza o delovanju javnih zavodov, ki upravljajo z zavarovanimi območji na državni ravni, je med drugim pokazala, da bi za učinkovitejše in uspešnejše upravljanje rabili močnejšo finančno in strokovno podporo (Analiza ... 2011). Podobno lahko trdimo za celoten sistem zavarovanih območij v Sloveniji, če želimo, da bi uspešneje dosegali mednarodne in nacionalne cilje tako z naravovarstvenega kot z razvojnega vidika.

2 Upravljanje zavarovanih območij na državni ravni v Sloveniji

Pri vseh vrstah zavarovanih območij, ki jih določa zakon o ohranjanju narave, vključno s krajinskim parkom, je varstvo narave osrednji namen zavarovanja. Vrsta zavarovanega območja se določi glede na naravovarstveni pomen območja in cilje njegovega upravljanja. V Sloveniji se skladno s 53. členom

zakona o ohranjanju narave pri določanju vrste zavarovanega območja upošteva tudi merila mednarodnih organizacij za ohranjanje narave, katerih članica je Republika Slovenija. Ena izmed takih organizacij je Svetovna zveza za varstvo narave – IUCN, katere smernice za uporabo kategorij zavarovanih območij so mednarodno uveljavljene.

Zavarovana območja v Sloveniji se delijo na ožja (naravni spomenik, strogi naravni rezervat in naravni rezervat) in širša (narodni, regijski in krajinski park), ustanovljena so lahko na lokalni ali državni ravni ali v sodelovanju obeh. V Sloveniji je po podatkih Agencije Republike Slovenije za okolje (Kazalci ... 2010) 12,57 % površine s pravnim statusom zavarovanega območja. Okrog 75 % površine vseh zavarovanih območij sodi v naslednja zavarovana območja, ki so bila ustanovljena na državni ravni:

- Triglavski narodni park (ustanovljen leta 1981),
- Kozjanski regijski park (ustanovljen leta 1981),
- Regijski park Škocjanske jame (ustanovljen leta 1996),
- Naravni rezervat Škocjanski zatok (ustanovljen leta 1998),
- Krajinski park Sečoveljske soline (ustanovljen leta 2001),
- Krajinski park Goričko (ustanovljen leta 2003),
- Krajinski park Strunjan (ustanovljen leta 2004),
- Krajinski park Kolpa (ustanovljen leta 2006),
- in Krajinski park Ljubljansko barje (ustanovljen leta 2008).

Od devetih obstoječih zavarovanih območij na državni ravni v sedmih deluje kot upravljavec javni zavod, v Naravnem rezervatu Škocjanski zatok in v Krajinskem parku Sečoveljske soline pa sta podeljeni koncesiji za upravljanje. Z izjemo naravnega rezervata Škocjanski zatok sodijo vsa ta zavarovana območja med širša zavarovana območja. Med zavarovanimi območji na lokalni ravni sta po aktivnem upravljanju najbolj poznana Krajinski park Logarska dolina in Notranjski regijski park.

Kljub razlikam med narodnim, regijskim in krajinskim parkom so vsem skupni cilji ohranjanja biotske raznovrstnosti in varstva naravnih vrednot, v vseh treh tipih širših zavarovanih območij pa se pozornost posveča tudi ohranjanju značilne krajinske pestrosti, ki je nastala na podlagi vplivanja človeka na naravo v preteklosti. Za varstvo kulturne dediščine obstaja ločen sistem, ki pa se prepleta s sistemom varstva narave na zavarovanih območjih prek upravljavcev zavarovanih območij in skupnih aktivnosti pristojnih organizacij za obe področji dela. Na področju varstva narave estetski vidik pri odločanju o uveljavitvah različnih interesov v prostoru po obstoječih predpisih ni argument s formalno veljavo. Dejstvo pa je, da na primer z ohranjanjem tradicionalne rabe, preprečitvijo z vidika varstva narave neprimernih infrastrukturnih posegov v prostor, urejanjem prostora za naravi prijazen obisk, v zavarovanih območjih posredno zagotavljamo tudi estetske vidike krajin, ki so kot take privlačne za številne obiskovalce in domačine.

Upravljalci zavarovanih območij pri ohranjanju biotske raznovrstnosti v zadnjih letih posvečajo veliko pozornosti območjem Natura 2000. Izvajajo se aktivnosti za varstvo naravnih vrednot in krajinske pestrosti, izvaja se naravovarstveni nadzor, zaradi pomanjkanja kadra v omejenem obsegu. Poleg tega se zaposleni posvečajo informiranju obiskovalcev o naravi, in sicer zlasti v informacijskih centrih, na predavanjih, pri vodenjih po parkih. Nudenje storitev obiskovalcem, kot so različna vodenja po parku, razstave, predavanja, filmske projekcije ..., prispevajo k pomembni dodatni turistični ponudbi. Leta 2009 je bilo v informacijskih centrih in na prireditvah petih javnih zavodov evidentiranih 165.000 obiskovalcev, ocenjujemo pa, da je ostalih obiskovalcev teh območij zagotovo precej več. Upravljalci spodbujajo sonaravno kmetijsko rabo zlasti prek ustvarjanja in promocije blagovnih znamk za naravi prijazne izdelke in storitve ter z izobraževanjem in usposabljanjem zainteresiranih kmetovalcev. Upravljalci sodelujejo tudi pri skrbi za kulturno dediščino državnega in lokalnega pomena, pri čemer bi lahko izpostavili zlasti Kozjanski regijski park ter Krajinski park Goričko s sedežem na gradu Grad, ki je državni kulturni spomenik.

Akti o ustanovitvi širših zavarovanih območij poleg vsebin varstva narave vsebujejo tudi razvojne vsebine. Tako je na primer z Uredbo o Krajinskem parku Ljubljansko barje (2008) določen kot eden

od ciljev zavarovanja tega območja tudi omogočanje kakovostnega bivanja prebivalcem parka s spodbujanjem trajnostnega razvoja, vključno s prizadevanji za izboljšanje življenjskih razmer prebivalcev, spodbujanjem novih zaposlitev in razvojnih priložnosti, izboljšanje gospodarske javne infrastrukture, zmanjševanje obstoječega in preprečevanje dodatnega obremenjevanja okolja ter omogočanje raziskovanja, izobraževanja in sprostitve ter duhovne bogatitve človeka. Akt o ustanovitvi opredeljuje razvojne usmeritve in določa ukrepe za njihovo uresničevanje. Ne gre za recepte, temveč za dobro izhodišče za doseganje razvojnih ciljev prek sodelovanja predstavnikov različnih interesov v prostoru. Razvojne usmeritve so ambiciozne in posegajo na področja številnih sektorjev. Iz razvojnih ukrepov, ki so opredeljeni za uresničevanje razvojnih usmeritev, je razvidno, da ima upravljavec zavarovanega območja predvsem spodbujevalno in povezovalno vlogo, saj je razvoj na zavarovanem območju odvisen tudi od vseh ostalih javnih in zasebnih nosilcev razvoja v prostoru. Načini uresničevanja razvojnih usmeritev na teh področjih se praviloma podrobneje opredelijo z načrtom upravljanja zavarovanega območja. Trenutno je na državni ravni sprejet načrt upravljanja v treh zavarovanih območjih, v ostalih je intenzivna priprava teh pomembnih dokumentov še v teku.

Z vidika varstva narave in razvoja je v Sloveniji poseben primer Triglavski narodni park, ki je edini slovenski narodni park. Po treh desetletjih je bil pripravljen posodobljen Zakon o Triglavskem narodnem parku (2010). Za narodni park je skladno z našo zakonodajo in mednarodnimi standardi med širšimi zavarovanimi območji značilno, da naj bi bila na pretežnem delu območja prisotna prvobitna narava z ohranjenimi ekosistemi in naravnimi procesi. Ob pripravi in sprejemu novega zakona je bilo morda prav zato veliko razprav o razvojnih vidikih narodnega parka, kar se odraža v ambiciozno zastavljenima 10. in 11. členu zakona, ki opredelujeta razvojne usmeritve ter načine dodeljevanja spodbud in sofinanciranja. Našteta so področja, ki so zlasti pomembna za razvoj parka, oziroma tako imenovane razvojne usmeritve, kot so na primer ekološko kmetijstvo, dopolnilne dejavnosti na kmetijah, ustreznna komunalna oprema in druga gospodarska javna infrastruktura, krepitev ekoloških in socialnih funkcij gozda, domača in umetna obrt, spoštovanje stavbnega izročila pri gradnji, ekoturizem, proizvodi z blagovno znamko in geografskim poreklom, nadstandard razvoja družbenih dejavnosti, ohranjanje in odpiranje delovnih mest, celostno ohranjanje kulturne dediščine, ohranjanje značilne krajine, trajnostna mobilnost in raba energije, aktivnosti za blažitev posledic podnebnih sprememb, razvoj parkovne infrastrukture. Opredeljeni so načini dodeljevanja spodbud in sofinanciranja razvojnih usmeritev, ki vsebujejo prednostno obravnavo ukrepov za doseganje ciljev parka ter višji delež dodelitve sredstev finančnih spodbud. Izvajanje teh členov zakona bo zaradi kompleksnosti vse prej kot enostavno. V teku je intenzivno sodelovanje in iskanje rešitev z drugimi ministrstvi ter vladnimi službami.

Zavarovana območja z neokrnjeno naravo se pogosto soočajo s problemi staranja prebivalstva, odselejevanjem mladih, posledično z ukinjanjem javnih služb in njihovih storitev (na primer osnovnih šol, javnega prometa, slabša dostopnost zdravstvenih in socialnih storitev), brezposelnostjo, slabšimi možnostmi za pridobivanje sredstev evropske kohezijske politike zaradi nedoseganja kriterijev številčnosti prebivalstva. Tako se na zavarovanih območjih soočamo s problemi manjše razvitosti na eni strani, na drugi strani pa s pričakovanji prebivalcev, da jim bo park omogočil večjo kakovost bivanja, ter obiskovalcev, da jim bodo poleg dobro ohranjene narave na voljo tudi sodobna infrastruktura ter profesionalne storitve in izdelki.

Vprašanje učinkovitosti in uspešnosti upravljanja zavarovanih območij je tesno povezano tudi z vprašanjem financiranja upravljanja. Po analizi delovanja javnih zavodov, ki upravljajo z zavarovanimi območji (Analiza 2011), se z namenskimi proračunskimi sredstvi pokriva zlasti stroške dela ter blaga in storitev, in sicer za delovanje 111 zaposlenih in minimalno za investicijske stroške. Leta 2009 je bilo tako zaradi zniževanja namenskih sredstev v sedmih javnih zavodih manj kot 5 % vseh proračunskih sredstev namenjenih za investicije. Izvedba investicij je pogosto ključna za okrepitev razvojnega vidika upravljanja.

Primerjava s tujino, pri kateri je zaradi razlik v sistemih in posledično v nalogah upravljavcev sicer potrebna previdnost, kaže, da je pri nas povprečno število zaposlenih na površinsko enoto skromno – en zaposlen v zavarovanem območju v Sloveniji v povprečju skrbi za 1500 hektarov, v Avstriji in Nem-

čiji pa za 1000 oziroma 950 hektarov. Pri nas je povprečna višina javnih sredstev na hektar okrog 20 evrov, medtem ko je v Avstriji 100 evrov (Hasler 2010; Scherfose 2009). Ob tem se je treba zavedati, da pri teh primerjavah niso upoštevani samo zaposleni, ki dejansko opravljajo delo na terenu, temveč vsi zaposleni. V Nemčiji so ocenili, da bi naj en terenski zaposleni (v tujini tako imenovani park ranger, pri nas naravovarstveni nadzornik) pokrival največ 1000 hektarov (Scherfose 2009, 17).

Upravljalci zavarovanih območij so zaradi omejenih javnih sredstev aktivni pri iskanju dodatnih virov za izvedbo naravovarstvenih in razvojnih aktivnosti. Podatki kažejo, da so na primer leta 2009 polovico prihodkov realizirali iz namenskih proračunskih sredstev, polovico pa so prihodki iz naslova prodaje blaga in storitev, projektov, sredstev Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov, sponzorstev, donacij in občin (Analiza ... 2011).

3 Vloga zavarovanih območij v družbi

Na prvi pogled je upravljanje zavarovanih območij predvsem strošek, katerega koristi so dolgoročne narave in jih je pogosto težko ovrednotiti. Podobno je z varstvom narave nasploh. Ko je to področje družbe v času recesije postavljeno ob bok vprašanjem, kot so brezposelnost, pomanjkanje sredstev za zdravstvo in socialno varstvo najšibkejših, se pogosto pojavi in utrdi mnenje, da varstvo narave zavira razvoj in da bi morda morali sredstva za to področje nameniti za kaj bolj pomembnega. Takrat lahko v bran varstvu narave pa tudi upravljanju zavarovanih območij sicer navajamo nacionalno zakonodajo in mednarodne obveznosti, ki smo jih kot podpisniki različnih konvencij in kot država članica Evropske unije dolžni izvajati, še bolj prepričljivi pa so podatki, ki pričajo o tem, da že razmeroma skromen vložek javnih sredstev v to področje prinaša številne pozitivne razvojne učinke. V nadaljevanju navajamo nekaj primerov.

Zavarovana območja so glede na izsledke študije o ekonomiji ekosistemov in biotske raznovrstnosti pomembna za zagotavljanje številnih ekosistemskih storitev, kot so zagotavljanje pitne vode, goriv, genskih virov, varne hrane, oprasha rastlin, zadrževanja vode ... (TEEB 2009). Eno izmed priporočil za uspešno ohranjanje biotske raznovrstnosti in zagotavljanje ekosistemskih storitev v korist lokalne, državne in globalne ravni je, da je treba povečati obseg zavarovanih območij in njihovo financiranje. Leta 2011 bo v okviru projekta Zavarovana območja v dinarski regiji, ki jo izvaja organizacija *World Wildlife Fund*, izdelana tudi pilotna študija vrednotenja ekosistemskih storitev za območje Parka Škocjanske jame.

Ohranjanje biotske raznovrstnosti je nesporen družbeni cilj na globalni in državni ravni. Pri tem je eden od kazalnikov stanja ohranjenosti biotske raznovrstnosti delež nacionalnega zavarovanja območij z namenom ohranjanja narave. Po poročilu Okoljske evropske agencije o ohranjanju biotske raznovrstnosti do leta 2010 (EEA 2009) so pri tem kazalniku pomembni kvantitativni podatki (površina, delež, trend ustanavljanja novih zavarovanih območij) in kvalitativni podatki (ocena prispevka zavarovanih območij k ohranjanju biotske raznovrstnosti). V 39 evropskih državah ima status zavarovanih območij v povprečju 16 % površin. V Sloveniji za evropskim povprečjem zaostajamo, primanjkujejo pa nam tudi kvalitativni podatki.

Avtorji publikacije o vlogi zavarovanih območij z vidika podnebnih sprememb kljub nesporno pomembni vlogi teh območij ugotavljajo, da je podpora globalni mreži zavarovanih območij celo precej manjša od polovice potrebnih sredstev za maksimalno učinkovitost in da nekatere vlade podpora zavarovanim območjem še dodatno zmanjšujejo (Dudley in sodelavci 2009). Usmeritve za okrepitev te vloge zavarovanih območij so povečevanje obsega zavarovanih območij, zlasti večjih, močnejša povezanost teh območij v prostoru, uveljavitev različnih načinov upravljanja, izboljšanje učinkovitosti upravljanja, okrepitev zavarovanja ponorov ogljikov, prioritarno izvajanje ukrepov za blažitve in prilaganje podnebnim spremembam.

Podatki kažejo, da je leta 2000 42 % turistov iz Evrope med potovanjem obiskalo vsaj eno zavarovano območje, v Kostariki pa kar 72 % vseh turistov obišče enega izmed narodnih parkov (Mulongoy

in Gidda 2008). V Nemčiji so narodni parki izjemnega pomena za turizem, saj jih letno obiše okrog 51 milijonov obiskovalcev in s tem ustvarijo približno 2,1 milijarde evrov prihodkov (Großschutzgebiete ... 2010). Študija v Narodnem parku Bavarski gozd je pokazala, da neposredni obiskovalci parka letno ustvarijo okrog 13,5 milijonov evrov bruto prihodkov (Job in sodelavci 2008).

Tudi v Sloveniji sodijo neokrnjena narava in zavarovana območja po anketi med tujimi gosti med najpomembnejše motive za obisk, vtisi teh gostov o Sloveniji pa so na področju ohranjene narave in zavarovanih območij nadpovprečno dobri (Anketa ... 2006 in 2009). Kljub temu obstajajo trenja med področjem turizma in zavarovanimi območji. Upravljalci zavarovanih območij v Sloveniji nekatere oblike turistične in rekreativne aktivnosti občutijo kot pritisk in grožnje, iz turističnega sektorja pa v zavarovanih območjih vidijo zlasti omejitve – na primer pri širitvi smučišč, izgradnji golf igrišč ... V Razvojnem načrtu slovenskega turizma za obdobje 2007–2011 (2006) so zavarovana območja prepoznana kot razvojna prednost Slovenije in slovenskega turizma. Ministrstvo za gospodarstvo in Ministrstvo za okolje in prostor si tudi zato prizadevata, da bi s sredstvi evropske kohezijske politike in z nacionalnimi sredstvi na zavarovanih območjih izgradili tri informacijska središča za obiskovalce (glej Operativni program za upravljanje območij Natura 2000 (2007), ki ga je leta 2007 potrdila Vlada Republike Slovenije). Projekt izgradnje javne infrastrukture za obiskovalce v Regijskem parku Škocjanske jame iz tega vira je v zaključni fazi izvedbe.

Neposredne zaposlitve pri upravljalcih zavarovanih območij ustvarjajo tako imenovane posredne zaposlitve, ki so povezane z vsebinami zavarovanega območja. Zavarovana območja so z vidika razvoja pomembna zlasti na področju turizma. V Triglavskem narodnem parku je po raziskavi Verše (2002) na področju turizma v povezavi s parkom petkrat oziroma šestkrat več zaposlitev, kot jih je neposredno v naravovarstveni organizaciji. Raziskave za Narodni park Bavarski gozd kažejo, da približno 12 milijonov evrov javnih prihodkov na leto ter 200 zaposlenih pri upravljavcu parka ustvari 939 zaposlitev na področju turizma (Job in sodelavci 2008). Po podatkih za narodne parke iz Združenih držav Amerike je v povezavi s parki posrednih zaposlitev v zasebnem sektorju kar dvanajstkrat toliko, kolikor je neposrednih zaposlitev v parkih (Advancing ... 2009, 15 in 16).

Večina zavarovanih območij v Evropi in v Sloveniji obsega predele kulturne krajine, v katerih je tradicionalna ekstenzivna raba kmetijskih površin povezana z visoko biotsko raznovrstnostjo in krajinsko pestrostjo. Med pomembne naloge upravljanja zavarovanih območij zato sodi tudi spodbujanje naravi prijazne rabe. V Franciji so razvili blagovno znamko Regijski naravni park, ponudba obsega okrog 300 izdelkov in storitev (Francoski izdelki ... 2011). Pri nas so glede blagovnih znamk uspešni v Krajinskem parku Sečoveljske soline s svojimi izdelki iz soli, v Kozjanskem regijskem parku s spodbujanjem obnove in izdelkov travniških visokodebelnih sadovnjakov, v Krajinskem parku Goričko vzpostavljajo celovito blagovno znamko za naravi prijazne izdelke in storitve, prav tako v ostalih parkih.

V narodnih parkih ZDA so ocenili, da en ameriški dolar davkoplačevalskega denarja ustvari štiri dolarje prihodkov zlasti prek turizma in potrošnje zasebnega sektorja (Advancing ... 2009, 16). Tovrstne ocene za Slovenijo še nimamo.

Zavarovana območja poplavnih nižin, kot je pri nas na primer Krajinski park Ljubljansko barje, pomembno prispevajo k večji poplavni varnosti naselij. V Nemčiji so na primeru biosfernega rezervata rečne krajine Elbe ocenili, da je vrednost renaturirane reke s poudarkom na pridobitvi 35.000 hektarov poplavnih površin oziroma površin za zadrževanje voda v času poplav na letni ravni v povprečju 6 milijonov evrov (Großschutzgebiete ... 2010).

Da v zavarovanih območjih prebivalci in občine ne vidijo zgolj ovir pri razvoju, temveč tudi razvojno priložnosti, posredno dokazuje obstoj pobud za ustanavljanje novih parkov (na primer Kras, Pohorje, Dragonja) in izražena volja lokalnega prebivalstva, da ostanejo v parku (na primer Bohinj, izražena volja na referendumu leta 2003) ali se v park vključijo (Kneške Ravne leta 2009).

Plut in sodelavci (2008) so z anketiranjem obiskovalcev in domačinov v treh slovenskih parkih ugotovili, da se v večini strinjajo z zavarovanjem območij (v Triglavskem narodnem parku več kot 80 % anketiranih, v Krajinskem parku Goričko okrog 80 % in v Krajinskem parku Logarska dolina več kot

70 %). Po njihovem mnenju je tako zagotovljeno ohranjanje naravnega okolja, ki ga prepoznavajo kot ključno vrednoto teh območij. Varstvene režime zlasti domačini občutijo kot prestroge in razvojno omejujoče, a so anketirani sočasno mnenja, da se status zavarovanja ohrani, v Triglavskem narodnem parku pa so anketiranci v zavarovanju celo videli najboljšo razvojno priložnost, zlasti z vidika boljših možnosti za pridobivanje sredstev evropske kohezijske politike. Po tej raziskavi se številni obiskovalci Triglavskega narodnega parka zavedajo vrednosti in enkratnosti območja ter hkrati nevarnosti prevelikega obiska. Varstvene režime v Triglavskem narodnem parku so domačini ocenili kot prestroge, zlasti postopke pridobitve gradbenega dovoljenja. Varstvene režime so kot prestroge ocenili tudi obiskovalci, ki se poleg pohodništva ukvarjajo z oblikami rekreacije v naravi, kot so gorsko kolesarjenje, vožnja z motornimi vozili in sanmi, jadrarno padalstvo, saj jih nekateri varstveni režimi omejujejo. Anketirani domačini v vseh treh zavarovanih območjih so kot največja problema ocenili neurejenost cestne infrastrukture in prenizke dohodke iz kmetijstva. V Triglavskem narodnem parku in Krajinskem parku Goričko so kot problem izpostavili tudi staranje prebivalstva in zaraščanje zemljišč. Raziskovalci so ocenili, da je za nadaljnji razvoj območij, vključenih v raziskavo, izrednega pomena vključenost domačinov, pri nadaljnjih izboljšavah pa je treba v čim večji možni meri upoštevati tudi kritična mnenja obiskovalcev.

4 Ovire pri doseganju ciljev zavarovanih območij

V analizo slovenskega sistema zavarovanih območij konec leta 2008 (Kus Veenvliet in Sovinc 2009) je bilo vključenih deset zavarovanih območij, ki so imela v času izvajanja analize operativnega upravljalca. Poleg zavarovanih območij na državni ravni sta bila v analizo vključena še Notranjski regijski park in Krajinski park Logarska dolina, ki sta ustanovljena na občinski ravni. Izidi analize kažejo, da eno največjih groženj za slovenska zavarovana območja predstavljajo spremembe v tradicionalni rabi, med največjimi pritiski pa so negativni vplivi turizma in rekreacije ter invazivne tujerodne vrste. Zavarovana območja še niso v polni meri gonilna sila pri zagotavljanju trajnostnega razvoja in s tem povezanih socio-ekonomskih koristi. Varstveni cilji zavarovanih območij so večinoma dobro vključeni v načrtovalske dokumente. Razmeroma dobro je ocenjeno sodelovanje z lokalnimi skupnostmi. Pri zasnovi zavarovanih območij je posebej šibka njihova conacija. Pri kadrovski strukturi so se kot problematični izkazali nezadostno število zaposlenih in slabo razviti mehanizmi za preverjanje učinkovitosti zaposlenih, njihova strokovnost pa je ocenjena kot ustrezna. Financiranje v preteklosti je bilo ocenjeno kot večinoma slabo, zaskrbljujoče pa je dejstvo, da zagotovil za dolgoročno financiranje upravljavci nimajo. Eden od izsledkov te raziskave je bil, da je izrazita šibkost slovenskega sistema zavarovanih območij odsotnost načrtov upravljanja. Izvaja se tudi premalo spremljanja stanja biotske raznovrstnosti in socio-ekonomskih raziskav. Načrtovanje sistema zavarovanih območij je bilo sicer ocenjeno kot dobro, slabše je bila ocenjena politika zavarovanih območij, kot zmerna je bila ocenjena politična podpora sistemu zavarovanih območij, slabše pa izpolnjevanje državnih obvez in financiranje zavarovanih območij. Na podlagi izsledkov te analize je bilo oblikovanih 30 priporočil, ki predstavljajo usmeritve za krepitev upravljanja zavarovanih območij.

Na Ministrstvu za okolje in prostor smo v okviru Ciljnega raziskovalnega programa podprli izvedbo projekta »Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države; Trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja« (Plut in sodelavci 2008). Med izsledki te raziskave je med drugim tudi ocena, da bi morala javna sredstva predstavljati glavnino financiranja upravljanja, saj gre v primeru zavarovanih območij za območja, katerih storitve so koristne za celotno družbo. Ocena te raziskave je, da javno financiranje zavarovanih območij ne zadostuje za njihovo uspešno upravljanje. Izvajalci te raziskave so med drugim tudi ugotovili, da primanjkuje jasno določeni cilji upravljanja posameznih zavarovanih območij skupaj z ustreznimi kazalniki. Zaradi želje po doseganju čim večje učinkovitosti zavarovanih območij je bila na pobudo

ministrstva izvedena tudi raziskava z naslovom »Oblikovanje učinkovitega sistema zavarovanih območij v Sloveniji« (Gosar in sodelavci 2010).

5 Sklepne ugotovitve in predlogi izboljšav

Vprašanje učinkovitosti in uspešnosti upravljanja zavarovanih območij je tesno povezano z vprašanjem financiranja upravljanja. Upravljalci zavarovanih območij na državni ravni v Sloveniji so na primer leta 2009 le 52 % prihodkov realizirali iz namenskih proračunskih sredstev, ostalo so prihodki iz drugih virov (Analiza ... 2011). Leta 2010 je bilo proračunskih sredstev za sedem javnih zavodov 3,5 milijonov evrov. Gre za izredno skromen obseg sredstev, ki omogoča osnovno vzdrževanje sistema upravljanja, pričakovane izjemnih naravovarstvenih in razvojnih učinkov pa je ob takih sredstvih neupravičeno. V Sloveniji imamo decentraliziran sistem upravljanja zavarovanih območij, kar je po eni strani dobro, po drugi strani pa so pričakovanja lokalnih okolij večja od zmožnosti upravljalcev, pripravljenost za sodelovanje pri skupnih aktivnostih pa je v teh istih okoljih pogosto presenetljivo nizka. V slovenskih zavarovanih območjih, ki so zavarovana na državni ravni, torej v parlamentu ali na vladi, je tudi premalo zgledega medresorskega sodelovanja.

Ob pripravi novih temeljev za delovanje javnih zavodov v Sloveniji je veliko razmišljanj tudi o centralizaciji zavodov. Sodobni pristopi upravljanja zavarovanih območij v tujini kažejo na to, da je za uspešno in učinkovito upravljanje ključnega pomena tesna vpetost upravljalcev v lokalno okolje. Zato se kaže kot pomembno ohraniti avtonomnost upravljalcev zavarovanih območij, zlasti zaradi izmenjave znanja, izkušenj ter skupne promocije, tesnejše povezovanje pa je zelo pomembno tudi zaradi uspešnejšega pridobivanja dodatnih sredstev. Zanimiv je primer avstrijskih narodnih parkov in njihove skupne petletne strategije (Österreichische Nationalpark-Strategie 2010), povezujejo se tudi nemška zavarovana območja (Europarc Deutschland 2011).

Vlada Republike Slovenije je maja 2011 podprla predloge Ministrstva za okolje in prostor za nadaljnje izboljšave upravljanja z zavarovanimi območji. Predvidena je močnejša podpora ministrstva upravljalcem, povezovanje upravljalcev in priprava skupne strategije, intenzivnejše iskanje sinergij z drugimi področji dela (zlasti s turizmom, kmetijstvom, regionalnim razvojem in lokalno samoupravo, kulturno dediščino ter podjetništvom), nadaljuje se z ustanavljanjem novih zavarovanih območij.

Priporočil za izboljšave upravljanja zavarovanih območij ne manjka (Kus Veenvliet in Sovinc 2009; Analiza ... 2011; Kus Veenvliet 2011), pojavljajo pa se težave pri njihovem izvajanju. Zdi se, da bo treba za večje učinke upravljanja poskrbeti tudi za večjo podporo na sistemski ravni. Pri konkretnih aktivnostih upravljanja bo nujno iskati nove pristope, zaveznike, dodatne vire financiranja. Pomembno bo argumentirano prikazovanje preteklih dosežkov ter jasna opredelitev vizije, ciljev in prihodnjih aktivnosti tako na ravni sistema zavarovanih območij kot za posamezno območje. Z dobrim komuniciranjem bo treba doseči izboljšanje sodelovanja z drugimi ključnimi nosilci razvoja v prostoru in vedno znova iskati poti za doseganje skupnih ciljev.

6 Viri in literatura

Advancing the National Park Idea. National Parks Second Century Commission Report. National Parks Conservation Association. Washington DC, 2009. Medmrežje: http://www.npca.org/commission/pdf/Commission_Report.PDF (13. 5. 2011).

Analiza stanja o delovanju javnih zavodov na področju zavarovanih območij narave s predlogom ukrepov za racionalizacijo njihovega delovanja. Elaborat, Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 2011. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/okolje/pdf/delovanje_zavodov_zav_obm_narave_2011.pdf (10. 5. 2011).

- Anketa o tujih turistih v RS. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2006 in 2009. Medmrežje: http://www.stat.si/tema_ekonomsko_turizem_anketa.asp (10. 5. 2011).
- Berginc, M., Kremesec Jevšenak, J. in Vidic, J. 2007: Sistem varstva narave v Sloveniji. Ljubljana.
- Convention on Biological Diversity – CBD, 2004. COP 7 Decision VII/28. Programme of Work on Protected Areas. Montreal, 2004.
- Convention on Biological Diversity – CBD, 2010. COP 10 Decision X/2. Strategic Plan for Biodiversity 2011–2020. Montreal, 2010.
- Dudley, N. (ur.) 2008: Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland.
- EEA 2009. Report No. 4/2009. Medmrežje: <http://www.eea.europa.eu/publications/progress-towards-the-european-2010-biodiversity-target> (10. 5. 2011).
- Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T., Sekhran N. 2009: Natural Solutions: Protected Areas helping people cope with climate change. Gland, Washington DC in New York.
- Europarc Deutschland 2011. <http://www.europarc-deutschland.de/startseite> (10. 5. 2011).
- Francoski izdelki z blagovno znamko Regijski naravni park. Alp Media 2009-7. Medmrežje: <http://www.parcs-naturels-regionaux.fr/fr/approfondir/faq.asp?lang=en&p=1&th=4> (10. 5. 2011).
- Gosar A., Sovinc, A., Fišer Pečnikar, Ž., Kryštufek, B., Verljan Bužan, E. 2010: Oblikovanje učinkovitega sistema zavarovanih območij v Sloveniji. CRP Konkurenčnost Slovenije 2008–2013. Koper.
- Großschutzgebiete in Deutschland – Ziele und Handlungserfordernisse. Bundesamt für Naturschutz. Bonn, 2010.
- Hasler, V. 2010: Lebensministerium Österreich, e-sporočilo z dne 19. 3. 2010.
- Job, H., Mayer, M., Wolterin, M., Müller, Harrer, B., Metzler, D. 2008: Der Nationalpark Bayerischer Wald als regionaler Wirtschaftsfaktor. Berichte aus dem Nationalpark 4. Grafenau.
- Kazalci okolja v Sloveniji. Register zavarovanih območij. Agencija Republike Slovenije za varstvo okolja. Ljubljana, 2010. Medmrežje: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=334 (30. 5. 2011).
- Kus Veenvliet, J. 2011: Program dela Konvencije o biološki raznovrstnosti za zavarovana območja: Stanje in prihodnost izvajanja v Sloveniji. Ljubljana.
- Kus Veenvliet, J., Sovinc, A. 2009: Učinkovitost upravljanja zavarovanih območij v Sloveniji, Končno poročilo RAPPAM analize. Ljubljana. Medmrežje: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/okolje/pdf/rappam_porocilo.pdf (11. 5. 2011).
- Mulongoy, K. J., Gidda, S. B. 2008: The Value of Nature: Ecological, Economic, Cultural and Social Benefits of Protected Areas. Montreal.
- Österreichische Nationalpark-Strategie. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft. Wien, 2010.
- Operativni program upravljanja območij Natura 2000 za obdobje 2007–2013. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 2007.
- Plut, A., Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I., Kavaš, D., Erker Slabe, R., Trebše, P., Pleterski, A., Štular, B., Pirnat, J. 2008: Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države. Trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja. CRP Konkurenčnost Slovenije 2006–2013. Ljubljana.
- Razvojni načrt in usmeritve slovenskega turizma 2007–2011. Ministrstvo za gospodarstvo. Ljubljana, 2006.
- Resolucija o Nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012. Uradni list Republike Slovenije 2/2006. Ljubljana.
- Scherfose, V. 2009: Stand der Entwicklung deutscher Nationalparke. Naturschutz und Biologische Vielfalt 72. Bonn.
- TEEB 2009: The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers – Summary: Responding to the Value of Nature 2009. Wesseling.
- Uredba o Krajinskem parku Ljubljansko barje. Uradni list Republike Slovenije 112/2008. Ljubljana.

Verša, D. 2002: Varstvo narave kot ustvarjalec zaposlitvenih možnosti – Primer Triglavskega narodnega parka. Medmrežje: http://www2.arnes.si/čljjamarz1/index_slo.html (11. 5. 2011).

Zakon o ohranjanju narave. Uradni list Republike Slovenije 96/2004 – uradno prečiščeno besedilo, 61/2006 – ZDru-1 in 8/2010 – ZSKZ-B. Ljubljana.

Zakon o Triglavskem narodnem parku. Uradni list Republike Slovenije 52/2010. Ljubljana.

GOVORIMO ISTI JEZIK? PRIMERJAVA MEDNARODNIH IN SLOVENSkih MERIL KATEGORIZACIJE ZAVAROVANIH OBMOČIJ

mag. Andrej Sovinc, mag. Živa Fišer Pečnikar

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Univerza na Primorskem
Garibaldijeva ulica 1, 6000 Koper
andrej.sovinc@guest.arnes.si, Ziva.Fiser@zrs.upr.si

dr. Anton Gosar

Fakulteta za humanistične študije, Univerza na Primorskem
Titov trg 5, 6000 Koper
anton.gosar@guest.arnes.si

UDK: 91:502(497.4-751)
712.2(497.4-751)

IZVLEČEK

Govorimo isti jezik? Primerjava mednarodnih in slovenskih meril kategorizacije zavarovanih območij
Predstavljena je primerjava mednarodnih priporočil za kategorije zavarovanih območij, ki jih je pripravila Svetovna zveza za ohranitev narave (IUCN) in kategorij širših zavarovanih območij v slovenskem sistemu varstva narave. Čeprav je v slovenskem sistemu varstva narave omenjeno, da se pri določanju kategorije oziroma vrste zavarovanega območja upošteva tudi mednarodno uveljavljena kategorizacija zavarovanih območij, pri slovenskih kategorijah ni ključnih vsebin, s katerimi bi dosegali zahtevana merila po IUCN. Ugotavljamo, da za posamezno kategorijo niso določeni minimalni standardi varstva narave, prav tako pa v Sloveniji ne uveljavljamo zahteve mednarodnih standardov po najmanj tričetrtinskem obsegu zavarovanega območja, v katerem velja strožji varstveni režim.

KLJUČNE BESEDE

zavarovano območje, IUCN, upravljavske kategorije, Slovenija

ABSTRACT

Do we speak the same language? Comparison of international and Slovenian standards for the categorization of protected areas

A comparison of international recommendations for the categorization of protected areas, prepared by IUCN (International Union for Conservation of Nature), and categories of wider protected areas in the Slovenian nature conservation system is presented. Although the Slovenian conservation system stipulates that internationally established categorization of protected areas is also taken into consideration in the determination of category or type of protected area, no key issues are stated in Slovenian categories, with which the required standards per IUCN's criteria would be achieved. We can conclude that no minimal nature conservation standards have been defined for separate categories. At the same time, no international standards' requirements for at least three quarters of the protected area, in which a stricter conservation regime is in force, have been carried into effect.

KEY WORDS

protected area, IUCN, management categories, Slovenia

1 Uvod

Mednarodne standarde za zavarovana območja določa Svetovna zveza za ohranitev narave (IUCN). Kategorije IUCN so kot globalni standard za določitev in registracijo zavarovanih območij priznale različne mednarodne ustanove in številne države (Parks ... 1994).

Tudi Slovenija je v Zakonu o ohranjanju narave (2004; nadalje ZON) v 49. členu določila, da se v aktu o zavarovanju med drugim določijo »pravila ravnanja, varstveni režimi in razvojne usmeritve zavarovane območja ob upoštevanju uveljavljenih mednarodnih standardov varstva narave« (Zakon ... 2004). Čeprav v omenjenem zakonu ni jasno zapisano, se uveljavljeni mednarodni standardi nedvomno nanašajo na standarde, ki jih je pripravil IUCN in jih je blizu 200 držav preneslo v svojo zakonodajo.

V raziskavi nas je zanimalo, ali kategorije slovenskih širših zavarovanih območij (sem uvrščamo narodne, regijske in krajinske parke) sledijo mednarodnim standardom za posamezno od teh kategorij.

2 Metodologija

Analizo razlik in skladnosti med mednarodnimi kategorijami zavarovanih območij po standardih IUCN in kategorijami zavarovanih območij v slovenskem sistemu smo izvedli na primerjavi opisa kategorij in pregleda upravljavskih ciljev kategorij IUCN II in V ter opisa slovenskih širših zavarovanih območij (narodni in regijski ter krajinski park). V prvem koraku smo primerjali opise vseh kategorij v IUCN razdelitvi in v slovenskem sistemu varstva narave, v naslednjem pa upravljavške cilje kategorij IUCN II in V z namenom zavarovanja širših zavarovanih območij v Sloveniji. Pri primerjalni analizi smo si pomagali tudi s splošnimi načeli, ki veljajo za kategorije zavarovanih območij IUCN, in skupnimi značilnostmi, ki v slovenskem sistemu varstva narave veljajo za ožja in širša zavarovana območja.

3 Analiza rezultatov in diskusija

3.1 Primerjava opisa kategorij širših zavarovanih območij v mednarodnih merilih (IUCN) in v slovenskem sistemu varstva narave

Mednarodna klasifikacija zavarovanih območij (Dudley 2008) deli ta območja na sedem kategorij, slovenska razdelitev zavarovanih območij pa obsega šest kategorij (Berginc in sodelavci 2006).

3.2 Primerjava upravljavskih ciljev kategorij IUCN II in V ter namena zavarovanja širših zavarovanih območij v Sloveniji

Primerjava med upravljavskimi cilji za posamezno kategorijo zavarovanih območij po merilih IUCN in namenom zavarovanja za kategorije širših zavarovanih območij pri nas je prikazana v preglednici 2.

Posamezne kategorije širših zavarovanih območij v slovenskem sistemu varstva narave so opredeljene na podlagi opisa zavarovanega območja, ki se uvršča v posamezno kategorijo, in na osnovi splošnih in posebnih prepovedi, omejitev rabe ali drugačnih ureditev različnih dejavnosti in rabe, ki jih lahko (lahko pa tudi ne) vsebuje akt o zavarovanju za posamezno širše zavarovano območje. Prepovedi, omejitve rabe ali drugačne ureditve za širša zavarovana območja so določene za vse tri kategorije širših zavarovanih območij in so združene v opisu splošnega varstvenega režima za širša zavarovana območja (Zakon ... 2004).

Splošni varstveni režim je določen kot izhodišče za določitev podrobnejših varstvenih režimov za posamezno zavarovano območje glede na namen ustanovitve (Zakon ... 2004, 68. člen). Pri tem pa pogrešamo, da za posamezno kategorijo (širših) zavarovanih območij (narodni, regijski in krajinski park)

Preglednica 1: Primerjava opisa posameznih kategorij zavarovanih območij v mednarodni klasifikaciji in v širših zavarovanih območij v slovenskem sistemu varstva narave (Dudley 2008; Berginc in sodelavci 2006).

kategorija zavarovanega območja	opis kategorije zavarovanega območja po mednarodnih merilih (IUCN)	opis kategorije v slovenskem sistemu varstva narave
kategorija II: narodni park	Večje (ekosistem ali več ekosistemov) naravno ali skoraj naravno območje z ohranjenimi prvobitnimi ekološkimi procesi z vrstami in značilnimi ekosistemi, ki je temelj za zagotavljanje okoljskih in kulturno skladnih razmer za zadovoljevanje duhovnih, znanstvenih in izobraževalnih potreb ter rekreacije (skladno s primarnimi cilji upravljanja).	Narodni park – narodni park je veliko območje s številnimi naravnimi vrednotami ter z veliko biotsko raznovrstnostjo. V pretežnem delu narodnega parka je prvobitna narava z ohranjenimi ekosistemi in naravnimi procesi, v manjšem delu narodnega parka so lahko tudi območja večjega človekovega vpliva, ki pa je z naravo skladno povezan. V narodnem parku morata biti opredeljeni najmanj dve varstveni območji tako, da je v pretežnem, povečini sklenjenem delu opredeljeno varstveno območje s strožjim varstvenim režimom ob upoštevanju mednarodnih varstvenih standardov in kriterijev. Narodni park, namen zavarovanja, razvojne usmeritve, varstvena območja, varstveni režimi, upravljavec in drugo se določijo z zakonom.
kategorija V: zavarovana krajina	Dolgoletna interakcija človeka in narave je ustvarila (navadno večje) območje posebnega ekološkega, biološkega, kulturnega in krajinskega pomena. Ohranjanje te prvobitne interakcije je ključno za ohranjanje ekološkega značaja območja in s tem povezanega varstva narave in drugih vrednot.	a) Regijski park je obsežno območje regijsko značilnih ekosistemov in krajine z večjimi deli prvobitne narave in območji naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv večji, vendarle pa z naravo uravnotežen. V regijskem parku morata biti opredeljeni najmanj dve varstveni območji tako, da je varstveno območje s strožjim varstvenim režimom opredeljeno v manjšem obsegu in točkovno. Z aktom o zavarovanju se določijo podrobnejša pravila ravnanja na območju regijskega parka. b) Krajinski park je območje s poudarjenim kakovostnim in dolgotrajnim prepletom človeka z naravo, ki ima veliko ekološko, biotsko ali krajinsko vrednost. Z aktom o zavarovanju se določijo podrobnejša pravila ravnanja na območju krajinskega parka.

Preglednica 2: Primerjava med upravljavskimi cilji kategorij II in V v zavarovanih območjih po mednarodni klasifikaciji (Dudley 2008) in namenom ustanavljanja naravnih parkov v Sloveniji (Zakon ... 2004; Berginc in sodelavci 2006).

opis ciljev kategorij II in V po mednarodni klasifikaciji zavarovanih območij; drugi cilji se lahko uveljavljajo izključno le, če niso v nasprotju ali ne ogrožajo primarnega cilja (Dudley 2008)

namen ustanavljanja širših zavarovanih območij (narodni, regijski in krajinski park) v Sloveniji

kategorija II:
narodni park

Primarni cilj

Varstvo naravne biotske raznolikosti skupaj z ekološko strukturo in okoljskimi procesi območja, ter spodbujanje izobraževanja in rekreacije.

Drugi cilji

Upravljeti območje tako, da se v čim bolj naravnem stanju, kot je to mogoče, zagotovi trajnost reprezentativnih primerov širših regij, življenjskih združb, genskih virov in neoporečnih naravnih procesov. Ohranjati za preživetje sposobne in ekološko funkcionalne populacije in združbe avtohtonih vrst v gostotah, ki so potrebne za ohranitev celovitosti ekosistema in so sposobne za dolgoročno prilagajanje. Še posebej prispevati k ohranjanju raznovrstnosti, regionalnih ekoloških procesov in migracijskih poti.

Upravljeti obiske v območju za sprostitvene, izobraževalne, kulturne namene in za rekreacijo v obsegu, ki ne povzroča večje biološke ali ekološke degradacije naravnih virov.

Upoštevatı potrebe avtohtonih prebivalcev in lokalnih skupnosti, vključno s trajnostno rabo virov, če to nima negativnega vpliva na primarni cilj.

S pomočjo turizma prispevati k razvoju lokalnega gospodarstva.

(velja za narodne, regijske in krajinske parke enako)

Naravni parki se praviloma poleg namena varovanja ustanavljajo tudi z namenom trajnostnega razvoja območja, ob upoštevanju razvojnih težej lokalnega prebivalstva, zagotavljanja sonaravnih ravnanj in zagotavljanja človekove telesne in duševne sprostitve; z zavarovanih območij naj bi se nekoč v prihodnosti načelo trajnosti kot z vzorčnih celic razširil na vso naravo (Berginc in sodelavci 2006). Zakon o ohranjanju narave (2004) v 49. členu določa, da se namen zavarovanega območja določi v aktu o zavarovanju za določeno območje, kar pomeni, da se to vprašanje rešuje na ravni posameznega zavarovanega območja in ne kategorije zavarovanega območja.

kategorija V:
zavarovana krajina

Primarni cilj

Varstvo in ohranjanje pomembne krajine (kopne/morske) in s tem povezano varstvo narave in drugih vrednot, ki so nastale na podlagi interakcije človeka z naravo (ob uporabi tradicionalnih tehnik upravljanja).

Drugi cilji

Ohraniti uravnoteženo interakcijo človeka in narave s pomočjo varstva krajine (morske in/ali kopne) in pripadajoče tradicionalne oblike upravljanja, ter sociološke, kulturne in duhovne vrednote. Prispevati k širšemu varovanju narave tako, da se ohranjajo rastlinske in živalske vrste, značilne za kulturno krajino, in tako, da se za krajino, kjer poteka zelo intenzivna raba, pripravijo naravovarstveni programi.

Ponuditi priložnosti za sprostitve, dobro počutje in druge sociološko-ekonomske dejavnosti v obliki rekreacije in turizma.

Ponuditi okvir, s katerimi bi pri upravljanju krajin z naravno in kulturno dediščino spodbudili aktivno sodelovanje skupnosti.

Spodbuditi ohranjanje agrobiotske raznolikosti (kmetijsko biološke raznolikosti) in vodne biotske raznolikosti.

Delovati kot model trajnostne rabe, tako da se dobre prakse lahko uporabijo tudi širše.

ni na sistemski ravni določeno, kaj bi moralo biti v osrednjem, tričetrtinskem delu zavarovanega območja posamezne kategorije obvezno prepovedano (ali omejeno ali drugače urejeno). Tako se na primer v osrednjem območju narodnega parka po mednarodnih standardih ne smejo izvajati dejavnosti, ki bi ogrozile »*biotsko raznolikost skupaj z ekološko strukturo in okoljskimi procesi območja*« (Dudley 2008, 8). Med določili splošnega varstvenega režima iz omenjenega 68. člena, ki se lahko (lahko pa tudi ne) prepovejo, omejijo ali drugače uredijo, je več takšnih dejavnosti, ki nedvomno ogrožajo biotsko raznolikost, ekološko strukturo in okoljske procese v osrednjem območju narodnega parka in bi torej morale veljati kot minimalni standard prepovedi za to območje narodnega parka, če bi slovenski sistem zavarovanih območij v celoti sledil mednarodnim standardom. Dejavnosti, ki bi morale biti prepovedane (ali vsaj omejene ali drugače urejene) v osrednjem območju vsakega zavarovanega območja kategorije narodni park, ker ogrožajo biotsko raznolikost, kar je osnovni cilj mednarodne klasifikacije kategorije narodni park, so na primer:

- gradnja novih tranzitnih komunalnih, energetskih in prometnih objektov,
- gradnja sekundarnih bivališč,
- kmetijsko obdelovanje zemljišč z načini in sredstvi, ki bi lahko povzročili bistvene spremembe biotske raznovrstnosti, strukture in vrste ekosistemov ali bistveno spremenili površinsko plast prsti,
- postavljanje obor in objektov za rejo živali,
- vnašanje rastlin ali živali tujerodnih vrst,
- spreminjanje rastlinstva,
- prirejanje množičnih športnih, turističnih ali drugih javnih prireditev,
- izvajanje vodnih in drugih športov zunaj za to določenih območij.

V Sloveniji torej določamo varstveni režim od enega do drugega (posameznega) zavarovanega območja, medtem ko ni zagotovljenih minimalnih standardov, ki bi morali veljati za vsa zavarovana območja določene kategorije, kot to uveljavlja mednarodni sistem.

3.3 Temeljna spoznanja na podlagi zgoraj opravljenih analiz

Čeprav je v slovenskem sistemu varstva narave opredeljeno, da se pri določevanju kategorij zavarovanih območij upoštevajo tudi mednarodni standardi, so med slovenskim in mednarodnim sistemom opazne bistvene razlike. Strnemo jih lahko v naslednje ugotovitve:

1. V slovenskem sistemu varstva narave kategorije zavarovanih območij niso opredeljene po upravljaljskih ciljih in zato niso jasno opredeljeni minimalni standardi, ki bi glede na mednarodne zahteve morali veljati pri upravljanju zavarovanega območja določene kategorije in na podlagi katerih bi bile pripravljene natančne smernice za upravljanje območij. To povzroča nejasnosti ob vprašanjih, ali je določena dejavnost ali raba v zavarovanem območju sprejemljiva za posamezno kategorijo zavarovanega območja.

Ena glavnih značilnosti IUCN-ovih kategorij za zavarovana območja je, da so opredeljene na podlagi upravljaljskih ciljev. Poleg primarnega upravljaljskega cilja je za vsako kategorijo podan še nabor drugih ciljev, ki pa se izvajajo le ob pogoju, da niso v nasprotju s primarnim ciljem (Dudley 2008). Jasno definiran primarni cilj v zavarovanem območju je »*učinkovito orodje za odpravo nejasnosti ob vprašanjih, ali je določena dejavnost ali raba v zavarovanem območju sprejemljiva za posamezno kategorijo zavarovanega območja*« (Dudley 2008, 10). Predvsem pa sta definiranje in hierarhična razvrstitev upravljaljskih ciljev za posamezno kategorijo zavarovanega območja pomembna za doseganje standardov varovanja narave, ki naj bi jih zagotavljala posamezna kategorija, in sta opora pri ustanavljanju in upravljanju zavarovanih območij na državni ravni v primeru političnih ali drugih pritiskov, ki bi želeli znižati raven varstva narave zaradi lastnih interesov.

Za slovenske kategorije zavarovanih območij pa primarni in drugi upravljaljski cilji niso določeni na ravni posamezne kategorije in zato niso jasno razvidni minimalni standardi, ki jih je treba upoštevati pri upravljanju zavarovanega območja določene kategorije. Podrobnejši varstveni režimi so sicer v aktih o ustanovitvi širših zavarovanih območij določeni za posamezno zavarovano območje, kar pa

dopušča subjektivno določanje teh režimov s strani pripravljavca akta. Opis posamezne kategorije širšega zavarovanega območja v Sloveniji temelji le na opisu stanja narave v posamezni kategoriji zavarovanega območja oziroma značilnosti, ki ga določajo. Namesto jasnih in hierarhično razvrščenih upravljaljskih ciljev je v slovenskem sistemu varstva narave za vse tri kategorije širših zavarovanih območij naveden skupen nabor prepovedi, omejitev ali drugačnih ureditev splošnega varstvenega režima, na podlagi katerih pripravljavec akta o zavarovanju določi prepovedi ali omejitve dejavnosti in posegov za vsako zavarovano območje posebej. Pri določevanju varstvenega režima je pripravljavec akta o zavarovanju dolžan upoštevati značilnosti obravnavanega območja in namen zavarovanja, samo za narodni park tudi ob »upoštevanju mednarodnih varstvenih standardov in kriterijev« (Zakon ... 2004). Ob tem pogrešamo minimalen nabor omejitev, ki bi morale veljati za vsako zavarovano območje posamezne kategorije. Da bi slovenski sistem upošteval mednarodne standarde, bi morala določila splošnega varstvenega režima za širša zavarovana območja brezpogojno veljati v vsakem aktu o ustanovitvi določene kategorije širšega zavarovanega območja, ne pa da o tem odloča pripravljavec akta o zavarovanju posameznega širšega zavarovanega območja oziroma politični organ, ki ta akt kasneje potrdi. Ob tem, ko imamo v slovenskem sistemu varstva narave za širša zavarovana območja opredeljene le vsebine, ki določajo prepovedi ali omejitve dejavnosti in posegov (omejitev), pa pogrešamo tudi jasna navodila, kako z območjem upravljati, da se bo zeleno stanje ohranjalo, oziroma katere dejavnosti so za doseganje tega cilja potrebne ali dopustne.

2. Mednarodni sistem zavarovanih območij poudarja vlogo zavarovanih območij v pogledu zagotavljanja ekosistemskih storitev in kulturnih vrednot na način, ki ne temelji na neposrednem izkoriščanju ali rabi v prostoru, slovenski sistem pa s poudarjanjem trajnostnega gospodarjenja in interesov lokalnega prebivalstva v širših zavarovanih območjih daje prednost neposrednim koristim pred intrinzičnimi vrednostmi teh območij.

Za ustrezno razumevanje in podporo mednarodni politiki na področju zavarovanih območij je pomemben poudarek v IUCN-ovi definiciji zavarovanega območja v tem, da so to območja, ki so namenjena varovanju narave. To varovanje mora biti razumljeno kot primarni cilj, kateremu se morajo prilagajati vse druge rabe in dejavnosti v tem območju. Posebej poudarjen pa je tudi pomen zavarovanih območij za človeštvo in obstoj planeta, in sicer v obliki ekosistemskih storitev in kulturnih vrednot. To sicer ne izključuje tudi možnosti trajnostne rabe naravnih virov (čeprav ta v definiciji zavarovanega območja po IUCN sploh ni omenjena), a le če takšna raba ni v nasprotju s cilji varovanja narave, ki so določeni v obliki standardov za posamezno kategorijo.

V Zakonu o ohranjanju narave (2004) ni splošne definicije zavarovanega območja. V razlagi mednarodne definicije zavarovanega območja je poudarjeno, da je treba vsako gospodarsko rabo, ki bi ogrozila cilje varstva biotske raznovrstnosti, omejiti ali celo prepovedati (Dudley 2008, 10). Takšne jasne razmejitve glede rabe naravnih virov znotraj zavarovanih območij in zunaj njih v slovenskem sistemu varstva narave ni. Zato se v slovenskih širših zavarovanih območjih dopušča in spodbuja raba naravnih virov na trajnostni način, to pa se počne brez razmisleka, tako da lahko tudi takšna (trajnostna) raba negativno vpliva na vrste oziroma biotsko raznovrstnost, zaradi katere je bilo zavarovano območje ustanovljeno. To trditev lahko ilustriramo na primeru ptice svilnice (*Cettia cetti*). Ta ptica je na slovenskem Rdečem seznamu ogroženih ptic (Pravilnik 2002) uvrščena v kategorijo V (ranljive vrste), ni pa med vrstami, za katere je treba določiti območja Natura 2000 (Polak 2000). Gnezdi na zapleveljenih njivah in zaraščajočih se travnikih ter v obrežni vegetaciji, v Sloveniji predvsem v obalnem oziroma jugozahodnem delu Slovenije (Geister 1995). Če je na podeželju, v območjih, ki niso del zavarovanih območij in naj bi bila namenjena trajnostnemu razvoju in rabi, razumljivo, da se mora svilnica prilagajati človekovi dejavnosti, med katero sodi tudi sprememba vlažnih travnikov v obdelane njive, bi v zavarovanih območjih moralo biti drugače. Če je zavarovano območje ustanovljeno za varstvo biotske raznovrstnosti, katere del je tudi svilnica in če je preoranje travnika v njivo za svilnico usodno, potem bi po razumevanju mednarodnih standardov takšno rabo (čeprav je trajnostna) v zavarovanega območja morali vsaj bistveno omejiti. Torej bi takšno določilo moralo veljati kot obvezno za posamezno kategorijo zava-

rovanega območja. Žal temu pri nas ni tako; medtem ko je za gradbene posege na zavarovanih območjih treba pridobiti ustrezna naravovarstvena soglasja, za kmetijska zemljišča velja prosto gospodarjenje (Celin 2011).

Ob tem je treba dodati, da je med naborom določil splošnega varstvenega režima za vse tri kategorije zavarovanih območij v Sloveniji tudi alineja, na podlagi katere se lahko prepove, omeji ali drugače uredi gospodarska raba naravnih virov, razen za gradnjo na zavarovanem območju (ZON 2004). Uporaba te alineje pa ni obvezna za posamezno kategorijo zavarovanega območja, pač pa je subjektivna odločitev o tem prepuščena pripravljavcu akta o zavarovanju območja.

3. V slovenskem sistemu, ki ne temelji na upravljaljskih ciljih, za zavarovana območja ni možno uveljavljati zahteve iz mednarodnih meril, po kateri naj bi se primarni upravljaljski cilj uresničeval vsaj na treh četrtinah zavarovanega območja, s čimer je omejeno doseganje mednarodnih standardov za posamezno kategorijo zavarovanega območja.

Za izbiro ustrezne kategorije zavarovanega območja je po mednarodnih merilih poleg definiranja upravljaljskih ciljev pomembna tudi zahteva, da se mora primarni upravljaljski cilj uveljaviti na vsaj treh četrtinah zavarovanega območja (Dudley 2008).

Ker upravljaljski cilji v slovenskem sistemu kategorij zavarovanih območij niso določeni, omenjene zahteve iz mednarodnih standardov po obsegu, na katerem se mora dosegati primarni upravljaljski cilj, ni mogoče neposredno uveljavljati. Pač pa bi lahko izvajanje nekaterih standardov varstva narave zagotavljali na določenih območjih zavarovanih območij. V slovenskem sistemu širših kategorij zavarovanih območij sta dve coni z različnimi varstvenimi režimi zahtevani le za narodni in regijski park, ne pa tudi za krajinski park.

Če poskusimo primarni upravljaljski cilj iz mednarodnih standardov prenesti v slovenski sistem in ga opredeliti z območjem strožjega varstvenega režima, bi moralo le-to obsegati vsaj tri četrtine celotnega širšega zavarovanega območja. Za narodni park po slovenski določitvi velja, da mora imeti najmanj dve varstveni območji, tako da je v pretežnem, povečini sklenjenem delu določeno varstveno območje s strožjim varstvenim režimom ob upoštevanju mednarodnih varstvenih standardov in meril. Pretežni del ne pomeni nujno, da bi se morala določila strožjega varstvenega režima izvajati na 75 odstotkih območja narodnega parka.

V še bolj očitnem nasprotju z mednarodnimi smernicami je razumevanje dveh varstvenih območij v regijskem parku: »... V regijskem parku morata biti opredeljeni najmanj dve varstveni območji tako, da je varstveno območje s strožjim varstvenim režimom opredeljeno v manjšem obsegu in točkovno ...« (Berginc in sodelavci 2006, 72). Strožji varstveni režim, usklajen s smernicami IUCN, bi moral veljati na najmanj treh četrtinah regijskega parka, ne pa na manjšem območju, kot to določa slovenski sistem varstva narave. Še bolj očitno pa omenjena zahteva mednarodnih standardov ni uveljavljena pri ustanavljanju krajinskih parkov. Po naši definiciji namreč krajinski park ni razdeljen na dve coni z različno strogim varstvenim režimom. Tudi sicer je opis krajinskega parka v Sloveniji tako splošen, da ga lahko enačimo z opisom trajnostno upravljanega podeželja zunaj zavarovanih območij.

4 Sklep

S primerjavo mednarodnih (IUCN) standardov za zavarovana območja z opisi širših zavarovanih območij v Sloveniji smo ugotovili, da slovenske kategorije niso skladne z mednarodnimi standardi. V slovenskem sistemu varstva narave kategorije zavarovanih območij niso določene z upravljaljskimi cilji in minimalnimi standardi za njihovo upravljanje, ki bi bili skladni z mednarodnimi zahtevami. Prav tako ni splošne definicije zavarovanega območja, s poudarjanjem trajnostnega gospodarjenja in rabe naravnih virov v širših zavarovanih območjih pa se dopušča tudi dejavnosti, ki imajo negativen vpliv na varstvo biotske raznovrstnosti. V Sloveniji tudi ne uveljavljamo zahteve mednarodnih standardov po najmanj tričetrtinskem obsegu zavarovanega območja, v katerem naj bi veljal strožji varstveni režim.

5 Viri in literatura

- Berginc, M., Kremesec - Jevšenak, J., Vidic, J. 2006: Sistem varstva narave v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana.
- Celin, M., 2011: Predpise pogosto krši država sama. Delo, 11. 6. 2011. Ljubljana.
- Dudley, N. (ur.) 2008: Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland.
- Geister, I. 1995: Ornitološki atlas Slovenije. Ljubljana.
- Parks for life: Action for Protected Areas in Europe. IUCN Commission on National Parks and Protected Areas. Gland, Cambridge, 1994.
- Polak, S. (ur.) 2000: Mednarodno pomembna območja za ptice v Sloveniji; Important Bird Areas (IBA) in Slovenia. DOPPS. Monografija DOPPS št. 1, Ljubljana.
- Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Uradni list Republike Slovenije 82/2002. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave – uradno prečiščeno besedilo. Uradni list Republike Slovenije 96/2004. Ljubljana.

UPRAVLJANJE ZAVAROVANIH IN/ALI VODOZBIRNIH OBMOČIJ OBMORSKIH MOKRIŠČ SEČOVELJSKE SOLINE, STRUNJANSKE SOLINE IN ŠKOCJANSKI ZATOK

Mateja Breg Valjavec, Katarina Polajnar Horvat

Geografski inštitut Antona Melika, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana

mateja.breg@zrc-sazu.si, katarina.polajnar@zrc-sazu.si

UDK: 911:502(497.472-751.3)

712.2(497.472-751.3)

IZVLEČEK

Upravljanje zavarovanih in/ali vodozbirnih območij obmorskih mokrišč Sečoveljske soline, Strunjanske soline in Škocjanski zatok

Obmorska mokrišča so zaradi mešanja sladke in slane vode bogata s habitati, ki opravljajo edinstveno ekološko in gospodarsko vlogo v domačem okolju. Oboje soline nadaljujejo tradicijo solinarstva, razširjeno v turistično ponudbo okoliških krajev. Mokrišče Škocjanski zatok je revitalizirano degradirano območje z močno poudarjeno ekološko vlogo, kateri sledita izobraževalna in rekreacijska. Kako uspešno se s temi zavarovanimi območji upravlja, smo ocenili z orodjem za sledenje učinkovitosti upravljanja z mokrišči (*The Management Effectiveness Tracking Tool*). Dosedanje upravljanje zavarovanih mokrišč je usmerjeno le v zavarovana območja, zato smo ovrednotili smiselnost in potrebo po širšem upravljanju v okviru vodozbirnih območij mokrišč. Ta koncept upravljanja združuje dva cilja: povezovanje z nezavarovano okolico in ohranjanje narave v mokrišču.

KLJUČNE BESEDE

obmorsko mokrišče, zavarovano območje (ZO), vodozbirno območje mokrišča (VOM), upravljanje, sledenje učinkovitosti, Slovenska Istra, Slovenija

ABSTRACT

Management of protected areas and/or water catchment areas of coastal wetlands Sečovlje pans, Strunjan pans and the lagoon of Škocjanski zatok?

The coastal wetlands are the mixing zone of fresh and salt water which is extremely rich in natural habitat types and perform a unique ecological and economic role in the domestic environment. Both salt pans are continuing tradition of salt-making, spread over the surrounding tourist attractions of nearby places. The lagoon of Škocjanski zatok is revitalized brownfield site, with further emphasized ecological role, followed by educational and recreational. How successful are these protected areas managed, we evaluated by using *The Management Effectiveness Tracking Tool*. Since the existing management of protected wetland areas only focus in protected areas, we evaluated the viability and the need for broader management in the context of wetlands catchment areas. The concept combines the integration of local's with the nature conservation inside the wetland.

KEY WORDS

coastal wetland, protected area, wetland catchment area, management, effectiveness tracking, Slovene Istria, Slovenia

1 Uvod

1.1 Varovanje obmorskih mokrišč

Obmorska mokrišča so območja na stiku kopenskih, sladkovodnih in slanovodnih ekosistemov. Ti sistemi so prostorsko in ekološko povezani ter odvisni od razmer in procesov v celotnem vodozbirnem območju mokrišča (v nadaljevanju VOM). Slovenska obmorska mokrišča najdemo ob izlivih kratkih istrskih vodotokov. Mednje štejemo soline (Sečoveljske, Strunjanske), Strunjanski laguni s Stjužo, Škocjanski zatok, obe jezera v Fiesi in izlivni del Rižane. Rastline in živali so prilagojene na življenje v polslani, brakični vodi (medmrežje 1).

Varovanje mokrišč je v Sloveniji prisotno v zadnjih desetletjih. Povezano je z ozaveščenostjo posameznikov o ekološkem pomenu mokrišč in širjenjem zavedanja v javnost. Pred tem so mokrišča veljala za neuporabna močvirja, ki jih je treba spremeniti v človeku bolj uporabno rabo prostora. Tako so razmišljali že pred tisočletjem, ko so »neuporabno«, zamočvirjeno delto reke Dragonje spremenili v »gospodarne« soline, ki so danes glavni del Krajinskega parka Sečoveljske soline (v nadaljevanju KPSS).

Strunjanske soline so zavarovane v okviru Naravnega rezervata Strunjan-Stjuža, ki je del Krajinskega parka Strunjan (v nadaljevanju KPS). Poleg solin in lagune Stjuža obsega KPS celoten Strunjanski polotok, od Simonovega zaliva do izliva potoka Roja, vključno z 200-metrskim pasom morja, notranjim delom Strunjanskega zaliva (medmrežje 2). Upravljanje poteka v okviru parka.

KPS in KPSS sta zavarovana od leta 1990, ko je bil sprejet Občinski odlok Občine Piran o razglasitvi krajinskih parkov Sečoveljske in Strunjanske soline (medmrežje 3). Z opuščanjem in propadanjem solinarstva v drugi polovici prejšnjega stoletja so, v strahu pred popolnim izginotjem solin (na primer da jih zalije morje), spoznali njihovo kulturno vrednost. Vloga mokrišča kot naravne vrednote pa se je okrepila šele z vzpostavljanjem zavarovanja in z razvojem okoljske miselnosti. Solinarski mokrišči od mokrišča Škocjanski zatok najbolj loči tradicionalna kulturna komponenta, ki je slednji nima in je

Preglednica 1: Osnovni podatki preučevanih mokrišč.

	Sečoveljske soline	Strunjanske soline	Škocjanski zatok
tip zavarovanega območja	krajinski park	ožje naravni rezervat širše krajinski park	naravni rezervat
pravna podlaga za varovanje	Uredba o Krajinskem parku Sečoveljske soline (2001); Ramsarska konvencija (1971); Barcelonska konvencija (Konvencija o varstvu ... 1976); Natura 2000 (Uredba o posebnih ... 2004)	Uredba o Krajinskem parku Strunjan (2004); Natura 2000 (Uredba o posebnih ... 2004)	Zakon o Naravnem rezervatu Škocjanski zatok (1998); Natura 2000 (Uredba o posebnih ... 2004)
površina zavarovanega območja (hektarji)	720	428	121
upravljavalec	Soline Pridelava soli d. o. o. (lastnik Mobitel d. d.)	Javni zavod Krajinski park Strunjan	Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (od 1999)
status upravljalca	podjetje	javni zavod	nevladna organizacija
vrsta lastništva	zasebna lastnina	javna lastnina	javna lastnina
proračun v letu 2010	565.000 €	270.000 €	270.000 €
število zaposlenih	18 redno (+6 pogodbeno)	5	6

pomembna za krepitev sodelovanja z domačini. Naravni rezervat Škocjanski zatok (v nadaljevanju NRŠZ) je zavarovan od leta 1998 (Zakon o Naravnem rezervatu Škocjanski zatok 1998). Sestavljata ga dva dela, brakična laguna z gnezditvenimi otočki, poslaniimi mlakami in poloji, ki predstavljajo obrežja, izpostavljena nenehnemu delovanju plime in oseke ter sladkovodno močvirje z močvirnimi travniki in odprtimi vodnimi površinami (medmrežje 4).

1.2 Problematika upravljanja zavarovanih mokrišč

Za razliko od ključnih problemov zavarovanih območij v Sloveniji, kjer največje težave predstavljajo šibka podpora zavarovanim območjem, njihov naravovarstveni in inšpekcijski nadzor ter financiranje, rezultati ankete, izvedene v času Svetovnega kongresa o parkih, kažejo popolnoma drugačno sliko. Na globalni ravni med ključnimi problemi prevladujejo:

- vključevanje lokalnega prebivalstva,
- podpora lokalnih skupnosti in
- okoljska vzgoja.

V nasprotju z mednarodnimi rezultati pa upravljalci zavarovanih območij v Sloveniji sodelovanja z lokalnimi skupnostmi še ne prepoznajo kot enega ključnih problemov pri upravljanju (Gosar in sodelavci 2010).

Po podatkih »Millenium Ecosystem Assessment Synthesis Report« (2005) se mokrišča uvrščajo med globalno najslabše upravljana zavarovana območja. Če primerjamo ohranjenost zavarovanih celinskih vodnih ekosistemov (mokrišč) z nevodnimi habitati, ugotovimo, da so prvi pogosto slabše ohranjeni prav zaradi slabega upravljanja ter neprimerne rabe vode in prostora zunaj zavarovanega območja (Management effectiveness ... 2007). Dejstvo, da je voda nepogrešljiva prvina življenja v mokrišču, je poudarjeno tudi v prvih treh varovalnih zapovedih pravnih aktov preučevanih mokrišč. Prepovedano je:

- spreminjati vodni režim,
- poslabševati kakovost vode in tal,
- izpuščati tehnološke ali komunalne odpadne vode, tekoče odpadke, druge škodljive snovi.

»... Zavarovana območja niso in ne smejo biti izolirane enote, pač pa morajo biti povezana v sistem, ki tvori del širših varstvenih prizadevanj in ukrepov za trajnostno rabo kopenskih in vodnih območij ...« (Gosar s sodelavci 2010). Ker so mokrišča pojav, katerega ekološka kakovost je odvisna od razmer v celotnem vodozbirnem območju, smo za razširjeno enoto upravljanja izbrali vodozbirna območja treh obmorskih mokrišč.

2 Metodologija

Kako učinkovito je obstoječe gospodarjenje in upravljanje s preučevanimi mokrišči, smo ugotavljali z uporabo mednarodne metodologije za sledenje učinkovitosti upravljanja »Management Effectiveness Tracking Tool« (2007, v nadaljevanju METT) Svetovne komisije za zavarovana območja (WCPA) pri Svetovni zvezi za ohranjanje narave (IUCN). Orodje je izdelano posebej za vrednotenje upravljanja in gospodarjenja z zavarovanimi mokrišči. Vprašalnik je namenjen hitremu in enostavnemu ocenjevanju zavarovanih mokrišč (izpolni ga upravljalavec) hkrati pa omogoča pregledno primerjavo dobljenih rezultatov. Ocenjalni obrazec skupno obsega 30 osnovnih, med seboj enakovrednih vprašanj ter 4 dodatna vprašanja. Vsako vprašanje je vredno največ 3 točke, dodatna vprašanja pa skupno prinašajo največ 12 dodatnih točk. Največje možno število dobljenih točk je 102, kar predstavlja 100 % delež in največjo možno oceno uspešnosti upravljanja. Vsebinsko se vprašalnik deli na šest sklopov. V prvem sklopu, imenovanem institucionalni okvir, je opredeljen pravni status območja. V sklopu načrtovanje je opredeljena uspešnost doseganja ciljev s pomočjo načrtovanja na zavarovanem območju. S tretjim sklopom, vlaganje – človeški in finančni viri, ugotavljamo, ali so viri in vlaganja zadostna za doseganje upravljaljskih

ciljev. Sledijo sklopi učinkovitost in skladnost procesov upravljanja, učinki vlaganja ter kakšni so rezultati upravljanja zavarovanih mokrišč (Hockings in sodelavci 2006).

Rezultati opisane metodologije opredeljujejo značilnosti, prednosti in pomanjkljivosti obstoječega upravljanja obmorskih zavarovanih mokrišč ter so osnova za primerjavo s širšim upravljanjem zavarovanih mokrišč v okviru VOM. Skladno s tem smo s pomočjo prostorskih (GIS) analiz določili meje posameznega VOM-a. Postopki za razmejitev VOM temeljijo na modeliranju vodnega toka po zemeljski površini, ki ga določa digitalni model reliefa (O'Callaghan in Mark 1984). Uporabili smo digitalni model reliefa s prostorsko ločljivostjo 12,5 m (Digitalni model ... 2006). V nadaljevanju smo na VOM analizirali število in prostorsko razmeščenost dejavnosti (Poslovni register ... 2009), različne rabe prostora (Dejanska ... 2005) ter oboje ovrednotili z vidika razvoja zavarovanih območij (v nadaljevanju ZO). Na podlagi podatkov iz Poslovnega registra Slovenije (2009) smo gospodarske dejavnosti glede na možnost povezovanja z zavarovanim mokriščem združili v tri kategorije:

1. dejavnosti, ki so zelo povezane z razvojem mokrišč (raziskovalne dejavnosti, izobraževalne dejavnosti, solinarstvo, morsko ribištvo, zelenjadarstvo, vinogradništvo, gostinstvo, turizem, sobodajalstvo, trgovina z morskimi sadeži);
2. dejavnosti, ki so posredno povezane z razvojem mokrišč (preostalo kmetijstvo, dejavnosti, povezane s plovili in pomorskim prometom);
3. dejavnosti, ki niso bistveno povezane z razvojem mokrišč.

Kvantitativno oceno smiselnosti in izvedljivosti upravljanja zavarovanih mokrišč v okviru VOM smo izdelali z lastno metodologijo vrednotenja, ki temelji na določitvi pomena naslednjih spremenljivk:

A. Obvladljivost VOM (delež ZO glede na VOM) (30 točk)

1. razred: nad 10 % (30 točk)
2. razred: pod 10 % (10 točk)

B. Lega VOM glede na upravno delitev (20 točk)

1. razred: VOM leži v eni sami občini (20 točk)
2. razred: VOM leži v dveh občinah (15 točk)
3. razred: VOM leži v treh občinah (5 točk)

C. Delež gozda (15 točk)

1. razred: nad 40 % (15 točk)
2. razred: pod 40 % (10 točk)

Č. Prisotnost dejavnosti, ki so v povezavi z razvojem in varovanjem ZO (15 točk)

1. razred: nad 40 % (15 točk)
2. razred: od 30 do 40 % (10 točk)
3. razred: pod 30 % (5 točk)

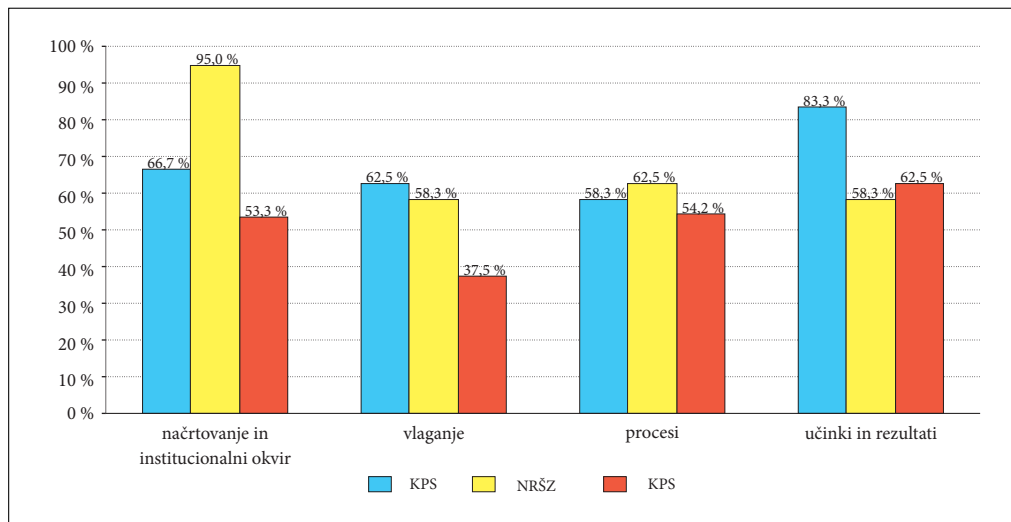
D. Delež ostalih zavarovanih površin (20 točk)

1. razred: nad 30 % (20 točk)
2. razred: od 10 do 30 % (15 točk)
3. razred: pod 10 % (5 točk)

Največje skupno število doseženih točk je 100. Več točk doseže ZO, večja je izvedljivost in smiselnost širšega upravljanja v okviru VOM.

3 Obstoječe upravljanje zavarovanih območij mokrišč

Zavarovana obmorska mokrišča se med seboj precej razlikujejo, kar vpliva tudi na njihove notranje procese in način upravljanja. Na podlagi rezultatov izvedenega vprašalnika ugotavljamo, da je temelj za učinkovito upravljanje ustrezen načrt upravljanja. Skladno s tem se najučinkovitejše upravljanje izvaja v NRŠZ, ki ima edini potrjen upravljavski načrt in z njim dosega 70,5 % zastavljenih ciljev. V KPSS in KPS upravljanje poteka na podlagi letnega načrtovanja, pri tem pa je pomembno dejstvo, da omenjeni

Slika 1: Rezultati vprašalnika metodologije za sledenje učinkovitosti upravljanja v zavarovanih mokriščih.

ZO kljub temu dosegata cilje, zaradi katerih sta bili ustanovljeni, KPSS s 64,7 % in KPS s 50,9 % (slika 1). Ustrezno oblikovan in uskladen načrt upravljanja v NRŠZ omogoča učinkovito načrtovanje. NRŠZ je najmlajše zavarovano obmorsko mokrišče in kot tako bolj odprto za načrtovanje, prav zaradi vzpostavljanja osnovne infrastrukture (parkirišča, objekti, namenjeni ozaveščanju in izobraževanju obiskovalcev, sanitarije ...) in organizacijskih potreb. Gre za prvi primer v Sloveniji, ko je nevladna organizacija dobila koncesijo za upravljanje zavarovanega območja in hkrati prvi primer pri nas, ko so naravovarstveniki uspeli ustaviti brezvestno industrijsko degradacijo in začeli z renaturacijo mokrišča (medmrežje 2).

Načrtovanje je podlaga za preudarno vlaganje v samo mokrišče kakor tudi v razvoj in usposabljanje strokovnega kadra. Najučinkovitejše vlaganje ima KPSS, kljub dejstvu, da nima potrjenega upravljalškega načrta. KPSS vodi upravljevalec, ki je organiziran kot podjetje. V ZO prinaša pomembne izkušnje s področja poslovanja, ki pripomorejo h gospodarnemu vlaganju in povratnim dohodkom. Njihova prednost je tudi boljše in hitreje prilagajanje tržnim spremembam in v oplemenitenju svojega poslovanja (Gosar in sodelavci 2010).

Ne glede na to, kdo z ZO upravlja, je učinkovito upravljanje med drugim posledica dobrega sodelovanja upravljalca z ostalimi deležniki, med katere spadajo sosednji uporabniki prostora, okoliška podjetja ter lokalne skupnosti znotraj in v okolici zavarovanega območja. Takšnega sodelovanja na vseh treh mokriščih občutno primanjkuje. Med deležniki so sicer vzpostavljene določene povezave, primanjkuje pa kakovostno sodelovanje, ki bi se odražalo v praksi (skupni projekti). Skladno s temi ugotovitvami v četrtem poglavju podrobneje predstavljamo možnosti za povezovanje z okoliškimi dejavnostmi in uporabniki prostora.

Pomembno vlogo pri vzpostavljanju dialoga med upravljalcem in lokalnimi deležniki ima nedvomno delujoč sistem ozaveščanja in izobraževanja lokalnih skupnosti in obiskovalcev območij. Najučinkovitejši program ozaveščanja in izobraževanja, ki v celoti izpolnjuje potrebe območja, je vzpostavljen v NRŠZ, kjer se zaradi negativnega odnosa dela javnosti zelo trudijo približati mokrišče ljudem, začenši z najmlajšimi. Veliko pozornosti namenjajo tudi obisku oseb s posebnimi potrebami (slepi, slabovidni, gluhonemi ...). V KPS je zaradi več naravnih in kulturnih vrednot mokrišče deležno manjše pozornosti in obravnave kakor v preostalih dveh območjih.

Učinki in rezultati upravljanja ZO so odvisni od uspešnosti predhodnih sklopov in v končni fazi podajajo oceno celotnega sistema delovanja ZO. Najvišjo oceno uspešnosti dosega KPSS (83,3 %), kljub

temu, da se ne upravlja po upravljavskemu načrtu. V primeru KPS (62,5 %) je rezultat pričakovan in potrjuje odvisnost končnih učinkov od predhodnih sklopov. Razlog za najnižjo oceno učinkovitosti delovanja celotnega sistema v NRŠZ (58,3 %) je odsotnost ekonomskih koristi za lokalno skupnost in okoliško prebivalstvo. Problem je v skromnem povezovanju z okoliškimi deležniki in pomanjkljivi infrastrukturi, ki se šele vzpostavlja. Pomembna prednost območja z vidika naravovarstva pa je dejstvo, da so biodiverzitetne, ekološke in kulturne vrednote prevladujoče in nedegradirane.

4 Možnosti upravljanja vodozbirnih območij mokrišč

Krajinski park Sečoveljske soline je geografsko omejen na območje solin in meri 720 hektarjev, kar predstavlja le 6 % celotnega 12.687 hektarjev velikega VOM (slika 2). Zaledno rečno mrežo gradi reka Dragonja s pritoki, ki zbirajo vodo na območju vseh treh obalnih občin, 13 % (1710 hektarjev) pa tudi na območju Hrvaške. Zavarovano območje KPS meri 428 hektarjev, če odštejemo površino obalnega morja, je to 213 hektarjev, ki predstavljajo skoraj četrtino (24 %) celotnega VOM (882 hektarjev). Rečno mrežo gradi potok Roja z nekaj pritoki in območje neposrednega odtoka v morje. Pokriva občini Piran in Izola. NRŠZ meri 121 hektarjev, kar predstavlja en sam odstotek 8750 hektarjev velikega VOM. Njegovo zaledje gradita reki Rižana in Badaševica z delom svojih porečij, ki so brez upoštevanja kraškega zaledja Rižane, v celoti v koprski občini.

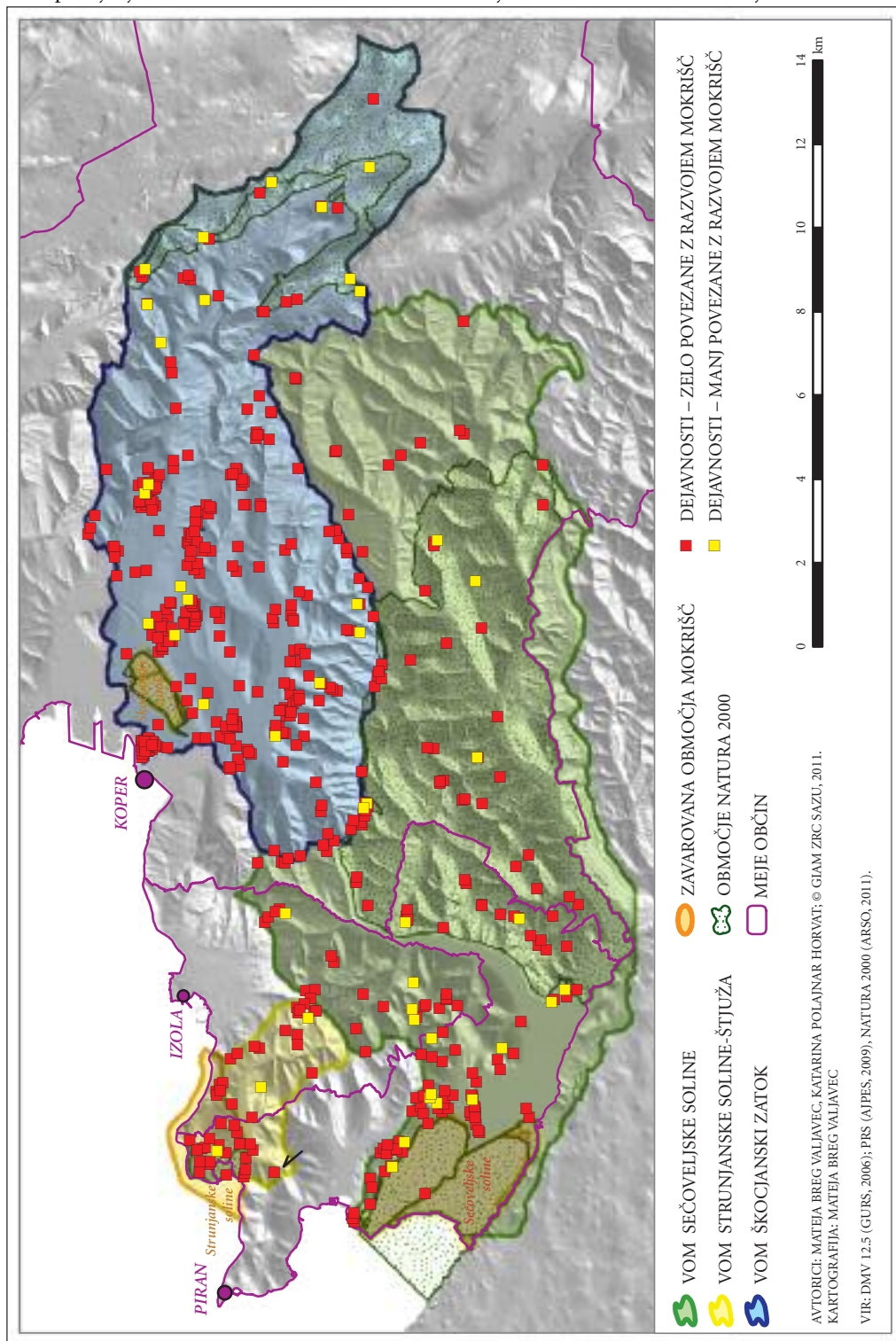
4.1 Mokrišče Strunjanske soline (Stjuža)

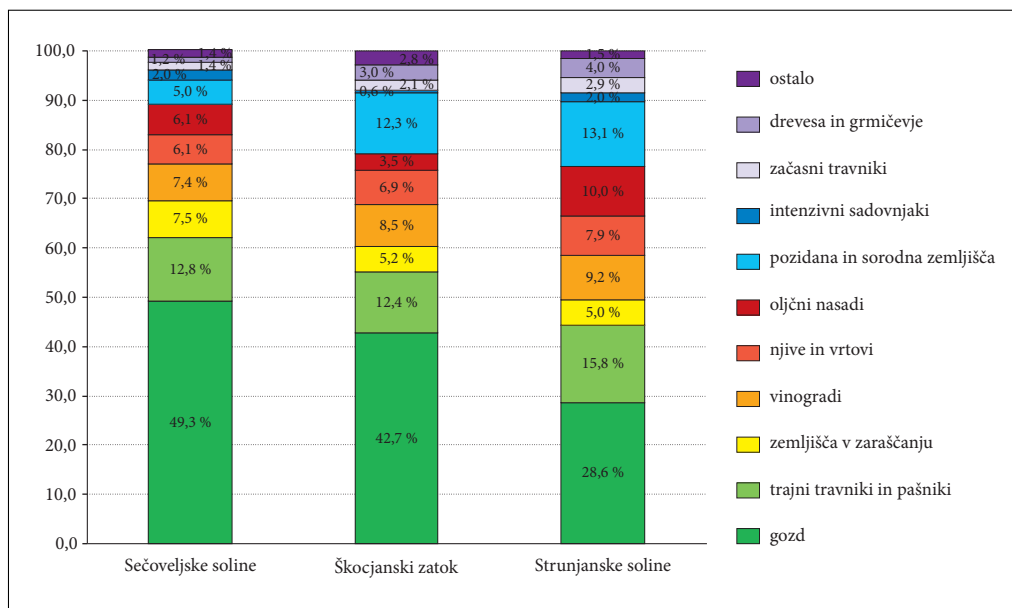
VOM so neprimerljivo večja od ZO, kar predstavlja veliko oviro z vidika vključevanja v celotno upravljanje. Problem je najmanjši v primeru mokrišča Strunjanske soline, kjer ZO krajinskega parka pokriva četrtino VOM. S tem so v parku prisotne tudi gospodarske dejavnosti in druga raba prostora (kmetijske površine, poselitev, promet...). Z metodologijo vrednotenja smo ocenili izvedljivost upravljanja VOM na 80 točk. VOM Strunjanske soline je najmanjše in zato obvladljivo. Predstavlja rahlo hribovito podeželsko območje, usmerjeno v kmetijske dejavnosti (sadjarstvo, zelenjadarstvo, vinogradništvo), ki se že povezujejo s turističnimi dejavnostmi (slika 2, slika 4). Okrog 40 % registriranih dejavnosti je povezanih z razvojem zavarovanega območja in večina le-teh ima sedež znotraj KPS. Raba prostora je kmetijsko zelo pestra in pomembna za raznolikost ter slikovitost kulturne pokrajine. Največ površin pokriva gozd (29 %), kar pa je zanemarljivo v primerjavi z njegovim deležem v ostalih dveh območjih (nad 40 %). Gozdne površine imajo pomembno ekološko vlogo in pomenijo lažje upravljanje porečja.

Preglednica 2: Točkovanje in vrednotenje zahtevnosti širšega upravljanja z metodologijo VOM.

kriterij vrednotenja	Sečoveljske soline	Strunjanske soline (Stjuža)	Škocjanski zatok
lega VOM (30 točk)	10	30	10
upravna delitev VOM (20 točk)	5	15	20
delež gozda (15 točk)	15	10	15
delež dejavnosti (15 točk)	10	15	5
delež ZO (20 točk)	20	10	15
skupna vrednost	60	80	65

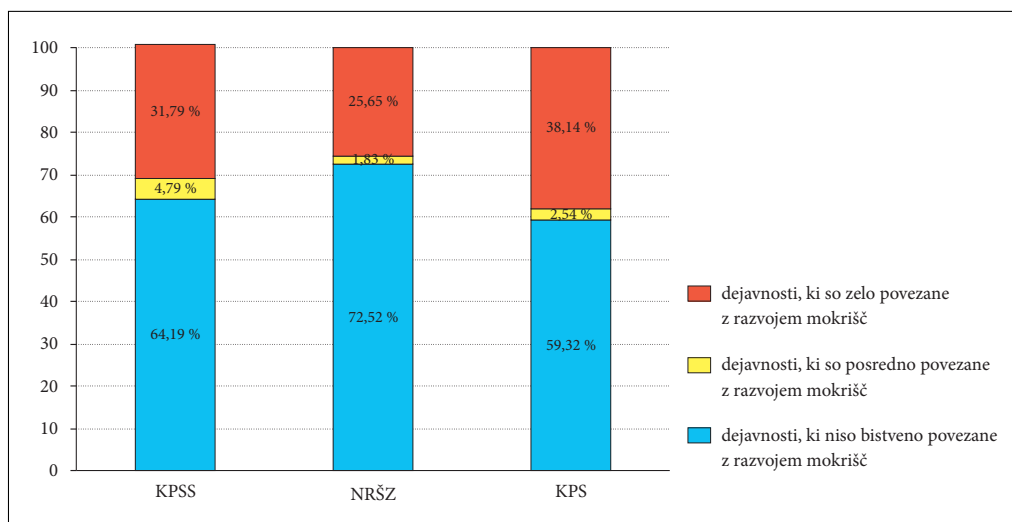
Slika 2: Položaj ZO in VOM glede na upravne meje, ostala zavarovana območja (primer Natura 2000) in razporeditev gospodarskih dejavnosti. ►

Slika 3: Raba tal znotraj vodozbirnih območij mokrišč (Dejanska raba kmetijskih zemljišč 2005).

Upravljevalec se zaveda, da je tako znotraj parka kot v njegovi neposredni okolici raba zemljišč z vidika varstvenih ciljev ponekod neprimerna in ima v nekaterih primerih negativne posledice za zavarovano območje. Prav tako je na nekaterih delih v bližini parka neprimerno tudi načrtovanje rabe zemljišč. Prednost KPS pred ostalima dvema obravnavanima območjema je z vidika povezovanja z okolico nedvomno v tem, da je poselitev v samem parku in ima zato naselje Strunjan neposreden stik z ZO.

Slika 4: Razvrstitev obstoječih dejavnosti glede na možnost povezovanja zavarovanega mokrišča in okolice (Poslovni register ... 2009).

4.2 Mokrišče Škocjanski zatok

Vodozbirno območje mokrišča Škocjanski zatok ne sega do morja kot ostali dve, zato je nekoliko posebno obmorsko mokrišče. Nenazadnje je za obmorska mokrišča poleg VOM pomemben tudi stik z morskim okoljem, ki je lahko prav tako vir okolju nevarnih snovi (na primer morski promet, mari-kultura, ribištvo ...), nasprotno pa zaradi razpotegnjenosti sega daleč v hribovito notranjost. Vanj zapadejo tudi okoliške industrijske, storitvene in druge urbane cone, ki povzročajo onesnaženje vod. V primerjavi s preučevanima mokriščema je nedvomno najbolj izpostavljeno negativnim učinkom urbanih dejavnosti in urbane rabe prostora (12 %). Delež dejavnosti, ki so pomembne za povezovanje z ZO, je najmanjši (26 %), kar otežuje širše upravljanje in povezovanje z okolico. Skupna ocena izvedljivosti upravljanja znaša 65 točk in je nekoliko višja od KPSS.

Delež gozda sega čez 40 %, kjer je treba poudariti, da je gozd, podobno kakor v VOM Sečoveljske soline, omejen na notranja, odmaknjena hribovita območja, medtem ko so rečne doline in ugodna pobočja izpostavljeni bolj ali manj intenzivnemu kmetovanju (intenzivni vinogradi, intenzivni sadovnjaki, rastlinjaki, oljčniki ...). Glede na velikost je nizek delež ostalih zavarovanih območij, le okrog 10 % (Natura 2000; Ekološko pomembna območja).

4.3 Mokrišče Sečoveljske soline

Sečoveljske soline imajo največje VOM, ki sega 20 kilometrov v notranjost Slovenske Istre. Mokrišče je doseglo najnižjo vrednost z vidika možnosti in izvedljivosti širšega upravljanja (60 točk), kar pomeni najtežje upravljanje celotnega vodozbirnega območja v primerjavi z ostalimi mokrišči. Z oddaljevanjem od morja v notranjost se povečuje njegova divjina in s tem neokrnjenost narave. Skladno s tem je 40 % VOM zaščiten z Natura 2000, kar je v prid širšemu upravljanju porečja. Ovire pri upravljanju

KATARINA POLAJNAR HORVAT

Slika 5: Mokrišče Škocjanski zatok ima v svojem hidrografskem zaledju dejavnosti, ki predstavljajo stalno grožnjo naravi.

so njegova velikost, celinskost ter lega velikega dela VOM zunaj Občine Piran (okrog 70 % v občinah Koper, Izola), deloma pa tudi na območju Hrvaške. Delež gozda je 50 %, kar pomeni višje samočistilne sposobnosti območja, kakor tudi manjše pritiske antropogenih dejavnosti. 35 % registriranih dejavnosti je povezanih z razvojem mokrišča, vendar imajo le-te zaradi neugodne upravne razdelitve sedež v kateri od sosednjih občin, ali pa je zaradi velikosti VOM dejavnost že zelo oddaljena od samega mokrišča.

5 Sklep

Upravljanje v okviru vodozbirnih območij mokrišč je ena od možnosti, ki lahko izboljša obstoječe upravljanje. To je preveč naravovarstveno in s tem ozko usmerjeno le v zavarovano mokrišče (varovanje habitatov, ohranjanje biodiverzitete, znanstveno raziskovanje rastlinskih in živalskih vrst) ter v procesu upravljanja ne vključuje okoliških prebivalcev ali dejavnosti, kar bi nedvomno dvignilo stopnjo povezanosti in sobivanja z okoliškim nezavarovanim prostorom ter izboljšalo kakovost mokrišča. Navsezadnje je mokrišče zavarovano tudi zaradi domačinov in okoliških prebivalcev, ki nujno rabijo naravno ohranjeno okolje in tudi okolje rabi domačega človeka, ki bo sonaravno in z navezanostjo na domače okolje upravljal z njim. To je pomembno spoznanje, ki manjka tako upravljavcem kakor domačinom in tudi predstavnikom lokalnih oblasti, ki bi morali poskrbeti za bolj sonaravno upravljanje z vodozbirnimi območji mokrišč.

Deloma je izjema v tem primeru KPS, kjer je sobivanje mokrišča in domačinov delno vzpostavljeno. Posredi je turistična dejavnost, katera je odigrala pomembno vlogo pri razvoju gostinskih dejavnosti in kmetijstva. Ocena obstoječega upravljanja (METT 2011) kaže, da KPS dosegata najmanj upravljavskih ciljev, zastavljenih v letnih smernicah. Upravljanje poteka neusklajeno in se sooča s problemi, ki zavirajo njegov razvoj. Vendar je pozitivno dejstvo, da je širše upravljanje ocenjeno z 80 točkami, kar pomeni, da bi bilo lažje izvedljivo kakor za Škocjanski zatok in Sečoveljske soline, ki imata kljub velikemu in oddaljenemu zaledju visok delež gozda in zavarovanih površin. VOM KPS je površinsko razmeroma majhno območje in ravno zaradi tega izredno kompleksno, saj se na enem mestu združujejo tradicionalne gospodarske dejavnosti (kmetijstvo, solinarstvo ...), turizem in poselitev. Že sedaj je velik delež registriranih dejavnosti v VOM in znotraj KPS povezanih z razvojem zavarovanega območja, kar nakazuje na velik potencial povezovanja in skupnega trženja. Ima ustanovljeno kolektivno znamko »Krajski park Strunjan«, ki združuje proizvajalce in ponudnike kakovostnih proizvodov na njegovem širšem območju. Kolektivna znamka, ki je trenutno še v povojih, pomeni oznako lokalnih prehrabnih in kmetijsko predelovalnih proizvodov in storitev ter gostinskih in turističnih storitev. Poleg razpoznavnosti območja omogoča doseganje čim višje stopnje nadzora nad načinom pridelave blaga in storitvami, s čimer se zmanjša vplive in posege v naravo (medmrežje 5). To je nadgradnja, ki KPS loči od ostalih ZO, kjer je podobno povezovanje z lokalno skupnostjo zaradi večje razdrobljenosti dejavnosti težje. Širše upravljanje bi bilo smiselno vzpostaviti predvsem v primeru NRŠZ, saj VOM vključuje veliko dejavnosti, ki onesnažujejo površinsko vodo, stekajočo se v mokrišče. Ker je to mokrišče šele na začetku vzpostavljanja infrastrukture in kadrov, je pomembno, da načrtno zaposlujejo okoliško prebivalstvo in za izgradnjo infrastrukture najemajo okoliške obrtnike ter s tem dvigujejo priljubljenost med domačini. Prav tako bi bilo smiselno v okviru mokrišča uvajati sonaravne dejavnosti, ki bi pospeševale razvoj okolice in izboljšale njeno ekonomsko stanje. Za razliko imajo Sečoveljske soline že vpeljane načine upravljanja, ki jih bodo težje naslonili na okoliško prebivalstvo. Njihov imidž je pretirano naravovarstven in s tem zavira povezovanje z okoliškimi dejavnostmi. Za razliko od KPS, kjer je upravljavec domačin in je tudi proces varovanja potekal po konceptu od spodaj navzgor (*bottom-up*), upravlja s Sečoveljskimi solinami podjetje, ki je domače (Soline d. o. o.), ampak v lasti kapitala, ki ne izvira iz domače regije. Domačini imajo zato občutek, da jim je bilo odvzeto nekaj, kar je njihovo, in s tem vzpostavijo negativen odnos do povezovanja in mokrišča nasploh. Upravljavec mokrišča se v okviru načrtovanja VOM srečuje z okolju neprijaznimi dejavnostmi (letalski promet, intenzivno kmetijstvo, masovni turizem), kar sproža stalne konflikte namesto sodelovanja.

Povezovanje med mokrišči je vezano na zaščito ptic in poteka med KPSS in NRŠZ. Kljub temu, da je mokrišče Strunjanske soline (Stjuža) majhno, ne gre spregledati njegove ekosistemske vrednosti in dejstva, da skupaj z ostalima dvema obmorskima mokriščema daje močan naravovarstveni pečat širšemu območju Slovenske Istre. Nedvomno je dober vzgled pri graditvi uspešnih odnosov med naravovarstvenimi, socialnimi, in gospodarskimi vsebinami, med upravljavcem mokrišča in njegovo okolico.

6 Viri in literatura

- Dejanska raba kmetijskih zemljišč (Raba_beta_20050408) 2005. © Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS. Ljubljana.
- Gosar, A., Sovinc, A., Fišer Pečnikar, A., Kryštufek, B., Varljen Bužan, E. 2010: Oblikovanje učinkovitega sistema zavarovanih območij v Sloveniji: končno poročilo. CRP Konkurenčnost Slovenije 2008–2013, Znanstveno raziskovalno središče Univerze na Primorskem. Koper.
- Digitalni model reliefa 12,5. 2006. © GURS. Ljubljana.
- Hockings, M., Stolton, S., Leverington, F., Dudley, N., Courrau, J. 2006: Assessing Effectiveness – A Framework for Assessing Management Effectiveness of Protected Areas; 2nd Ed. IUCN. Switzerland. Medmrežje: www.iucn.org/themes/wcpa/pubs/guidelines.htm#effect2 (20. 4. 2011).
- Jurinčič, I., Popič, A. 2009: Trajnostni razvoj turizma v zavarovanih območjih na primeru Krajinskega parka Strunjan. Varstvo narave 22. Ljubljana.
- Konvencija o varstvu morskega okolja in obalnih območij Sredozemskega morja (Barcelonska konvencija). 1976. Medmrežje: http://www.konvencije.mop.gov.si/barcelonska_konvencija_varstvo_morja.pdf (10. 5. 2011).
- Management Effectiveness Tracking Tool 2007: Reporting Progress at Protected Area Sites: Second Edition. Gland.
- Medmrežje 1: <http://www.umanotera.org/index.php?node=88> (18. 5. 2011).
- Medmrežje 2: <http://www.skocjanski-zatok.org/> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 3: <http://www.kpss.si/si/zgodovina> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 4: <http://www.parkstrunjan.si/index.php?page=static&item=1> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 5: http://www.parkstrunjan.si/index.php?page=static&item=52&tree_root=1 (18. 5. 2011).
- Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report 2005: A Report of the Millennium Ecosystem Assessment. Washington.
- O'Callaghan J. F., Mark D. M. 1984: The Extraction of Drainage Networks from Digital Elevation Data. Computer Vision, Graphics and Image Processing 28. Trier.
- Natura 2000. Interaktivni atlas okolja. © ARSO. Ljubljana.
- Poslovni register Slovenije. 2009. AJPES. Ljubljana.
- Ramsarska konvencija. 1971. Medmrežje: http://www.ramsar.si/ramsar_besedilo.html (10. 5. 2011).
- Sklep o ustanovitvi javnega zavoda Krajinski park Strunjan. Uradni list Republike Slovenije 76/2008. Ljubljana.
- Uredba o koncesiji za rabo naravne vrednote Sečoveljskih solin in o koncesiji za upravljanje Krajinskega parka Sečoveljske soline. Uradni list Republike Slovenije 11/2002. Ljubljana.
- Uredba o koncesiji za upravljanje Krajinskega parka Strunjan. Uradni list Republike Slovenije 114/2004. Ljubljana.
- Uredba o Krajinskem parku Sečoveljske soline. Uradni list Republike Slovenije 29/2001. Ljubljana.
- Uredba o Krajinskem parku Strunjan. Uradni list Republike Slovenije 107/2004, 114/2004, 83/2006, 71/2008 in 77/2010. Ljubljana.
- Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000), Uradni list Republike Slovenije 49/04 in 110/04. Ljubljana.
- Zakon o Naravnem rezervatu Škocjanski zatok. Uradni list REPUBLIKE SLOVENIJE 20/1998. Ljubljana.

NARAVNI REZERVAT ŠKOCJANSKI ZATOK KOT DEL INTEGRALNEGA TURISTIČNEGA PROIZVODA

Gregor Balazič, dr. Igor Jurinčič, Ljudmila Sinkovič

Fakulteta za turistične študije Portorož – Turistica, Univerza na Primorskem

Obala 11a, 6320 Portorož

gregor.balazic@turistica.si, igor.jurincic@turistica.si, milka.sinkovic@turistica.si

UDK: 338.485.1(497.472-751.3)

712.2(497.472-751.3)

IZVLEČEK

Naravni rezervat Škocjanski zatok kot del integralnega turističnega proizvoda

Z naravnim rezervatom Škocjanski zatok upravlja Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. V rezervatu se izvajajo vodenja za organizirane skupine obiskovalcev, kar predstavlja priložnost za razvoj naravovarstvene in ekološko naravnane turistične dejavnosti ter oblikovanje integralnega turističnega proizvoda. Pri tem je treba načrtovanje in urejanje prostora prilagoditi ukrepom varstva narave, ki so pogoj za uspešen razvoj rezervata in ustreznih ekoloških oblik turizma. Namen prispevka je s pomočjo SWOT analize in analize obiska ugotoviti potencialne rezervata za razvoj ekoloških oblik turizma in podati predloge za oblikovanje integralnega turističnega proizvoda. Podani so tudi predlogi o prihodnjem upravljanju z rezervatom ob upoštevanju segmentacije obiskovalcev in načel trajnostnega razvoja.

KLJUČNE BESEDE

Naravni rezervat Škocjanski zatok, analiza obiska, SWOT analiza, ekološki turizem, segmentacija obiskovalcev, integralni turistični proizvod

ABSTRACT

Škocjanski Zatok Nature Reserve as a part of the integral tourist product

The Škocjanski zatok Nature Reserve is managed by DOPPS-BirdLife Slovenia. Organized tours for groups are an opportunity for a development of environmentally and ecologically oriented tourism activities and for formation of an integral tourist product. Therefore the environmental planning has to be strictly in line with nature protection measures conditioned by a successful development in the sense of ecologically orientated tourism activities. With the help of the SWOT analysis and the visitors' analysis this paper tries to establish the potentials for the development of ecologically orientated tourism activities in the nature reserve and attempts to give suggestions for the development of an integral tourist product. It also states a critical reflection on the prospective reserve management considering the visitors' segmentation and the pillars of the sustainable development.

KEY WORDS

Škocjanski zatok Nature Reserve, visitors' analysis, SWOT analysis, ecological tourism, visitors' segmentation, integral tourist product

1 Uvod

Prispevek se osredotoča na vključevanje Naravnega rezervata Škocjanski zatok v integralne turistične proizvode na destinaciji Slovenska Istra. S pomočjo SWOT analize (analiza prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti) in analize obiska ugotovljamo potencialne rezervata za razvoj ekoloških oblik turizma in predlagamo konkretne integralne turistične proizvode. Pri tem upoštevamo segmentacijo obiskovalcev in načela trajnostnega razvoja.

2 Ureditev Naravnega rezervata Škocjanski zatok

Škocjanski zatok je naravni rezervat v neposredni bližini Kopra in predstavlja preostanek morja, ki je nekoč obdajalo mesto. Tu sta se v morje izlivali reki Badaševica in Rižana ter območje zamočvirili. Nastanek zatoka je povezan z razvojem mesta Koper in gradnjo pristanišča, ko sta se v šestdesetih letih 20. stoletja pričeli izsuševanje in uničevanje zaliva z zastajajočo vodo. Na območju, kjer so bile od 13. stoletja do leta 1911 Škocjanske soline, je tako nastalo največje polslano mokrišče v Sloveniji, ki predstavlja edinstveno življenjsko okolje za različne rastlinske in živalske vrste. Z naravnim rezervatom, ki je odprt za javnost in ogled, upravlja Društvo za opazovanje in proučevanje ptic (DOPPS). Društvo je rezervat ustrezno uredilo in izvaja vodenja za večje skupine obiskovalcev. Zaradi številnih specifičnih rastlinskih in živalskih vrst ter lokacije predstavlja rezervat priložnost za nadaljnji razvoj naravovarstvene in turistične dejavnosti. Pri tem je treba upoštevati smernice za skrbno načrtovanje in urejanje prostora skladno z veljavnim varstvenim režimom v naravnem rezervatu.

Zaradi pestrosti rastlinskih in živalskih vrst je rezervat, ki je edino morsko močvirje v Sloveniji, izjemnega pomena. Od leta 1999 so evidentirali 230 vrst ptic, 40 jih tudi gnezdi. Ker je na območju rezervata polzaprt sistem sladke in slane vode (plitva laguna), so tla slana in ponekod prehajajo v mulj. To omogoča uspevanje raznolikih slanovodnih rastlin – halofitov (medmrežje 1).

3 Ekološki turizem v naravnem rezervatu Škocjanski zatok

Vsak razvoj na zavarovanem in varovanem območju narave se mora prilagoditi ukrepom varstva narave. Načrten razvoj ekološkega turizma je primerna odločitev za varovanje narave ter uspešen razvoj naravnih parkov in rezervatov Slovenije ter območij Natura 2000. Eden izmed 54 naravnih rezervatov je Škocjanski zatok, ki velja za največje polslano mokrišče. Opredeljen je z zakonom, ki določa njegovo območje, varstveni režim, varstvo, razvoj in upravljanje, nadzor in kazenske določbe v rezervatu (Zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zatok 1998).

Območja s posebnimi omejitvami zahtevajo posebej prilagojeno načrtovanje in urejanje prostora (ekološko pomembna območja, osrednje cone posebnih varstvenih območij Natura 2000, vodovarstvena območja, kraška območja in območja z močnim vetrom); so geografsko enotna območja, na katerih je treba nadaljevati z ustreznim upravljanjem in načrtovanjem razvoja. Med taka območja sodijo tudi zavarovana območja narave, pri čemer so narava ali njeni deli, rastlinske in živalske vrste ter njihovi življenjski prostori ali celotni ekosistemi zakonsko varovani. Za morske parke in naravne rezervate, med katere spada naravni rezervat Škocjanski zatok, velja, da so se v svetu uveljavili kot uspešen in velikokrat tudi donosen način ohranjanja narave (Fennell 2008). Primera dobre prakse upravljanja s krajinskima parkoma Logarska dolina in Sečoveljske soline kažeta, da predstavljajo zavarovana območja priložnost za nadaljnji razvoj, upoštevaje zakonodajo in rabo prostora na teh območjih. Varstvena, vzgojno-izobraževalna, znanstvenoraziskovalna, rekreativna in turistična vloga so v varovanih območjih dobrodošle, saj pripomorejo k uveljavljanju načel trajnostnega razvoja, odpirajo nova delovna mesta in prispevajo k prepoznavnosti območja (Turk 2003). Pri tem je pomembna izdelava upravljaljskih načrtov za

Slika 1: Vhod v naravni rezervat Škocjanski zatok.

zavarovana in varovana območja, s katerimi se varovanje narave usklajuje z različnimi dejavnostmi in vsakdanjimi potrebami okoliških prebivalcev ter spodbuja razvoj ekološkega turizma. Glede na potencial zavarovanih in varovanih območij narave za razvoj turizma mora razvoj ekoloških oblik turizma na njih potekati skladno z naslednjimi načeli:

- predstavitev posebnosti zavarovanega območja z ustreznim pristopom in s primerno interpretacijo,
- dopolnitev obstoječe turistične ponudbe in razvijanje novih turističnih proizvodov, ki nimajo negativnega vpliva na okolje,
- aktivno vključevanje lokalnega prebivalstva pri razvoju,
- celovit razvojni pogled na območje pod skrbnim nadzorom strokovnega upravljavca (Jurinčič in Popić 2009).

Turizem na zavarovanih in varovanih območjih lahko prinaša poleg potencialnih koristi, kot so zavarovanje narave (ekoloških procesov in biotske raznovrstnosti) ter ohranjanje naravne in kulturne dediščine, izboljšanje ekonomskih možnosti (možnost zaposlovanja, povečanje dohodkov in promocija) ter izboljševanja kakovosti življenja v lokalni skupnosti (podpora estetskim, okoljskim in drugim vrednotam ter ozaveščanje prebivalstva in obiskovalcev o naravi kot vrednoti), tudi potencialne nevarnosti. Te so obremenitev okolja z odvženimi smetmi, gnečo in onesnaževanjem, finančne obremenitve, ko se zaradi povečanega obiska pojavi dvig cen osnovnih dobrin za življenje, in družbene obremenitve, med katere sodijo hrup, pomanjkanje rekreacijskih površin in vandalizem (Sovinc in Morgan 2003). Da bi se izognili negativnim učinkom turizma je potrebno ustrezno prostorsko načrtovanje, ki omogoča ohranjanje narave in predvideva ekološke oblike turizma. S tega vidika je treba na območju rezervata vzpostaviti ustrezne indikatorje, ki bodo omogočali spremljanje nosilne zmogljivosti okolja in se na ta način izognili negativnim vplivom na okolje (Jurinčič 2009).

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic je območje rezervata v zadnjih letih parkovno uredilo. Spomladi 2007 je bila v rezervatu na Bertoški bonifiki urejena več kot dva kilometra dolga krožna učna pot s štirimi opazovališči. Tako je ob učni poti pet opazovališč – štiri so nova, eno pa je starejše in je iz leta 2000 ter omogoča pogled na polslano laguno.

GREGOR BALAZIČ

Slika 2: Primer opazovališča.

Dokončna ureditev Škocjanskega zatoka je načrtovana do konca leta 2012. Do takrat naj bi bili zgrajeni vsi načrtovani objekti v rezervatu, med katerimi je najpomembnejše središče za obiskovalce s spremljajočo infrastrukturo v neposredni bližini glavnega vhoda v rezervat. Združeval naj bi učilnico v naravi in igrišče. Zraven središča za obiskovalce bo postavljen tudi hlev za živino. Na delu učne poti med sladkovodnim in poslanim delom rezervata bo osrednja opazovalnica, zgrajena v treh nivojih, ki bo ponujala pogled na celoten rezervat. V kleti opazovalnice bo zastekljena stena, ki bo omogočala opazovanje podvodnega življenja v sladkovodnem močvirju. Zgrajena bo tudi manjša opazovalnica na severni strani lagune. Do opazovalnice bo vodila krajša pot čez travnike na zahodnem robu rezervata. Na začetku te poti bo postavljen manjši vstopni objekt, katerega namen bo prostorska označitev vstopa v rezervat na robu mestnega jedra (DOPPS 2011).

4 SWOT analiza in analiza obiska

Rezultati SWOT analize kažejo, da predstavlja bližina mesta Koper hkrati prednost in slabost. Za turistično ponudbo mestnega jedra Kopra predstavlja naravni rezervat Škocjanski zatok dopolnitev in obogatitev, saj omogoča pestrejšo ponudbo kulturnega in naravoslovnega turizma. Zaradi naravovarstvenega pomena ter raznolikosti flore in favne ima naravni rezervat velik potencial tudi kot zelena površina za potrebe naravi prijaznih oblik rekreacije. Po drugi strani pa predstavlja urbano središče s poudarjeno pristaniško dejavnostjo (Luka Koper) v neposredni bližini veliko nevarnost, saj se je z izgradnjo cestnih povezav in trgovskih središč povečalo zvočno in svetlobno onesnaženje, ki lahko dolgoročno negativno vplivata na zmanjšanje biotske raznolikosti rezervata.

Sanacija in renaturacija naravnega rezervata Škocjanski zatok sta potekali pod budnim očesom naravovarstvenikov, kar je omogočilo vzpostavitev novih vsebin. Upravljanje in promocijo narave kot vrednote lahko štejemo za primer dobre prakse. Upoštevanje načel varovanja narave omogoča številne možno-

IGOR BRAJNIK

Slika 3: Boškarin – avtohtono istrsko govedo.

sti za razvoj rekreacije, ekološkega turizma ter vzgojno-izobraževalnih in znanstvenoraziskovalnih aktivnosti.

Pri načrtovanju ponudbe za javnost odprtega naravnega rezervata sledijo načelu: »Približati naravo ljudem, ne ljudi naravi« (Vidmar 2003, 65). Pri tem je vzajemno sodelovanje z lokalnim prebivalstvom

Preglednica 1: Analiza prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti.

PREDNOSTI:

- renaturacija in biološka pestrost,
- možnost aktivnega preživljanja prostega časa v naravi,
- možnost spoznavanja in raziskovanja narave za različne segmente obiskovalcev,
- izdelani načrti in strategije za prihodnost,
- veliki angažiranost in organiziranost upravljavca.

SLABOSTI:

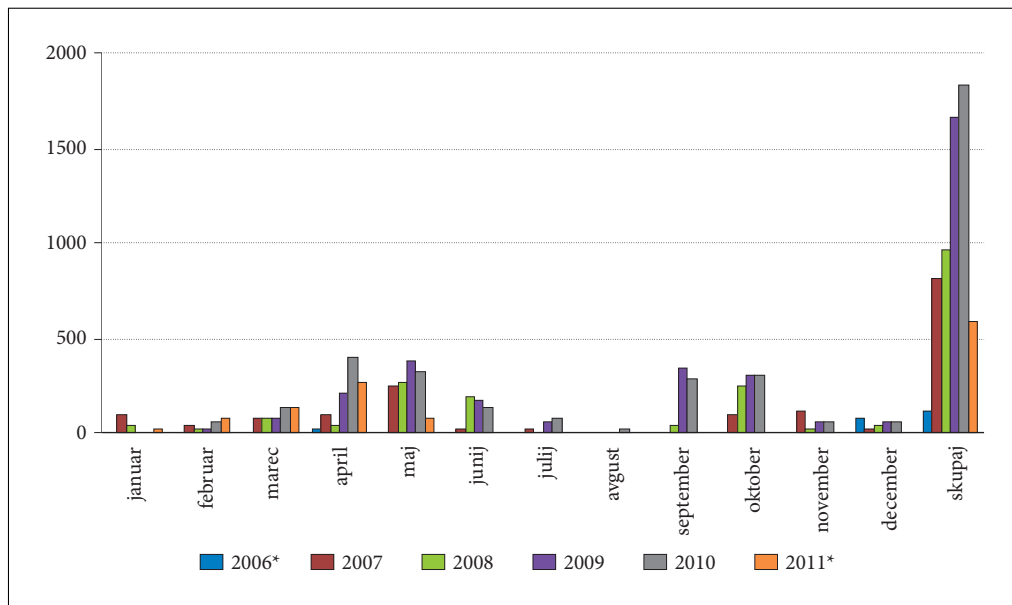
- bližina Kopa,
- neprepoznavnost pri lokalnih prebivalcih in širši publiki,
- obisk je odvisen od vremena,
- pomanjkanje zaposlenega kadra s področja turizma,
- odsotnost strategije promocije in trženja ponudbe naravnega rezervata.

PRILOŽNOSTI:

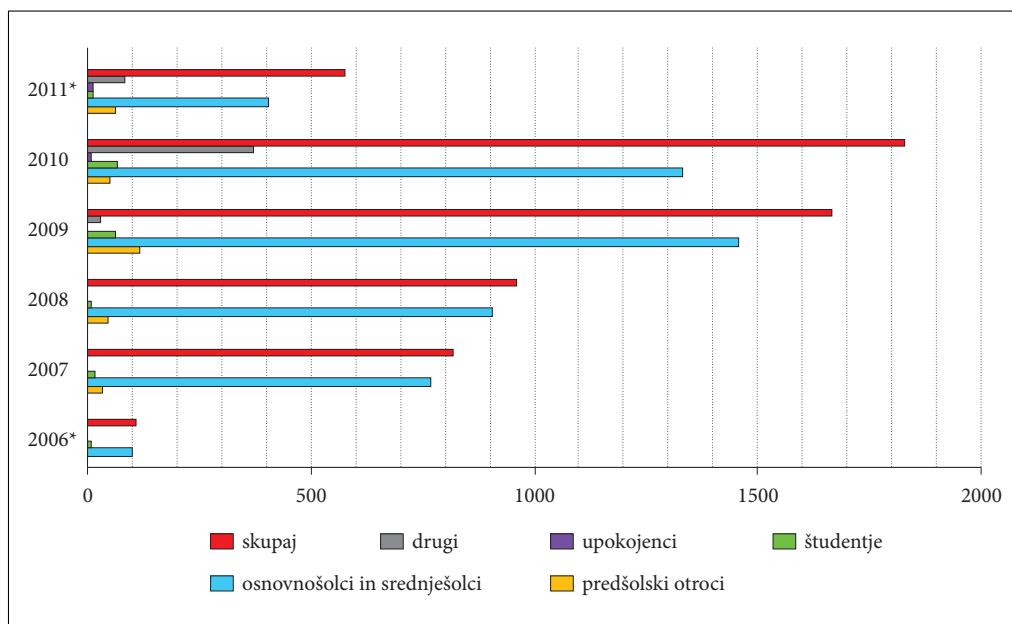
- promocija narave kot vrednote,
- upravljanje naravnega rezervata Škocjanski zatok kot primer dobre prakse,
- ekološki turizem izkazuje trend rasti,
- vključitev lokalnih prebivalcev in prostovoljcev,
- razvoj širšega območja z naravnim rezervatom kot integralni proizvod za ljubitelje narave.

NEVARNOSTI:

- prevelik obisk glede na zmogljivost,
 - onesnaženje,
 - vandalizem,
 - neupoštevanje kodeksa obnašanja v naravnem rezervatu,
 - konflikti z lokalno skupnostjo zaradi različnih interesov.
-

Slika 4: Obisk naravnega rezervata v obdobju 2006–2011 po mesecih (Statistični podatki ... 2011; * podatek velja za del leta).

Slika 5: Obisk naravnega rezervata glede na ciljne skupine v obdobju 2006–2011 (Statistični podatki ... 2011; * podatek velja za del leta).

ključnega pomena, saj izobraževanje in zavedanje o edinstvenosti rezervata pripomoreta k večjemu varovanju, prepoznavnosti in krepitvi občutka pripadnosti. Rezervat je že vključen v mrežo severnojadranskih mokrišč in bi se lahko s povezovanjem z bližnjimi parki, denimo s krajinskima parkoma Sečoveljske soline in Strunjan, aktivno vključil v turistično ponudbo Slovenske Istre kot zelene destinacije in destinacije dobrega počutja.

Naravni rezervat Škocjanski zatok ima priložnost, da s povezovanjem z okoliškimi turističnimi ponudniki (na primer turistične kmetije s tradicionalno lokalno kulinariko in nastanitvijo, tradicionalne prireditve, ponudniki kulturne dediščine, avtentičnih spominkov in wellnessa) razvije ponudbo integralnih proizvodov najvišje kakovosti po meri individualnega gosta (Jurinčič in sodelavci 2011). Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev v upravi rezervata trenutno ni zaposlen nihče s strokovnimi znanji in izkušnjami s področja turizma (diplomirani organizator turizma), ki bi skrbel za povezovanje med različnimi ponudniki turističnih storitev ter za razvijanje novih turističnih proizvodov in njihovo promocijo. S sodelavci strokovnjaki s področja varstva okolja in narave ter skladno s smernicami o varstvu narave in trajnostnem turizmu bi razširili vsebine obstoječih interpretacij za različne ciljne skupine obiskovalcev. Študentom različnih študijskih programov bi lahko omogočili opravljanje prakse, skupaj bi lahko oblikovali tudi teme za zaključne projektne naloge. Priložnost predstavlja tudi prostovoljstvo (2011 – leto prostovoljstva), ki posameznikom omogoča, da spoznavajo zakonitosti narave na aktiven in neposreden način ter tako spremenijo svoj življenjski slog v odgovornejšega. V zaostrenih gospodarskih razmerah predstavlja prostovoljstvo pomembno obliko pridobivanja dodatnih specifičnih delovnih izkušenj tako za domače kot tuje prostovoljce. Kot primer dobre prakse omenimo okoljsko prostovoljstvo s Škotske. Tamkajšnji rezultati raziskave iz leta 2009 kažejo, da je bilo vključenih v okoljsko prostovoljstvo šest odstotkov odraslih (medmrežje 2).

Obisk naravnega rezervata v obdobju 2006–2011 (slika 4) se je občutno povečal. Podatki na grafu prikazujejo obisk organiziranih skupin od maja 2006 do maja 2011. Primerjava na letni ravni za obdobje 2007–2010 kaže na 224-odstotno povečanje obiska, z 817 na 1828 obiskovalcev. Pri tem je treba poudariti, da so v letu 2009 uvedli plačilo vstopnine, kar ni vplivalo na zmanjšanje obiska. Največji obisk beležijo od aprila do junija ter septembra in oktobra. Glede na to, da predstavljajo najštevilčnejšo ciljno skupino osnovnošolci in srednješolci (slika 5), je obisk v omenjenih mesecih pogojen z ugodnimi vremenskimi razmerami in potekom učnega procesa. Leta 2010 je naravni rezervat obiskalo 1.331 osnovnošolcev in srednješolcev. Pomembni skupini sta tudi predšolski otroci in študenti, kar je plod strategije razvoja upravljavca ter njegovega aktivnega sodelovanja z vrtci v regiji in z visokošolskimi ustanovami. Kategorijo »drugi«, ki je v letu 2010 štela 372 obiskovalcev, predstavljajo naslednje ciljne skupine: društva, zaposleni v javnem in zasebnem sektorju ter sodelujoči na različnih projektih. Upokojenci so številčno najslabše zastopana organizirana ciljna skupina, saj so njihov obisk na podlagi statističnih podatkov prvič zabeležili leta 2010, ko jih je bilo sedem.

Ugotavljamo, da organiziranih skupin turistov, ki bi jih v rezervat pripeljali domači in tuji organizatorji potovanj, še ni. Menimo, da bi morala uprava parka v prihodnje večjo pozornost nameniti prav temu segmentu povpraševanja. Poleg okrepljenih trženjskih aktivnosti, s katerimi bi pritegnili pozornost organizatorjev potovanj, bo nujno čim prej izvesti že zastavljene investicije v turistično infrastrukturo. To je izgradnja zasnovanega informacijskega središča, v katerem bodo urejeni razstavniki, predavalnica, knjižnica, dormitorij in sanitarije. S tem bo opazovanje narave v rezervatu omogočeno tudi v ugodnih vremenskih razmerah.

5 Segmentacija obiskovalcev in integralni turistični proizvodi

Pri načrtovanju interpretacije, pri kateri obiskovalca ne informiramo zgolj z naštevanjem dejstev, temveč ga spodbudimo, da s čim več čuti aktivno odkriva pomen posredovanih informacij in tako vzpostavi odgovoren odnos do naravnega rezervata, je treba upoštevati učne oziroma vzgojne, čustvene in

vedenjske cilje. Odgovoriti je treba na tri ključna vprašanja, in sicer, kaj želimo, da se obiskovalec nauči, občuti in naredi (Beck in Cable 2002).

Interpretacijo je treba prilagoditi tržnim segmentom (predšolski otroci, šolski otroci, študenti, družine z otroki, ljudje s posebnimi potrebami, upokojeanci, tuji gostje in ljubitelji narave). Naravni rezervat Škocjanski zatok v okviru finančnih, prostorskih in kadrovskih zmožnosti ponuja osebno interpretacijo za šolske skupine ter neosebno interpretacijo v obliki interpretativnih tabel. Izgradnja informativnega središča bo pripomogla k pestri interpretaciji za različne tržne segmente in k informiranju o ponudbi integralnih turističnih proizvodov v Slovenski Istri. Predlagane integralne turistične proizvode v obliki enodnevnih paketov smo poimenovali po prepoznavnih pticah v Naravnem rezervatu Škocjanski zatok.

- Integralni proizvod »Mala bela čapljica« za šolske skupine vključuje voden ogled naravnega rezervata, obisk ekološke turistične kmetije na območju ankaranskega polotoka z degustacijo ekološko pridelane hrane in ogled zeliščnega vrta v Manžanu, kjer mladi obiskovalci spoznavajo značilna sredozemska zelišča in njihovo uporabo v istrski kuhinji.
- Integralni proizvod »Polojnik« za ornitologe vključuje poleg vodene ali individualnega ogleda naravnega rezervata tudi obisk doline Dragonje in Krajinskega parka Sečoveljske soline pod strokovnim vodstvom. Pred obiskom parka bi ponudili istrsko kosilo v eni od domačih gostiln.
- Integralni proizvod »Rumenonogi galeb« za goste na ladijskih križarjenjih s postankom v Kopru vključuje voden ogled naravnega rezervata, obisk hrastoveljskih fresk in kosilo v avtentični istrski gostilni ob spremljavi žive istrske glasbe.

6 Sklep

Naraščajoči pomen okoljskih dejavnikov in okoljevarstvena ozaveščenost vplivata na izbor destinacije (UNWTO 2011). Naravni rezervat Škocjanski zatok ima zato zaradi svoje lege in biotske raznovrstnosti idealne možnosti za razvoj okoljsko in ekološko naravnega turizma. Iz tega razloga je treba pri okoljskem načrtovanju upoštevati načela varovanja narave, saj ta omogočajo trajnostni razvoj rezervata in ekološkega turizma.

Rezultati SWOT analize so pokazali potencialne za razvoj ekoloških oblik turizma v rezervatu in njihovo povezovanje v integralne proizvode na območju Slovenske Istre, med drugim spodbujanje okolju prijazne mobilnosti (kolesarjenje, prihod na destinacijo, gibanje po destinaciji) in vključevanje lokalnih ponudnikov kulinarike in pridelkov. Ciljna skupina obiskovalcev rezervata so ljubitelji narave in različnih oblik preživljanja prostega časa na podeželju. Oblikovali smo tri predloge integralnih turističnih proizvodov, ki poleg elementov narave vključujejo kulturno dediščino in kulinariko. Na podlagi pridobljenih podatkov o trendu rasti obiska predlagamo upravljavcu upoštevanje in spremljanje nosilne zmogljivosti rezervata in s tem zagotavljanje trajnostnega razvoja turizma v rezervatu in na destinaciji Slovenska Istra.

Zahvala

Gospo Bojani Lipej se zahvaljujemo za posredovanje izkušenj z upravljanjem rezervata in podatkov o njegovem obisku.

7 Viri in literatura

Beck, L., Cable, T. 2002: Interpretation for the 21st Century: Fifteen Guiding Principles for Interpreting Nature and Culture. Champaign.

DOPPS 2011: Arhiv. Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Ljubljana, 2011.

- Fennell, D. A. 2008: Ecotourism. London.
- Jurinčič, I. 2009: Nosilna zmogljivosti Slovenske Istre za turizem. Portorož.
- Jurinčič, I., Popič, A. 2009: Sustainable Tourism Development in Protected Areas on the Pattern of Strunjan Landscape Park. Varstvo narave 22. Ljubljana.
- Jurinčič, I., Planinc, S., Luk, N. (ur.). 2011: Istra – avtentična destinacija dobrega počutja/Istra – avtentična destinacija dobrog ugodaja. Portorož, Poreč.
- Medmrežje 1: www.skocjanski-zatok.org/ (15. 1. 2011).
- Medmrežje 2: www.snh.gov.uk/about-snh/what-we-do/caring-for-nature/volunteering/ (24. 1. 2011).
- Sovinc, A., Morgan, B. 2003: Turizem v zavarovanih območjih: priložnost in grožnja. Zavarovana območja in njihov pomen za turizem: morska učna pot Mesečev zaliv in njegovi zakladi. Strokovni seminar in terensko delo. Koper.
- Statistični podatki o obisku 2006–2011. Naravni rezervat Škocjanski zatok, arhiv DOPPS. Ljubljana 2011.
- Turk, R. 2003: Značilnosti in pomen zavarovanih delov slovenskega morja in morskega obrežja. Zavarovana območja in njihov pomen za turizem: morska učna pot Mesečev zaliv in njegovi zakladi. Strokovni seminar in terensko delo. Koper.
- UNWTO 2011: UNWTO World Tourism Barometer. Medmrežje: <http://www.unwto.org/> (16. 5. 2011).
- Vidmar, B. 2003: Škocjanski zatok: priložnost za naravoslovni turizem tik ob mestu Koper. Zavarovana območja in njihov pomen za turizem: morska učna pot Mesečev zaliv in njegovi zakladi. Strokovni seminar in terensko delo. Koper.
- Zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zatok, Uradni list Republike Slovenije 20/98. Ljubljana.

ODNOS PREBIVALCEV MESTNE OBČINE KOPER DO ŠKOCJANSKEGA ZATOKA

dr. Valentina Brečko Grubar, dr. Gregor Kovačič

Fakulteta za humanistične študije Koper, Univerza na Primorskem

Titov trg 5, 6000 Koper

valentina.brecko.grubar@fhs.upr.si, gregor.kovacic@fhs.upr.si

UDK: 911:502(497.472-751.3)

316.653:712.2(497.472-751.3)

IZVLEČEK

Odnos prebivalcev Mestne občine Koper do Škocjanskega zatoka

Škocjanski zatok je območje, ki je od prvih človekovih posegov z izkoriščanjem prostora za solinarstvo, prek intenzivnih hidromelioracijskih del v 30. letih 20. stoletja ter načrtnega zasipavanja zaradi širjenja industrijskih, poslovnih in prometnih površin od 50. let prejšnjega stoletja dalje, pa do zavarovanja območja v obliki naravnega rezervata leta 1998, doživljalo zelo intenzivno preobrazbo. Obenem se je spreminjal tudi odnos prebivalcev do območja, ki se je iz degradiranega spremenilo v oazo narave sredi močno urbanizirane okolja. V prispevku s pomočjo ankete ($N = 119$) preučujemo, kakšen je bil v preteklosti in je danes odnos prebivalcev Mestne občine Koper do Škocjanskega zatoka, kako vrednotijo renaturacijo in sedanje stanje ter katere funkcije Škocjanskega zatoka postavljajo v ospredje. Starejši prebivalci se, v primerjavi z mlajšimi, zatoka v večjem deležu spominjajo kot zapuščenega in degradiranega območja. Rezultati ankete kažejo, da so anketirani dobro seznanjeni z razlogi za zavarovanje Škocjanskega zatoka, podpirajo tovrstno ureditev območja ter menijo, da prispeva k dvigu kakovosti bivalnega okolja.

KLJUČNE BESEDE

geografija, varstvo okolja, Škocjanski zatok, Mestna občina Koper, renaturacija, anketa

ABSTRACT

The attitude of the Koper Municipality population towards Škocjanski zatok

The lagoon of Škocjanski zatok has been an area of intensive transformation since the first human activities in the area with the construction of salt pans, through an intensive draining and water regulation works in the 1930s, through planned filling-in works in the lagoon for the purpose of industrial, commercial and traffic areas extension from 1950 onwards, and at last its declaration as a nature reserve in 1998. The attitude of the local population towards Škocjanski zatok has certainly been alternating simultaneously with its transformation from an area of environmental degradation to a natural oasis bounded by highly urbanized surroundings. Using a questionnaire survey, in this paper we analyze ($N = 119$) the attitude of the Koper municipality population towards Škocjanski zatok in the past and in the present; how they value the renaturation and present condition and which of the Škocjanski zatok Natural reserve functions do they recognize as being the most important ones. In opposite to younger population, older people in a greater share remember the lagoon as abandoned area of degradation. The results of the research show that respondents are familiar with the reasons for the protection of the lagoon of Škocjanski zatok and furthermore that they support the protection regime. In general they recognize the reserve as a great contribution to the raise of quality of the residential environment in the area.

KEY WORDS

geography, environmental protection, Škocjanski zatok, Municipality of Koper, renaturation, questionnaire survey

1 Uvod

Škocjanski zatok je največje brakično mokrišče v Sloveniji, ki obsega 120,7 hektarja zemljišč in leži v močno urbanizirani pokrajini med nakupovalnimi centri na jugovzhodnem robu Kopra, Luko Koper, obalno hitro cesto z mestnimi vpadnicami in železnico (medmrežje 1). Nastanek Škocjanskega zaliva in kasneje zatoka je povezan s prostorskim razvojem Kopra in okolice. Vse od obdobja Rimljanov do začetka 20. stoletja, ko se je sol pocenila, je bilo solinarstvo prevladujoča dejavnost in soline so obdajale tudi Koper. Po opuščanju solinarstva so se slane lagune med Kopro in obalo postopoma zasipale s sedimenti Rižane in Badaševice ter se zaraščale. Med letoma 1932 in 1939 so območje intenzivno izsuševali in za kmetijsko pridelavo uredili območje tako imenovane Bertoške bonifike. O Škocjanskem zatoku lahko govorimo šele od leta 1957, ko je bil zgrajen nasip med mestom Koper in izlivom Rižane (Možetič in Šalaja 2002). S prostorskim širjenjem Luke Koper proti Ankaranu, so Škocjanski zaliv namreč zaprli, polslano laguno pa so uspešno naselile različne rastlinske in živalske vrste, zlasti ptice (slika 1).

Intenzivno zasipavanje zatoka je značilno za 80. leta prejšnjega stoletja, ko je Občina Koper načrtovala njegovo popolno zasutje, prostor pa želela nameniti urbani rabi. Z zaprtjem razbremenilnika

Slika 1: Škocjanski zaliv leta 1954 (Kolega 2009).

Slika 2: Obalna črta leta 1954 ter meja Naravnega rezervata Škocjanski zatok.

Rižane in preusmeritvijo toka Badaševce je laguna izgubila dotok sveže sladke vode, nekaj časa je služila tudi kot odlagališče odpadkov ter slanega mulja, vanjo se je stekala meteorna voda z odplakami, kar je povzročilo močno degradacijo in uničenje ekosistemov. Posledično se je število vrst ptic, ki so obdobje ali stalno naseljevale območje, v 80. in 90. letih močno zmanjšalo, nekatere na ozemlju Slovenije redke vrste vodnih ptic pa so celo izginile in to je bil eden glavnih razlogov, da so se načrti s Škocjanskim zatokom spremenili (Obnova in ohranjanje ... 2007). Sodelovanje strokovnjakov, podpora medijev in širše javnosti so pripeljali do sprejetja ustreznih ukrepov in območje je bilo leta 1998 zavarovano kot naravni rezervat (Zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zatok 1998).

Upravljanje je v letu 1999 prevzelo Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije. Sledila so obsežna sanacijska in renaturacijska dela, s katerimi so Škocjanskemu zatoku zagotovili dotok sveže sladke vode iz razbremenilnika Rižane (Ara), zatok povezali z morjem, uredili sistem odvodnih kanalov, poglobili dno, zgradili nasipe, odstranili odpadke ... Dela so bila zaključena v letu 2007, že tekom sanacijskih in renaturacijskih del pa so območje ponovno naselile številne rastlinske ter živalske vrste. Število opaženih ptic se je povzpelo čez 200 (Odllok o programu varstva in razvoja ... 2007). V zadnjih letih je postal Škocjanski zatok z brakičnim in sladkovodnim delom ter Jezercem, urejeno učno potjo z opazovalnicami in informacijskimi tablam, priljubljena in zelo obiskana lokacija (slika 2).

Še v tem letu (2011) je predviden začetek izgradnje informacijskega centra, ki bo namenjen predvsem izobraževanju obiskovalcev. V Škocjanski zatok namreč prihaja veliko skupin otrok, mladine in odraslih, ki jim ta trenutek lahko ponudijo strokovno vodenje po naravnem rezervatu. Število obiskovalcev dnevno je zelo različno in ni znano, evidentirane so le najavljene skupine (Mozetič 2011). Ob

celodnevem spremljanju obiska v treh dneh ob koncu tedna v oktobru 2008 se je dnevni obisk, odvisno od vremenskih razmer, gibal med 70 in 100 obiskovalci (Učakar 2009).

Namen prispevka je predstaviti rezultate raziskave, izvedene z anketo med prebivalci Mestne občine Koper (v nadaljevanju MOK), katere namen je bil spoznati odnos prebivalcev MOK do Škocjanskega zatoka, in sicer izhajajoč s stališča, da je naravni rezervat Škocjanski zatok kot del urbanega okolja ključni element sonaravnega urbanega razvoja Kopra in pomembno prispeva h kakovosti okolja in življenja lokalnega prebivalstva. Ker so prebivalci ključni dejavniki razvoja, nas je zanimalo, če ga tako dojemajo tudi vprašani. Preučevanje odnosa lokalnega prebivalstva do zavarovanih območij je predmet številnih raziskav po svetu. Večina njih se navezuje na preučevanje odnosa v zavarovanih območjih živečega prebivalstva do priložnosti in ovir, ki jih prinaša status zavarovanja; v večini primerov gre za raziskave v manj razvitih območjih (na primer Jim in sodelavci 2002; Nagothu 2003; Abdullahi in sodelavci 2007), ki kažejo nerazumevanje pomena režima varovanja, ki ga lokalno prebivalstvo v večini razume kot oviro za njihovo delovanje v prostoru in nadaljnji razvoj. Različne raziskave po svetu pa so usmerjene tudi v preučevanje pomena zelenih površin znotraj ali v bližini mestnih naselij, ki izboljšujejo kakovost bivalnega okolja in zadovoljujejo različne nematerialne potrebe lokalnega prebivalstva. V večini primerov gre za preučevanje odnosa ljudi do zelenih oaz sredi mest s pomočjo anketne metode (na primer Chiesura 2003; Özgüner in Kendle 2004; Bonnes, Passafaro in Carrus 2011). Naša raziskava je z njimi primerljiva metodološko in glede na predmet preučevanja, čeprav gre v našem primeru za preučevanje odnosa do naravnega rezervata, ki je več kot zgolj zelena površina, in je s strani države zavarovan življenjski prostor ogroženih in redkih rastlinskih ali živalskih vrst.

Pričujoča raziskava si je kot glavni cilj zadala ugotoviti, ali obstojijo razlike v odnosu prebivalcev do Škocjanskega zatoka glede na starost anketirancev in glede na lokacijo stalnega bivališča. S pomočjo anket smo želeli izvedeti:

- kako se anketirani spominjajo Škocjanskega zatoka v preteklosti,
- ali vedo, zakaj je območje zavarovano,
- kako so zadovoljni z renaturacijo zatoka in obstoječo urejenostjo,
- katere vrednosti Škocjanskega zatoka anketirani najbolj izpostavljajo,
- kakšen je motiv in kako pogosto obiskujejo Škocjanski zatok.

2 Metoda

Raziskava je bila zasnovana na anketiranju, ki je potekalo aprila in maja 2011 v Škocjanskem zatoku in v Kopru. Izvedli smo 119 anket med naključno izbranimi prebivalci MOK, starejšimi od 18 let, kasneje pa izvedli analizo rezultatov osnovne opisne statistike preučevanih spremenljivk. Anketni vprašalnik »Odnos prebivalcev Mestne občine Koper do Škocjanskega zatoka« je obsegal deset vprašanj. Vprašanja so bila polzaprtga tipa z navedenimi odgovori, ki so bili na izbiro anketirancem ter z možnostjo odgovora »drugo« in polzaprtga tipa z razvrščanjem po pomenu. O anketirancih smo želeli vedeti naslednje: letnico rojstva, lokacijo bivanja (mesto Koper, bližnja primestna naselja, podeželje) in trajanje bivanja v MOK. Podatek o lokaciji stalnega bivališča smo v nadaljevanju potrebovali, ker smo želeli ugotoviti, ali obstojijo razlike v odgovorih glede na lokacijo bivanja, podatek o trajanju bivanja v MOK pa smo potrebovali, da bi ugotovili razliko v odgovorih glede na to, kako dolgo že lahko spremljajo dogajanje, povezano s Škocjanskim zatokom oziroma v kolikšni meri se lahko spomnijo razmer v preteklosti.

Med anketiranimi je bilo 41 % živečih v Kopru, 42 % v bližnjih primestnih naseljih in 17 % v podeželskih naseljih MOK. Anketirane smo razvstili v tri starostne skupine, ki sovpadajo s ključnimi prelomnicami razvoja območja Škocjanskega zatoka. Med anketiranimi je bilo 50 % tistih, ki živijo v MOK manj kot 26 let; torej so bili leta 2000, ko so se v zatoku začela renaturacijska dela, stari vsaj 15 let, 34 % tistih, ki živijo v MOK od 27 do 46 let; slednji so 15 let dopolnili leta 1980, ko je bil sprejet odlok o zasutju zatoka, in 17 % tistih, ki živijo v MOK več kot 46 let in se zatoka spominjajo še iz časov pred začetkom

intenzivnega zasipavanja. Slednji živijo v MOK najmanj od leta 1965, zato predvidevamo, da se najbolj spominjajo različnih faz spreminjanja Škocjanskega zatoka.

3 Rezultati in razprava

Kar 39 % vprašanih se Škocjanskega zatoka spominja kot zapuščenega, neuporabljenega prostora, 19 % se ga spominja kot naravnega okolja ob mestu in 20 % kot onesnaženega oziroma degradiranega okolja. Najmanj (skupaj 11 %) je tistih, ki se ga spominjajo kot območja nasipavanja z namenom širitve mesta, kot odlagališča ... Glede na kraj bivanja se odgovori ne razlikujejo, opazimo lahko le, da se največ prebivalcev primestnih naselij in Kopra spominja Škocjanskega zatoka kot zapuščenega, neuporabljenega prostora, druge pa so deleži odgovorov glede na kraj bivanja zelo enakomerno porazdeljeni. Glede na dolžino bivanja v MOK so razlike bolj opazne. Od tistih, ki bivajo v MOK nad 46 let, se jih 32 % spominja Škocjanskega zatoka kot zapuščenega, neuporabljenega prostora in 26 % kot onesnaženega, degradiranega okolja, od v MOK živečih od 27 do 46 let se jih 44 % spominja Škocjanskega zatoka kot zapuščenega, neuporabljenega prostora, četrtnina kot degradiranega in 17 % kot naravnega okolja, od tistih, ki v MOK živijo manj kot 27 let pa se jih 37 % spominja kot zapuščenega okolja, ostali odgovori pa so enakomerno porazdeljeni. Pričakovali smo, da bo delež tistih, ki bivajo v MOK nad 46 let in se spominjajo Škocjanskega zatoka kot zapuščenega območja, večji.

Na vprašanje, če vedo, zakaj je bil Škocjanski zatok zavarovan, je 66 % odgovorilo pritrdilno, med razlogi pa večinoma navajajo zavarovanje ptic oziroma živali, manjši delež zavarovanje rastlin in živali, ostali pa zavarovanje naravnega okolja, biotske pestrosti ... Glede na kraj bivanja vprašanih se kažejo razlike v deležih pritrdilnih odgovorov. Največji delež pritrdilnih odgovorov je med vprašanimi iz primestnih naselij (72 %) in pri vprašanih iz podeželskih naselij je delež najnižji (50 %). Glede na dolžino bivanja v MOK so razlike v deležu pritrdilnih odgovorov zelo majhne. V raziskavi, izvedeni v letu 2008, je 97 % vprašanih vedelo, da je Škocjanski zatok naravni rezervat, večina anketiranih pa je bila iz bližnjih primestnih naselij, kot so Bertoki, Prade, Škofije, Hrvatini in Ankaran (Učakar 2009).

Kar 96 % vprašanih prebivalcev MOK je zadovoljnih s sanacijo in ureditvijo Škocjanskega zatoka v zavarovano območje, razlike glede na kraj bivanja in trajanje bivanja v MOK pa so zanemarljive. Z obstoječo ureditvijo je zadovoljnih 88 % vprašanih, njihov delež pa se glede na kraj bivanja giblje od 84 % za primestna naselja do 94 % za Koper. Prav tako nepomembne so razlike glede na trajanje bivanja v MOK. Tisti, ki so na vprašanje odgovorili negativno, so svoje mnenje pojasnili s tem, da bi morali urediti tudi okolico, ki je zanemarjena in onesnažena, s protihrupno zaščito zagotoviti mir živalim in obiskovalcem, da ni urejenega parkirišča, da pogrešajo informacijski center, da bi moral biti za obiskovalce bolj dostopen tudi brakični del, pogrešajo več razgledišč ...

Na vprašanje, ali bi območje, namenjeno naravnemu rezervatu, raje namenili drugim dejavnostim, je 86 % vprašanih menilo, da ne, ostali pa bi območje namenili stanovanjski gradnji, nakupovalnemu središču, širjenju Luke Koper, industrijski in kmetijski rabi, športnemu in adrenalinskemu parku. V raziskavi leta 2008 (vse ankete opravljene v Škocjanskem zatoku) se je 97 % vprašanih strinjalo, da je Škocjanski zatok zavarovano območje (Učakar 2009).

Sledilo je vprašanje o prispevku naravnega rezervata Škocjanski zatok k večji kakovosti bivalnega okolja in s tem življenja prebivalcev MOK. Kar 86 % vprašanih je mnenja, da Škocjanski zatok dviguje kakovost bivalnega okolja, kar je tretjina več, kot so pokazali rezultati raziskave, opravljene leta 2008 (Učakar 2009). Rezultati raziskave v Sheffieldu kažejo na podobno pretežno pozitiven odnos do zelenih območij v mestu, nekateri pa jih kljub vsemu pojmujejo kot zanemarjena in nepotrebna (Özgüner in Kendle 2004). Največji delež pritrdilnih odgovorov je bil pri vprašanih s podeželja (90 %), najmanjši pa pri vprašanih iz Kopra (81 %), kar je manj razumljivo. Bližnja okolica mestnega jedra je namreč večinoma pozidana in njegovim prebivalcem so zelene površine v okolici relativno oddaljene, zato bi pričakovali, da bo ta delež višji. Takšen rezultat je lahko posledica majhnega vzorca ali pa različnega

pojmovanja kakovosti okolja. Glede na dolžino bivanja v MOK se deleži pritrilnih odgovorov gibljejo od 83 % (najkrajši čas bivanja v MOK) do 95 % (srednji čas bivanja v MOK).

Z naslednjim vprašanjem smo želeli izvedeti, katere vrednosti Škocjanskega zatoka vprašani postavljajo v ospredje. Med sedmimi ponujenimi so lahko izbrali tri odgovore in jih razvrstili po pomenu. Anketirani so na prva tri mesta največkrat uvrstili pomen Škocjanskega zatoka kot narave v bližini mesta (26 % vseh odgovorov), sledi pomen zatoka kot območja preživljanja prostega časa (23 %) ter z 19 % pomen zatoka kot območja dnevne rekreacije in pa njegova izobraževalna vrednost (spoznavanje rastlin, živali, slanih in polslanih okolij ...). Zelo malo anketiranim se zdita pomembni funkciji zatoka kot sanitarnega močvirja in zadrževalnika oziroma filtra onesnažene vode ter prispevek zatoka k večanju poplavne varnosti okoliških, nižje ležečih naselij. Slednji rezultat lahko pripišemo slabšemu razumevanju omenjenih funkcij močvirij v splošnem. Ugoden vpliv Škocjanskega zatoka na kakovost okolja v mestu je dobil 10 % vseh razvrščenih odgovorov. V raziskavi leta 2008 je skoraj 40 % vprašanih izpostavilo pomen Škocjanskega zatoka pri promociji Kopra in celotne obale (Učakar 2009). Glede na kraj bivanja se frekvence znotraj posameznih ponujenih odgovorov med seboj bistveno ne razlikujejo. Opazimo lahko, da je delež tistih, ki Škocjanski zatok vrednotijo kot območje dnevne rekreacije, najnižji pri anketiranih s podeželja (15 %) ter najvišji pri anketiranih iz Kopra (22 %), kar je povsem razumljivo. Obratno pa je delež tistih, ki izpostavljajo pomen zatoka kot oaze narave v bližini mesta za približno 5 % višji pri anketiranih s podeželja kot pri prebivalcih Kopra, enako velja za vrednotenje izobraževalnega pomena Škocjanskega zatoka. Glede na dolžino bivanja v MOK so razlike preučevanega pomena posamezne vrednosti Škocjanskega zatoka majhne. Zelo izstopa skromen delež (12 %) tistih, ki živijo v MOK dlje od 46 let in se jim zdi Škocjanski zatok pomemben kot območje preživljanja prostega časa (srednja vrednost je 22 %) ter visok delež iste skupine anketiranih (28 %) v primerjavi s povprečno vrednostjo 18 % pri prepoznavanju izobraževalnega pomena zatoka. Obe izstopajoči vrednosti sta lahko tudi posledica manjšega vzorca omenjene skupine anketiranih.

Z naslednjim vprašanjem smo iskali odgovore o pogostosti obiskovanja Škocjanskega zatoka. 19 % anketiranih obiskuje zatok večkrat tedensko, 35 % nekajkrat na mesec, 33 % nekajkrat letno, 10 % enkrat na leto, 6 % jih še ni obiskalo zatoka. Rezultati iz leta 2008 kažejo, da večina anketiranih zatok obišče večkrat na leto, sledijo tisti, ki prihajajo redno vsak teden (Učakar 2008). Glede na kraj bivanja se odgovori zelo razlikujejo, vendar ni jasnega pravila, kako prebivališče vpliva na pogostost obiskovanja naravnega rezervata. Jasno pa se pokaže, da anketirani s podeželja izkazujejo manjšo pogostost obiskovanja zatoka, kar je lahko posledica drugačnega načina življenja (manj prostega časa, drugačen življenjski slog, manjša potreba obiskovanja zelenih površin ...), slabše dostopnosti in večje oddaljenosti. Glede na dolžino bivanja v MOK so razlike tudi velike. Tisti, ki živijo v MOK več kot 46 let, obiskujejo zatok najpogosteje, to je nekajkrat na mesec, enako velja za srednjo skupino anketiranih. Tisti, ki živijo v MOK manj kot 27 let pa ga obiskujejo najmanj pogosto, to je nekajkrat na leto.

Po rezultatih ankete iz leta 2008 med motivi obiska zatoka prevladujejo štirje; precej izenačeno prevladujoča sta rekreacija ter opazovanje ptic in drugih živali, sledita lepa narava in mir. Med tistimi, ki so bili v zatoku večkrat, je prevladujoč motiv rekreacija, sledijo opazovanje ptic in drugih živali, lepa narava in mir, med tistimi, ki so ga prvič obiskali, pa izrazito prevladujeta radovednost ter opazovanje ptic in drugih živali. Pri tistih, ki območje obiskujejo pogosteje (enkrat mesečno ali večkrat), izrazito prevladuje rekreacija (Učakar 2008). Rezultati naše raziskave, kjer so anketirani med šestimi ponujenimi izbirali dva odgovora ter jih razvrstili po pomenu, so pokazali, da sta prevladujoča motiva obiska zatoka rekreacija (24 %) in mir (23 %). Sledita motiva lepe narave (20 %) ter opazovanje ptic in drugih živali (16 %). Glede na kraj bivanja se deleži pri posameznem ponujenem vprašanju med seboj bolj ali manj razlikujejo, zelo so uravnoteženi pri motivih za obisk »zaradi lepe narave« in »urejene poti« (10 %). Enako velja, če oba motiva preučujemo glede na dolžino bivanja v MOK. Zanimiva je ugotovitev, da je rekreacija enako močan motiv za anketirane, ki živijo na podeželju in v Kopru (21 %), zelo pa izstopa visok delež prebivalcev Kopra, ki so kot motiv obiska zatoka navedli mir (31 %), kar je razumljivo. Če preučujemo motive obiskovanja Škocjanskega zatoka glede na dolžino bivanja v MOK, večjih

odstopanj med starostnimi skupinami pri posameznih motivih obiska Škocjanskega zatoka ni. Največja odstopanja so pri razlogu »mir«, ki ga z največjim deležem (29 %) navaja srednja starostna skupina, statistično ji ustreza skupina delovno aktivnih prebivalcev, z najmanjšim deležem pa tisti, ki živijo v MOK dlje od 46 let (18 %).

4 Sklep

Raziskovanje odnosa prebivalcev MOK do Škocjanskega zatoka je pokazalo, da prebivalci dobro sprejemajo naravni rezervat, saj večinoma soglašajo tako z zavarovanjem oziroma namembnostjo, kot urejenostjo območja. Glede na zelo majhen delež tistih, ki naravnega rezervata še niso obiskali, predvidevamo, da bližino naravnega, zavarovanega območja prebivalci MOK s pridom izrabljajo, bodisi za oddih ali rekreacijo. Med anketiranimi so bili najpogostejši obiskovalci starejši, ki niso več delovno aktivni, sledi pa jim srednja starostna skupina, ki bližino zavarovanega območja koristi za rekreacijo ali sprostitev po delovnih obveznostih. Slednji v Škocjanskem zatoku najbolj vrednotijo mir, kar potrjuje navedeno. Da anketirani največjo vrednost zavarovanega območja pripisujejo varovanju živali, zlasti ptic, je razumljivo, saj je v naravnem rezervatu prav njim namenjeno največ pozornosti in so najbolj zanimive za obiskovalce. Zanimivo je, da anketirani prebivalci MOK Škocjanskega zatoka ne povezujejo v večji meri s kvaliteto bivalnega okolja, kar si pojasnjujemo z razumevanjem tega pojma. Razumevanje je namreč lahko širše ali ožje, lahko se nanaša zgolj na okoljske sestavine (zrak, vode ...) ali pa tudi na okoljske storitve. Razlike med raziskavama, ki sta večkrat primerjani, si razlagamo s tem, da so bile leta 2008 vse ankete opravljene v Škocjanskem zatoku, v naši raziskavi pa več v Kopru. Nekateri rezultati, ki jih težko primerjamo in pojasnimo med preučevanimi skupinami (starost, kraj bivanja), so verjetno posledica majhnih vzorcev. Da bi prišle bolj do izraza razlike v odnosu do Škocjanskega zatoka glede na lokacijo bivanja ter med starostnimi skupinami oziroma glede na dolžino bivanja v MOK, pa bi morali zajeti večji delež bivajočih v podeželskih naseljih MOK ter večji delež starejših anketirancev. Obe skupini sta bili manj številčni v primerjavi z drugima dvema.

Rezultati raziskave so pokazali, da je ureditev Škocjanskega zatoka v obliki za obisk odprtega naravnega rezervata primerna prostorska ureditev nekdanjega degradiranega območja, saj prebivalcem Kopra in okolice ponuja možnost za zadovoljevanje potreb po miru, sprostitvi in rekreaciji, sredi sicer zelo urbaniziranega in gospodarsko ter prometno intenzivno izkoriščenega prostora. Ker Škocjanski zatok obišče vedno več obiskovalcev, o tem smo se lahko prepričali ob naših obiskih, je treba urediti dostop in parkirna mesta. Izpostaviti je treba tudi zelo pomembno izobraževalno vlogo Škocjanskega zatoka, ki z opazovanjem in preučevanjem slanoljubnega rastlinja, ptic in drugih živali ter različnih življenjskih okolij zadovoljuje tovrstne potrebe lokalnega prebivalstva in drugih obiskovalcev. Ker je sedaj omogočen le terenski ogled, smo mnenja, da bi bilo treba čim prej urediti tudi prostor, ki bi bil namenjen predstavitev, delavnicam in bi pomembno prispeval k izobraževanju obiskovalcev. Ker ima Škocjanski zatok funkcijo zadovoljevanja že navedenih potreb po sprostitvi in rekreaciji, smo mnenja, da je treba upravljanje naravnega rezervata urediti na način, da bo individualni obisk čim manj moteč za živalske prebivalce Škocjanskega zatoka. Skladno z naravovarstvenim režimom naj se zainteresiranim skupinam in posameznikom omogoči tudi strokovno voden ogled do sedaj manj dostopnega slanelega območja naravnega rezervata. Zaradi različnih vrednosti, ki jih pripisujemo Škocjanskemu zatoku, ter na podlagi rezultatov omenjene raziskave, se kaže smiselnost nadaljnje preučevanja odnosa lokalnega prebivalstva do zelene oaze sredi močno urbaniziranega sveta. Zanimivo bo spremljati spremembe v obisku in sestavi obiskovalcev, zlasti ko bo Škocjanski zatok bolj povezan in peš dostopen iz mesta, ter ugotoviti, ali prispeva tudi k turistični ponudbi Kopra ...

5 Viri in literatura

- Abdullahi, M. B., Sanusi, S. S., Abdul, S. D., Sawa, F. B. 2007: Perception of Support Zone Communities towards the Conservation of Yankari Game Reserve, Bauchi State, Nigeria. *International Journal of Pure and Applied Sciences* 1–2, Kano.
- Bonnes, M., Passafaro, P., Carrus, G. 2011: The Ambivalence of Attitudes Toward Urban Green Areas: Between Proenvironmental Worldviews and Daily Residential Experience. *Environment and Behavior* 43-2, Thousand Oaks.
- Chiesura, A. 2003: The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning* 68-1, Amsterdam.
- Jim, C. Y., Xu, S. S. W. 2002: Stifled Stakeholders and Subdued Participation: Interpreting Local Responses Toward Shimentai Nature Reserve in South China. *Environmental Management* 30-3, New York.
- Kolega, N. 2009: Medsebojno vplivanje kopnega in morja. Določanje stika med kopnim in morjem s pomočjo lidarskih in sonarskih snemanj. Doktorska disertacija, Fakulteta za humanistične študije Koper Univerze na Primorskem. Koper.
- Medmrežje 1: <http://www.skocjanski-zatok.org> (15. 4. 2011).
- Mozetič, B. 2011: Število obiskovalcev Naravnega rezervata Škocjanski zatok. Ustni vir.
- Mozetič, B., Šalaja, N. 2002: Naravni rezervat Škocjanski zatok – oaza na pragu Kopra. Koper.
- Nagothu, U. S. 2003: Local people's attitudes towards conservation and wildlife tourism around Sariska Tiger Reserve, India. *Journal of Environmental Management* 69-4, London.
- Obnova in ohranjanje habitatov in ptic v naravnem rezervatu Škocjanski zatok: poročilo za širšo javnost – Leyman s Report: LIFE00NAT/SLO/7226. 2007. DOPPS. Ljubljana.
- Odlok o programu varstva in razvoja naravnega rezervata Škocjanski zatok za obdobje 2007–2011. Načrt upravljanja. Uradni list Republike Slovenije 83/2007. Ljubljana.
- Özgüner, H., Kendle, A. D. 2004: Public attitudes towards naturalistic versus designed landscapes in the city of Sheffield (UK). *Landscape und urban planning* 74-2, Amsterdam.
- Učakar, T. 2009: Geografija naravnega rezervata Škocjanski zatok. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Zakon o naravnem rezervatu Škocjanski zatok. Uradni list Republike Slovenije 20/1998. Ljubljana.

PRAKSE VAROVANJA KRAŠKE KRAJINE: PRIZADEVANJA ZA ZAVAROVANO OBMOČJE KRASA MED POLITIČNIMI AKTERJI, STROKO IN LOKALNIM PREBIVALSTVOM

dr. Jasna Fakin Bajec

Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Delpinova ulica 12, 5000 Nova Gorica

jasna.fakin@zrc-sazu.si

UDK: 712.2(497.472-751.3)

IZVLEČEK

Prakse varovanja kraške krajine: prizadevanja za zavarovano območje Krasa med političnimi akterji, stroko in lokalnim prebivalstvom

Kraška krajina je opredeljena kot razvojno ranljivo območje z bogatimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi. Do nedavnega se tako domače prebivalstvo kot občinske oblasti niso zavedali svetovnega pomena kraških značilnosti. Leta 1994 pa so z čezmejnimi projektom *Timav: Kraški regijski park* vendarle stekla pogajanja o ustanovitvi zavarovanega območja. Leta 2000 je bil podpisan sporazum o ustanovitvi Kraškega regijskega parka med župani Krasa in Ministrstvom za okolje in prostor, vendar kljub ogroženosti naravne in kulturne krajine do razglasitve še ni prišlo. Namen prispevka je predstaviti prakse političnih oblasti in strokovne javnosti pri prizadevanju za varovanje Krasa, ter možne načine, kako Kraševce privabiti h konstruktivnemu pogovoru o nujnosti varovanja njihovega bivalnega okolja.

KLJUČNE BESEDE

Timav: Kraški regijski park, Pilotni projekt Kras, etnografska metodologija, varovanje kraške krajine

ABSTRACT

The practice of the Karst region's protection: the efforts for the protected area of Karst region between political actors, experts and local inhabitants

The Karst region is identified as development tender region with reach natural and cultural particularities. Recently the local people and municipalities were not aware of the meaning of world karst's characteristics. With the cross-border project *Timav: Kraški regijski park* in the year of 1994 the negotiation about establishment of protected area finally started. The agreement between the majors of Karst municipalities and Ministry of environment and spatial planning was also subscribed in the year 2000, but in spite of threatened natural and cultural environment, the announcement has not yet happened. The purpose of article is to present the practices of political authority and scientists in ambitions to protect Karst region, and possible methods, how to invite the Karst people in constructive discussion about necessity of their building place's protection.

KEY WORDS

Timav: Kraški regijski park, Pilot project Karst, ethnographic methodology, protection of the Karst region

1 Uvod

Kraška krajina je opredeljena kot posebno ranljivo območje z bogatimi naravnimi in kulturnimi posebnostmi. Prepustnost in prevotljenost kraških apnenčastih tal lahko pomeni veliko nevarnost onesnaževanja podzemnega sveta, kar ima dolgoročno posledice pri onesnaževanju pitne vode in vodnih virov, iz katerih se oskrbuje skoraj polovico prebivalcev Slovenije (Petrič in sodelavci 2008, 57). Gospodarski in drugi novodobni posegi (urbanizacija podeželskega prostora, rast prebivalstva, novogradnje ob strnjenih kraških vaseh, neprimerne gospodarske dejavnosti) lahko povzročijo porušenje ravnovesja kraškega okolja, uničenje geoloških zanimivosti, biotske raznovrstnosti in različnih geomorfni oblik, kar dolgoročno pomeni uničenje razpoznavne identitete Krasa. Zato sodobni kraški razvoj rabi ustrezno ravnovesje med zahtevami, ki jih prinašajo demografska rast, tehnično-informacijski napredek in težnja po višjem življenjskem standardu, ter možnostmi, da se ohrani biološko zdravo in estetsko spremenljivo okolje.

Prizadevanja za zaščito kraške krajine potekajo že od leta 1994, ko je s pomočjo evropskih finančnih spodbud (program PHARE CBC) stekel čezmejni projekt Timav: Kraški regijski park. Leta 2000 je bil med župani občin s Krasa, Ministrstvom za okolje in prostor in predsednikom Medresorskega odbora za Kras podpisan sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka, vendar kljub ogroženosti narave in kulturne krajine do razglasitve še ni prišlo. Namen prispevka je podati kratek pregled aktivnosti državnih in lokalnih oblasti ter strokovnjakov pri prizadevanju za varovanje Krasa, težišče razmišljanja pa bo osredotočeno na predstavitev praks, kako lokalno prebivalstvo, ki predstavlja glavnega deležnika pri udejanjanju zaščite kraškega prostora, pritegniti h konstruktivnemu diskurzu o varovanju in trajnostnem razvoju kraške krajine.

2 Timav: Kraški regijski park – neuresničeni projekt

Osnovna namenja čezmejnega projekta Timav: Kraški regijski park sta bila varovanje kakovosti podtalne vode in ohranitev edinstvenih naravnih vrednot na območju Krasa, ki so izrednega pomena za vso Evropo (Pur 1996, 32). Projekt se je najprej nanašal na revitalizacijo in oživetev reke Reke, z ustanovitvijo Regijskega parka Škocjanske jame (leta 1996) pa so se začele tudi priprave za načrt o ustanovitvi in upravljanju Kraškega regijskega parka (v nadaljevanju KRP), katerega prvovrstni cilj je bil uskladiti naravovarstvene in razvojne želje na Krasu. Kasneje se je njegova vsebina razširila in vključila še varstvo kulturne dediščine ter razvoj okolju prijaznih dejavnosti, ki bi lahko predstavljale nove razvojne možnosti in zagotavljale lokalnim skupnostim na obeh straneh slovensko-italijanske meje dodaten vir sredstev za preživljanje. V okviru projekta, ki se je uradno zaključil leta 1998, je Osnutek načrta upravljanja Kraškega regijskega parka pripravilo podjetje OIKOS, d. o. o., ki je takrat delovalo že v Notranjskem parku in Posočju. Kot beremo v predstavitvi načrta upravljanja KRP v reviji Kras, so bili splošni cilji parka naslednji: razvoj območja, oblikovanje partnerstva, izboljšanje kakovosti bivanja in vzpostavitev prepoznavnosti obravnavanega prostora (Harmel in Kobal 1997, 14 in 15). Med poglavitne dejavnosti pa so si zadali pritegniti lokalno prebivalstvo, strokovno in politično javnost, nevladne organizacije in druge. Po smernicah naj bi bil KRP zavarovano območje nižjega pomena, kot ga imajo narodni parki, cilj pa bi bil zavarovanje prvobitne narave in krajine na območju občin Divača, Hrpelje-Kozina, Sežana, Komen in del občin Miren-Kostanjevica in Koper. Pristojna za njegovo ustanovitev in upravljanje naj bi bila država. Kot je še v zaključku predstavitve »začetkov velikega in pomembnega projekta« zapisal Počkar, naj KRP ne bi pomenil novih omejitev za ljudi, ki bivajo na njegovem območju, ampak razvoj nekaterih obetavnih dejavnosti in novo kakovost (Počkar 1996, 17).

Z zavedanjem, da brez ozaveščanja in izobraževanja lokalnega prebivalstva o pomenu pozitivnega odnosa do naravnih in kulturnih posebnosti park ne bo zaživel, je v okviru projekta steklo več malih aplikativnih projektov, vodenih s strani kraških občin in državnih zavodov s Krasa, ter večji medobčinski projekt, ki je veliko postoril za turistično prepoznavnost in ozaveščanje o možnih turističnih aktivnostih

JASNA FAKIN BAJEC

Slika 1: Informativna tabla kolesarskih poti po Krasu iz vasi Temnica. Tabla je bila postavljena v času projekta Kolesarske mreže po Krasu (Fakin Bajec 2011).

v kraškem zavarovanem območju. Žal je po desetletju propadel, saj ni bilo dogovorjeno, kako se bodo zasnovane aktivnosti ohranjale. Gre za projekt vzpostavitve Kolesarske mreže na Krasu (Uršič 1998, 11), ki ga velja nekoliko podrobneje predstaviti, saj ga lahko označimo za prvo turistično kulturno aktivnost v prizadevanjih za vzpostavitev zaščitenege območja, vendar žal z napačnim pristopom, ker pri osnovanju dejavnosti ni bilo dovolj sodelovanja z domačim prebivalstvom. V okviru projekta je bilo urejenih 370 kilometrov kolesarskih poti, ki so jih speljali in označili po malo prometnih lokalnih in gozdnih cestah, kolovozih in poljskih poteh po celotnem ozemlju slovenskega Krasa. Obenem so tudi popisali in ponekod označili zgodovinske in naravne znamenitosti (kot na primer Debelo grižo v Volčjem Gradu), kjer so tudi uredili manjša počivališča (Prosen 1998, 7). Izdali so tudi turistično karto v štirih jezikih z naslovom *S kolesom po Kraškem parku* (Maher 1998), po večjih vaseh so postavili informativne table (glej sliko 1), glavni namen projekta pa je bil z urejenimi kolesarskimi potmi kolesarje rekreativce preusmeriti na ceste, kjer bi poleg rekreiranja spoznali naravne in kulturne posebnosti Krasa. Čeprav so zastavljeno kolesarsko mrežo pred oblikovanjem končne različice predstavili v vseh občinah, kjer so pričakovali stališča in pripombe domačinov (Uršič 1998, 11), so se poti čez leta zarasle. Prav tako so se uničili smerokazi. Po besedah nekdanjega župana Občine Sežana, Miroslava Kljuna, ki je kasneje tudi nasprotoval projektom o razvoju Krasa brez vključevanja domačinov, so se v primeru kolesarskih poti »... stvari dogajale mimo nas in so /.../ sedaj pritožbe lovcev in nekaterih drugih, ker sploh niso bili vprašani oziroma ozaveščeni o teh zadevah ...« (Kljun 1999, 12). Tako je dobro zasnovani projekt, ki je marsikaterega turista iz drugih delov Slovenije in morda tujine privabil na Kras, primer napačnega metodološkega pristopa, kako nesodelovanje z lokalnimi prebivalci, ki morajo biti glavni deležniki udejanjanja razvoja krajine, povzroči nezaželene učinke.

Leta 1999 so se kraške občine vključile v še en pomemben vladni mednarodni program, tako imenovani Pilotni projekt Kras (v nadaljevanju PPK), ki naj bi na območju celega Krasa povezal vse uporabne

vzode, s katerimi bi obvarovali in ohranili tip kraške kulturne krajine, vse naravne danosti Krasa in vse njegove naravne in kulturne posebnosti (Rebolj 1998, 20 in 21). Projekt je finančno podprlo šest kraških občin in sedem ministrstev Republike Slovenije, strokovno tehnično pomoč pri izvajanju projekta pa je nudila organizacija Svet Evrope, Direktorat za kulturo ter kulturno in naravno dediščino. V začetku pogajanj o delovanju PPK leta 1996 so izvajalci projekta še zatrjevali, da projekt predstavlja začetek poti h Kraškemu regijskemu parku, s tega stališča je k projektu pristopila tudi takratna vlada (Mušič 1996, 9), pri zaključevanju posameznih treh obdobjih projekta, ki je trajal od leta 1999 do 2003, pa je vodja projekta poudarjala, da je cilj PPK izdelati strokovne podlage za regionalni razvojni program Krasa, ki bo lahko tudi podlaga za morebitni kraški park, ni pa park cilj projekta. Ker je bila posebnost programa v metodologiji, saj so se zavzemali za pristop »od spodaj navzgor«, kar pomeni, da naj bi bile glavne razvojne smernice posredovane od domačinov in ne strokovnjakov oziroma politikov, je vodja še pojasnjevala, da je vključevanje predlogov domačinov jamstvo, da morebitni Kraški regijski park ne bo zamrežen rezervat (Uršič Zupan 2000, 10). Po zaključnem obdobju je bil izdelan skupni razvojni program Kraške regije (2002), ki je nastal kot rezultat medobčinskega interesnega povezovanja, in naj bi predstavljal »... zemljevid, ki kaže pot, ki jo bo [v letih 2001–2010 – op. avt.] prehodila Kraška regija, /.../ kakršno si želijo njeni prebivalci...« (Skupni razvojni program 2002, 6).

Po zaključnem obdobju leta 2010 lahko ugotavljamo, da cilji razvojnega programa žal niso bili uresničeni, saj v nasprotnem primeru Civilna iniciativa Kras (v nadaljevanju CIK) in mnogi drugi strokovnjaki ne bi opozarjali na neuskajane občinske in zasebne razvojne načrte (na primer satelitska naselja, poligon varne vožnje, industrijske cone na agrarnem območju, plinovod ...), ki zaradi kapitala in posameznih političnih apetitov pozabljajo na pomen varovanja, ohranjanja oziroma trajnostnega razvoja kraškega okolja. Pod vprašaj in razmislek bi lahko postavili tudi metodologijo, ki je z organiziranjem tematskih delavnic predvidevala vključevanje domačinov, iz seznamov udeležencev pa spoznamo, da so se njihovih delavnic večinoma udeleževali le predstavniki državnih zavodov, ki so sicer doma s Krasa, vendar hkrati predstavniki strokovne javnosti. Drugih Kraševcev pa je med udeleženci bolj malo. Vzroke nesodelovanja lokalnih skupnosti lahko iščemo na različnih ravneh takratnega družbenega dogajanja: od pasivnosti, nezainteresiranosti lokalnega prebivalstva, ki v tem obdobju še ni vzpostavilo pozitivnega odnosa do svojega naravnega okolja, kulturne dediščine in lokalne preteklosti, do nekoliko nedodelane metode dela izvajalcev projekta, ki niso znali vsebine projekta bolj približati nestrokovni javnosti. Čeprav so gospodinjstva po Krasu prejemale povzetke zaključkov iz posameznih obdobjih, in so se obenem skozi projekt izvajale tudi posamezne lokalne akcije (Kras – izrazi krajine, Mesec spomladanske kraške kuhinje, Pilotna akcija Štanjel), širše lokalno prebivalstvo ni čutilo, da je projekt namenjen njihovem boljšemu predvsem pa kakovostnejšemu življenju. Uvideti pa je treba dejstvo, da je bil PPK prvi razvojni regionalni projekt, ki je pri načrtovanju razvoja predvideval interdisciplinarno sodelovanje širše strokovne javnosti, obenem so bila podana različna menja, pogledi in ideje, ki pa žal niso bili dovolj tematizirani s širšim prebivalstvom Krasa. Čeprav so izvajalci projekta sledili metodologiji Sveta Evrope in na slovenskem prostoru orali ledino, kar nam pove že ime projekta, bi bilo treba v prihodnje nekoliko bolj dodelati načine, kako nezinteresirano javnost, ki je hkrati ključni deležnik razvoja, pritegniti v konstruktivno sodelovanje.

Osnutku Kraškega regijskega parka, ki ga je po zaključku projekta predstavilo podjetje OIKOS d. o. o., so najbolj nasprotovali župani, ki so med prebivalstvom ustvarili prepričanje, da bo življenje v parku simboliziralo življenje v indijanskem rezervatu. O tem je javno spregovoril nekdanji župan Miroslav Kljun, ki je poudaril: »... da ne bi želel, da Kraševci postanemo rezervat nekih Indijancev zato, da se bo ne vem kaj okrog tega dogajalo. /.../ Kraševci želimo v 20. stoletju živeti kot Kraševci v 20. stoletju. Za kozarček vina bomo vedno imeli, karkoli se bo zgodilo. /.../ Toda to je v 20. stoletju za nas, Kraševce, premalo...« (Kljun 1999, 12). Čeprav so župani leta 2000 podpisali sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka, ki še danes velja kot pravnomočen akt, s katerim se načeloma strinjajo tudi današnji župani, bo potrebno še veliko moči, da se bo med Kraševci presešlo prepričanje, da režim v parku omejuje razvojno naravnost. Obenem velja še opozoriti, da je vlada RS leta 2006 v Resolucijo o nacionalnih

razvojnih projektih za obdobje 2007–2023 sicer vključila tudi oblikovanje Regijskega kraškega parka (več gl. Smrekar in sodelavci 2007), vendar glede na nadaljnjo delovanje CIK po letu 2007 in odgovorov Ministrstva za okolje in prostor na njihove zahteve, da zaradi omejene kadrovske in finančne zmogljivosti ter vpetosti ministrstva v projekte ustanavljanja novih parkov drugod po državi, do ureščitve parka zagotovo še ne bo prišlo (Medmrežje 1) lahko sklepamo, da bo za realizacijo projekta od besed h konkretnim dejanjem potrebno še veliko politične energije.

3 Zaščita in razvoj po meri kraških ljudi

Civilna iniciativa Kras je po letu 2007 v namene ozaveščanja javnosti o nujni potrebi po zaščiti Krasa organizirala več posvetovanj predvsem na Krasu, v začetku leta 2011 pa je s svojo zavzetostjo skupaj s Civilno iniciativo za Primorsko pritisnila tudi na državni politični vrh, ki se je vnovič začel intenzivneje ukvarjati s kraško problematiko. Med stroko se razpravlja o različnih načinih varovanja kraške krajine, od tako imenovanega pogodbenega modela regionalnih naravnih parkov po modelu iz Francije do geoparkov pod okriljem UNESCO. Pri vseh razpravah pa je treba sprejeti dejstvo, da je Kras sicer razvojno občutljivo območje, vendar pokrajina, kjer živijo ljudje s svojimi konkretnimi potrebami, pričakovanji in željami po sodobnem razvoju. Čeprav je CIK vzpostavila razpravo o zaščiti Krasa, je njihov glas zaradi drugih političnih ozadij in nerazumevanj še vedno prešibak med občinskimi oblastmi in mnogimi domačini, ki so žal še vedno preveč pasivni glede razvojnih problemov Krasa. Zato je smotrnejše moči usmerjati na področje oblikovanja načinov, poti, idej ..., kako širše lokalno prebivalstvo pritegniti v prizadevanja po vzpostavljanju zaščite in sonaravnega razvoja, ki bo v kraške vasi prinesel napredek, hkrati pa tudi ohranjal njihova naravna in kulturna bogastva. Na drugi strani je treba oblikovati ustrezne načine oziroma priložnosti, da se bo lokalno prebivalstvo začelo dejavno prizadevati, da bo strokovna in politična javnost pri določanju smernic in razvojnih zakonov upoštevala njihove izkušnje, želje, potrebe in pričakovanja. In kako to doseči?

V prvi vrsti je za doseg čim uspešnejšega varovanja in trajnostnega razvoja kraške pokrajine in preprečitev nadaljnje degradacije okolja treba vzpostaviti komplementarno sodelovanje med tremi deležniki razvoja: strokovnjaki – upravniki (občinsko in/ali državno oblastjo) – lokalnim prebivalstvom. Vključeni strokovnjaki morajo pri podajanju razvojnih smernic upoštevati logiko skupnosti in želje domačega prebivalstva. Vse prevečkrat se namreč dogaja, da imamo na eni strani kabinetne strokovnjake, ki skladno z evropskimi in državnimi strategijami, konvencijami in agendami oblikujejo razvojne smernice določenega okolja, ne da bi spregovorili z lokalnim prebivalstvom, na drugi strani pa lokalno prebivalstvo, ki ob svojih dejavnostih ne najde časa, energije, volje in interesa, da bi začelo razmišljati, v kakšnem bivalnem okolju želi živeti. Izkušnje kažejo, da mnogi dosedanji razvojni projekti Krasa oziroma posameznega območja (na primer Štanjel – glej Fakin Bajec 2009) niso bili deležni pričakovanih učinkov prav zaradi nekompatibilnega sodelovanja med stroko in domačini. Izpopolniti je treba tudi dosedanje ozaveščanje in izobraževanje lokalnega prebivalstva pri vrednotenju in upravljanju z naravnimi danostmi in kulturno dediščino. Izobraževanje se ne kaže le v metodologiji organiziranja strokovnih delavnic in raznih svetovanj, temveč tudi v aktivnem vključevanju strokovne javnosti pri dejavnostih lokalnih društev in lokalnih/vaških skupnostih, katerih cilj je raziskovanje preteklih zgodovinskih praks in njihova sedanja uporaba. Čeprav dediščina v dosedanjih mednarodnih konvencijah in priporočilih ni obravnavana kot pomemben regulator trajnostnega razvoja, si UNESCO, Svet Evrope in mnogi posamezniki (Smith 2006; Low 2008; Clark 2008; Appadurai 2008, Gačnik 2003) prizadevajo izpostaviti razvojni pomen dediščine, saj predstavlja vrednote in pomenne praks načina življenja v določenem lokalnem prostoru, ki so ključni tudi za nadaljnji razvoj tako imenovane trajnostne skupnosti. Težnje trajnostnega upravljanja z okoljem, gospodarstvom in družbo morajo namreč upoštevati in uporabiti tudi pretekle kulturne elemente in prakse, predvsem tiste, ki so nastajale v sožitju z značilnostmi naravnega območja in lahko v sedanosti predstavljajo dobre primere za razbremenitev tehnološko

obremenjenega okolja in revitalizacijo kontaminirane kulturne krajine. Čedalje bolj spoznavamo, da so si naši predniki znali urediti način življenja (bivalno kulturo, gospodarske oblike), ki ni uničeval, temveč sonaravno razvijal življenjski prostor. Kulturna dediščina ne identificira le prepletanja preteklih in sedanjih praks, ampak predstavlja tudi most med naravnim in bivalnim okoljem oziroma naravo in človekom. Materialne in nematerialne sestavine dediščine oziroma njihov pomen in vrednote so rezultat konkretnih človeških dejanj, ki ohranjajo ali uničujejo naravno okolje. Mirno lahko trdimo, da bi v lokalnem okolju z ustreznim ohranjanjem, varovanjem, restavriranjem, nadgrajevanjem in vnovično predstavitvijo že znanih, izkušenih oziroma pozitivno ovrednotenih praks in pomenov dediščine (na primer gradnja s kamnom, gojenje ajde, ovsa, nabiranje zelišč, ruja), ki tudi v sodobnem času odsevajo trajnostno upravljanje, lokalno prebivalstvo lažje prepoznalo, izkusilo in začelo upoštevati sodobne trajnostne smernice razvoja in zaščite okolja. Z vključevanjem strokovnjakov v kulturne dejavnosti lokalnega prebivalstva se ne bi ponudila le strokovna pomoč pri raziskovanju, ohranjanju in predstavljanju dediščine, temveč tudi ozaveščanje o preteklih praksah, ki bi bile primerne za spodbujanje varovanja kraške krajine in sodobnega trajnostnega razvoja. Obenem bo strokovnjak z aktivnim sodelovanjem z domačini bolje spoznal logiko skupnosti in njena izkustva, lokalno prebivalstvo pa bi hkrati postalo dejavni deležnik pri oblikovanju nadaljnjih razvojnih smernic. To so glavna načela tudi Aarhuške konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah (medmrežje 2). Konvencija omogoča posameznikom in organiziranim skupinam, da odigrajo pomembno vlogo pri ohranjanju okolja in uveljavljanju trajnostnega razvoja (Marega in Kos 2002, 9). Sodelovanje in posledično izobraževanje pa se kaže tudi pri organiziranju individualnih intervjujev (etnološka metoda dela), ki strokovnjaku omogočajo, da ljudi v pogovoru o raziskovanem problemu informira in izobražuje, hkrati pa raziše ter ugotovi posebnosti v načinu življenja in za določeno okolje značilne vrednote. Če poskušata strokovna javnost ali politična oblast razvijati prakse razvoja, ki so v lokalni skupnosti negativno ovrednotene oziroma nimajo tradicije v določenem okolju (na primer gojenje sivke na Krasu, pogozdovanje Krasa z neavtohtonim črnim borom, ki danes umira), se bo lokalno prebivalstvo težje prilagodilo oziroma v določenih primerih celo uprlo. In ne nazadnje je treba sodelovati z občinskimi/državnimi oblastmi, da bodo pri določanju prostorskih smernic in zakonov upoštevale pomene in potrebe lokalnega prebivalstva ter predloge, podane s strani strokovnjakov. Za doseg te ciljev je treba organizirati stalno izobraževanje in doizobraževanje občinskih svetnikov v obliki strokovnih člankov v lokalnih občinskih časopisih in s strokovnimi predavanji v okviru občinskih sej.

4 Sklep

Ključni poudarek za uspešnost osnovanja in uresničevanja razvojnih zahtev vsakega bivalnega okolja je dvosmerni pretok med raziskovalci, upravniki in uporabniki znanja. Treba se je zavedati, da glavno vlogo udejanjanja vsakega razvoja igrajo lokalni deležniki, ki so postavljeni v povsem konkretne družbenopolitične okoliščine in v kolikor se snovalci razvoja ne dokopljejo do pozitivnih in negativnih preteklih izkušenj, sedanjih potreb, pričakovanj in želja domačega prebivalstva, nobena še tako mednarodno strokovno priznana strategija razvoja, kar velja tudi za Pilotni projekt Kras, ne bo obrodila zelenih učinkov. Za razvijanje skladnega in uspešnega razvoja je pomembno, da se domače prebivalstvo in občinske oblasti zavedajo posebnosti svojega okolja, njegovih prednosti, predvsem pa ranljivosti, in da znajo te elemente upoštevati pri oblikovanju smernic za nadaljnji gospodarski, kulturni in socialni razvoj, ki bo kraški prostor oplemenitil in ne uničeval.

5 Viri in literatura

- Appadurai, A. 2008: *The Globalization of Archaeology and Heritage. The heritage reader.* New York, London.
- Clark, K. 2008: *Only Connect – Sustainable Development and Cultural Heritage. The heritage reader.* London, New York.
- Fakin Bajec, J. 2009: *Kulturna dediščina med tradicijo in inovacijo na Krasu. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.* Ljubljana.
- Gačnik, A. 2003: *Etnologija regionalnega razvoja. Etnologija in regionalni razvoj.* Ljubljana, Ptuj.
- Harmel M., Kobal, J. 1997: *Kraški regijski park: Nastaja načrt upravljanja.* Kras 20. Komen.
- Kljun, M. 1999: *Kras je dejansko občutljivo področje ... – pozdravni nagovor za okroglo mizo Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?* Kras 32–33. Komen
- Low, M. S. 2008: *Social Sustainability: People, history and values. The heritage reader.* London, New York.
- Maher, I. 1998: *S kolesom po kraškem parku, kolesarski izleti (Kartografsko gradivo).* Ljubljana.
- Marega, M., Kos, D. 2002: *Namen in struktura strokovnih priporočil za implementacijo Aarhurške konvencije v Sloveniji. Aarhuška konvencija v Sloveniji: strokovna priporočila za implementacijo Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah.* Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://www.civilnainiciativakras.com/node/574> (26. 10. 2009).
- Medmrežje 2: <http://live.unece.org/env/pp/welcome.html> (11. 8. 2011).
- Mušič, I. 1996: *Od prenove Štanjela k ustanovitvi regijskega parka Kras: nastaja načrt upravljanja.* Primorske novice 100. Koper, Nova Gorica.
- Petrič, M. in sodelavci. 2008: *Voda. Kras: trajnostni razvoj kraške pokrajine.* Ljubljana.
- Počkar, B. 1996: *Začetek velikega in pomembnega projekta ... Kras kot del zavarovanih območij v Sloveniji.* Kras 16. Komen.
- Prosen, D. 1998: *Nov način za predstavljanje lepot Krasa domačinom in tujcem: s kolesom po kraškem parku.* Primorske novice 83. Koper, Nova Gorica.
- Pur, D. 1996: *Pomoč Evropske unije – Phare projekti na Krasu: Projekte bolj uskladiti in informirati javnost.* Kras 17–18. Komen.
- Rebolj, D. 1998: *Državni podsekretar Ivo Piry o medresorski koordinaciji in projektnem svetu za Kras: lokalne skupnosti se morajo medsebojno povezovati.* Kras 25. Komen.
- Skupni razvojni program občin Divača, Hrpelje-Kozina, Komen, Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren-Kostanjevica. *Strateški del 2001–2010. Pilotni projekt Kras. Štanjel.*
- Smith, L. 2006: *Uses of Heritage.* London, New York.
- Smrekar, A. in sodelavci. 2007. *Kras kot razvojni potencial: v iskanju ravnovesja med varovanjem in razvojem. Veliki razvojni projekti in skladni regionalni razvoj.* Ljubljana.
- Uršič Zupan, M. 2000: *Nič o Krasu brez Kraševcev. To zagotavlja v četrtek usklajen sporazum o kraškem parku – Brez tega je bil tudi Pilotni projekt Kras vprašljiv.* Primorske novice 39. Koper, Nova Gorica.
- Uršič, M. 1998: *Predstavitve v kraških občinah: kolesarska mreža tudi na Krasu.* Primorske novice 17. Koper, Nova Gorica.

ZAVAROVANJE KRASA

dr. Ljubo Lah

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Zoisova cesta 12, 1000 Ljubljana

ljubo.lah@fa.uni-lj.si

UDK: 712.2(497.472-751)

IZVLEČEK

Zavarovanje Krasa

Naravovarstveni razlogi naj ne bi bili edini in absolutno prevladujoči za zavarovanje Krasa. Poglavitni namen oblikovanja zavarovanega območja naj bi bilo izvajanje inovativnih politik regionalnega planiranja s ciljem vsestranskega gospodarskega, socialnega in kulturnega razvoja, ki jemlje v obzir zlasti varstvo okolja, naravne vrednote ter kulturno dediščino. Enakovreden in prioriteten cilj zavarovanja območja je ob zagotavljanju naravovarstvenih ciljev tudi zagotavljanje čim višje kakovosti bivanja lokalnemu prebivalstvu. To je mogoče udejanjiti le s podporo lokalnemu gospodarstvu, ob ustreznem vrednotenju kakovosti prostora ter naravnih in človeških virov, predvsem pa z razvijanjem kakovostnega turizma. Model sporazumne oblike varstva in upravljanja območja bi veliko prispeval k odpravi pomislekov o nesprejemljivih omejitvah življenja v zavarovanem območju.

KLJUČNE BESEDE

zavarovana območja, naravovarstveni cilji, pogodbeni model, Kras

ABSTRACT

Protecting the Karst area

For protecting the Karst area, nature protection cannot be the only and absolutely prevalent category. Implementation of innovative policies of regional planning should be the main reason for establishing a protected area, whereby the goals are comprehensive economic, social and cultural development, which truly respect environmental protection, natural values and cultural heritage. Ensuring a higher quality of life to local inhabitants has equal value to the prime target, which is protecting of the area and ensuring nature protection goals. Only by supporting the local economy and adequate recognition of present spatial qualities, as well as natural and human resources, but above all, development of quality tourism, the stated can be achieved. This model of negotiated protecting and territorial management would greatly support disqualification of prejudice concerning limitations to life in protected areas.

KEY WORDS

safeguarded areas, nature protection goals, contractual model, Karst

1 Uvod

Regijski parki so obsežna zavarovana območja regijsko značilnih ekosistemov in krajine z večjimi deli prvobitne narave ter območji naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv večji, vendarle pa z naravo uravnotežen. Omogočali naj bi upravljanje in izvajanje ukrepov, s katerimi je mogoče ohranjati abiotsko, biotsko in krajinsko raznovrstnost ter veliko gostoto in raznolikost naravnih vrednot, ki so lahko tudi kompleksno in funkcionalno med seboj povezane. Ob tem naj bi bili cilji tudi v ohranjanju razvojnih možnosti prebivalstva ter duhovne sprostitve in bogatitve človeka. V navedenem pomenu in duhu opredeljuje regijske parke zakon (Zakon o ohranjanju narave 1999). Naravovarstveni kriteriji ne bi smeli ostajati edini in povsem prevladujoči za vzpostavljane zavarovanih območij v Sloveniji. Zlasti je to pomembno za tista območja edinstvene in dobro ohranjene narave, kjer so v nerazdružljiv preplet strnjena največja bogastva in lepote narave ter raznolika kulturna dediščina, ki jo je ustvaril človek in s katero še vedno neločljivo živi. Območje Krasa po številnih merilih in opravljenih študijah zagotovo sodi v navedeno kategorijo podeželskih območij Slovenije (primerjaj: Kras: trajnostni razvoj kraške pokrajine 2008; Kras: pokrajina, življenje, ljudje 1999; Renčelj in Lah 2008). Na kakšen način vzpostaviti in upravljati zavarovano območje je – po dolgih desetletjih prizadevanj za vzpostavitev zavarovanega območja – ponovno aktualna tema. Vse bolj postaja jasno, da je to zahtevna in izjemno kompleksna naloga, ki verjetno ni rešljiva z do sedaj uveljavljenimi pristopi in metodami vzpostavljanja zavarovanih območij v Sloveniji.

2 Problem prostorske degradacije Krasa: rešitve v poudarjeni vlogi prenove in v uveljavljanju enotne strategije upravljanja s prostorom

Poudariti je treba, da če želimo ohraniti naravne in ustvarjene vrednote območja, je treba Kras zaščititi zlasti pred nepremišljenimi posegi v prostor, pred nepremišljenimi rabami in ravnanimi in v zadnjem času zlasti pred tem, da bi trg nepremičnin narekoval in določal prostorski razvoj. Le na tak način lahko Kras dolgoročno obvarujemo in ohranimo tudi po naravovarstvenih merilih. Na Krasu gre za izjemno gostoto nadzemnih in podzemnih kraških pojavov naravne dediščine, za izjemno geološko dediščino, za abiotsko, biotsko in krajinsko pestrost značilne kraške krajine. Zavedati se moramo, da največ škode in nepopravljivih posledic lahko naravi na Krasu povzroči prav človek.

Problem prostorske degradacije Krasa je le eden od tistih, ki so se v zadnjem času izrazili tako močno, da jih je zaznala tudi širša, laična javnost. Največ škode je bilo v zadnjih desetletjih povzročeno s pogoltnostjo in brezbriznostjo kapitalskih naložb ter s strokovno zaverovanostjo in neznanjem. Nove stanovanjske enote, vrstne pozidave, bloki, stolpiči in obrtno-industrijske cone so v zadnjih desetletjih rasli v zazidljivih območjih, ki so bila pred tem agrarne površine – gmajne, pašniki, travniki, pa tudi vinogradi. Gradbene aktivnosti so zelo povezane z degradacijami v obliki najrazličnejših deponij in izkopov, kar je običajno še težje nadzorovati in preprečevati. Z zidovi obzidane poljske poti so kar naenkrat postale asfaltirane poti v redko poseljene soseske novogradenj. Tipiski projekti so bili prineseni iz različnih okolij in prilagojeni po volji, okusu in (ne)znanju samograditeljev. Po drugi strani pa je od posameznih arhitektov vse bolj čutiti težnjo po ustvarjanju arhitekture, ki naj bi bila povsem razbremenjena tradicije in identitetnih značilnosti, kar posledično vodi v likovno in oblikovalsko degradacijo prostora.

Ob novih pozidavah in obsežnih zaseganjih nepozidanega prostora na Krasu ostaja odprto vprašanje organizirane prenove. Prenova obstoječega in neizrabljenega stavbnega fonda ter javnih odprtih prostorov predstavlja pomemben potencial: tako zaradi varstva kmetijskih in nepozidanih površin, kot tudi zaradi dviga bivalnega standarda v obstoječih naseljih. Po grobih ocenah gre za skoraj dvajset odstotkov vseh stavbnih enot. V vaških jedrih kraške domačije propadajo v čakanju na dobre kupce in ob neustrezni davčni politiki (slika 1). Zaradi neorganiziranosti, neusposobljenosti in pasivnosti lokalne

JOŽE POŽRL

Slika 1: Vasi na Krasu naj bi bile vključene v zavarovano območje. Ne zgolj zaradi tega, ker so prepoznane kot kulturna dediščina, temveč tudi iz razloga, ker je le prek delovanja in ravnanja lokalnega prebivalstva mogoče uresničiti cilje varovanja. Pogledi na naselja Skopo, Tomaj in Avber.

politike do tega problema, ostaja prenova v praksi zunaj sistema občinske prostorske politike. Prenova stavbnega fonda ostaja prestižnega značaja in na tak način relativno draga v primerjavi z novogradnjami na novo zaseženih zemljiščih. Novogradnje pa običajno terjajo novo komunalno infrastrukturo in povečujejo skupne stroške njenega vzdrževanja. Gre za izrazito nesmotrno prostorsko politiko in ob tem še za neučinkovito varstvo kmetijskih zemljišč. Logično in skladno s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (2004) bi bilo, da se naselja – zlasti na Krasu – širijo samo tam, kjer znotraj obsega naselja za to ni več možnosti.

Vse skupaj zelo slabi razvojne možnosti območja. Zato vodilo razvoja ne more biti stremljenje za dodatnim dotokom komunalnega prispevka v občinske proračune od novih pozidav niti stremljenje nepremičninskih agentov za velikimi zaslužki pri zemljiških špekulacijah in preprodajah zemljišč.

3 Dodatni razlogi za zavarovanje območja Krasa

3.1 Cilj vladnih programov in zavez

Skladno s cilji Resolucije o nacionalnega programu varstva okolja (Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012, 2006) naj bi v Sloveniji do leta 2014 povečali delež zavarovanih območij na 22 odstotkov. Iz vladnih gradiv in analiz je mogoče ugotoviti, da trenutno stanje vseh zavarovanih območij dosega le 12,63 odstotka – pred zaključkom procesa ustanavljanja Krajinskega parka Radensko polje in Regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe (medmrežje 3).

Ob tem ne gre spregledati dejstva, da je Slovenija podpisnica Evropske konvencije o krajini (Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini 2003), ki jo zavezuje, da za svoje izjemne krajine – kar Kras brez dvoma je – »izvaja krajinsko politiko, katere cilji so varstvo, upravljanje in načrtovanje krajine na podlagi sprejemanja posebnih ukrepov«. Ob tem ni treba ponovno navajati vseh dosedanjih strokovnih študij, opravljenih analiz in državnih dokumentov, v katerih najdemo številne strokovne argumente in navedbe, da gre za izjemno krajino z mnogimi naravnimi in kulturnimi vrednotami, ki nujno potrebujejo ustrezen akt o zavarovanju in ob tem tudi ustrezen upravljalni načrt (primer: Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih 2007–2013; Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012). Še posebnega pomena pri tem je dejstvo, da je mogoče prek zavarovanja območja posredno uveljaviti tudi potrebne ukrepe za zaščito nacionalnih interesov in kulturne identitete, kar je lahko učinkovito nadomestilo za nedavno opuščeno možnost zaprosila za uvedbo zaščitne klavzule v skladu z določili Priloge XIII, ki se nanaša na 24. člen Akta o pogojih pristopa Slovenije k Evropski skupnosti (Akti o pristopu ... 2003).

3.2 Izvedeni projekti

V Sloveniji in na Krasu smo v preteklosti vložili oziroma potrošili izjemno veliko časa, energije in javnih finančnih sredstev – tudi iz evropskih virov – za predhodne študije, uvajalne in vzporedne projekte, ki naj bi privedli do ustreznega upravljanja s prostorom na Krasu in do varstva njegovih naravnih in kulturnih vrednot. Naštejmo le nekatere projekte oziroma aktivnosti, ki naj bi privedli do načrtovanega zavarovanja območja:

- Začelo se je z razpisom projektov PHARE CBC – »Timav: Kraški regijski park«, v okviru katerega je bilo izvedenih 18 malih projektov za razvoj obmejnih območij in za vzpodbujanje čezmejnega sodelovanja (v letih 1996–1998); osnovni namen razpisa je bil »spodbujati trajnostni razvoj, upravljanje in sodelovanje na območju prihodnjega Kraškega parka«.
- Leta 1997 je podjetje OIKOS izdelalo strokovne podlage »Načrt upravljanja Kraškega regijskega parka« (Harmel in Kobal 1997).
- Leta 1996 je bil prvi zagon »Pilotnega projekta Štanjel – Kras« z ustanovitvijo vladnega medresorskega odbora in koordinacijske strukture vodenja projekta.

- Projekt »Kolesarska mreža na Krasu« z označevanjem 370 km kolesarskih poti in karte z naslovom »S kolesom po Kraškem parku« leta 1998.
- Leta 1998 je bila v Lipici organizirana zelo odmevna okrogla miza: »Zakaj izginja kraška avtentična arhitekturna dediščina«.
- V letih 1999–2003 je prišlo do ponovnega zagon »Pilotnega projekta Kras« s ciljem priprave regionalnega razvojnega programa – tudi kot podlage za Kraški regijski park.
- Pomemben rezultat »Pilotnega projekta Kras« je bil »Skupni razvojni program ...« (2002), ki so ga sprejeli in potrdili vsi občinski sveti občin na območju Krasa.
- Leta 2000 je bil v okviru izvajanja »Pilotnega projekta Kras« sprejet »Sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka« (2000), ki so ga podpisali vsi župani občin na Krasu in minister za okolje in prostor ter predsednik medresorskega odbora za Kras.
- Evropski projekti čezmejnega sodelovanja (PHARE CBC in INTERREG) z nazivi »Kraški okraj« in »Kras-Carso« so ob drugih usmeritvah prav tako naravnani k ciljem ohranjanja vrednot prostora.

3.3 Uvajanje inovativnih politik regionalnega planiranja

Poglavitni namen formiranja zavarovanega območja v primeru Krasa naj bi bilo izvajanje inovativnih politik regionalnega planiranja s ciljem vsestranskega gospodarskega, socialnega in kulturnega razvoja, ki jemlje v obzir zlasti varstvo okolja, narave ter kulturne dediščine. Naravovarstveni razlogi ne bi smeli biti edini in prevladujoči za zavarovanje Krasa, saj so ti, če so pretirano izpostavljeni in poudarjeni, lahko razlog, da jih lokalno prebivalstvo kategorično zavrne. Eden od prednostnih ciljev zavarovanja območja mora biti zagotavljanje čim višje kakovosti bivanja lokalnemu prebivalstvu, kar je lahko zagotovljeno le z ustrežno podporo lokalnemu gospodarstvu, kmetijstvu in drugim ciljno usmerjenim projektom ob ustreznem odnosu do vrednot in kakovosti prostora ter naravnih in človeških virov. Z razvijanjem kakovostnega turizma lahko v veliki meri prispevamo k splošni blaginji. Ob tem bi dosežena sporazumna oblika varstva in upravljanja območja veliko prispevala k odpravi pomislekov o nesprejemljivih omejitvah življenja v zavarovanem območju. Zavarovanje območja naj ne bi v nobenem primeru pomenilo preprečevanja razvoja. Živeti v zavarovanem območju še zdaleč ne smemo enačiti z »življenjem Indijancev v rezervatu«. S tem v zvezi je bilo v preteklosti izraženih že veliko demagoških izjav.

3.4 Enotni mehanizmi in ukrepi upravljanja

Enotno zavarovano območje bi omogočalo usklajeno uvedbo mehanizmov in ukrepov lokalnih skupnosti na celotnem Krasu, s katerimi bi lahko na regionalni ravni usklajevali upravljanje s prostorom in po potrebi izoblikovali nov red in nove regulacijske mehanizme s ciljem preprečevanja izgubljanja narodnostne identitete in erozije kulturne, jezikovne in krajinske podobe Krasa. V zavarovanem območju bi bilo lažje uveljaviti enoten, relativno restriktiven odnos do spreminjanja namembnosti zemljišč, rušenja starih objektov, podeljevanja soglasij v prometu z nepremičninami, ustrežno davčno politiko za primarna in sekundarna bivališča, uveljavljanje predkupne pravice, dajatve na neizrabilen stavbni fond in na nepozidana zazidljiva zemljišča. Na drugi strani pa bi moral obstajati tudi sistem spodbud in olajšav življenja v parku, ki bi bil sorazmeren z obsegom omejitev v območju regijskega parka.

3.5 Podpora institucij in javnosti

K vzpostavitvi zavarovanega območja na Krasu so poleg države in njenih pristojnih institucij v zadnjih letih pozvale številne strokovne in nevladne organizacije in zlasti civilnodružbeno gibanje. Odločni pozivi so prišli tudi s strani Državnega sveta, Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Forum 21 in s strani posameznih intelektualcev. Ob vsem skupaj pa je še najpomembnejša volja ljudi. Študentje

s Fakultete za humanistične študije Koper so pod mentorstvom dr. Mateja Vranješa v letu 2010 na vzorcu 120 anketirancev izvedli pilotno javnomnenjsko raziskavo v sodelovanju s Parkom Škocjanske jame, ki kaže, da lokalno prebivalstvo občin na Krasu – od Kozine do Opatjega sela – načelno podpira ustanovitev čezmejnega kraškega regijskega parka. S pobudo se strinja kar 64 % anketirancev, deloma (z zadržki in pod pogoji) se s pobudo strinja še nadaljnjih 29 % in le 7 % je takih, ki vnaprej odklanja pobudo.

3.6 Jedro upravljanja območja je že oblikovano

Z javnim zavodom, ki upravlja z Regijskim parkom Škocjanske jame, imamo dodatni razlog oziroma dodatno olajšavo za formiranje širšega zavarovanega območja na Krasu. Uprava je že nastavek usposobljene ekipe, ki jo je mogoče ustrezno kadrovsko okrepiti in njihovo dejavnost ter pristojnosti na dogovorjeni način razširiti na območje celotnega Krasa. Uprava parka bi lahko na nek način nadomestila manjkajočo regionalno raven in zelo aktivno posegla v prostorsko načrtovanje in upravljanje s prostorom. Ta logična upravljavska rešitev in nujen prenos dela pristojnosti z lokalnih oblasti na javni zavod je hkrati tudi glavna prepreka pri lokalnih oblasteh, da se oblikovanje zavarovanega območja še ni uresničilo.

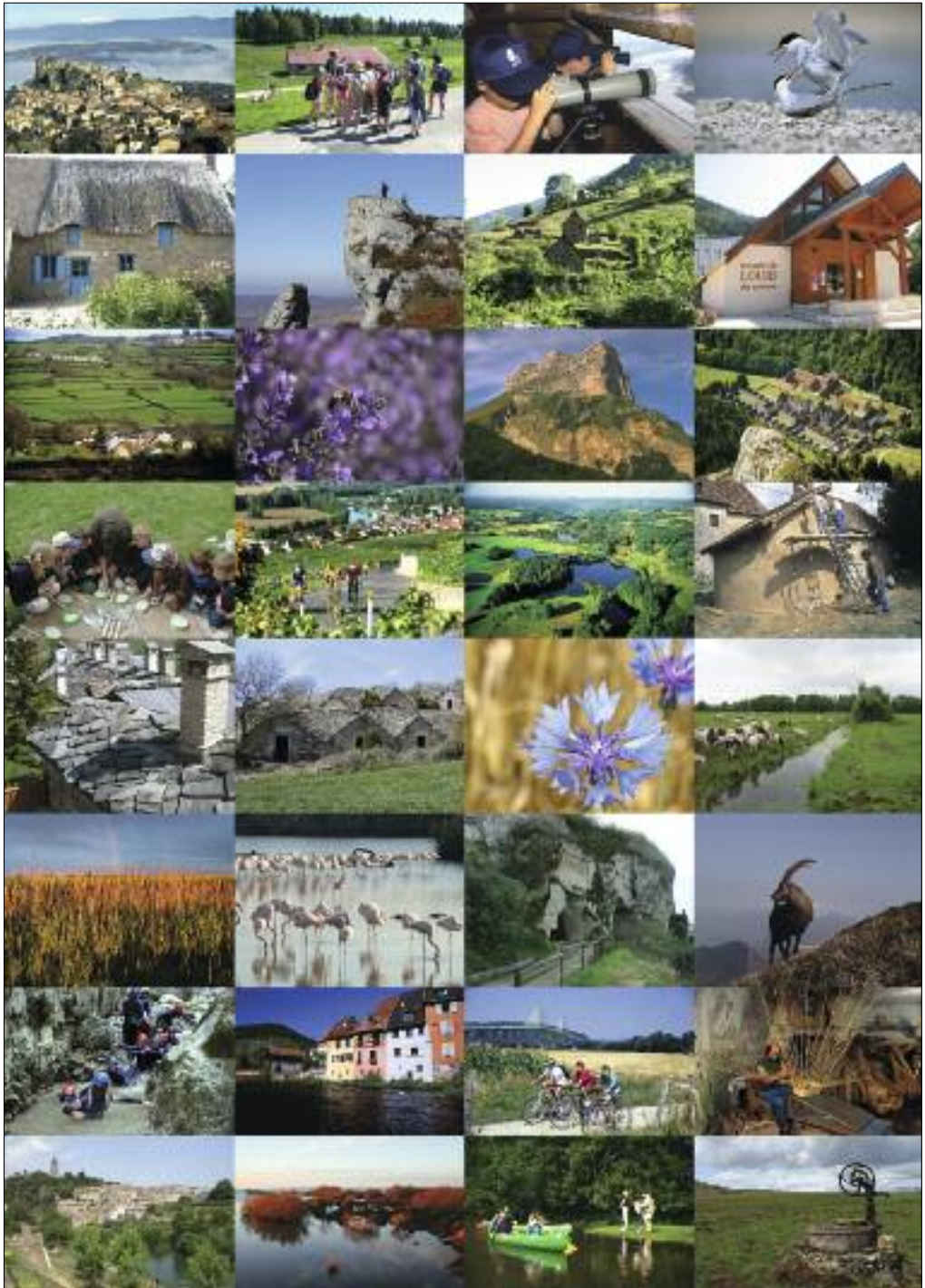
3.7 V veljavi je Sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka

In končno, še vedno veljavni Sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka (2000), ki so ga podpisali vsi župani kraških občin, minister Ministrstva za okolje in prostor in predsednik medresorskega odbora 11. julija 2000, zavezuje vse podpisnike k izvedbi načrtovanega. V 12. členu sporazuma je zapisano, da »sporazum preneha s sprejetjem akta o ustanovitvi Kraškega regijskega parka«.

4 Dobra praksa: model regionalnih naravnih parkov v Franciji

Do kakršne koli oblike zavarovanja območja Krasa bo prišlo – bodisi pod okriljem UNESCO, na primer z modelom geoparka, ki ga predvideva aktualni projekt Kras-Carso, bodisi da bomo uporabili za izhodišče sodobni francoski pogodbeni model, bodisi da bomo uporabili oziroma na novo razvili lastnega – je nujno, da zavarovanje zajema celotni poseljeni prostor Krasa – zlasti vasi. Izvzeta naj bi bila le urbanizirana območja. Prostor podeželja namreč potrebuje celovito in zakroženo obravnavo, poseljeni prostor pa predstavlja tudi ključ do ohranjanja naravnih vrednot, ker vsi problemi varstva naravnih vrednot izhajajo iz poseljenega prostora in delovanja človeka.

V Sloveniji smo v okviru izvajanja Pilotnega projekta Kras že leta 1998 dobili priložnost, da se seznanimo z naprednim modelom zavarovanja obsežnejših poseljenih območij z bogato naravno in kulturno dediščino, ki so ga razvili v Franciji. Predstavili in predlagali so nam ga strokovnjaki Oddelka za kulturno dediščino pri Svetu Evrope. Glede na takrat obravnavano problematiko Štanjela in Krasa ni bilo zgolj naključje, da je v ekipi strokovnjakov Sveta Evrope, ki je bila na obisku v Sloveniji, sodeloval tedanji direktor Zveze regionalnih naravnih parkov Francije gospod Jean Luc Sadorge. V nasprotju s pri nas uveljavljenim modelom vzpostavljanja zavarovanih območij na državni ravni, kjer končni akt sprejme bodisi državni zbor ali vlada, na lokalni ravni pa občinski svet (Berginc, Kremesec-Jevšenak in Vidic 2007, 73–74) so predstavili model, ki ne temelji na sprejetem zakonu oziroma odloku, temveč na sporazumu. Model je bil v Sloveniji že večkrat predstavljen v okviru različnih posvetov in tribun in opisan v monografiji Podeželje na preizkušnji (Lah 2010, 237–244). Kljub temu je v Sloveniji premalo poznan. Temelji na ustanovnem aktu – desetletni pogodbi oziroma sporazumu – ki je plod vzajemnega interesa in partnerskega sodelovanja med državo, regionalnimi in lokalnimi oblastmi ter lokalnim prebivalstvom na podlagi dogovorjene vizije razvoja. Iz različnih virov in literature je mogoče povzeti bistvene značilnosti modela regionalnih naravnih parkov, ki je bistveno drugačen od sistema varstva

◀ *Slika 3: Zagotavljanje gospodarskega, socialnega in kulturnega razvoja, ki jemlje v obzir zlasti varstvo okolja, narave ter kulturne dediščine, je vodilo oblikovanja dejavnosti in življenja v parkih (Fédération des parcs naturels régionaux de France 2011).*

narave v Sloveniji; ta se v večji meri naslanja na modele iz Nemčije in Avstrije (Fédération des parcs naturels régionaux de France 2010; Les parcs naturels régionaux 1994; Parks naturels régionaux de France 1999). Trenutno obstaja v Franciji 46 regionalnih naravnih parkov, ki zajemajo območje skoraj 4000 občin (slika 2). Znano je, da so občine v Franciji povprečno manjše od občin v Sloveniji in jih lahko po obsegu primerjamo z našimi krajevnimi skupnostmi. Regionalni naravni parki so ustanovljeni v 21 regijah od skupno 22-ih. Sežejo v kar 69 departmajev od skupno 96-ih v celotni Franciji. V regionalnih naravnih parkih živi več kot 3 milijone prebivalcev. Zavarovana območja regionalnih naravnih parkov predstavljajo 13 % celotne površine Francije. V parkih deluje več kot 220.000 gospodarskih in drugih poslovnih subjektov (slika 3).

LJUBO LAH

Slika 4: Regionalni naravni park »Verdon« v Provansi ponuja nepozabna doživetja lepot narave, krajine in avtohtone stavbne dediščine, ki jo dopolnjujejo s prilagojenimi novogradnjami. Motivi iz kraja Moustiers-Sainte-Marie.

Pogodbeni model bi bilo mogoče brez velikih sistemskih sprememb uveljaviti tudi v Sloveniji, saj zakonska določila krovnih zakonov – Zakona o ohranjanju narave (1999), Zakona o varstvu okolja (2004) in Zakona o varstvu kulturne dediščine (1999) – dopuščajo možnost varstva na podlagi pogodbe oziroma sporazuma in govorijo le splošno o aktu zavarovanja (slika 4).

5 Sklep in priporočilo

Na Krasu smo zopet v situaciji, da civilna družba, institucije, neodvisni strokovnjaki in vsi drugi podporniki pobude o zavarovanju Krasa ponovno pozovemo partnerje – podpisnike sporazuma – k sodelovanju. Ker regionalne ravni v prostorskem načrtovanju v Sloveniji še nismo vzpostavili in ker občine vsaka zase ne zmorejo izkoristiti razvojnih priložnosti Krasa in voditi usklajene prostorske politike, je nujno, da z namenom zavarovanja in celovitega upravljanja s prostorom aktiviramo razvojno idejo Kraškega regijskega parka. Življenje v tako občutljivem obmejnem prostoru, kot je Kras, zahteva visoko stopnjo uskladitve interesov in razumen konsenz glede prostorskega razvoja za dejanski dvig blaginje in kakovosti življenja. V vsakem primeru pa moramo razviti in udejanjiti sistem zavarovanja območja, ki bo stimulativen in privlačen za lokalno prebivalstvo. Udeležba lokalnega prebivalstva in lokalnih oblasti je pri vzpostavljanju parkov nujen pogoj za njihov uspešni razvoj. Državni svet Republike Slovenije je na podlagi posveta že leta 2008 v svojih sklepih ugotavljal, »da ni enotne strategije posegov v prostor, ki bi služila kot vodilo za konkretne prostorske odločitve vseh občin na območju Krasa, kar je tudi posledica nesodelovanja pristojnih državnih institucij, čeprav bi bilo to nujno zaradi zavarovanja posebnega kulturnega, zgodovinskega in okoljskega pomena Krasa« (medmrežje 1). Podobno je tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti na podlagi posveta z javno izjavo pozvala k varovanju, ohranjanju in trajnostnem razvoju Krasa (medmrežje 2).

Zato menim, da je obnovev prizadevanj in dialoga za vzpostavitev zavarovanega območja na Krasu edina realna, optimalna in dolgoročna opcija za zagotavljanje ustreznega razvoja območja in za nadaljnje razvijanje čezmejnega sodelovanja. V dialog pa morajo biti enakovredno in v duhu participativne demokracije vključeni vsi ključni akterji: država, lokalne oblasti, strokovne institucije in združenja ter zlasti lokalno prebivalstvo.

6 Viri in literatura

- Akti o pristopu Češke republike, Republike Estonije, Republike Ciper, Republike Latvije, Republike Litve, Republike Madžarske, Republike Malte, Republike Poljske, Republike Slovenije in Slovaške republike k Evropski uniji. Medmrežje: <http://eur-lex.europa.eu/sl/treaties/dat/12003T/htm/12003T.html> (13. 5. 2011).
- Berginc, M., Kremesec-Jevšenak, J., Vidic, J. 2007: Sistem varstva narave v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana.
- Fédération des parcs naturels régionaux de France. Medmrežje: <http://www.parcs-naturels-regionaux.tm.fr/fr/accueil/> (13. 5. 2011).
- Harmel, M., Kobal, J. 1997: Kraški regijski park: nastaja načrt upravljanja. Kras 20. Komen.
- Kras: pokrajina, življenje, ljudje. 1999. Založba ZRC, Ljubljana.
- Kras: trajnostni razvoj kraške pokrajine. 2008. Založba ZRC, Ljubljana.
- Lah, L. 2010: Zavarovana območja podeželja: francoski pogodbeni model. Podeželje na preizkušnji: Jubilejna monografija ob upokojitvi izrednega profesorja dr. Antona Prosenca. Ljubljana.
- Les parcs naturels régionaux. 1994. Federation des naturels regionaux de France, Ministre de l'environnement. Paris.
- Medmrežje 1: http://www.ds-rs.si/?q=publikacije/zborniki/Kraska_krajina (13. 5. 2011).

- Medmrežje 2: <http://www.sazu.si/novice/svet-sazu-za-kulturo-in-identiteto-prostora-slovenije.html> (13. 5. 2011).
- Medmrežje 3: http://www.vlada.si/si/delo_vlade/gradiva_v_obravnavi/gradivo_v_obravnavi/?tx_gov-papers_pi1%5Bsingle%5D=%2Fupv%2Fvldnagrada-08.nsf%2F18a6b9887c33a0bdc12570e50034eb54%2F618623e57b5500e3c1257885002f000c%3FOpenDocument&cHash=64207dec04 (13. 5. 2011).
- Parks naturels régionaux de France. 1999. Guides Gallimard, Février.
- Renčelj, S., Lah, L. 2008: Kraška hiša in arhitektura Krasa – med očarljivostjo in vsakdanom. Koper.
- Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012. Uradni list Republike Slovenije 2/2006. Ljubljana.
- Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih 2007–2013. Vlada Republike Slovenije, Ljubljana, 2006.
- Skupni razvojni program občin Divača, Hrpelje – Kozina, Komen Sežana ter kraškega dela občin Koper in Miren – Kostanjevica, Strateški del 2001–2010. Štanjel, 2002.
- Sporazum o sodelovanju pri ustanovitvi Kraškega regijskega parka. Dokument, Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 2000.
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije (SPRS). Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Direktorat za prostor, Urad za prostorski razvoj, Ljubljana, 2004.
- Zakon o ohranjanju narave (ZON). Uradni list Republike Slovenije 56/1999. Ljubljana.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini. Uradni list Republike Slovenije 74/2003. Ljubljana.
- Zakona o varstvu kulturne dediščine. Uradni list Republike Slovenije 7/1999. Ljubljana.
- Zakona o varstvu okolja. Uradni list Republike Slovenije 41/2004. Ljubljana.

VARSTVO KOT RAZVOJNA PRILOŽNOST OB UPOŠTEVANJU KOMPLEKSNOŠTI

mag. Maja Simoneti, Petra Vertelj Nared

Ljubljanski urbanistični zavod, d. d.

Verovškova ulica 64, 1000 Ljubljana

maja.simoneti@luz.si, petra.vertelj-nared@luz.si

UDK: 712.2(497.4-751)

IZVLEČEK

Varstvo kot razvojna priložnost ob upoštevanju kompleksnosti

V prispevku je predstavljena teza, da je varstvo prostorskih značilnosti lahko priložnost za razvoj območja pod določenimi pogoji; med drugim mora biti varovano stanje dovolj kompleksno obravnavano, da se v procesu odločanja za varstvo srečajo ključni interesi rabe in deležnikov. Z analizo treh primerov zavarovanih območij, Lipica, Krajinski park Ljubljansko barje in Krajinski park Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib, so ilustriране razvojne možnosti, ki jih lahko prinaša varovanje kakovosti v prostoru; vsako od območij v drugačnem prostorskem in varstvenem kontekstu na svoj način razkriva razsežnosti zveze med varstvom in razvojem. Izpostavljen je predvsem pomen vključevanja različnih interesov in deležnikov v celoten proces odločanja o zavarovanju, priprave strategije razvoja in v model upravljanja s prostorom.

KLJUČNE BESEDE

varstvo, razvoj, zavarovana območja, model upravljanja s prostorom, prostorsko načrtovanje

ABSTRACT

Protection as a development opportunity considering the aspects of complexity

This paper presents an assumption, that conservation of spatial characteristics can be seen as a developmental opportunity under specific conditions: it is of vital importance, that the state of conservation is studied to an adequate level of complexity, so decision making process can meet the needs of the key interests of uses and stakeholders. It illustrates the developmental potential of protecting quality of space by analysing three protected areas: Lipica, Landscape park Ljubljansko barje and Landscape park Tivoli-Rožnik-Šišenski hrib. Each of them in different spatial and protection context reveals links between protection and development. The importance of integrating various interests and stakeholders in decision-making process, as well as their inclusion into the space management model is stressed out.

KEY WORDS

protection, development, protected areas, space management model, spatial planning

1 Uvod

Območja varovana z različnimi varstvenimi režimi (območja ohranjanja narave, varstva kulturne dediščine, poplavno ogrožena območja ...), so deli prostora, ki so na podlagi različnih pravnih predpisov (na primer: Zakon o urejanju ... 2003; Zakon o ohranjanju ... 2004) vključeni v sistem urejanja prostora. V Sloveniji se o varstvenih režimih pretežno razmišlja kot o razvojnih omejitvah in razlogih za subvencioniranje dejavnosti in rabe prostora. Ker so subvencije ekonomsko gledano lahko zgolj dopolnilni mehanizmi za vodenje razvoja, je obseg državnega teritorija, ki je varovan z enim ali več varstvenimi režimi, pod stalno kritično presojo. Omejitve, ki jih na varovanih območjih zaznavajo državljani in investitorji, dodatno prispevajo k zadržkom do varovanja v konkretnih primerih, pa čeprav po izkušnjah sodeč pogosto bolj kot iz samih ciljev varovanja izhajajo iz nesposobnosti za usklajevanje razvojnih interesov. Ko prostorski sociolog Kos (2011) ugotavlja, da je za Slovence značilen izrazito velik razkorak med deklarativno podporo varstvu in dejanskim ravnanjem, posredno razkriva zakoreninjenost odnosa, ki se odraža v šibki sposobnosti družbe, sistema in posameznikov za razvojno varstvo prostora. Urejanje prostora, od načrtovanja prostorske rabe prek izvajanja in nadzora nad njo, lahko prispeva k učinkovitosti varstva samo toliko, kolikor deležniki izvajajo dogovorjene ukrepe in načine rabe prostora.

Implementacijski primanjkljaj je v Sloveniji posebej velik na področju varstva kompleksnih kakovosti prostora, kot so na primer kulturne krajine. Na področju varstva posameznih sestavin okolja in narave je namreč vzpostavljen organizacijski okvir, ki zagotavlja, da so ti vidiki in prvine ustrezno zastopani v sistemu urejanja prostora. To pomeni, da sistem zagotavlja uveljavljanje interesov varstva od strateškega razvojnega načrtovanja do spremljanja in nadzora stanja. Kompleksne entitete, kot je kulturna krajina, so zaradi razdeljenih pristojnosti med različnimi sektorji razvojno posebej ogrožene. V procesu uveljavljanja interesov posameznih vidikov varstva in razvoja, kot so kmetijstvo, vodno gospodarstvo, poselitev, varstvo narave, ostaja krajina kot kompleksna struktura prepletanja naravnih danosti in rabe brez zastopnika. V razvojnih procesih za krajino kot sintezno prostorsko strukturo ni odgovoren nihče, ki bi načrtno in sistematično spremljal stanje in določal pogoje razvoja tako, da bi kakovost in identiteta, nastali na podlagi preteklih razvojnih odločitev, bili varovani in nadgrajeni ob novih posegih. Večino časa se zdi taka ureditev funkcionalno utemeljena, saj varstvo preživetih vzorcev rabe prostorasamo po sebi ni utemeljeno. V primerih degradacije kulturne krajine kot posledice nekritičnega prestrukturiranja rabe pa postajajo vprašanja ustreznosti pogojev za varstvo in razvoj kulturne krajine vsestransko aktualna.

Pripravljenost deležnikov, da varstvene režime upoštevajo in uveljavljajo v vsakdanji praksi rabe prostora in izvajanja dejavnosti, je za učinkovitost kakršnegakoli varstva ključna. Deležniki morajo zato, da lahko varstvene režime vključijo v svoje prakse urejanja prostora, varstvene režime razumeti in prepoznati kot razvojno pomembne. Varstvene cilje in režime je zato treba v procesu priprave razvojnih programov dovolj zgodaj predstaviti kot razvojne priložnosti in poskrbeti, da deležniki razumejo njihove koristi in stroške.

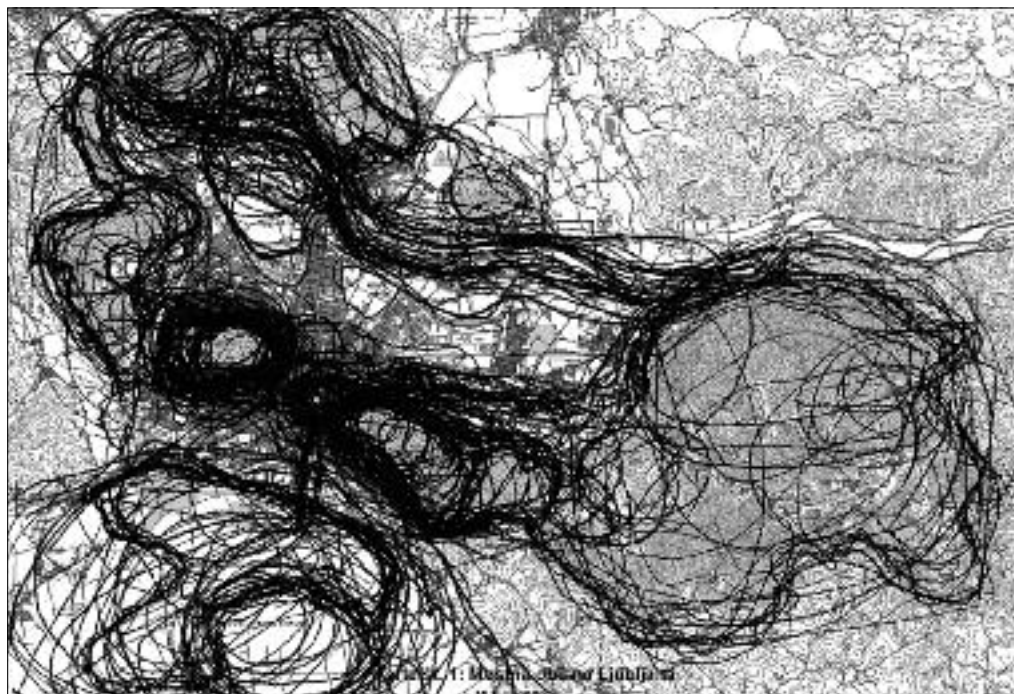
V tem prispevku zagovarjamo tezo, da lahko varstvo postane priložnost za razvoj, če odločitve in rešitve dozorijo v procesu, ki vključuje različne deležnike (politiko, nosilce urejanja prostora in varstva, nosilce razvojnih interesov in lokalno prebivalstvo). Pri tem se navezujemo na dejstvo, da je stanje v prostoru rezultanta kompleksnosti življenja in da so lahko poenostavljene ali pretirano enostranske ureditve razmerij in pogojev rabe drage in neučinkovite ter s tem dolgoročno nevzdržne. Pri naši tezi se opiramo tudi na teorijo varovalnega planiranja (Marušič in sodelavci 2004), ki potrjuje pomen usklajevanja razvojnih in varovalnih izhodišč ter s tem tudi potrebo po odklonu od normativnega varstva, katero najbolj drastično demonstrira uveljavljanje izrazito enostranskih teženj v prostorskem razvoju.

Učinkovitost varovanja je posebej ogrožena na robovih varstvenih območjih, kjer zaradi nejasnih meja in prekrivanja različnih režimov varovanja prihaja do največjih pritiskov za posege, posledično pa do degradacij varovanih entitet prostora in okolja. Z normativnim varstvom znotraj postopka prostorskega načrtovanja ni možnosti za vrednostno preverjanje zavarovanih območij in določanje alternativnih

možnosti za postavljanje meja (Vertelj 2004). Rešitev morda lahko predstavlja drugačen proces zavarovanja in uveljavljanje kompleksnih območij varstva, opredelitev katerih bi bila posledica edinstvenih procesov preverjanja družbenega konsenza o varstvu oziroma prevajanju le tega v celovite strategije varovalno-razvojno uravnoteženega razvoja.

Kompleksnost, kot splošno prepoznana kakovost prostora in družbeno sprejeta vrednota prostora (Hočevnar 2006; Marušič in sodelavci 2004), postaja skozi Evropsko konvencijo o krajini (medmrežje 6) tudi predmet mednarodnega interesa za formalno varstvo krajine. Z Evropsko konvencijo o krajini države podpisnice ugotavljajo, da je krajina pomemben del javnega interesa na različnih področjih in hkrati zanimiv vir za gospodarski razvoj, ustvarjanje novih delovnih mest in splošno blaginjo ljudi. S konvencijo so podpisnice, Slovenija jo je ratificirala leta 2003, sprejele skupen instrument za potrebe podpiranja varstva, upravljanja in načrtovanja razvoja evropskih krajin. Ozadje konvencije je široko, saj je krajina pozornost Sveta Evrope pritegnila tako zaradi kompleksnega ozadja procesov degradacij, kot so zmanjševanje pestrosti rabe zaradi gospodarskega izkoriščanja, demografsko praznjenje in zaraščanje ter tudi zaradi novih razvojnih priložnosti, ki jih članice in evropska komisija pripisujejo krajini kot taki. Za to razpravo je posebej pomembno sporočilo konvencije, da se varstvo in razvoj krajine medsebojno ne izključujeta, saj sta izvorno bistvo krajinske kompleksnosti.

Pomena varstva kot spremljevalca razvoja se vedno bolj zaveda tudi javnost. Varstvo narave je namreč kot pomembna vrednota trdno zasidrano v javnem mnenju Slovencev (Hočevnar 2006). Slednje bi lahko bilo dober predpogoj za vključujoče načrtovanje, ki je priznано v sodobni načrtovalski teoriji in praksi (Kos 2002), če ne bi bilo slovensko javno mnenje nekonsistentno (Kos 2011) in vključevanje javnosti v načrtovanje pri politiki in investitorjih tako zelo nepriljubljeno. Anketiranci se na primer pozitivno odzivajo na predlog za zavarovanje območja in ga vidijo kot priložnost, čeprav je zato treba preprečevati

Slika 1: Rezultat risanja na primeru Mestne občine Ljubljana – območja, ki bi jih bilo treba varovati z namenom, da se jih ohrani v njihovi značilni naravni obliki (Marušič in sodelavci 2004, 71).

nove posege in omejevati dejavnosti, vendar pa sami ne bi bili pripravljeni plačati za vstop v zavarovano območje (Marušič in sodelavci 2004), kar pomeni, da ne bi bili pripravljeni sprejeti niti skromnega kritja stroškov take razvojne odločitve.

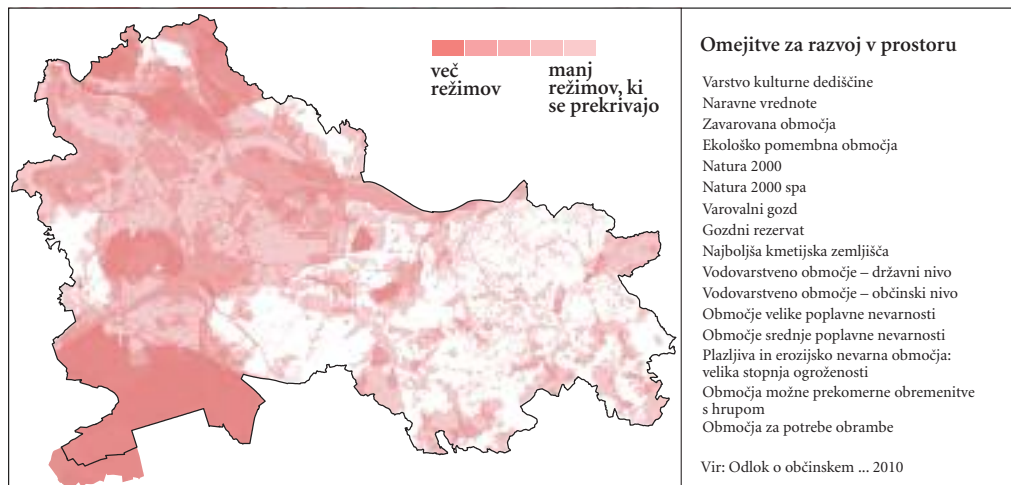
Odgovori na vprašanje, naj anketiranci obkrožijo vsa tista območja na karti Mestne občine Ljubljana, ki bi jih bilo po njihovem mnenju treba varovati z namenom, da se jih ohrani v njihovi značilni naravni obliki (Marušič in sodelavci 2004), pokažejo, da so v javnosti potenciali ohranjenih območij narave pomembno prepoznani in to ne glede na siceršnji formalni status varstva. Rezultati pokažejo tudi, da se anketirani zavedajo pomena varstva neke entitete, čeprav je na zemljevidu prostorsko ne določijo povsem natančno. Na to kaže primer Ljubljanskega barja, kjer so anketirani, ki so menili, da bi ga bilo vredno varovati, na zemljevidu obkrožili napis »Ljubljansko barje«, ne pa območja Ljubljanskega barja.

Upošteva vse naštetost postaja ključen izziv, kako doseči, da bi načelno naklonjenost varstvu pri posameznikih in v sistemu povezali z vsem, kar je nujno za uveljavljanje vsake razvojne odločitve. Ena od možnosti se ponuja skozi vključujoče procese načrtovanja in sprejemanja odločitev, ki med drugim omogočajo spoznavni proces, v katerem deležniki razumejo širši kontekst varovanja. S tem se posamezniki začno zavedati povezav v prostoru, okolju in skupnosti ter odvisnosti stanja v prostoru od ravnanja posameznika in različnih dejavnosti. Poleg tega je pomembno, da se sovisnosti pogojev za razvoj kompleksnih prostorskih struktur zavejo tudi sistemi in področja, ki sicer posamezna varstvena območja prepoznavajo kot razvojno oviro. Konkretno morata na primer tudi ministrstvo za gospodarstvo in finance razumeti koristi varstva, da bi lahko sodelovala v procesih odločanja o trajnostno naravnem in edinstvenim značilnostim državnega teritorija prilagojenemu razvoju. V Sloveniji mora tak razvoj, ki naj zagotavlja primerjalno in dodano razvojno vrednost, izhajati tudi iz prostorske pestrosti in krajinske identitete. Vprašanja razvoja modelov za vodenje uravnoveženega, kompleksnega in torej varstvo vključujočega razvoja zato postajajo eden od izzivov prihodnosti.

2 Varstvena območja kot del prostorskega načrtovanja

Leta 1992 je bil delež zavarovanih območij v Sloveniji 7,82 %, leta 2002 9,62 %, leta 2010 pa je bilo zavarovanega 12,6 % državnega ozemlja (medmrežje 1; medmrežje 5). Ukrepanje in opredelitev do vzpostavljanja ravnotežja dveh nasprotujočih si teženj, razvojnih in varstvenih, je odvisna od družbe, pa tudi stanja prostora. Vprašanje varstva območij in objektov ni absolutno, temveč se mora družba opredeliti do tistega, kar želi spremeniti, in tistega, kar želi ohraniti (Vertelj 2004). Vsaka krajina je namreč prostor, kjer uvedemo našo lastno organizacijo prostora in časa (Prominski 2002). Ni nujno, da bo bolj razvita družba imela več zavarovanih območij. Podatki o zavarovanih območjih (medmrežje 4) kažejo na primer, da so države z najmanjšim deležem zavarovanih površin glede na površino države praviloma bolj razvite evropske države (Danska, Belgija, Francija, Finska, Švedska, Velika Britanija ...). Pri tem se Slovenija s 23 % državnega ozemlja, zavarovanega po ptičji, in 31,4 % državnega ozemlja, zavarovanega po habitatni direktivi, uvršča v skupino držav z največjim deležem območij Natura 2000 (medmrežje 4).

Zavarovana območja so le del varstvenih območij, ki so njim nadrejeni pojem in vključujejo vsa območja in objekte varstva, ohranjanja in zaščite (na primer območja in objekte ohranjanja narave, kulturne dediščine, vodovarstvena območja). Glede poenotenja izrazov območij varstva obstajajo različna mnenja. Ob prevajanju evropskih in drugih predpisov so se tudi pri nas natančneje opredelili pojmi ohranjanje, varstvo in zaščita (Mlakar B. 2004), čeprav izraz za vsa območja, kjer veljajo varstveni režimi, ni poenoten. Nedorečenosti so razvidne že iz pravnih aktov, kjer se s spreminjanjem predpisov spreminjajo tudi izrazi za ta območja. Zakon o urejanju prostora (2003) govori o zbirki pravnih režimov in o navodilu za vodenje evidence o predpisanem varovanju prostora in omejitvah za poseg v prostor. Zakon o prostorskem načrtovanju (2007) uvaja enoto urejanja prostora, na kateri se med drugim določi

Slika 2: Omejitve za razvoj v prostoru (Odlok o občinskem ... 2010).

tudi omejitve, povezane z varstvom okolja, ohranjanjem narave in varstvom kulturne dediščine. Na podlagi tega zakona se določa tudi prikaz stanja prostora, ki je nabor podatkov o dejanskem in pravnem stanju prostora in je obvezna podlaga za pripravo prostorskih aktov. Podrobneje je določen v Pravilniku o prikazu stanja prostora (2008), ki v 4. členu določa obvezne sestavine grafičnega dela, med drugim tudi prikaz varstvenih režimov. Še vedno pa je za območja varstva v rabi tudi izraz »območja varovani in omejitve«, ki izhaja še iz Pravilnika o pripravi prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov občin v digitalni obliki (2003). Tako se v izvedbenem delu Odloka o občinskem prostorskem načrtu Mestne občine Ljubljana za območja varstva še vedno uporablja izraz omejitve za razvoj v prostoru (6. člen Odloka o občinskem ... 2010, slika 2).

Strokovnjaki s področja ohranjanja narave in varstva kulturne dediščine normativno varstvo še vedno vidijo kot najbolj verjetno in uspešno alternativo pri določanju območij varstva, pri čemer se jim v večini zdi, da za določanje obsega teh območij zadostujejo strokovni kriteriji varstva, ne pa tudi razvojni potenciali ali ostale potrebe v prostoru (Marušič in sodelavci 2004; Vertelj 2004). Vendar pa varstvo okolja dolgoročno ni odvisno samo od zavarovanih območij, zato je kompleksna obravnavna ter usklajevanje razvojnih in varstvenih izhodišč toliko pomembnejše. V načrtovalskem postopku je namreč treba neogibno ločiti vrednostno opredelitev od odločitvene, ki je planska opredelitev, pri čemer mora biti vrednostna opredelitev osnova planski (Mlakar in Marušič 2000). Uskladitev varovalnih in razvojnih izhodišč dosežemo s procesom prostorskega načrtovanja, ki ga lahko dejansko opredelimo tudi kot način usklajevanja interesov v prostoru (Mlakar A. 2004).

3 Metodologija in namen raziskave

Uporabljena metoda je primerjalna analiza. V pregled so vzeti trije primeri zavarovanih območij: Lipica, Krajinski park Ljubljansko barje (Ljubljansko barje) in Krajinski park Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib (Krajinski park TRŠ), ki ilustrirajo pestrost zavarovanih območij v Sloveniji in podpirajo tezo o potrebi po tem, da je za dolgoročno usklajeni prostorski razvoj pomemben kompleksen in dovolj odprt, vključujoč pristop že od opredelitve razvojnih ciljev naprej. Preučili smo območje Lipice, izjemne kulturne krajine in varstva žive kulturne dediščine, Krajinski park TRŠ, ki je največji mestni park državne prestolnice in Ljubljansko barje kot v mednarodnem merilu pomembne naravne redkosti. Izbrani kazalniki

za primerjalno analizo obsegajo tako dejstva in kvantitativne podatke (leto zavarovanja, velikost območja, poseljenost in raba, število občin v območju, podatki o lastnikih in o upravljavcu ...) kot tudi kvalitativne podatke (varstveni režimi, naravne in družbene značilnosti območja ...). Podatki so bili pridobljeni s pomočjo posameznih aktov o zavarovanju, medmrežja (2 in 3) in drugih javno dostopnih virov.

Namen primerjave je ugotoviti podobnosti in razlike med izbranimi zavarovanimi območji ter opredeliti, kakšne so v danih pogojih možnosti, da se njihovo varstvo izkoristi kot priložnost za razvoj.

Delovni koraki raziskave so bili: 1) pregled obstoječih raziskav, pravnega okvira in drugih relevantnih dokumentov s tega področja; 2) izbor treh zavarovanih območij za primerjalno analizo; 3) izbor kazalnikov za raziskavo; 4) nabor podatkov, ki služijo primerjavi; 5) primerjalna analiza; 6) rezultati primerjave.

4 Ugotovitve primerjave treh zavarovanih območij

Ker so vsa tri območja zaradi naravnih značilnosti in dosedanjega razvoja edinstvena, je verjetnost, da bi lahko delovala in se razvijala po enotnem razvojnem modelu, zelo majhna. Kot razvojni model imamo v mislih način upravljanja z območjem, vodenja razvoja v prostoru, financiranja dejavnosti, opredeljene odgovornost za stanje in nadzor v prostoru ... Vsa tri danes zavarovana območja so bila že v preteklosti prepoznana kot posebne krajine in skladno s tem je bil voden, načrtovan tudi njihov razvoj. Med sabo se precej razlikujejo, so različno velika, različno poseljena, v različnih funkcijah. Zavarovana so bila v različnih časovnih obdobjih in pod različnimi zakonodajnimi okviri: Krajinski park TRŠ sredi osemdesetih let, Lipica sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, Ljubljansko barje pa šele leta 2008. Ne glede na čas formalnega zavarovanja v novejši zgodovini pa sega odločitve o varstvu teh območij pred gradnjo na območju Krajinskega parka TRŠ že v prejšnje stoletje, razvoj kobilarne v kraški Lipici poteka že več kot štiri stoletja, na območju Ljubljanskega barja pa je po drugi svetovni vojni razvoj poleg poplavljanja že zaznamoval poseben odnos družbe do te naravnogeografske posebnosti.

Varstvo naravnih značilnosti in temu prilagojena kulturna raba prostora sta očitno vgrajena v razvoj teh območij. Ob tem nas seveda zanima, kdaj sta varstvo in razvoj na takih območjih uravnotežena, kdaj pa postane varstvo razvojna ovira. Zdi se, da lahko tako opuščanje rabe kot nekritično varstvo vplivata na to, da postane prostorski razvoj neuravnotežen. V ravnotežje med varstvom in razvojem očitno posegajo različni instrumenti upravljanja in vodenja razvoja ter predvsem interesi, ki tudi zaradi spremenjenih ekonomskih in družbenih razmer prevladajo nad ustaljenimi vzorci rabe in varstva. Na Ljubljanskem barju na primer kmetovanje že pred štirimi desetletji ni bilo več zanimivo, prostorski načrt pa je območje štivil pred gradnjo. Takrat se je začel proces počasnega zaraščanja, katerega rezultat sta po eni strani izredna pestrost živalstva in rastlinstva, po drugi pa ocena, da je tako nekoristno območje v bližini Ljubljane, pod določenimi tehničnimi pogoji, vendar primerno za gradnjo. Medtem ko je zadnja desetletja sicer zorela ideja za zavarovanje, ki je bila na koncu prepoznana z evropskim sistemom kriterijev (Natura 2000), je v območju zaradi neprepričljivosti modela rabe prostora potekala pospešena urbanizacija. Izvajanje varstva lahko tako kljub splošni naklonjenosti prebivalcev in sistemski ureditvi v posameznih primerih postane neučinkovito in omejujoče. Uspešnost starega razvojno varstvenega modela je bila v času slabljenja socialne države in krepitve prostega trga na preizkušnji in zdi se, da je treba zaradi usihanja namenskih sredstev za izvajanje ciljev varstva obstoječi model preoblikovati. Za uspešnejše doseganje varstvenih ciljev in izkoriščenje z varstvom povezanih razvojnih priložnosti postaja nujno, da varstvene cilje vgradimo v razvojno razpravo zgodaj, pregledno in vsestransko utemeljeno.

Vprašanje golfa v Lipici je, tako kot stanovanjska gradnja na Ljubljanskem barju ter na vrhu in ob robovih Krajinskega parka TRŠ, predvsem odraz nesposobnosti sistema, stroke in celotne družbe za izvajanje sprejetih varstvenih ciljev. Ali drugače; tako kot je po svoje prazno deklarativno izrekanje podpore

Varstvo kot razvojna priložnost ob upoštevanju kompleksnosti

Preglednica 1: Primerjava treh zavarovanih območij.

zavarovano območje:	Lipica	Krajinski park Ljubljansko Barje	Krajinski park Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib
zavarovanje (akt o zavarovanju)	Zakon o Kobilarni Lipica (1996, 2006 in 2006)	Uredba o Krajinskem parku Ljubljansko barje (2008)	Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost (1984)
varstveni režimi (vir: posamezni akti; medmrežje 2; medmrežje 3)	<ul style="list-style-type: none"> • naravna vrednota: Lipica – pašniki in gozdovi, • kulturni spomenik državnega pomena za Republiko Slovenijo, zavarovano območje Kobilarne Lipica s kultivirano kraško krajino, čredo konj lipicanske pasme ter stavbno in umetnostno dediščino, • Natura 2000, • ekološko pomembna območja 	<ul style="list-style-type: none"> • državno zavarovano območje: krajinski park, • Natura 2000, • naravne vrednote, • ekološko pomembna območja, • gozdni rezervati, • varovalni gozdovi, • kulturna dediščina 	<ul style="list-style-type: none"> • lokalno zavarovano območje: krajinski park, • naravna vrednota, • naravni rezervat, • spomenik oblikovane narave, • kulturna dediščina, • gozd s posebnim pomenom
upravljavac	Javni zavod Kobilarna Lipica	Javni zavod Krajinski park Ljubljansko barje	/ (imetniki pravice upravljanja so po Odluku lastniki zemljišč)
načrt upravljanja	da, za obdobje 2010–2014 (medmrežje 8)	ne: Program priprave Načrta upravljanja za obdobje 2012–2022 (medmrežje 9)	ne: načrt je v fazi osnutka
varstveni režimi / cilji upravljanja (vir: posamezni akti o zavarovanju)	strateški in izvedbeni cilji: <ul style="list-style-type: none"> • konjereja in konjenišтво, • varovanje kulturne dediščine, • ohranjanje narave, • upravljanje, • sekundarne dejavnosti (turizem, gostinstvo) 	<ul style="list-style-type: none"> • zavarujejo se naravne vrednote, ohrani biotska pestrost in ohranjanje ter krepi krajinska pestrost, • omogočanje kakovostnega bivanja prebivalcem krajinskega parka, • povezovanje socialnega in gospodarskega razvoja, doseganje okoljskih standardov, sonaravna raba naravnih virov, ohranjanje kulturne dediščine in kulturnih vrednot ter ohranjanje prepoznavnih značilnosti prostora, • varstvo, upravljanje in financiranje krajinskega parka, usmerjanje razvoja družbenih, kulturnih in gospodarskih dejavnosti, prednostno delovanje državnih in lokalnih javnih služb, izvajanje razvojnih usmeritev 	Za krajinski park velja varstveni režim, ki določa prepovedi izvajanja in razvoja dejavnosti z negativnim vplivom na ekološko krajino in njeno podobo ter na tiste privlačnosti, ki so pogoj za razvoj rekreacije. Dejavnosti je treba usklajevati z razpoložljivimi naravnimi možnostmi ter načeli oblikovanja naravne in kulturne dediščine.
velikost (medmrežje 3)	314 ha	4451 ha	459 ha
število občin v območju	1 (Občina Sežana)	7 (Mestna občina Ljubljana in občine: Borovnica, Brezovica, Ig, Log-Dragomer, Škofljica, Vrhnika)	1 (Mestna občina Ljubljana)
lastniki	država	večinoma fizične osebe	fizične osebe, Mestna občina Ljubljana
značilnosti	pomembna dediščina Slovenije in sveta, turistično zanimivo območje	napori za povezovanje ciljev varstva, gospodarskega razvoja in kakovostjo bivanja prebivalcev	zelena pljuča Ljubljane, pomembno in privlačno rekreacijsko območje

varstvu narave v raziskavah javnega mnenja, tako brez široke podpore in finančnih kazalnikov hitro postanejo prazne in posledično neučinkovite tudi besede o varstvenih ciljih v dokumentih, s katerimi so zavarovana posamezna območja. V takih razmerah so zavarovana območja razvojno ogrožena in postanejo zaradi potreb upravljanja ali prostorskih degradacij zanimiva za nove razvojne pobude. Če koristi varstva ne prevedemo v splošni, politični, gospodarski in širši javnosti razumljiv jezik, in ne vgradimo v sistem odločanja o načrtovanju razvoja, ni možno pričakovati uravnoveženega prostorskega razvoja in zanj potrebnih sinergij, povezovanja in partnerstev.

Med analiziranimi zavarovanimi območji (preglednica 1) se kažejo pomembne razlike, ki izhajajo iz naravnih značilnosti (prepoznane vrednosti znotraj območja, lega območja – posledica: različni cilji varstva ...) in družbenega konteksta (število prebivalcev, njihove dejavnosti – posledica: možnosti za razvoj dejavnosti ...). Naravne in družbene značilnosti vplivajo na prepoznane vrednote in posledično cilje varstva ter dajejo možnosti za razvoj dejavnosti. Pomembno izhodišče za razvoj so tudi dejavnosti prebivalcev, vendar le, če imajo ti zanimanje, znanje in željo po vključevanju v skupni razvoj območja. Na Ljubljanskem barju so lastniki zemljišč večinoma fizične osebe, ki tam tudi živijo. Ključen razvojno varstveni izziv je sinhronizirati njihove želje, potrebe in vizije z varstvenimi cilji. V Krajiškem parku TRŠ, ki je prav tako v večinski lasti fizičnih oseb, pa so razmere drugačne. Lastniki iz različnih razlogov ne morejo gospodariti na teh zemljiščih, hkrati pa je ključna dejavnost na tem območju javnega značaja – rekreacijska vloga je namreč tu že več kot stoletje med primarnimi razlogi za varovanje pred gradnjo. Ker lastniki niso zadovoljni z razmerami, prepovedujejo urejanje na svojih zemljiščih. Upravljanje v javnem interesu je ob razdrobljenem lastništvu in skromnih javnih sredstvih zelo oteženo. Kljub temu se na Ljubljanskem barju dolgoročno kaže kot edina realnost, v Krajiškem parku TRŠ pa je tudi dolgoročno in z vidika obvladovanja javnofinančnih rizikov manj primerno. V Lipici se zdi uravnovežen razvojno varstvenih interesov najlažje, ker je v državni lasti in upravljanju, vendar so dolgoletne težave z razvojem turistične ponudbe dokaz, da ni nujno tako. Glede na to, da so težave na posestvu že stare, za razmere ni možno preprosto okriviti družbeno gospodarskih sprememb iz zadnjega obdobja. Vprašanje, kako načrtovati razvoj v posameznem območju, je zato ključno in nanj glede na zaznane težave ni univerzalnega odgovora.

Zadrege z razvojem dejavnosti v vseh območjih so realen odraz nemoči poenostavljenega modela varstva. Ta ne zagotavlja razmer za nadaljnji razvoj, kar bi zahtevalo dvoje: 1. priznanje bremen, ki jih prinaša varstvo in 2. prevzem odgovornosti za stalno, ustvarjalno in produktivno usklajevanje razvojnih programov, ki vključujejo varstvene cilje in režime. Ugotovitev pomeni vračanje k razvojnemu modelu oziroma rabi prostora, ki je vsa tri proučevana območja v preteklosti pravih privedla do stanja, v kakršnem so bila v zadnjih desetletjih prepoznana kot zavarovanja vredna.

Ugotovitve primerjalne analize kažejo, da prihodnost ne bo naklonjena univerzalnim razvojnim modelom, ampak se priložnosti kažejo v specifičnih prijemih in rešitvah, prilagojenih značilnostim in potrebam posameznih območij, najsi bodo ta posebej zavarovana ali ne. Zavarovanje samo, kot formalizirano dejanje, namreč še zdaleč ni zadostni in po vsej verjetnosti celo ne ključni pogoj za nadaljnji harmoničen razvoj območja in s tem tudi realizacijo varstvenih ciljev. Ena od možnosti za večjo učinkovitost varstva se napoveduje z vključevanjem širšega spektra deležnikov v procese zavarovanja in izvajanja varstvenih programov, pri čemer obstajajo namigi, naj zavarovanje postane posledica razvojnih pričakovanih procesno povezanih deležnikov (medmrežje 7). Zavarovanje naj skratka postane način za podporo sodelovanju skupnosti, ki se zaveže kompleksnemu razvojnemu programu, ter vključuje tudi varstvene cilje in mehanizme na določenem območju.

5 Sklep: Razvojne priložnosti varstvenih območij

Ugotovili smo, da je glede na kompleksnost vsakega posameznega območja, ki ga opredeljujejo edinstvene naravne in družbene značilnosti, pa tudi glede na raznovrstnost varstvenih režimov nujno, da

se varstvo obravnava celostno. Neupoštevanje stanja, rabe ali značilnosti območja namreč lahko vodi v normiranje varstva, ki slabo vpliva na pogoje vključevanja varstvenih ciljev v razvojne razprave. Da bi varstvene cilje vgradili v razvojna razmišljanja in odločitve ter zagotovili pogoje za kompleksen prostorski in družbeni razvoj, moramo doseči: 1. višjo stopnjo razumevanja vloge varstva in razumevanja priložnosti, ki jih predstavlja za dolgoročno stabilen razvoj; 2. višjo stopnjo sprejemanja odgovornosti za stroške in druga bremena, ki jih celostno varstvo prinaša v integralne modele razvoja. Z boljšimi pogajalskimi sposobnostmi se izhodišča varstva in razvoja laže vedno znova vrednostno preverjajo in skladno z načeli trajnostnega prostorskega razvoja vključujejo tako razvojna kot varovalna pričakovanja.

Med rešitvami, ki se napovedujejo kot obetavne so še:

1. Kompleksno vodenje razvoja (upoštevanje različnih dejstev, stanj in interesov, usklajevanje med planskimi opredelitvami in namensko rabo prostora, usklajevanje deležnikov ...).
2. Prepoznavanje razvojnih prednosti območij in njihovo vgrajevanje v razvojne strategije, ki postanejo podlaga za upravljanje (več o upravljanju v Plut in sodelavci 2008; Kus Veenvliet in Sovinc 2009; Gosar in sodelavci 2010; Mikuš 2006) in različne ravni urejanja (tudi razvoja) posameznega območja. Rešitev mora biti naravnana na konkretno območje, na konkretne izzive, priložnosti in probleme in hkrati upoštevati edinstvene naravne in družbene značilnosti, pa tudi varstvene režime.
3. Prepoznavanje največjih nevarnosti, ki izhajajo iz nedogovorjenih ali slabo opredeljenih pogojev razvoja, na primer enostransko varstvo ali mejna območja zavarovanih območij, kjer se dogajajo največje degradacije (na robovih območij, kjer meje niso jasno določene, ali pa se meje podvajajo in so te neusklajene).
4. Uravnoteženje dveh za varstvo nujnih razvojnih pristopov »od zgoraj navzdol« (zakonski okvir, sistem načrtovanja, upravljanja, vrednotenja, načini vključevanja vseh akterjev, načini predpisovanja meja, načini financiranja ...), in »od spodaj navzgor« (participacija različnih deležnikov, interesov, sredstev, vključevanje, inovativne rešitve ...).
5. Razvoj dialoške, medsektorske, usklajevalne politike odločanja, kjer bodo z različnimi tehnikami participacije v postopke odločanja vključene različne skupine uporabnikov, lokalno prebivalstvo in ostali zainteresirani deležniki. Model varstva, ki lahko pomeni razvojno priložnost, je torej odprt in vključujoč: izobraževanje, sodelovanje z različnimi deležniki, identiteta, prepoznavanje potreb, razvijanje lastne blagovne znamke, odgovornosti nalaga lastnikom, uporabnikom in upravljalcem, pri čemer gre za odgovornost vseh, usklajevanje interesov in preprečevanje prevlade parcialnih teženj.
6. Vrednostno preverjanje varstvenih in razvojnih izhodišč znotraj postopka načrtovanja. Upoštevati kompleksne funkcije prostora. Razmerje med človekom in naravo je v kompleksnih območjih vedno treba gledati skozi oba vidika – razvojnega in varstvenega. Še največji izziv pri usklajevanju teh dveh vidikov predstavljajo že ustanovljeni parki, v katerih je s pomočjo kompleksne obravnave in vključevanjem različnih deležnikov treba poskrbeti za usklajen razvoj.

Z razpravo smo skušali osvetliti izhodiščno tezo, da varstvo lahko postane razvojna priložnost, ko je nekemu območju priznano kompleksno in unikatno poreklo in ko varovanje postane integralni del razvojnih načrtov skupnosti ter odraz konsenza med različnimi interesi in deležniki.

6 Viri in literatura

- Gosar, A., Sovinc, A., Fišer Pečnikar, Ž., Kryštufek, B., Verljan Bužan, E. 2010: Oblikovanje učinkovitega sistema zavarovanih območij v Sloveniji. Medmrežje: http://www.parki.mop.gov.si/oblikovanje_ucinkovitega_sistema_zo.pdf (10. 5. 2011).
- Hočevar, M. 2006: Vrednote prostora in okolja. 3. fazno in končno poročilo, Sumarnik javnomnenske raziskave – Ankete in interpretacija rezultatov. CRP »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006«. Ljubljana.
- Kos, D. 2002: Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora. Ljubljana.

- Kos, D. 2011: Naše zaznavanje, sprejemanje in prilagoditve podnebnim spremembam. Podnebni ekstremi in varna oskrba s pitno vodo, CC Waters, South East Europe. Ljubljana.
- Marušič, I. 1996: Prispevek k splošni teoriji varstva. Varstvo narave zunaj zavarovanih območij, Zbornik mednarodne konference ob evropskem letu varstva narave 1995. Ljubljana.
- Marušič, I., Mlakar, A., Vertelj Nared, P. 2004: Vključevanje varstva v sistem prostorskega planiranja ter načrtovanje prostorskega razvoja v območjih varstva naravnih vrednot in kulturne dediščine, Zaključno poročilo, Zvezek 4: Rezultati ankete. CRP v okviru ciljnega raziskovalnega programa razvoj »Konkurenčnost Slovenije 2001–2006«. Ljubljana.
- Medmrežje 1: http://kazalci.arso.gov.si/xml_table?data=graph_table&graph_id=6354&ind_id=334 (10. 5. 2011).
- Medmrežje 2: <https://urbanizem.ljubljana.si/UrbanInfoWeb/> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 3: <http://www.naravovarstveni-atlas.si/ISN2KJ/> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 4: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/barometer/index_en.htm (10. 5. 2011).
- Medmrežje 5: http://www.parki.mop.gov.si/obstojeca_zavarovana_obmocja.html (10. 5. 2011).
- Medmrežje 6: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/176/ (10. 5. 2011).
- Medmrežje 7: <http://revije.virtool.si/revija/rco/rco-natreg#> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 8: <http://www.lipica.org/si/files/default/PravnaSluzba/NU%202010-2014.pdf> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 9: <http://www.ljubljanskobarje.si/uploads/datoteke/program%20priprave%20NU%20KPLB.pdf> (10. 5. 2011).
- Mlakar, A., Marušič, J. 2000: Ranljivost okolja in vprašanje prostorske informacijske enote, kot ga je nakazal projekt ONIX-GPOV. Urbani izziv 11-1. Ljubljana.
- Mlakar, A. 2004: Urejanje prostora – krajinska arhitektura – varstvo okolja. Krajinska arhitektura med danes in jutri, 10. strokovna konferenca DKAS. Ljubljana.
- Mlakar, B. 2004. Vključevanje kulturne dediščine v urejanje prostora. Krajinska arhitektura med danes in jutri, 10. strokovna konferenca DKAS. Ljubljana.
- Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost, Uradni list Republike Slovenije 21/1984. Ljubljana.
- Plut, D., Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I., Kavaš, D., Erker Slabe, R., Trebše, P., Pleterski, A., Štular, B., Pirnat, J. 2008: Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države. Medmrežje: <http://geo.ff.uni-lj.si/index.php?q=publikacije/druge-publikacije/dusan-plut-trajnostni-razvoj-varovanih-obmocij-%E2%80%93-celostni-pristop-in-a> (10. 5. 2011).
- Pravilnik o pripravi prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov občin v digitalni obliki. Uradni list Republike Slovenije 20/03. Ljubljana.
- Pravilnik o prikazu stanja prostora. Uradni list Republike Slovenije 50/2008. Ljubljana.
- Pravilnik o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter pogojev za določitev območij sanacij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij. Uradni list Republike Slovenije 99/2007. Ljubljana.
- Prominski, M. 2002: Too much land / Preveč zemlje. Krajinsko planiranje v dobi globalizacije, Mednarodna znanstvena konferenca. Ljubljana.
- Uredba o Krajinskem parku Ljubljansko barje. Uradni list Republike Slovenije 112/2008. Ljubljana.
- Vertelj, P. 2004: Načrtovalni vidiki opredeljevanja meja varstvenih območij. Diplomsko delo, Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Zakon o Kobilarni Lipica ... Uradni list Republike Slovenije 29/1996, 79/2006, 107/2006. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave – uradno prečiščeno besedilo 2. Uradni list Republike Slovenije 96/2004. Ljubljana.
- Zakon o prostorskem načrtovanju. Uradni list Republike Slovenije 33/2007. Ljubljana.
- Zakon o urejanju prostora. Uradni list Republike Slovenije 110/2002, 8/2003. Ljubljana.

POMEN ZAVAROVANIH OBMOČIJ V MESTNIH SREDIŠČIH NA PRIMERU KRAJINSKEGA PARKA TIVOLI, ROŽNIK IN ŠIŠENSKI HRIB

dr. Aleš Smrekar, Bojan Erhartič, mag. Mateja Šmid Hribar

Geografski inštitut Antona Melika, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana

ales.smrekar@zrc-sazu.si, bojan.erhartic@zrc-sazu.si, mateja.smid@zrc-sazu.si

UDK: 911.375:712.25(497.451.1-751)

IZVLEČEK

Pomen zavarovanih območij v mestnih središčih na primeru Krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib

Kakovostno bivalno okolje je izjemno pomembna vrednota v življenju sodobnega človeka. Med zelenimi površinami v Ljubljani zavzema posebno mesto območje Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba, ki je z odlokom iz leta 1984 razglašeno za krajinski park. Na območju se prepletajo parkovni in gozdni del ter zeleni pas, ki nudijo različne življenjske prostore rastlin in živali, meščanom pa ponujajo številne načine doživljanja narave in preživljanja prostega časa. Zaradi velikega obiska krajinskega parka, približno 1.750.000 obiskovalcev letno, prihaja do številnih nasprotij med javnimi in strokovnimi ustanovami, lastniki ter obiskovalci. Za ureditev razmer bi bilo nujno revidirati odlok in določiti upravljavca parka.

KLJUČNE BESEDE

zavarovano območje, krajinski park, Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib, Ljubljana

ABSTRACT

The importance of protected areas in city centres in the case of the Landscape park Tivoli, Rožnik and Šišenski hrib

A quality living environment is an extremely important value in the life of a modern man. Among all green areas in Ljubljana, a special place is taken by the area of Tivoli, Rožnik and Šišenski hrib, which was, with a Decree in 1984, given the status of a landscape park. The area comprises intertwining park and forest parts as well as the greenbelt areas. All these areas represent habitats for various species of flora and fauna, and give the people of Ljubljana many possibilities to enjoy nature in their free time. Due to high numbers of visitors to the landscape park, the estimation amounts to around 1.750.000 visitors per year, many conflicts arise among public and expert institutions, local land-owners and park visitors. For an adequate regulation of the existing conditions, the decree should be revised and a park manager should be named.

KEY WORDS

protected area, landscape park, Tivoli, Rožnik, Šišenski hrib, Ljubljana

1 Uvod

Kakovostno bivalno okolje je v življenju sodobnega človeka pomembna vrednota, ki se meri tudi s količino in kakovostjo zelenih površin. Kakovost življenja je v urbanih središčih, za katera so značilne velika zgostitev prebivalstva in številne gospodarske, socialne, kulturne in druge dejavnosti, še bolj poudarjena, saj zelenja vedno primanjkuje, njihovega pomena pa se praviloma zavemo šele takrat, ko je pomanjkanje že kritično. Bližina zelenih površin je celo ekonomska komponenta, saj z njihovo oddaljenostjo in izgubo zelene vedute praviloma pada vrednost nepremičnin (Tyrväinen in Miettinen 2000). Za ohranitev privlačnosti prostora je ključno usklajevanje med razvojnimi in varstvenimi težnjami.

V današnjem času je prostočasna funkcija vse pomembnejša, saj prosti čas sodobne družbe ni namenjen le počitku in obnavljanju telesnih in duševnih zmogljivosti, temveč tudi uresničevanju drugih življenjskih potreb, kot so osebni razvoj, samopotrjevanje in uživanje življenja. Tako so prostočasne dejavnosti hkrati pomembna prvina ugleda mesta ter njegove bivalne kakovosti (Jeršič 2002). Ugotovitve ankete, izvedene v letih 1994 in 1995, postavljajo na prvo mesto letnih prostočasnih dejavnosti Ljubljancev med tednom prav sprehod in hojo. Največ rekreacije na prostem poteka na med seboj povezanih naravnih in ustvarjenih zelenih površinah.

V Mestni občini Ljubljana, ki se razprostira na površini 275 km² in ima okoli 280.000 prebivalcev (medmrežje 1), je možnost dostopa prebivalstva do zelenih površin razmeroma velika. Temelj zelene sistema mesta so zeleni klini, ki se dopolnjujejo s krožnimi in prečnimi povezavami ter omrežjem javnih parkov. Zeleni klini se iz zaledja spuščajo v mestno tkivo, Rožnik s Šišenskih hribom in Grajski hrib prav do mestnega središča, in z okolico tvorijo zeleni pas. Večje zelene površine se v mestu niso ohranile zaradi skrbno načrtovanega urejanja prostora, ampak zaradi dejstva, da so bile zaradi naravnih danosti (strmine, močvirnat svet) manj primerne za pozidavo. Prebivalci Ljubljane imajo v neposredni bližini tudi številne druge zelene površine: Golovec, Šmarno goro, Ljubljansko barje, Rašico, gozdove ob Savi, Toško čelo, vendar je znano, da je Rožnik s Tivolijem med njimi najbolj priljubljen (Jančar 1972).

V prispevku obravnavamo problematiko varovanja naravne in kulturne dediščine na območju Krajinkega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib, ki pomembno zaznamuje Ljubljano. Iščemo razvojne izzive na zavarovanih območjih v mestnih središčih in se sprašujemo, ali je najbolj obiskan park v Sloveniji vrednota oziroma za koga bi to moral biti. Zadržani smo do interpretacije razvoja, kot jo vidijo nekateri deležniki, ki razmišljajo o zamrznitvi prostora kot najbolj primerni obliki nadaljnega »razvoja«.

Številni izsledki v tem prispevku so zasnovani na podlagi raziskovalne naloge Ocena obremenjenosti in zmogljivosti gozdnega dela Krajinkega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib, ki jo je financirala Mestna občina Ljubljana.

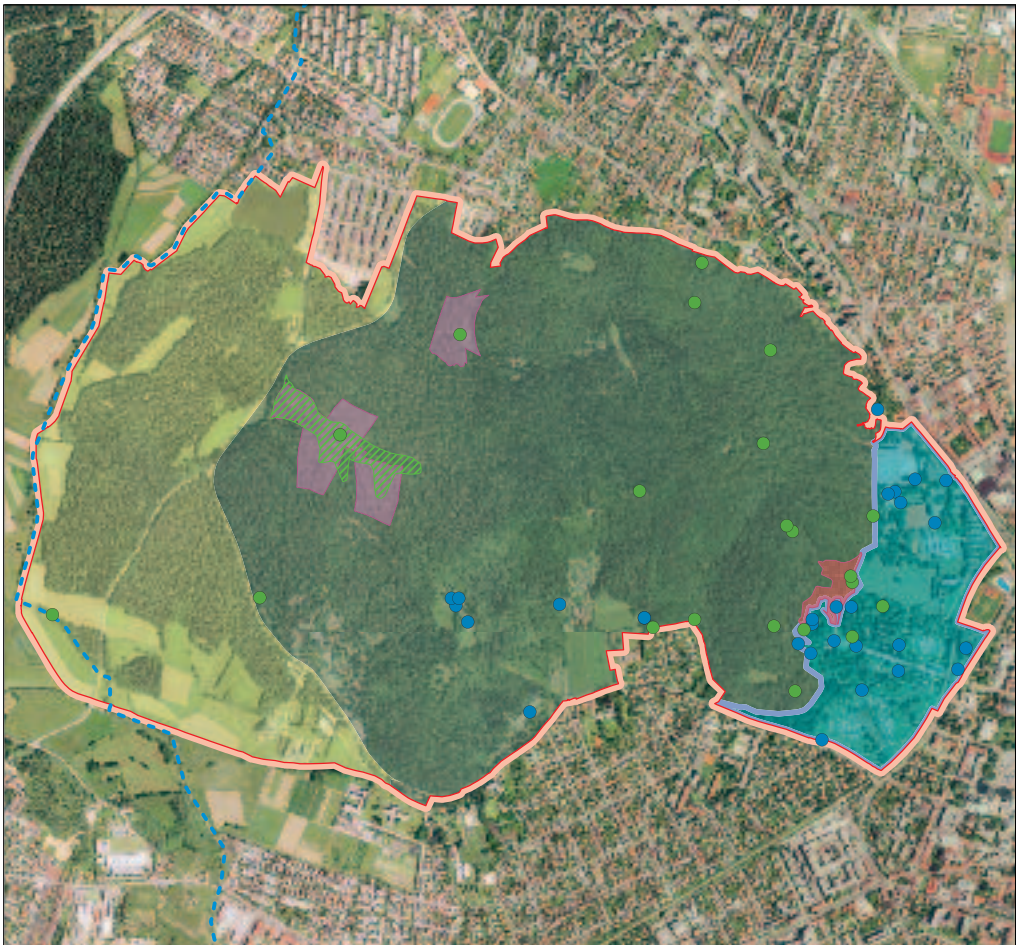
2 Krajinke park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib

Med zelenimi površinami v Ljubljani izstopa območje Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba. Razteza se v severozahodnem delu mesta Ljubljana. Zelena oaza s severne, vzhodne in južne strani popolnoma omejuje urbana površina Ljubljane, le na zahodni strani se območje v zelenem pasu povezuje s širšim zaledjem Polhograjskega hribovja. Gozdovi pokrivajo 341 hektarov oziroma 74 % celotne površine krajinkega parka. Znotraj krajinkega parka ni večjih strnjenih delov naselja ali gospodarskih organizacij, katerih delovanje bi bilo odvisno od izkoriščanja naravnih virov območja. Največje število stanovanjskih objektov je v južnem delu parka, v okolici gostilne Pod Rožnikom.

Območje je bilo že leta 1984 razglašeno za krajinke park in »... predstavlja svojevrstno identiteto mesta Ljubljane, kjer so naravne in kulturne prvine združene v enovit kulturno krajinke prostor ...« (Odlok

Slika 1: Glavni deli krajinkega parka ter zavarovana območja, naravne vrednote in kulturna dediščina v njem. ►

Pomen zavarovanih območij v mestnih središčih na primeru Krajinskega parka Tivoli, Rožnik ...

Legenda

naravni rezervat	osrednji gozdni del	POT
naravni spomenik	zahodni del	meja krajinskega parka
spomenik oblikovane narave	Tivoli	
naravna vrednota		
naravna vrednota		
kulturna dediščina		

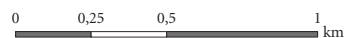
Avtorji vsebine: Bojan Erhartič, Aleš Smrekar, Mateja Šmid Hribar

Avtorica zemljevida: Manca Volk

Vir: Digitalni ortofoto posnetek 1 : 1000 © Geodetska uprava Republike Slovenije 2005;

Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost 1984

© Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU 2010

o zavarovanju ... 1984). Iz odloka je razvidno, da je bilo območje zavarovano tako zaradi naravnih kot tudi kulturnih vidikov, z vidika namembnosti pa se na območju prepletajo množičnorekreacijska, učnovzgojna, znanstvenoraziskovalna in kulturnopričevalna dejavnost (8. člen). Med različnimi oblikami zavarovanja dopušča kategorija krajinski park največjo stopnjo človekovega vpliva, hkrati pa ne gre prezreti, da prav človekova dejavnost (seveda ustrezna) šele vzpostavlja in v nadaljevanju pripomore k ohranjanju kulturne pokrajine in pokrajinske raznovrstnosti, zaradi katere je območje praviloma sploh zavarovano.

Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib delimo na tri dele. Na vzhodu je park Tivoli, lep primer oblikovane narave, s površino 43 hektarjev. Po svoji legi in namembnosti je mestni park in ima status spomenika oblikovane narave, a predstavlja nekaj več: je prehodno, blago vzpenjajoče se območje med središčem mesta in hribovitim Rožnikom. Pretežni del krajinskega parka je osrednji gozdni del, ki se dviga nad središčem Ljubljane do 130 m visoko. Območje, veliko 288 hektarjev, je razgibano, sestavljena ga več vrhov (Šišenski hrib, Rožnik, Cankarjev vrh, Tivoljski vrh in Debeli hrib) z vmesnimi dolinicami, med katerimi izstopa dolina Mosteca, ki se izteka proti Koseškemu bajerju. Zahodni del krajinskega parka je uravnan in znatno nižji, saj se spušča v dolino Glinščice in njenega pritoka Pržanca. 128 hektarov veliko območje večinoma porašča gozd, nekaj pa je tudi odprtega prostora. Zahodna meja parka poteka večinoma po Poti (nekdanji Poti spominov in tovarištva), dobrih 30 km dolgem rekreacijskem obroču okoli Ljubljane, z močno kulturnozgodovinsko noto (Kranjc, Simoneti in Vidic 2006), ki spada tako med naravno kot tudi kulturno dediščino.

Ključna za nastanek Tivoljskega parka je bila zasaditev Lattermannovih drevoredov v času Ilirskih provinc (Holz 1997). Današnja zasnova parka Tivoli temelji na treh velikih kostenjeh drevoredih in Jakopičevem sprehajališču (medmrežje 2). V krajinskem parku je okoli 30 objektov kulturne dediščine, med katerimi so najbolj poznani Cekinov grad s parkom, Tivoljski grad, Pristava ob Tivoljskem gradu, Švicarija, cerkev Marijinega vnebovzeta na Rožniku, gostilna Rožnik, v kateri je tudi Cankarjeva spominska soba, ter okoli 15 kipov, spomenikov in spominskih plošč (medmrežje 3).

Kljub bližini središča mesta, gosto pozidani okolici in številnim obiskovalcem je krajinski park biotsko zelo pester. Na celotnem območju krajinskega parka je znanih prek 400 rastlinskih vrst (Jogan 2003). Z botaničnega vidika je območje Pod Turnom znano kot klasično nahajališče evropske gomoljčice (*Pseudostellaria europea*), ki ima status naravnega spomenika, na manjših zavarovanih območjih Malega Rožnika in Mosteca pa so rastišča močvirske flore (Načrt upravljanja ... 2008).

Bogato vrstno sestavo ptic, ki je ena izmed večjih kakovosti krajinskega parka, ornitologi pripisujejo pestrosti habitatnih tipov: parku, vodnim površinam, urbanemu okolju ter gozdom z različno zmesejo listavcev in iglavcev z velikim deležem starega drevja.

Objekte naravne in kulturne dediščine povezuje množica poti; samo v osrednjem gozdnem delu krajinskega parka jih je okoli 85 km oziroma skoraj 300 metrov na hektar. Še več poti je v Tivoliju. Med številnimi sprehajalnimi potmi izpostavljamu Jesenkovo pot, poimenovano po botaniku in genetiku Franu Jesenku, ki si je prizadeval za zaščito ljubljanskega Tivolija pred pozidavo (Tavčar 2006; Veber 2010).

V osrednjem gozdnem delu krajinskega parka je precej objektov tudi v Mostecu, posamič so raztreseni tudi na Drenikovem vrhu in Šišenskem hribu. Športno-rekreacijski center Mostec razen skakalnega centra ponuja še tekaške steze, balinišče in gostinski objekt s prostori za piknik in z otroškimi igriščem.

3 Uporabniki krajinskega parka

V obravnavanem krajinskem parku se na relativno majhnem območju srečujejo interesi javnih/strokovnih institucij, lastnikov in obiskovalcev.

Zadravčeva (2004) navaja, da je 56 % gozdne posesti na Rožniku v zasebni lasti razdeljene med okoli 340 lastnikov. Z anketiranjem je ugotovila, da ima le 10 % vprašanih prihodek od gozda. Gozdna posest

Slika 2: Ob lepem vremenu je Tivoli natrpan z obiskovalci.

je majhna in zelo razdrobljena. Zadrževalci so lastniki gozdov izpostavili zlasti neprimerno vedenje in nujnost njihovega izobraževanja (Zadravec 2004).

Po oceni (Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011) krajinski park letno obišče okoli 1.750.000 obiskovalcev, pri čemer niso zajeti obiskovalci živalskega vrta, množičnih prireditvev (kresovanje na Rožniku, prireditve v Mostecu), Hale Tivoli ter parkirišč v Tivoliju. Park je najbolj obiskan ob nedeljah, ko se v njem zadržuje do 20.000 obiskovalcev. Čeprav je Tivoli na videz mnogo bolj obiskan kot vzpeti gozdni del, je analiza pokazala, da sta območji približno enako obiskani.

Podobno kot večina rekreacijskih dejavnosti v naravi tudi obiskanost krajinskega parka med letom kaže na dva viška, spomladi in jeseni. Večja kot sezonska nihanja so nihanja znotraj dneva in tedna, saj obiskovalci v parku praviloma iščejo le hiter in kratkotrajen odmik od svojih vsakodnevnih skrbi. Obiskovalci se v parku zadržujejo slabo uro (od 41 do 60 minut, 37%), sledijo tisti, ki obiščejo park od 21 do 40 minut ter tisti, ki območje zapustijo prej kot v 20 minutah. Ljudi, ki bi se v krajinskem parku zadrževali več kot 2 uri, je zelo malo. Ugotovitve potrjuje tudi anketna raziskava (Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011), ki razkriva, da anketiranci območje povezujejo z rekreacijo, naravo in sprostitvijo, grožnjo pa vidijo predvsem v delovanju človeka, prometu in gradbenih posegih.

Glavna oblika rekreacije je hoja s 73 %, sledi kolesarjenje s 13 %, 7 % je tekačev, vendar so med posameznimi deli krajinskega parka precejšnje razlike. V gozdnem delu je za tri četrtine obiskovalcev najpogostejša oblika rekreacije hoja, v parku Tivoli je teh 66 %, na Poti pa le 40 %. Na odseku Poti je najpogostejša oblika rekreacije kolesarjenje s 43 %. Tudi park Tivoli je priljubljen med kolesarji. Čeprav je kolesarjenje v Tivoliju prepovedano, je bila kar četrtina popisanih obiskovalcev na kolesu.

Zaskrbljujoče je, da se kljub precejšnji bližini mesta kar 45 % vprašanih poda v krajinski park z avtomobilom ali motorjem. V park jih pride 27 % peš, 18 % s kolesom in le 10 % z javnim prevozom. V celotnem krajinskem parku sta samo dve urejeni parkirišči: v Tivoliju je 450 parkirnih mest (medmrežje 4) in pri živalskem vrtu 120 (Mihelič 2010). V obeh skupaj so 23. maja 2010 parkirale tri četrtine obiskovalcev, ki so se v park pripeljali z osebnim vozilom. Ugotovili smo, da štiri petine vozil ostane parkiranih manj kot 3 ure.

4 Pomen in vrednota krajinskega parka

Ključna vrednost obravnavanega območja je neposredna bližina narave, ki se zajeda v samo središče Ljubljane in do katere imajo prost dostop številni prebivalci in obiskovalci Ljubljane. Torelli (2010) meni, da bi takšno sožitje mesta z gozdom, kjer mesto prek oblikovanega parka prehaja v ohranjen gozd, težko našli v drugih večjih evropskih mestih. Prav to dejstvo v ospredje postavlja rekreacijske in socialne vidike, ki pomembno prispevajo k dobrobiti bivanja v mestu (Pirnat 2010, Pergovnik Cotič 2010). V tehnološki dobi, ko smo se v urbanih središčih oddaljili od narave, je pomembno zagotavljanje vsakodnevnega stika z naravo. Da je območje nekoč pomenilo meščanom tudi estetsko dobrino, priča podatek, da so leta 1860, ko je takratni ljubljanski župan Costa odkupil graščino Podturn, časopisi Tivoli imenovali »najlepsi kraj ljubljanski« (Ovsec 1994). Poleg omenjenih vidikov so na območju poudarjeni tudi ekološki in ekosistemski vidiki, saj je v prestolnici tudi gozdni ekosistem, ki prispeva h biotski pestrosti in kakovosti življenja ljudi. Nenazadnje velja opozoriti še na vzgojno vrednost območja (Torelli 2010) kot živega muzeja.

Vsak od treh delov krajinskega parka s svojo prepoznavno vrednostjo ponuja drugačne načine doživljanja narave znotraj istega letnega časa in v različnih letnih časih, preživljanja prostega časa ter nudi različne življenjske prostore rastlin in živali, kar potrjujejo izsledki ankete (Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011). Vendar pa je na vse tri dele treba gledati kot na celoto, saj je prepletanje različnih prostorov, pomembnih tako za ljudi kot naravo (pestrost habitatnih tipov). Medtem ko so zelene površine v prestolnicah običajno parki, je »... gozd, ki daje vtis divjine, v neposredni bližini središča prestolnice prava redkost ...« (Kurinčič Mikuz 2010; Kranjec Menaše 2010).

Večplastnost gozda v mestu, ki je hkrati naravna in kulturna dediščina, je treba upoštevati tudi pri samem upravljanju s krajinskimi parkom; ekonomski vidiki so v takem okolju umaknjeni v ozadje. Chevallerie je pred skoraj dvema desetletjema opozoril, da je »... za nadaljnji razvoj parka Tivoli pomembno, da že danes ovrednotimo celoten prostor mesta Ljubljane in ga kot žzeleni pas' zapišemo v prostorsko načrtovanje. Naloga, ki jo bo košček za koščkom uresničevala kot svojo dolžnost vsaka generacija, bo odločala o kakovosti življenja v Ljubljani ...« (Chevallerie 1994). Pred kratkim sprejeti Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana (2010) žal tej ideji sledi le deloma.

5 Upravljanje krajinskega parka

Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib skladno z Zakonom o ohranjanju narave (2004) uvrščamo med širša zavarovana območja, s katerimi je treba upravljati. Za upravljanje zavarovanih območij zakon predvideva javno službo ter finančne vire za izvajanje varstvenih nalog in razvoj lokalnega prebivalstva. Upravljanje se izvaja skladno z namenom, zaradi katerega je bilo območje zavarovano, lahko pa ga upravlja javni zavod, ali pa se za upravljanje podeli koncesija. Delo upravljavca na zavarovanem

Slika 3: Miselne asociacije anketirancev na dele krajinskega parka, ki jih najpogosteje obiskujejo (Smrekar, Erhartič in Šmid Hribar 2011).

območju zajema varstvene, strokovne, nadzorne in upravljalvske naloge (133. člen). Načrt upravljanja za krajinski park po tem zakonu sicer ni obvezen, vendar bi z njegovim sprejetjem lažje usmerjali razvoj zavarovanega območja. Po drugi strani sega obravnavano območje tudi na področje kulturne dediščine, ki ga opredeljuje Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008). Ta predvideva, da morajo vsa spomeniška območja, ki imajo upravljalca, imeti tudi načrt upravljanja, ki se ob prekrivanju z območjem, varovanim ali zavarovanim na podlagi predpisov s področja ohranjanja narave, sprejme v soglasju z ministrstvom, pristojnim za ohranjanje narave (60. člen). 61. člen istega zakona izrecno poudarja, da mora biti v takem primeru upravljalca območja, ki ga skladno s tem zakonom imenuje vlada, strokovno usposobljen za opravljanje nalog ohranjanja naravnih vrednot in varstva dediščine.

Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost iz leta 1984 je danes zastarel in ni skladen z veljavno zakonodajo. Najšibkejši člen odloka je upravljanje krajinskega parka, saj ne podaja temeljnih informacij o tem, kdo s krajinskim parkom upravlja, kaj se sme početi in kako. Zavarovanje območja je sicer zaustavilo oziroma preprečilo pozidavo in večje posege, kot na primer umestitev adrenalinskega parka, vendar sam pravni akt nima posebnega smisla, če smernice njegovega upravljanja in razvoja niso konkretno določene. Odsotnost upravljalca otežuje gospodarjenje s prostorom, saj samo zavarovanje, še posebej, kadar gre za kategorijo »krajinski park«, kjer je bistvenega pomena prav prepletanje človeka z naravo, še ne pomeni, da se v parku ne sme ničesar početi. Treba je jasno izpostaviti dejavnosti, ki so skladne z varstvenimi cilji ter urediti lastniška razmerja. Zaradi neurejenih lastniških razmerij je gozd lastnikom v breme in omejujejo njegovo koriščenje. Zaradi institucionalno-pravne delitve varstva na naravno in kulturno dediščino ter zaradi denacionalizacijskega postopka je Odlok o Krajinskem parku Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib nujno treba posodobiti in uskladiti z veljavno zakonodajo tako s področja varstva narave kot tudi s področja varstva kulturne dediščine.

Posamezni interesi lastnikov zemljišč, občine ali obiskovalcev brez skupne dolgoročne vizije, ki bo združevala razvoj in varovanje, odpirajo prostor spontanemu razvoju, kar običajno povečuje nezadovoljstvo med vsemi deležniki. Ključno vlogo pri reševanju težav mora prevzeti občina, katere interes je iskanje ekonomske blaginje in zagotavljanje kakovostnega bivanja njenim prebivalcem, zato bi bila najprimernejša rešitev odkupovanje zemljišč in sodelovanje z lastniki gozdov. Korak v tej smeri je sprejem Odloka o razglasitvi gozdov s posebnim namenom (2010), skladno s katerim so lastniki teh gozdnih zemljišč upravičeni do davčne olajšave oziroma pravice do odškodnine. V primeru zahteve lastnika pa je Mestna občina Ljubljana tak gozd dolžna kupiti. Ker na območju krajinskega parka prihaja do močnih konfliktov interesov, krajinski park nujno potrebuje profesionalnega upravljalca, ki bo znal dinamično, celostno, a hkrati še vedno dovolj rahločutno poskrbeti za številne vidike zavarovanega območja. Nujno je, da ima upravljalca dovolj širine, da bo znal voditi koordinirane akcije in proaktivno sodelovati s strokovnimi institucijami ter ostalimi deležniki v prostoru.

Na obravnavanem območju je treba poudariti ekološke in socialne funkcije gozda, zlasti iskanje ravnovesja med njimi. Ljubljanska območna enota Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave je do nedavnega nasprotovala sanitarni sečnji, ki jo je odobril Zavod za gozdove Slovenije in se pri tem sklicevala na prepoved uničevanja drevja, zapisani v odloku (Verbič 2010), zato je ljubljanska občina sprejela Popravek Obvezne razlage Odloka o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost (2010), ki lastnikom dopušča sečnjo dreves. Še vedno vztraja, da ne želi urejenih parkov, saj ti z naravovarstvenega stališča nimajo posebnih vrednot. V naravnem okolju želi ohraniti naraven videz in kakovost gozda (Juran 2010). Drugi strokovnjaki (DOPPS 2005, citirano po Načrt upravljanja ... 2008) pa ugotavljajo, da prav mozaičnost (urbano, parkovno, gozdno, travnato in vodno okolje) prispeva k bogastvu vrstne pestrosti. Po drugi strani odlok na primer prepoveduje zapiranje značilnih pogledov v Tivoliju, k čemur pa v veliki meri pripomore tudi večletno pomanjkljivo upravljanje z gozdom in opuščanje rabe prostora. Menimo, da se v zadnjem času v javnosti močno poudarjajo naravovarstveni vidiki območja, precej manj pa njegov kulturni pomen, kar bo v prihodnje treba uravnovežati.

ARHIV VIKTORJA TANCČIČA

Slika 4: Nekdanji odprt pogled izpred Švicarije proti mestnemu središču.

BOJAN ERHARTIČ

Slika 5: Zdaj pogled proti mestu povsem zastira na gosto rastoče drevje, ki pa ga zaradi različnih interpretacij posameznih deležnikov ni mogoče odstraniti.

Ena od prvih nalog prihodnjega upravljavca bo združevanje različnih evidenc v enotno bazo in jasno ovrednotenje posameznih enot dediščine. Nič manj pomembna naloga, ki čaka upravljavca, pa bo povezovanje vseh deležnikov in drugih zainteresiranih javnosti, ki vplivajo na krajinski park (Čad 2010; Mihelič 2010; Verbič 2010), ter na podlagi ovrednotene dediščine pripraviti razvojni načrt s conacijo območij, namenjenih naravovarstvenim, rekreacijskim, socialnim in estetskim vidikom.

Zelo pomembno bo določiti poti, ki bodo namenjene obiskovalcem. Torelli (2010) primerja območje s Postojnsko jamo, ki je sicer zelo obsežna, vendar si jo ogledujemo samo s točno določenih poti. Ljudje bi se po njegovem brez usmerjanja »*pasli naokoli in trgali kapnike za domov*«. Rožnik in Šišenski hrib sta preveč dragocena, da bi kar tako pustili »*ljudem tam šariti*«. Tudi Juranova (2010) meni, da se »*kaotično gibanje*« ne sme dogajati vsepovsod.

V objektu na Drenikovem vrhu, kjer želijo izvesti nadomestno gradnjo objektov, so bile do danes različne dejavnosti, od vojaško opazovalne baze, komunalnega podjetja in do socialnih stanovanj. Pred dobrim desetletjem je bila posest vrnjena denacionalizacijskim upravičencem, ki so objekt brez dovozne ceste prodali zasebniku, saj se je Mestna občina Ljubljana odrekla predkupni pravici. Ministrstvo za okolje in prostor je maja leta 2010 lastniku izdalo odločbo za gradnjo dveh stanovanjskih vil s šestimi stanovanji, s čimer pa se ni strinjal Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Verjetno je upravičena skrb nekaterih, da bi tako imenovana nadomestna gradnja objektov na Drenikovem vrhu sprožila tudi dodatno odpiranje poti za vozila v osrednji del gozda (Pergovnik Cotič 2010).

Ureditev javnega in mirujočega prometa ter krožne kolesarske poti okoli Rožnika in Šišenskega hriba mora biti prednostna naloga ureditve parka. Kot predvideva občinski prostorski načrt (medmrežje 5), bo po Večni poti med središčem mesta in Šiško vozil mestni avtobus, a nujna bi bila njegova stalnost in pogostost.

Biološko središče s široko zastavljenim programom bo rabilo večje parkirišče, saj je to edino območje v krajinskem parku, ki ga v veliki meri obiskujejo Neljubljančani. Zaželeno bi bila tudi manjša parkirišča na vstopih v park ali v njihovi bližini. Ljubljanska območna enota Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave sicer strogo nasprotuje izgradnji teh parkirišč (Juran 2010), vendar se je treba zavedati, da so parkirana vozila na tem območju realnost in si ne moremo zatiskati oči pred tem. Bolje je, da ta problem nadzorovano uredimo, kot da ga še naprej prepuščamo stihiji.

6 Sklepi

Glavna vrednost Krajinskega parka Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib je v nudenju raznolikega doživljanja narave ter možnosti psihične sprostitev in rekreacije v naravnem okolju, ki ga je treba varovati. Območje, ki je že več kot 25 let razglašeno za krajinski park, še vedno nima upravljavca, zato je nujna čimprejšnja revizija odloka, ki bi lahko odprla vprašanja vsebine in meje parka. Trenutni *status quo* ne koristi nikomur. Poleg lastnikov so najbolj prizadeti obiskovalci, ki ne morejo uživati te zelene oaze na način, kot bi jo lahko. Nujen je upravljevec krajinskega parka z drzno in celovito vizijo razvoja, ki mora imeti ustrezno širino in znanja tako iz naravovarstva, ohranjanja kulturne pokrajine, kot tudi razumevanja človeka v njem (obiskovalca in lastnika). Ne sme mu manjkati niti sposobnost povezovanja različnih deležnikov, kot so Mestna občina Ljubljana, ljubljanske območne enote Zavoda za gozdove Slovenije, Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, ter Živalski vrt Ljubljana, Botanični vrt Univerze v Ljubljani, lastniki zemljišč, predstavniki civilne družbe in seveda obiskovalci. Marsikdaj vsak od teh deležnikov gleda na krajinski park preozko, številna nasprotja med njimi pa so cokla nadaljnjega razvoja območja.

Kljub vsemu se je na nekaterih področjih vendarle začelo premikati na boljše. Popravek Obvezne razlage odloka (2010) zdaj dopušča sanitarno sečno dreves, ki ji je prej nasprotovala Ljubljanska območna enota Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave. Poleg tega je Mestna občina Ljubljana po dolgih letih priprav sprejela Odlok o razglasitvi gozdov s posebnim namenom (2010), in tako prvič uradno

izrazila interes za odkup gozdov. Lastniki, ki se ne bodo odločili za prodajo gozda, bodo upravičeni do občinske odškodnine zaradi omejitev, ki so jih deležni.

Osrednji, gozdni del parka, ki se vzpenja nad ravnino, je razen hoje po urejenih poteh treba »očistiti« dejavnosti. V Tivoliju bi morali odstraniti nepotrebno »urbano nesnago«, kjer pa to ni realno, pa vsaj ozeleniti in spet narediti obiskovalcu bolj prijazen »angleški park«.

Smiselna bi bila popularizacija narave v Biološkem središču z živalskim in botaničnim vrtom, prirodoslovnim muzejem ter mestno kmetijo.

Poseben izziv v parku je pomanjkanje neurejenih parkirišč, saj sta v vsem parku le dve urejeni javni parkirišči s skupno 570 parkirnimi mesti. Zelo oblegan je vstop v Mostec, kjer v neposredni bližini ni urejenih parkirišč, divje parkiranje ob cesti, ki vodi v notranjost, pa škoduje travni ruši in podrasti.

Ob vseh naštetih izzivih ne smemo pozabiti, da je 459 hektarov gozda ukleščene med asfalt in beton ter onesnažen zrak, ki se ga ne da poustvariti, vrednota »... za katero je treba narediti vse, kar je mogoče, da se jo ohrani v največji možni meri...« (Orožen Adamič 2010). Le ravnovesje med ekološkim in socialnim stebrom (ob pravilnem minimalnem doziranju ekonomskega stebra) lahko vodi v trajnostni razvoj območja. Morda »razvoj« niti ni primeren termin, ampak bi se bolj približali temu, kar je treba v Krajinskem parku Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib storiti, če bi zapisali »celovita skrb in urejanje«.

7 Viri in literatura

Čad, J. 2010: Intervju. Ljubljana.

de la Chevalerie, H. 1994: Park Tivoli v evropski primerjavi. Tivoli – Ljubljanski mestni park. Ljubljana.

Holc, E. 1997: Ljubljanski kongres 1821. Ljubljana.

Jančar, M. 1972: Tivoli – program ureditve. Ljubljana.

Jeršič, M. 2002: Prostočasna funkcija Ljubljane in njene okolice. Geografija Ljubljane. Ljubljana.

Jogan, N. 2003: Inventarizacija flore dveh zavarovanih območij na Rožniku. Poročilo, Biotehniška fakulteta. Ljubljana.

Juran, V. 2010: Intervju. Ljubljana.

Kranjc, U., Simoneti, M., Vidic, L. 2006: Pot, največja načrtovana javna zelena površina v Ljubljani: raziskovalni projekt. Ljubljana.

Kranjec Menaše, J. 2010: Intervju. Ljubljana.

Kurinčič Mikuž, S. 2010: Intervju. Ljubljana.

Medmrežje 1: <http://www.ljubljana.si/si/ljubljana> (1. 9. 2010).

Medmrežje 2: http://sl.wikipedia.org/wiki/Park_Tivoli,_Ljubljana (5. 8. 2010).

Medmrežje 3: <http://giskds.situla.org/giskd> (18. 8. 2010).

Medmrežje 4: http://www.lpt.si/parkirisca/parkirisca_osebna_vozila/tivoli_I (18. 8. 2010).

Medmrežje 5: <https://urbanizem.ljubljana.si/index3> (19. 7. 2010).

Mihelič, B. 2010: Intervju. Ljubljana.

Načrt upravljanja 2010–2020 (osnutek), 2008. Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. Ljubljana.

Občinski prostorski načrt Mestne občine Ljubljana. (<https://urbanizem.ljubljana.si/index3> (24. 8. 2010).

Odlok o razglasitvi gozdov s posebnim namenom. Uradni list Republike Slovenije 60/2010. Ljubljana.

Odlok o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost. Uradna lista Socialistične Republike Slovenije 21/84, 47/87. Ljubljana.

Orožen Adamič, M. 2010: Intervju. Ljubljana.

Ovsec, D. 1994: Iz življenja Tivolija skozi čas. Tivoli – Ljubljanski mestni park. Ljubljana.

Pergovnik Cotič, D. 2010: Intervju. Ljubljana.

Pirnat, J. 2010: Intervju. Ljubljana.

- Popravek Obvezne razlage Odloka o razglasitvi Tivolija, Rožnika in Šišenskega hriba za naravno znamenitost. Uradni list Republike Slovenije 3/2010. Ljubljana.
- Smrekar, A., Erhartič, B., Šmid Hribar, M. 2011: Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. Georitem 16. Ljubljana.
- Tavčar, M. 2006: Jesenkova pot. Zavod za gozdove Slovenije. Ljubljana.
- Torelli, N. 2010: Intervju. Ljubljana.
- Tyrväinen, L., Miettinen, A. 2000. Property prices and Urban Forest Amenities. Journal of Environment Economics and Management 39. Washington.
- Veber, A. 2010: Krajinski park Tivoli, Rožnik in Šišenski hrib. Medmrežje: http://www.kam.si/parki/krajinski_park_tivoli_roznik_in_sisenski_hrib.html (4. 8. 2010).
- Verbič, D. 2010: Intervju. Ljubljana.
- Zadravec, T. 2004: Odnos lastnikov do svoje gozdne posesti na Rožniku. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Zakon o ohranjanju narave. Uradni list Republike Slovenije 96/2004, 61/2006, 63/2007, 117/2007, 32/2008, 8/2010. Ljubljana.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list Republike Slovenije 16/2008, 123/2008. Ljubljana.

VLOGA ZAVAROVANIH OBMOČIJ PRI BLAŽITVI NARAVNIH NESREČ

dr. Blaž Komac, dr. Matija Zorn

Geografski inštitut Antona Melika, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana
blaz.komac@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si

UDK: 91:504.4(497.4-751)

IZVLEČEK

Vloga zavarovanih območij pri blažitvi naravnih nesreč

Že pred približno 150 leti so v Švici spoznali, da pretirano izkoriščanje Alp (predvsem čezmerno izsekavanje gozdov) vodi v povečanje nevarnosti zaradi snežnih plazov, različnih pobočnih procesov ter poplav. Posledica je bila vzpostavitev strogega sistema varovanja in povrnitev naravnega okolja v prvotno stanje. Po poplavih leta 1987 so funkcijo gozdov kot preprečevalca naravnih nesreč še povečali, tako da danes gozdove v švicarskih gorskih pokrajinah upravljajo predvsem zaradi njihove vloge za preprečevanje naravnih nesreč. Računajo, da s takšnim upravljanjem na letni ravni prihranijo 2 do 3,5 milijarde ameriških dolarjev. Tudi drugod po svetu narašča zavedanje, da lahko naravni sistemi pripomorejo k zmanjšanju učinkov naravnih nesreč, ter da so najbolj ekonomsko učinkoviti del strategij za njihovo preprečevanje. Tu pridemo do vloge zavarovanih območij, kjer se funkcija naravnega okolja kot regulatorja naravnih nesreč najlažje ohranja. Predstavljenih je nekaj domačih in tujih primerov.

KLJUČNE BESEDE

geografija, zavarovana območja, Triglavski narodni park, naravne nesreče, preventiva

ABSTRACT

The role of protected areas in mitigating natural hazards

About 150 years ago it was in Switzerland realised that over-exploitation of the Alps (particularly excessive deforestation) leads to increased hazard due to avalanches, mass movements and flooding. The result was the establishment of a strict system of protecting and restoring the natural environment. After floods in 1987 the function of forests as preventers of natural hazards has additionally increased, so that today, forests in the Swiss mountains are primarily managed for their protective purposes against natural hazards. It was calculated that with such management 2 to 3.5 billion American dollars can be saved annually. Elsewhere in the world is also growing recognition that natural systems can help reduce the impacts of natural hazards, and that they represent the most economically effective part of preventive strategies. Here we come to the role of protected areas, where the function of the natural environment as a regulator of natural hazards can easily be maintained. Presented are a few Slovene and foreign cases.

KEY WORDS

geography, protected areas, Triglav national park, natural hazards, prevention

1 Uvod

V Sloveniji je več zavarovanih območij. Trenutno imamo en narodni park, poleg njega pa še tri regijske parke in 43 krajinskih parkov, 1 strogi naravni rezervat, 54 naravnih rezervatov in 1175 naravnih spomenikov (Zavarovana ... 2010).

Triglavski narodni park, ki je zavarovano območje najvišje kategorije, zaznamujejo velike višinske razlike in nakloni površja (Perko 2007) ter pogoste obilne padavine, zaradi česar so pogosti pobočni procesi, zlasti skalni podori, drobirski tokovi ter zemeljski in snežni plazovi (Pavšek 2002; Komac in Zorn 2007). To je tudi ena od pokrajin, kjer se je človek pobočnim procesom v dobršni meri prilagodil. Pobočni procesi zato bolj kot naselja ogrožajo prometno infrastrukturo, ki prečka njihova izvorna, prometna ali akumulacijska območja. V tej zavarovani pokrajini pa lahko najdemo številne gradbene prilagoditve nevarnim naravnim procesom (Horvat, Jeršič in Papež 2008). Pomembno vlogo pri varovanju pred pobočnimi procesi ima rastje, predvsem gozdovi. Pomen varovalnih gozdov posebej omenja Protokol (1991) Alpske konvencije za področje gorskega gozda. Gorski gozdovi namreč »... varujejo svoje lastno rastišče in predvsem naselja, prometno infrastrukturo, kmetijske površine...« (6. člen).

Proti naravnim nesrečam v vzpetih pokrajinah, se borimo na dva načina. V prvo skupino sodijo preventivni ukrepi, pri katerih gre bolj za prilagajanje družbe in njenih dejavnosti naravnim procesom. Tako lahko škodo zaradi naravnih nesreč dolgoročno zmanjšamo s primernim prostorskim načrtovanjem. V drugo skupino pa sodijo tako imenovani aktivni ukrepi, predvsem gradbeni, s katerimi posegamo v naravno pokrajino z željo, da bi vplivali na pogostnost in jakost naravnih procesov. To so tehnični in biotehnični ukrepi za urejanje hudournikov, ukrepi za sanacijo erozijskih žarišč in ciljni negovalni ukrepi v varovalnih gozdovih (Horvat, Jeršič in Papež 2008). Čeprav zakonodaja (Zakon o Triglavskem narodnem parku 2010) omogoča in dopušča delovanje »... javnih služb na področju urejanja voda v skladu s predpisi, ki urejajo vode...« (21. člen), aktivni ukrepi v zavarovanih območjih (slika 5) pogosto vzbujajo pozornost in tudi nasprotovanje javnosti. To je razumljivo, saj je treba varovati »... ekološko celovitost ekosistemov...« in preprečevati »... posege in dejavnosti, ki bi jo lahko ogrozile...« (2. člen). Tako je prvo varstveno območje »... namenjeno uresničevanju varstva in ohranjanja naravnih vrednot, prvobitnih naravnih območij divjine, ... in naravnih procesov brez človekovih negovalnih, vzdrževalnih in drugih posegov...« (6. člen). K negovalnim, vzdrževalnim posegom pa, zaradi dolgoročnih in prostorsko obsežnih učinkov, sodijo tudi dejavnosti urejanja pobočij in hudournikov.

Vidimo, da gre pri varovanju narave za stalno iskanje ravnovesja med poseljenim dolinskim dnem in neposeljenimi gorami. Slednje namreč s hidro-geomorfnimi procesi po eni strani omogočajo življenje v dolini (pitna voda, ravnice teras in vršajev), po drugi strani pa ga omejujejo (pobočni procesi).

Postavlja se torej vprašanje: v kolikšni meri lahko prebivalci, ki živijo v dolinah na robu zavarovanega območja, vanj posegajo tako, da bi ublažili učinke pobočnih procesov. V prvem varstvenem območju Triglavskega narodnega parka so »... dopustne gradnje ... objektov na poplavnih, erozijskih, plazljivih in plazovitih območjih, ki so potrebne zaradi neposredno grozečih naravnih in drugih nesreč ali zato, da se preprečijo oziroma zmanjšajo njihove posledice, ter objektov za zaščito, reševanje in pomoč ob naravnih nesrečah...« (19. člen). Kakšne pregrade smemo zgraditi v zavarovanem povirju hudournika? Koliko naj jih bo, da bomo še lahko govorili o prvobitnih naravnih območjih?

V nadaljevanju podajamo nekaj tujih in domačih primerov, s katerimi želimo osvetliti pomen zavarovanih območij kot pomembnega sredstva za blažitev posledic naravnih nesreč in problematiko poseganja v zavarovana območja zaradi varovanja pred škodljivim delovanjem naravnih procesov.

2 Tuje izkušnje

V literaturi pogosto beremo, da lahko zavarovana območja ublažijo učinke naravnih nesreč (preglednica 1). Poudarjajo predvsem vlogo gozdov in mokrišč, saj so ti kot »tamponsko« območje za poplave, visoke valove, zemeljske plazove ali neurja.

Vloga zavarovanih območij pri blažitvi naravnih nesreč

Preglednica 1: Vloga zavarovanih območij pri blažitvi naravnih nesreč (prirejeno po Dudley in sodelavci 2010, 49; Mulongoy in Gidda 2008, 23; Stolton, Dudley in Randall 2008, 7, 38–49, 51–52; Estrella in Saalismaa 2010, 13–14).

naravna nesreča	vloga zavarovanega območja	habitadni tip na zavarovanem območju	primer
poplava	prostor za poplavne vode	barja, obalna mokrišča, jezera	Ekonomsko vrednost 3068 ha velikega mokrišča Muthurajawella (Šrilanka) za preprečevanje poplav, ocenjujejo na prek 5 milijonov \$ letno.
	upočasnitev vodnega toka	poplavni, obrežni in gorski gozdovi	Ocenjujejo, da varovalna funkcija gozda v narodnem parku Mantadia (Madagaskar) letno zmanjša posledice poplav na kmetijskih zemljiščih za prek 125.000 \$.
zemeljski plaz, skalni podor, snežni plaz	stabilizacija prsti in preperine ter snega	gozdovi na strmih pobočjih	Pred 150 leti so v Švici spoznali, da zmanjševanje gozdnih zemljišč povečuje ogroženost zaradi pobočnih procesov. Tovrstni varovalni funkciji služi danes 17 % gozdov, s čimer na letni ravni za preprečevanje naravnih nesreč prihranijo od 2 do 3,5 milijarde \$.
	varovanje pred zemeljskimi in snežnimi grotami	gozdovi na pobočjih in pod njimi	
cunami, visoki valovi	prepreka za vdor morja in varovanje pred obalno erozijo	mangrove, koralni grebeni, sipine, otoki vzdolž obale	Do 10 m visoki valovi cunamija leta 2004 so na Šrilanki povzročili poplave do 1,5 km v notranjost otoka, na primer pri Peraliyi, kjer so bili koralni grebeni poškodovani zaradi rudarjenja. Nasprotno pa so bili pri Hikkaduwavi, kjer je koralni greben zaščiten, valovi visoki le 2–3 m in so segali le 50 m v notranjost. V Indoneziji mangrove s preprečevanjem abrazije letno prihranijo 600 \$ na gospodinjstvo.
	prostor za poplavne vode	obalna močvirja	Mokrišče Black River Lower Morass (Jamajka) blaži rečne poplave in vdore morja.
suša in dezertifikacija	paša in teptanje tal	pašniki in suhi gozdovi	Narodni park Day Forest (Džibuti) preprečuje širjenje puščave.
	obstoj rastlin, odpornih na sušo	vsi sušni habitati	V Maliju vidijo v zavarovanih območjih pomen zaradi uspevanja na sušo odpornih rastlin.
požar	vzdrževanje upravljaljskih sistemov za nadzor požarov obstoj naravne odpornosti za požare	savana, suhi gozdovi, gozdovi zmernih širin, grmovno rastje zatočišča pred požari v gozdu, mokrišča	V Amazonskem nizavju so požari manj razširjeni v zavarovanih območjih. V letih 1982/83 so v narodnem parku Mount Kitanglad (Filipini) po požarih ugotovili, da je bil primarni (in zaščiteni) gozd manj prizadet od sekundarnega gozda. ►

orkan, tajfun in neurje	prepreka za neurja, varovanje pred zemeljskimi plazovi ter poškodbami obale	gozdovi, koralni grebeni, mangrove, otoki vzdolž obale	Zavarovano območje mangrov Sundarbans (Bangladeš, Indija) blaži vpliv tropskih ciklonov, predvsem visokih valov in vetra.
potres	blažitev posledic zemeljskih plazov in skalnih podorov	gozdovi na pobočji in pod njimi	Blažitev učinkov skalnih podorov v Krnskem pogorju ob potresu v Zgornjem Posočju leta 1998.

Na Japonskem so za preprečevanje zemeljskih plazov nekatere gozdove zaščitili že v 15. in 16. stoletju. Danes ima Japonska devet milijonov ha zaščitenih gozdov, od katerih je precejšen del vezan na blažitev vremenskih ekstremov (preglednica 2). Na bližnjem Vzhodu so že pred tisočletjem imeli zavarovana območja (hima), ki so služila za preprečevanju erozije na pašnikih (Stolton, Dudley in Randall 2008, 36, 46; Dudley in sodelavci 2010, 48, 50). Sodobni primer je narodni park Batang Gadis (Sumatra, Indonezija), ki so ga ustanovili, da bi preprečili nelegalno izsekavanje gozda (Sumatra ... 2003). Izsekavanje gozda je močno povečalo nevarnost hudourniških poplav, ki so terjale že več deset žrtev (Mulongoy in Gidda 2008, 23). Nam bližnji in zelo učinkovit primer uporabe zaščitenih območij za blažitev učinkov naravnih nesreč je v Švici. Pred približno 150 leti so spoznali, da pretirano izkoriščanje gorskih pokrajin (predvsem čezmerno izsekavanje gozdov) vodi v povečanje nevarnosti zaradi snežnih plazov, pobočnih procesov in poplav. Posledica je bila vzpostavitev strogega sistema varovanja in povrnitev naravnega okolja v prvotno stanje. Po poplavah leta 1987 so funkcijo gozdov kot preprečevalca naravnih nesreč še povečali, tako da danes gozdove v švicarskih gorskih pokrajinah upravljajo predvsem zaradi njihove vloge za preprečevanje naravnih nesreč. Računajo, da s takšnim upravljanjem na letni ravni prihranijo 2 do 3,5 milijarde \$ (Stolton, Dudley in Randall 2008, 33).

O velikih prihrankih, ki jih v boju proti naravnanim nesrečam lahko zagotovijo zavarovana območja, poročajo iz različnih delov sveta. Finančna vloga nekaj tisoč ha velikega zaščitenega mokrišča Whangamarino (Nova Zelandija) pri preprečevanju poplav presega 600.000 \$ letno (Dudley in sodelavci 2010, 47). Njegova vloga je še večja ob ekstremnih dogodkih. Ob poplavah leta 1998 so vlogo mokrišča za varovanje pred poplavami ocenili na kar 4 milijone \$, samo med letoma 1995 in 2007 pa je mokrišče enajstkrat absorbiralo poplavne vode (Stolton, Dudley in Randall 2008, 41). Poleg tega

Preglednica 2: Razvrstitev zavarovanih območij na Japonskem glede na blažitev naravnih nesreč (Stolton, Dudley in Randall 2008, 36).

blažitev naravnih nesreč	velikost zavarovanih območij (ha)
blažitev poplav in suše	6.070.000
blažitev erozije prsti	1.958.000
varovanje naselij in infrastrukture pred zemeljskimi plazovi	46.000
preprečevanje premeščanja peska	16.000
vetrobran; za zmanjševanje hitrosti vetra	161.000
blažitev vpliva morskih valov	
varovanje infrastrukture pred snežnimi viharji	
varovanje pred polzečo meglo	
varovanje pred snežnimi plazovi	21.000
varovanje pred skalnimi podori	
preprečevanje širjenja požarov	400

bi bili brez mokrišča dolvodno potrebni številni protipoplavni ukrepi v vrednosti več milijonov \$ (The economic ... 2007, 3). Za ZDA ocenjujejo, da je finančna vloga obalnih mokrišč za blažitev posledic neurij prek 23 milijard \$ letno (Dudley in sodelavci 2010, 50). Podobno pa naj bi koralni grebeni v svetovnem merilu pri varovanju obal ustrezali finančnemu vložku devetih milijard \$ (Mulongoy in Gidda 2008, 23).

3 Domače izkušnje in primer iz tujine

Podobne primere, predvsem povezane z vlogo gozdnih zemljišč, najdemo tudi pri nas. Kot dokazujejo raziskave (Zorn in Komac 2009), so spremembe rabe tal v alpskih pokrajinah v preteklih stoletjih vplivale tudi na intenzivnost pobočnih procesov. Posledica takšnih sprememb je bilo večje erozijsko delovanje ter premeščanje erodiranega gradiva v nižje lege.

3.1 Dolina Pišnice

V dolini Pišnice (Triglavski narodni park) so zaradi preprečevanja erozije po 2. svetovni vojni zgradili 50 objektov za urejanje hudournikov in preprečevanje erozije, predvsem betonske pregrade in pragove. Na tem 5,1 km² velikem območju je letno odplavljanje 1200 m³/km², kar pomeni, da voda letno prenese v nižje lege približno 45.600 m³ gradiva. V obdobju med letoma 1983 in 1992 se je v pregradi pri Jasni (nad Kranjsko Goro) nabralo 100.000 m³ gradiva (Pintar 1977). Porečje Pišnice in prelaza Vršič zaznamujejo intenzivni pobočni procesi, predvsem erozijski pojavi, ki so »... posledica pretiranih posegov

VLADO PAVŠEK

Slika 1: Na dolomitnem prelazu Vršič (1611 m) so bili erozijski procesi v preteklosti (fotografija je iz jeseni 1978) intenzivnejši kot danes, ko je območje bolj poraslo z gozdom in ruševjem.

v občutljivo visokogorsko okolje...«. To območje je zato »en[a] od... ogroženih pokrajin v Julijskih Alpah...« (Kunaver 1990, 96). Ker lahko hudournik oziroma sedimenti ogrozijo gosto poseljeni vršaj pred izlivom Pišnice v Savo Dolinko pri Kranjski Gori, lahko v prihodnosti pride do težav zaradi morebitnega preveč strogega varovanja, ki bi preprečevalo obnavljanje protierozijske zaščite v zavarovanem območju. To območje je namreč tudi izvorno območje sedimentov (slika 1), ki lahko dosežejo dolinsko dno, če jih ne zaustavimo zgoraj.

3.2 Pobočni procesi v dolini Koritnice

Podobno je tudi za Zgornje Posočje, ki sicer povečini sodi v drugo varstveno območje Triglavskega narodnega parka, značilno, da se v vršnih delih sprošča obilica gradiva, ki se odlaga v dolinah. V Zgornjem Posočju se letno sprosti 2234 t/km² gradiva, samo Koritnica pa letno prenese 76.000 m³ gradiva. Pomenljivo je, da večji pobočni procesi ob enem naravnem dogodku lahko prispevajo večjo količino gradiva, kot se v porečju sicer povprečno sprosti v celem letu (800.000 m³/letu). Tako se je na primer ob drobirskem toku v Logu pod Mangartom leta 2000 premaknilo več kot milijon m³ gradiva, ob potresu leta 1998 (predvsem s skalnimi podori) pa 940.000 m³ gradiva (Mikoš, Fazarinc in Ribičič 2006).

V dolini Koritnice so podobni pobočni procesi kot leta 2000 nastali že v preteklosti, tako v predzgodovinski kot v zgodovinski dobi. Sledove intenzivnih pobočnih procesov beležijo pred približno 150.000 leti in pred 15.000 leti (Bavec in sodelavci 2004). Predzadnji tak proces pa je bil domnevno pred približno 300 leti.

Po drobirskem toku, ki je nastal leta 2000, so na njegovem izvornem območju, na območju premikanja gradiva in na območju odlaganja stekla velika gradbena dela. Z vidika v uvodu zastavljenega vprašanja so pomembni tako začasni posegi (urejanje vodotokov) kot gradbeni posegi, kot so gradnja zaježitve za male hidroelektrarne Koritnica, ceste na Mangartsko sedlo in postavitve velikega ločnega mostu čez Predelico. Z njimi so prispevali k večji (a ne popolni) varnosti prebivalcev v dolinskem dnu, pa tudi k večji dostopnosti kraja. Zanimivo pa je, da so bila nekatera dela izvedena brez posvetovanja z ustanovami, ki so pristojne za varovanje narave, kljub temu, da je dela plačala država. To je bilo možno zaradi izvedbe del v tako imenovani interventni fazi, kar v konkretnem primeru pomeni pred sprejetjem (državnega) lokacijskega načrta.

3.3 Skalni podor v Trenti

Najbolj znana podora v soški dolini sta »podora Dvojčka« v Trenti. V ozkih gorskih dolinah z ledeniško preoblikovanimi pobočji pogosto prihaja do podorov, ki nastaneta na nasprotnih pobočjih. Podor nad domačijo Plajer na levem bregu Soče se je sprožil med 28. in 29. 6. 1989 s severozahodnega pobočja Male Tičarice (1797 m). Okrog 300.000 m³ gradiva se je sprožilo na mestu starejšega podora (Orožen Adamič 1990).

Na drugi strani doline se je kasneje pridružil podor Berebica oziroma podor nad domačijo Fačer; do večjih odlomov je prišlo dvakrat: 12. 12. 1993 in 27. 7. 1998 (Pavšek 1994). Podor ni ogrozil le domačije, pač pa je obkrajal tudi regionalno cesto Bovec–Kranjska Gora. Labilno pobočje je skoraj deset let ogrozilo cesto in voznike, preden so maja 2001 odprli 280 m dolgo cestno galerijo (Zorn 2002). Ker so skalni podori ogrožali z več vidikov pomembno prometnico, o nujnosti gradbenega posega v dolinskem dnu ni nihče dvomil, čeprav leži območje v Triglavskem narodnem parku.

3.4 Skalni podor pod Toscem

Leta 2008 je bila zaprta planinska pot med Rudnim poljem in Vodnikovim domom. Pot leži v prvem varstvenem območju Triglavskega narodnega parka, pa kljub temu zaradi določenih razlogov ni

MAJA TOPOLE

Slika 2: Gozd lahko prepreči manjše zemeljske plazove, pri izjemnih pa nima vidnejše vloge. Slika prikazuje pobočje Stovžja, kjer se je leta 2000 sprožil zemeljski plaz.

ROMEO ČERNUTA

Slika 3: Pobočje Stovžja po sprožitvi plaz.

MATIJA ZORN

Slika 4: Eden od večjih posegov za zavarovanje pomembne prometnice v Trenti na območju Triglavskega narodnega parka.

PETER POLJANEC

Slika 5: Posegi so potrebni tudi v prvem varstvenem območju Triglavskega narodnega parka, če želimo varno upravljati z njimi; skalni podor pod Toscem je ogrožal obiskovalce najbolj obiskane planinske poti proti Triglavu.

bilo velikih pomislekov, da je ne bi sanirali. Poleg pomena za planinstvo, vodijo po tej poti tudi živi-
no na pašo na Velo polje.

Pot je bila uničena v dolžini približno 20 metrov, pobočje nad njo pa je bilo nestabilno. Ker mar-
kacisti Planinske zveze Slovenije in člani agrarne skupnosti iz Češnjice, Jereke, Goreljka in Koprivnika
sami niso mogli odstraniti gradiva, so (tudi s 25 kg razstreliva) skale odstranili uslužbenci podjetja
Kaskader, strokovnjaki Gozdnega gospodarstva Bled, ob pomoči Ministrstva za obrambo in finanč-
nim prispevkom Ministrstva za okolje in prostor. Stroške sanacije brez helikopterskih prevozov so
ocenili na okoli 40.000 evrov (Tomše 2008). Čeprav so s sanacijo podora posegli v prvo varstveno
območje narodnega parka, lahko rečemo, da je bil poseg utemeljen predvsem zaradi tradicionalne
pašne rabe alpskega prostora in zaradi tradicionalne planinske dejavnosti, ki je povezana z vzdrže-
vanjem poti in delovanjem planinskih koč. Danes je zaradi družbenogospodarskih sprememb in številnih
intenzivnejših posegov na to območje aktualno vprašanje prihodnje rabe prostora v narodnem par-
ku: bodisi bo šlo za popolno varovanje brez vsakršnih človekovih posegov, bodisi za ohranjanje
ravnovesja med naravnimi prvinami in človeško rabo prostora. Kot kaže dosedanja praksa, se je bolj
uveljavilo prepričanje, da so posegi človeka dovoljeni in nujni, kolikor so dobro utemeljeni s potre-
bami in varnostjo.

3.5 Drobirski tok pod Ciprnikom

V noči z 18. na 19. 11. 2000 se je z zahodnega pobočja Ciprnika (1745 m) sprožil zemeljski plaz, ki
je deloma prešel v drobirski tok. Ta je dosegel dolinsko dno ter ob tem razdejal gozd in del ceste v 600 m

BLAŽ KOMAC

Slika 6: Nastajajoči Nordijski center Planica v drugem varstvenem območju Triglavskega narodnega
parka ogrožajo hudourniški procesi in drobirski tokovi – obsežen recentni vršaj pod Cimpernikom.

MATIJA ZORN

Slika 7: Erozijski zlebiči in jarki na strmem pobočju pod Babinim zubom na Stari planini v vzhodni Srbiji nastali po zgraditvi smučišča na zavarovanem območju.

nižje ležeči dolini Planice, nedaleč od planiških skakalnic. Po grobih ocenah se je sprožilo med 50.000 in 80.000 m³ gradiva (Komac in Zorn 2007).

V bližini je načrtovan Nordijski center Planica (Petek in sodelavci 2007). V luči načrtovanih obsežnih gradbenih posegov, ki so jih opredelili kot nacionalno prioriteto, in drobirskega toka, se postavlja vprašanje, ali gradbeni posegi ne bodo posegli v labilno ravnovesje močno erodibilnih pobočij Ciprnika. Že Gams (1992, 12) opaža, da »... melišča v Planici nastajajo pred našimi očmi in njihov naklon je v labilnem ravnovesju, ki ga človek zlahka poruši...«. Hudournik s Ciprnika nanaša obilo gradiva, zato so že pred več leti zgradili kamnito pregrado (kasneje so jo še povečali). Ta usmerja vode proč od sedanjega parkirnega prostora prav čez doskočišče planiške velikanke (slika 6).

3.6 Rateče in Stara planina v Srbiji

Tik ob italijanski meji pri Ratečah je bilo januarja 2006 odprto smučišče Macenovce. Čeprav smučišče leži že zunaj območja Triglavskega narodnega parka, so bila po mnenju CIPRE (Ogrin 2007) pri njegovi izdelavi kršena določila Alpske konvencije. Po posegu je na smučišču nastal vsaj 2 m globok erozijski jarek, odneseno gradivo pa je zasulo njive in travnike v dolinskem dnu.

Podoben je primer smučišča na zavarovanem območju Stare planine pod Midžorjem (2169 m) v vzhodni Srbiji. Območje sestavljajo močno erodibilne kamnine (Gams 1989), a so kljub temu leta 2006 na strmih pobočjih zgradili smučišče. Potem, ko so povsem izsekali gozd in preperino uravnali v skoraj 2 km dolgo smučarsko progo, je območje prizadela močna erozija. Kasneje so pobočje prepredli s številnimi jarki, ki odvajajo vodo s proge, v spodnjem delu pa so z ene strani doline na drugo celo prestavili strugo potoka. Pri izvedbi sanacijskih del so imeli težave, saj (ironično) niso dobili dovoljenja za vse posege v prostor, saj bi morali prej posekati nekaj dreves, kar pa na zavarovanem območju ni dovoljeno.

4 Sklep

Zavarovana območja lahko dolgoročno vplivajo na preprečevanje naravnih nesreč, na primer z reguliranjem ogljika v atmosferi ter tako prispevajo k stabilnejšemu podnebjju; a pomembnejši je njihov kratkoročni prispevek k blažitvi naravnih nesreč, saj lahko učinkovito delujejo takoj ob njihovem nastanku (Stolton, Dudley in Randall 2008, 38). Pri tem je v zvezi z zavarovanimi območji zanimivo vprašanje, do katere mere še lahko dopustimo poseganje družbe v zavarovana območja. Vprašanje je aktualno predvsem na erozijskih območjih, ki so po eni strani ranljiva zaradi posegov človeka v preteklosti (paša) in sodobnosti (promet). S težnjo po zmanjšanju stalne poseljenosti in obljudenosti strogo zavarovanih območij bi morali pristati tudi na to, da naravne razmere (zaradi večtisočletnega vpliva človeka težko govorimo o prvinski pokrajini) kljub temu vzdržujemo na ravni, ki omogočajo varno poseljenost dolinskega dna. Zavedati se moramo, da sedanje razmeroma varne razmere temeljijo na gradbenih in negradbenih posegih v preteklosti. Pri tem ima nenadomestljivo vlogo gospodarjenje z gozdovi, pa tudi urejanje hudournikov, ki v sodobnosti zna upravljati tudi z občutljivimi gorskimi pokrajinami. Pri okoljskih temah o dopustnosti tovrstnih posegov ni dvoma: nihče ne razmišlja, da bi na zavarovanih območjih zaprl planinske koče, ampak o tem, da se morajo – zaradi varovanja virov pitne vode – prilagoditi okoljskim standardom – glede urejanja vodotokov pa bi kdo že imel pomisleke. Zato poudarjamo pomen naravnih prvin za blaženje naravnih procesov in tudi pomen (nujnih) posegov človeka v gorsko pokrajino, kjer učinki prvih niso zadostni za varovanje naselij in infrastrukture.

Kot pišejo Stolton, Dudley in Randall (2008, 101), je v zadnjem času opaziti večanje zavedanja o tem, da lahko različni ekosistemi pripomorejo k blažitvi naravnih nesreč, kar naj bi odražali tudi različni mednarodni sporazumi (preglednica 3). Zavedati pa se moramo, da zavarovana območja ne morejo biti nadomestilo za druge preventivne ukrepe, lahko so jim le dopolnilo. Ne smemo tudi pričakovati, da bodo zavarovana območja preprečila naravne nesreče vseh velikosti: preprečijo lahko manjše, večje lahko blažijo, pri izjemnih pa je lahko njihova vloga tudi neopazna (slika 3).

Preglednica 3: Nekateri mednarodni sporazumi ter vloga zavarovanih območij v boju z naravnimi nesrečami (prirejeno po Stolton, Dudley in Randall 2008, 103–106).

sporazum	izbrane podrobnosti, povezane z zavarovanimi območji in naravnimi nesrečami
Agenda 21 (1992)	Treba je identificirati okoljsko nestabilna ali nesrečam izpostavljena območja za posebne zaščitne ukrepe. (odstavek 7.29)
Konvencija Združenih narodov v boju proti dezertifikaciji (1994)	Promovirati sodelovanje na področju varovanja okolja ter zaščite zemljišč in vodnih virov, ker so ti povezani z dezertifikacijo in sušo. (4. člen, 2. odstavek)
Svetovna konferenca Združenih narodov o zmanjševanju nesreč (1994)	V »Navodila za preventivo pred naravnimi nesrečami« so med drugim zapisali, da je varovanje okolja kot del trajnostnega razvoja nujno za preventivo in borbo proti naravnim nesrečam.
2. svetovna konferenca Združenih narodov o zmanjševanju nesreč (2005)	V »Hyogo Akcijskem načrtu za zmanjševanje tveganja pred naravnimi nesrečami« so zapisali, da je za zmanjševanje ogroženosti potrebno tudi primerno upravljanje z ekosistemi.
Mednarodna konferenca za zmanjšanje nesreč (2006)	V »Davoški deklaraciji« so zapisali, da je zavarovanje pomembnih ekosistemov bistveno za zmanjšanje ranljivosti zaradi nesreč, prispeva pa tudi k prožni skupnosti.
Ramsarska konvencija o zaščiti mokrišč (1971; 2005)	Del konvencije govori o preventivi in blaženju vplivov povezanih z naravnimi procesi; tu je med drugim zapisano, da morajo oblasti upravljati z ekosistemi tako, da so ti lahko kos poplavam, sušam in dezertifikaciji. (resolucija IX. 9)

5 Viri in literatura

2. svetovna konferenca Združenih narodov o zmanjševanju nesreč (World Conference on Natural Disaster Reduction). 2005. Kobe, Hyogo. Medmrežje: <http://www.unisdr.org/2005/wcdr/wcdr-index.htm> (1. 6. 2011).
- Agenda 21. 1992. Rio de Janerio. Medmrežje: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/Agenda21.pdf> (1. 6. 2011).
- Bavec, M., Tulaczyk, S. M., Mahan, S. A., Stock G. M. 2004: Late Quaternary glaciation of the Upper Soa River Region (Southern Julian Alps, NW Slovenia). *Sedimentary Geology* 165, 3–4. Amsterdam.
- Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T., Sekhran, N. (ur.) 2010: *Natural Solutions: Protected areas helping people cope with climate change*. Gland.
- Estrella, M., Saalismaa, N. 2010: *Demonstrating the Role of Ecosystem-based Management for Disaster Risk Reduction*.
- Gams, I. 1989: Zaraščene poti po florističnem parku – Na Midžoru (2169 m) po krajih pod Staro planino. *Planinski vestnik* 89-11. Ljubljana.
- Gams, I. 1992: Prispevek k mladokvartarni geomorfologiji v Zgornjesavski dolini. *Geografski zbornik* 32. Ljubljana.
- Horvat, A., Jeršič, T., Papež, J. 2008: Varstvo pred hudourniki in erozijo ob vse intenzivnejših vremenskih ekstremih. *Ujma* 22. Ljubljana.
- Komac, B., Zorn, M. 2007: Pobočni procesi in človek. *Geografija Slovenije* 15. Ljubljana.
- Konvencija Združenih narodov o boju proti dezertifikaciji. 1994. Medmrežje: <http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/konvencije/dezertifikacija.pdf> (1. 6. 2011).
- Kunaver, J. 1990: H geomorfologiji dolomitnega prevala Vrščič v Julijskih Alpah. *Geografski vestnik* 62. Ljubljana.
- Mednarodna konferenca za zmanjšanje nesreč (International Disaster and Risk Conference). 2006. Davos. Medmrežje: http://www.unesco.org/science/disaster/idrc_davos_conf.shtml in <http://www.davos2006.ch/declaration.html> (8. 6. 2007).
- Mikoš, M., Fazarinc, R. Ribičič, M. 2006: Sediment production and delivery from recent large landslides and earthquake-induced rock falls in the Upper Soča River Valley, Slovenia. *Engineering Geology* 86. Amsterdam.
- Mulongoy, K. J., Gidda, S. B. (ur.) 2008: *The Value of Nature: Ecological, Economic, Cultural and Social Benefits of Protected Areas*. Montreal.
- Ogrin, M. 2007: Smučišče Macesnovec – primer za črno listo. Medmrežje: <http://www.cipra.org/sl/CIPRA/cipra-slovenija/aktivnosti-v-teku/alpska-konvencija/bela-knjiga-crna-lista/smucisce-macesnovec-primer-za-crno-listo/> (7. 6. 2011).
- Orožen Adamič, M. 1990: Podor v Trenti. *Ujma* 4. Ljubljana.
- Pavšek, M. 1994: Skalni podor v Trenti. *Ujma* 8. Ljubljana.
- Pavšek, M. 2002: Snežni plazovi v Sloveniji. *Geografija Slovenije* 6. Ljubljana.
- Perko, D. 2007: Morfometrija površja Slovenije. *Georitem* 3. Ljubljana.
- Petek, F., Kladnik, D., Erhartič, B., Nared, J., Smrekar, A., Urbanc, M., Breg, M. 2007: Nordijski center Planica v luči potreb in možnosti za njegovo uresničitev. Veliki razvojni projekti in skladni regionalni razvoj. Regionalni razvoj 1. Ljubljana.
- Pintar, J. 1977: Metodološka zasnova analize povirij voda s primerjalno presojo primernosti površin za smučišča v povirju Pišence. Ljubljana.
- Protokol o izvajanju Alpske konvencije iz leta 1991 na področju gorskega gozda. 1991. Medmrežje: http://www.cipra.org/pdfs/22_sl/ (10. 6. 2011).
- Ramsarska konvencija o zaščiti mokrišč (The Ramsar Convention on Wetlands). 1971; 2005. Ramsar. Medmrežje: <http://www.ramsar.org/> (1. 6. 2011).

- Stolton, S., Dudley, N., Randall, J. 2008: Natural Security: Protected areas and hazard mitigation. Gland. Sumatra illegal loggers slammed. 2003. BBC News, 5. 11. 2003. London.
- Svetovna konferenca Združenih narodov o zmanjševanju nesreč (World Conference on Natural Disaster Reduction), Yokohama Strategy and Plan of Action for a Safer World: guidelines for natural disaster prevention, preparedness and mitigation. 1994. Yokohama. Medmrežje: http://www.preventionweb.net/files/8241_doc6841contenido1.pdf (1. 6. 2011).
- The economic values of Whangamarino Wetland. 2007. Medmrežje: <http://www.doc.govt.nz/upload/documents/conservation/threats-and-impacts/benefits-of-conservation/economic-values-whangamarino-wetland.pdf> (2. 6. 2011).
- Tomše, T. 2008: Sanacija poti Rudno polje – Vodnikov dom. Medmrežje: <http://onger.org/?mode=novica&menu=1&id=1151> (2. 6. 2011).
- Zakon o Triglavskem narodnem parku. Uradni list Republike Slovenije 52/2010. Ljubljana.
- Zavarovana območja. Kazalci okolja v Sloveniji. 2010: Medmrežje: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=334 (2. 6. 2011).
- Zorn, M. 2002: Rockfalls in Slovene Alps. Geografski zbornik 42. Ljubljana.
- Zorn, M., Komac, B. 2009: Response of soil erosion to land use change with particular reference to the last 200 years (Julian Alps, Western Slovenia). Revista de geomorfologie 11. Bukarešta.

JE TRAJNOSTEN RAZVOJ ZAVAROVANIH OBMOČIJ MOGOČ BREZ TRAJNOSTNE MOBILNOSTI?

dr. Matej Ogrin

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
matej.ogrin@siol.net

UDK: 913:656(497.4-751)
502.131.1:656(497.4-751)

IZVLEČEK

Je trajnosten razvoj zavarovanih območij mogoč brez trajnostne mobilnosti?

Zavarovana območja so tista območja večje pomembnosti naravnih ali kulturnih vrednot, za katere je obveljal družbeni konsenz o zavarovanju, kar pomeni, da se tem območjem namenja še posebna skrb pri upravljanju s prostorom ter pri načrtovanju posegov in dejavnosti. Poznamo več vrst zavarovanih območij, vsa so območja manj intenzivne rabe prostora, hkrati pa za večino velja, da so območja povečanega obiska oziroma posebne zanimivosti, ki največkrat izhajajo iz doživljajske pestrosti, lahko pa tudi zaradi naravnih in kulturnih vrednot, s katerimi pritegnejo posebno ciljno skupino obiskovalcev. Prispevek govori o vidikih urejanja mobilnosti v izbranih zavarovanih območjih v Sloveniji, kot sta na primer Triglavski narodni park in Krajinski park Logarska dolina ter primerja obstoječe prakse z nekaterimi tujimi praksami kot tudi s sodobnimi pogledi urejanja mobilnosti.

KLJUČNE BESEDE

zavarovana območja, mobilnost, trajnostna mobilnost, načrtovanje mobilnosti, primer dobre prakse

ABSTRACT

Is sustainable development of protected areas possible without sustainable mobility?

Protected areas are areas of big importance due to their natural or cultural values. A broad agreement for protection of these areas was accepted, which means that they need to be managed with great concern. Although we know various kinds of protected areas, for most of them we can say that they are areas of less intensive interest land use and more intensive tourist interest. Article shows aspects of mobility management in some protected areas in Slovenia, such as Triglav National Park and Logarska dolina landscape park and shows some practices of mobility management from Slovenia and abroad.

KEY WORDS

protected areas, mobility, sustainable mobility, mobility planning, good practice

1 Uvod

Zavarovana območja so tista območja, ki jih skušamo čim bolj kakovostno zavarovati in ohraniti, hkrati pa vsaj del teh območij tudi pokazati obiskovalcem. Na ta način povečujemo prepoznavnost zavarovanih območij in zavest o njihovi pomembnosti, skozi vzgojni proces lahko postanejo tudi del lokalne ali širše identitete in regionalne ali celo nacionalne simbolike. A vsak obisk teh območij terja mobilnost in zavarovana območja zelo pogosto pomenijo območja koncentracije obiskov, tudi precej povečane mobilnosti zaradi svoje zanimivosti, pestrosti, pogosto tudi pokrajinske lepote. Ko govorimo o mobilnosti, ne mislimo le na mobilnost ljudi, gre tudi za mobilnost blaga in storitev v in iz zavarovanih območij, to pa terja svoj davek. Promet kot dejavnost sprosti 26 % (Kazalci okolja ... 2011) vseh toplogrednih plinov, globalno segrevanje pa je največja grožnja sedanji civilizaciji. Hkrati je promet pomemben vir številnih onesnaževal v zraku in v tleh, kot so dušikovi oksidi, lebdeči delci, ogljikov monoksid, ogljikovodiki, žveplov dioksid, svinec (Farrington 1994). Zato je zelo pomembno, da pri ustanavljanju zavarovanih območij in njihovem upravljanju v največji možni meri, vsekakor pa bolj kot na območjih zunaj njih, upoštevamo ekosistemske omejitve in uvajamo nove, inovativne in okolju prijaznejše načine delovanja človeške družbe, kar zahteva veliko usklajevanja za pridobitev širšega soglasja in seveda modre upravljalce, ki so pripravljeni obstoječe netrajnostne vzorce zamenjati s trajnostnimi.

Sonaravnost je zaznamovala prehod človeške družbe k vse bolj učinkovitemu varovanju planeta, a pomeni le začetek civilizacijskega miselnega preskoka. Geografski terminološki slovar definira pojem sonaravni razvoj kot »razvoj človeške družbe, zlasti gospodarski, skladen z naravo, pokrajino, njuno zmogljivostjo« (Kladnik in sodelavci 2005, 364).

Sonaravni razvoj torej temelji na rabi okoljskih virov znotraj njihovih nosilnih sposobnosti. Nosilne sposobnosti okolja pa sestojijo iz njegovih regeneracijskih in nevtralizacijskih sposobnosti (Špes in sodelavci 2002). Nadgradnja ideje sonaravnosti pomeni ideja trajnostnosti.

Trajnostnost praviloma označuje ohranjanje zmogljivosti povezanega sistema ekonomije in okolja za trajno zadovoljevanje potreb in želja človeštva v dolgi prihodnosti, kar naj bi omogočil trajnostni razvoj (Common in Stagl 2005, 8–9, citirano po Plut 2007, 290). Tako trajnostni razvoj ne sestoji le iz okoljske trajnostnosti, pač pa tudi iz ekonomske in socialne trajnostnosti (Plut 2007). Zatorej pri trajnostnem razvoju neobhodno sledimo potrebam človeške družbe po ohranitvi ekonomske in družbene blaginje ob doseganju ekosistemskih obremenitev pod mejo nosilnih sposobnosti. Če to prenesemo na prometni sektor, potem lahko trajnostno mobilnost ločimo od sonaravne po tem, da prva skrbi tudi za gospodarsko (na primer zadovoljiv prihodek, ki omogoča ustrezno življenjsko raven) in socialno (na primer zagotovljena delovna mesta, enakovredno vključevanje vseh družbenih skupin, zagotavljanje enakosti med spoloma) trajnostnost, slednja pa le za okoljsko. Območja povečane doživljajske pestrosti in povečanega obiska, kamor sodijo tudi številna zavarovana območja, kot na primer Triglavski narodni park, Krajinski park Logarska dolina, Krajinski park Sečoveljske soline in druga, pomenijo pravi izziv uveljavljanju drugačnega delovanja človeške družbe. Uveljavljanje trajnostne mobilnosti pa pomeni temeljno preusmeritev delovanja tudi številnih drugih področij, kot na primer turizma, oskrbe in proizvodnje. Dejavnosti danes večinoma temeljijo na trajni ekonomski rasti, ki je tesno povezana z rastjo prometnih tokov, kar pa je v zavarovanih območjih nesprejemljivo še bolj kot drugje. Zato je upravljanje, ponekod pa kar brzdanje rasti prometa v zavarovanih območjih ena ključnih razvojnih in okoljevarstvenih tem.

2 Pomen mobilnosti v zavarovanih območjih

Morda se zdi, da je pomen mobilnosti v zavarovanih območjih povsem enak kot drugje, to je zagotavljanje prenosa ljudi, blaga in informacij proti zelenemu cilju. A ni povsem tako. Ker promet in z njim povezana mobilnost v prostoru ne moreta potekati brez negativnih vplivov, je treba v zavarovanih območjih ta vpliv še bolj kot drugje zmanjšati na najnižjo možno mero, s ciljem, da ga zmanjšamo pod raven

nosilnih sposobnosti okolja. Ker pa večino zavarovanih območij v Sloveniji vsaj deloma sestavljajo območja kulturne pokrajine, ki jo še vedno poseljujejo ljudje in z njo marsikje tudi gospodarijo, lahko pridemo do navzkrižja, ko poskušamo s čim manj mobilnosti varovati zavarovano območje, po drugi strani pa s tem oviramo domačega človeka, ki mobilnost nujno potrebuje. Glavna naloga upravljavcev zavarovanih območij pri upravljanju mobilnosti je torej najti tisto mejo, kjer bo mobilnosti premalo, da bi resneje škodila okolju, a dovolj, da bo služila tam živečemu prebivalstvu in obiskovalcem.

Mobilnost v zavarovanih območjih ima večplastno vlogo. V Sloveniji so podobno kot v Alpah mnoga zavarovana območja ohranjene kulturne pokrajine z višjo doživljajsko pestrostjo, ki je zelo pomembna za razvoj turizma; mnoga imajo tudi simbolni pomen. Številna, zlasti večja zavarovana območja, so vsaj deloma poseljena, poselitev je v povprečju redka, zgošča pa se v nižjih, pogosto tudi robnih predelih zavarovanih območij. Število prebivalstva na teh območjih se tekom leta lahko močno poveča, zlasti v višjih turistične sezone ali ob večjih kulturnih ali športnih prireditvah. Zato moramo neobhodno ločiti štiri vrste mobilnosti, ki je povezana z zavarovanimi območji.

2.1 Mobilnost lokalnega prebivalstva

Lokalni prebivalci so tista skupina, ki je pri večini ukrepov upravljanja zavarovanih območij (ne le tistih s področja mobilnosti) najbolj prizadeta. Največkrat gre pri tej skupini za skrb, da bi postala žrtev ukrepov, ki so namenjeni obiskovalcem zavarovanih območij. Dojemanje ukrepov upravljanja s prostorom za nekega turista, ki lokacijo obišče nekajkrat na leto, je seveda povsem drugačno od nekoga, ki na temu območju živi in mu dnevna mobilnost v domačem prostoru pomeni osnovno vrednoto, tudi pravico. Lokalno prebivalstvo življenje v zavarovanem območju pogosto občuti kot oviro, ukrepe v zavarovanem območju pa kot neenake razvojne možnosti v primerjavi z ljudmi, ki živijo izven zavarovanih območij. Mobilnost lokalnega prebivalstva ima zelo velik pomen tudi zato, ker je poselitev v večini zavarovanih območij, tako kot tudi marsikje drugje na podeželju, zelo redka. Večjih mest ni, kar pomeni, da je za večino vseh storitev treba vsaj do najbližjega središča, zato pa je potrebna mobilnost. Ta danes v Sloveniji temelji na osebni prevozi, v redko poseljenih zavarovanih območjih pa še toliko bolj, saj je javni promet na teh območjih marsikje slabo razvit in nekonkurenčen, čeprav obstajajo tudi svetle izjeme, kot je na primer povezava Bohinja in zgornje Savske doline z Ljubljano. Posledica slabšega javnega prometa so tudi dražja mobilnost in težave pri doseganju zadovoljive stopnje mobilnosti pri določenih skupinah ljudi. Tiste skupine ljudi, ki nimajo možnosti prevoza z lastnim avtomobilom, so pogosto močno prikrajšane pri storitvah, na trgu delovne sile in pri vključevanju v družbo nasploh. To so lahko mladi, osebe, ki ne morejo voziti, revnejši ali ostareli. Za mobilnost teh skupin je v takih območjih treba še posebej skrbeti, sicer je bistveno slabša mobilnost lahko dodaten motiv za izseljevanje. Izseljevanje iz redko poseljenih zavarovanih območij pa je negativen proces, saj so ti prebivalci pogosto oblikovalci kulturne pokrajine, ki je tako pomembna, da je varovana in v interesu celotne družbe bi moralo biti, da ta zavarovana območja še naprej ostanejo poseljena.

Uvajanje trajnostne rešitev za dnevno mobilnost lokalnega prebivalstva je torej zelo občutljiva tema. Uvajanje javnega prometa je zaradi majhnega števila prebivalcev dražje in ponekod zaradi redke poselitve lahko tudi neučinkovito, po drugi strani pa omogoča povezanost in dostopnost vsem družbenim skupinam.

2.2 Mobilnost obiskovalcev

V posameznih zavarovanih območjih je v turistični sezoni obisk zelo povečan, pogosto lahko celo presega nosilne sposobnosti okolja in povzroča čezmerne pritiske na ekosistem, hkrati pa zmanjšuje doživljajsko pestrost okolja in povzroča gospodarsko škodo ter konflikte z lokalnim prebivalstvom. Za zavarovana območja z velikim obiskom je zelo pomembno, da se vzpostavi režim upravljanja s prometom. V Sloveniji je praksa, da se na povečano prometno povpraševanje odzivamo z gradnjo nove

MATEJ OGRIN

Slika 1: Kolesarska pot, ki poteka po trasi nekdanje Trbiške proge od Mojstrane do Trbiža je del kolesarske poti Treh dežel. Čeprav poteka po robu Triglavskega narodnega parka, je povečano kolesarsko zanimanje za Zgornjesavsko dolino povečalo tudi število kolesarjev v Triglavskem narodnem parku.

infrastrukture, v prometno naprednejših družbah pa isto težavo pogosto rešujejo s povečanjem izkoristka obstoječe infrastrukture in upravljanjem mobilnosti. Taka praksa je prisotna predvsem v mestih, kjer je neizkoriščenega prostora malo, prometne obremenitve pa pogosto zelo velike. A to načelo lahko uporabimo tudi v zavarovanih območjih, kjer pomeni gradnja nove prometne infrastrukture nov poseg v prostor, ki smo ga zavarovali. Poleg tega za mnoga zavarovana območja velja, da je obisk povečan le v delu leta, lahko celo le nekaj poletnih tednov, kar še dodatno govori v prid večjemu izkoristku obstoječe infrastrukture namesto gradnji nove. To lahko storimo na primer z uvedbo javnega prometa v času povečanega prometnega povpraševanja, lahko pa določena območja dobijo novo vlogo in se delno ali pa v celoti zaprejo za turistični promet, omogočena pa je avtomobilska dostopnost za prebivalce, oskrbo, upravljavce in nujno pomoč. Tak primer so lahko zatrepi alpskih dolin (na primer Ukanc v Bohinju, Logarska dolina), alpske doline, ki niso tranzitne (na primer Vrata, Kot, Krma, dolina Planice, dolina Kamniške Bistrice in druge), ali pa planote, kjer se ceste končajo (na primer Pokljuka, Velika planina) (Pirc in Prašnikar 2006).

Z upravljanjem mobilnosti obiskovalcev, ki omogoča enako mobilnost na okolju bolj prijazen način, zavarovano območje dobi tudi novo kakovost, primerjalno prednost na področju turistične ponudbe in možnost promocije kot okoljsko osveščene območja. Če je režim premišljen in deluje nemoteno, ga obiskovalci sprejmejo kot pozitiven ukrep, kar dokazujejo tudi nekateri domači primeri, kot je na primer ureditev parkirišča v Vratih in zapora motoriziranega dostopa do Aljaževega doma ali pa nekaj let trajajoča delna zapora ceste v dolino Planice. Skupine obiskovalcev so lahko različne, na primer planinci, opoldanski obiskovalci, mlade družine, vodene skupine ... Režim se jim mora prilagajati, a je treba izhajati iz dejstva, da z režimom varujemo zavarovana območja čezmerne prometne obremenjenosti ter da režim vpliva tudi na zavest in vedenje ljudi.

2.3 Mobilnost upravljavcev

V to skupino sodi mobilnost, ki služi javnim službam, kot so gozdarji, komunalne službe, intervencija (policija, gasilci), reševalne službe, zdravstvena oskrba, pa tudi tudi lastniki in najemniki zemljišč. Te skupine rabijo hitro dostopnost do ciljnih območij ali prebivalstva in njim dostopnosti ne gre omejevati, saj je uspeh njihovega dela, ki se lahko kaže tudi v rešenih človeških življenjih, pogosto odvisen prav od hitre dostopnosti. Nič pa ni narobe, da se, kjer je to mogoče in smiselno, predlaga uporabo okolju bolj prijaznih vozil, kot na primer vozila na električni pogon, vozila na plin in podobno, ter se tako kaže zavest te skupine ljudi o zavarovanem območju.

2.4 Mobilnost, povezana z oskrbo

V to skupino sodi mobilnost, povezana z oskrbo trgovin, gostiln, pa tudi odprava blaga iz zavarovane območja, na primer ekološko pridelana hrana, lokalni produkti, les ... Praviloma gre za manjši vir prometa, ki služi lokalnemu prebivalstvu in turistom, zmanjševanje prometnega dela oziroma poti pa je možno le v posameznih primerih, ko se lahko združi z javnim prometom ali pa se določeni prevozi združijo. Znan je primer poštних avtobusov v Alpah. Pri oskrbi posameznih turističnih objektov obstaja možnost prehoda na trajnostne načine mobilnosti, kar lahko še poveča privlačnost turistične ponudbe. Tak primer je lahko prenehanje oskrbe planinskih koč s helikopterjem in prehod na oskrbo s konji, kot na primer oskrba Roblekovega doma na Begunjščici. Taka poteza potegne za sabo številne posledice, ki imajo lahko tudi pozitiven izkupiček. Pri planinskih kočah v zavarovanih območjih lahko vzpostavimo tudi vidik osnovne oskrbe, ki bi v kočeh prinesla le »najnujnejše« blago, in tako zmanjšala potrebe po izdelkih in odvozu smeti.

Opisane vrste mobilnosti so prisotne tudi na drugih območjih, le da so njihove vloge različne. Izmed omenjenih vrst mobilnosti se je pri uvajanju trajnostne mobilnosti najlaže osredotočiti na mobilnost obiskovalcev, a ne smemo misliti, da je to lahka naloga. V zavarovanih območjih je v primerjavi z ostalimi turistično zanimivimi območji tej usmeritvi pogosto naklonjen režim varovanja, ki lahko poda okoljevarstvene argumente. Ciljna publika lahko tak režim sprejme pozitivno ali z zavračanjem, odvisno od vsebine in, nič manj pomembno, od načina uvajanja. Najbolje je, če režim omogoča že zakon oziroma ustanovni akt zavarovanega območja, njegova oblika, način izvajanja in ostale podrobnosti pa se skozi čas spreminjajo. Po drugi strani pa uvajanje trajnostne mobilnosti na ravni oskrbe daje jasno sporočilo, da tudi upravljavci območja upoštevajo načela trajnostnega razvoja. V Sloveniji takih primerov na žalost skorajda ni, imamo pa nekatera območja, kjer bi v prihodnosti lahko uvedli bolj trajnostno oskrbo, pa najsi gre za zavarovano območja (na primer alpske doline v Triglavskem narodnem parku, gorske kočeh) ali območja, ki sicer (še) niso v zavarovanem območju, a se uvedba zavarovanega območja predvideva (na primer Velika planina).

3 Načrtovanje mobilnosti v zavarovanih območjih

Načrtovanje mobilnosti v zavarovanih območjih se nanaša na tista zavarovana območja, ki so vsaj deloma obljudena in ki so hkrati pomembna turistična območja. Tja se vsaj sezonsko odpravlja večje število obiskovalcev in tam promet v dneh povečanega obiska pomeni moteč dejavnik okolju, obiskovalcem in lokalnemu prebivalstvu. Izhajati moramo iz dejstva, da želimo zmanjšati prometne obremenitve, nočemo pa zmanjšati števila obiskovalcev, torej se mora spremeniti predvsem način mobilnosti. Na mobilnost lahko vplivamo z načrtovanjem na več ravneh.

3.1 Načrtovanje mobilnosti na ravni infrastrukture

Ko se gradi nova ali prenavlja obstoječa cesta je zelo pomembno vedeti, kakšen promet po njej pričakujemo in koliko ga bo. V zavarovanih območjih torej poskušamo z željo po zmanjšanju prometa

in ohranjanju obiska v največji možni meri prilagoditi infrastrukturo rabi javnega prometa. Temu je treba prilagoditi tehnične lastnosti ceste, kot so: širina voznega pasu, nosilnost mostov, naklon klancev, ustreznost utrditve vozišča, ureditev odtekanja vode, postavitev označenih ter opremljenih obračališč in postajališč... Pomembno je, da je cesta zgrajena tako, da se sklada s poglobitvenimi lastnostmi pokrajine, na primer uporaba lesenih ograj na alpskih cestah, uporaba kamna ali peska iz lokalnega okolja, namesto betonskih gradimo kamnite podporne zidove in mostove. Pogosto se pojavi dilema, ali ceste v zavarovanih območjih asfaltirati ali pustiti makadamske. Makadamske ceste so pogosto vir dodatnega hrupa in prahu, povzročajo večjo porabo goriva in dražje vzdrževanje po deževjih, so pa tudi manj odporne za poškodbe težjih vozil, kot na primer avtobusov. Res pa je, da mnogim delujejo kot manjši tujek v naravi, tudi gradnja predstavlja manjši poseg. Asfaltiranje pa pomeni večji strošek gradnje in poseg v okolje, vzdrževanje je cenejše, pogosto pa asfaltiranje ceste pomeni, da se bo promet na taki cesti povečal. Pomembnejše ceste, kjer bi vozil tudi javni potniški promet, je smiselno utrditi in asfaltirati vsaj na strmih delih, če je promet zelo velik, tudi v celoti. Če gre za ceste, ki vodijo le do turističnih objektov, ki so odprti le del leta v poletni sezoni, kot so gorske kočice (na primer cesta v dolino Vrata ali cesta na Mangartsko sedlo), jih pozimi ni treba vzdrževati, kar prihrani stroške in zmanjša okoljske vnose, saj cest ni treba pluziti niti soliti. Lahko pa se oskrba teh objektov pozimi izvaja s snežnimi sanmi (na primer dolina Planice), kar tudi močno zmanjša stroške vzdrževanja. Če pa gre za tranzitno cesto (na primer cesta čez Vršič), je vzdrževanje potrebno čez vse leto.

Pri načrtovanju mobilnosti na ravni prometne infrastrukture je pomembna tudi ureditev parkirišč. V prvi vrsti je treba gradnjo prilagoditi občutljivemu naravnemu okolju zavarovanega območja, kar pomeni, da je treba urediti lovilce odpadnih voda ter jih speljati v čistilno napravo. Pomembno je tudi vprašanje dimenzioniranja parkirišč, kar je povezano tudi z načrtovanjem mobilnosti na ravni načinov premikanja. Če načrtujemo prihod z osebnim prometom, potem morajo biti parkirišča bistveno večja, kot če načrtujemo prihod z javnim potniškim prometom, kar ima pomembne posledice pri velikosti parkirišč in dojemanju mobilnosti med obiskovalci.

Za trajnostno mobilnost je treba ustrezno razviti tudi infrastrukturo, ki pritiče trajnostnim načinom premikanja. Tu imamo v mislih gradnjo kolesarskih poti, pešpoti, ustreznih stojal za kolesa, počivališč ob kolesarskih poteh in podobno. Pomembno je tudi to, da se tak način mobilnosti razvija v krajih v bližini zavarovanih območij. Širše kot je območje, ki podpira kolesarstvo in ima zelo dobro povezane pešpoti ter omogoča povezovanje javnega in kolesarskega prometa, večja je možnost za razvoj trajnostne mobilnosti. Pri zagotavljanju kolesarske infrastrukture pogosto razmišljamo le o kolesarjenju po zavarovanih območjih ali v njihovi bližini, ne razmišljamo pa o tem, da bi omogočili kakovosten kolesarski dostop do njih. To lahko dosežemo s kakovostno mrežo kolesarskih poti ali pa z zagotavljanjem dostopnosti teh območij z javnim prometom, ki omogoča tudi prevoz koles.

3.2 Načrtovanje na ravni prevoznih sredstev in načinov premikanja

Ta del načrtovanja vsebuje premislek, kdo bo obiskoval točke obiska v zavarovanem območju, kako bo tja prišel in kako se bo po zavarovanem območju premikal. Gre za pomemben del načrtovanja mobilnosti, ki pa ga v Sloveniji prepogosto zanemarjamo. Zagotavljanje kakovostnega javnega prometa za dostop do zavarovanih območij in tudi za potovanje po njih in skoznje je osnovni minimum trajnostne mobilnosti v zavarovanih območjih, čeprav se lahko začne že daleč izven njih. Kajti potnik, ki v zavarovano območje pride z javnim potniškim prometom, ne bo bremenil prostora s parkiranjem, se bo po njem zelo verjetno premikal trajnostno, to je peš, s kolesom ali z javnim prometom, in bo iz njega zelo verjetno tudi odšel z javnim potniškim prometom. Razvoj mreže pešpoti, označevanje in promocija so pomemben del spoznavanja in doživljanja zavarovanih območij. V Sloveniji smo v zadnjih letih vzpostavili kar nekaj takih poti, ki so pomembno približale dele zavarovanih območij obiskovalcem in jih hkrati pritegnile k hoji. Zelo pomembno je tudi dejstvo, da so te poti speljane po dolinah, kjer je bila prej le cesta in tako so pešci dobili novo pot, ki je mnogo privlačnejša, bolj zanimiva, primerno

MATEJ OGRIN

Slika 2: Pot Triglavске Bistrice pohodnike elegantno spelje s ceste skozi Vrata in nudi zanimivo hojo ob slikoviti gorski reki.

označena, mirna in varna. Tako je območje, ki je bilo znano le kot dovozno območje do pomembnejšega izhodišča, postalo pohodniški cilj. Taka primera sta denimo Pot Triglavске Bistrice v Vratih (Pirc in Prašnikar 2006) in pešpot skozi Logarsko dolino. Za daljše pešpote je pomembno, da se jih da združiti z javnim prometom vsaj v času največjega prometnega povpraševanja, torej v visoki sezoni, tako lahko obiskovalci del poti ali pot v eno smer opravijo z javnim potniškim prometom.

3.3 Načrtovanje na ravni mobilnostnih potreb

Ta vidik je zlasti pri turistični dejavnosti zanemarjen. V času intenzivne motorizacije je dnevni turizem tako rekoč na višku, stopnja motorizacije pa je v Sloveniji med največjimi v Evropi in je leta 2008 znašala kar 514 osebnih vozil na 1000 prebivalcev, kar nas je to leto uvrstilo na peto mesto v Evropski uniji (EU energy ... 2010). To se kaže tudi v razmahu dnevnega turizma, kot na primer dnevnomu obisku gora, smučanju, obisku turističnih krajev, obale. Ta način močno poveča mobilnostne potrebe tudi v zavarovanih območjih, zato je pomembno, da zavarovana območja spodbujajo večdnevne obiske. Povečevanje dostopnosti z gradnjo vse večjih in hitrejših cest tudi vpliva na to raven načrtovanja, na mobilnostne potrebe pa močno vpliva tudi cena, ki jo moramo plačati za mobilnost, kar pa večinoma preraste načrtovanje mobilnosti na ravni zavarovanih območij. Ustvarjanje krogotokov lokalne potrošnje je tema, pisana na kožo zavarovanim območjem. Na ta način se zmanjša potreba po uvozu blaga

in surovin, zato se tudi zmanjšajo prometni pritiski. Za zavarovana območja imajo lokalni krogotoki proizvodnje in potrošnje tudi druge pozitivne učinke, kot so nova delovna mesta in dvig prihodkov in lokalne identitete.

3.4 Načrtovanje mobilnosti na ravni objektov ter dejavnosti, ki povzročajo promet

Mobilnost se načrtuje tudi na ravni turističnih in drugih objektov, ki povzročajo prometne tokove. To so lahko na primer smučišča, planinske koče in drugi gostinski objekti, proizvodne enote, večje prireditve. Gre zato, da upravljavec spodbuja uporabnike k rabi trajnostne mobilnosti. Namesto, da smučišče vlaga v ureditev večjega parkirišča ali celo parkirne hiše (primer smučišča Vogel), lahko vloži denar v delovanje javnega prometa ali smučarskega avtobusa, ali pa da ima planinec, ki se v konec doline na izhodišče ture pripelje z javnim prometom, popust pri nakupu pijače v domu. Še bolj kompleksno je razmišljanje, da bi gost, ki se odloči, da se bo v turističnem kraju v času bivanja premikal le trajnostno, to možnost dobil od ponudnika z najrazličnejšimi klasičnimi in inovativnimi pristopi. Ta ponudba nikakor ni namenjena le zavarovanim območjem, je pa zanje več kot ustrezna. Dokaz, da je tak pristop upravljanja mobilnosti mogoč, je turistični kraj Werfenweng na avstrijskem Solnograškem. Čeprav ne leži v zavarovanem območju, so tam varovanje okolja povezali z okolju prijazno, mehko mobilnostjo in ta kraj že več kot deset let v svojo ponudbo vključuje mehko mobilnost. Iz gospodarske krize zaradi upada turizma sredi devetdesetih let 20. stoletja je kraj izšel kot zmagovalec na novi, inovativni in trajnostni obliki turizma (Kalteis 2006). Iz ideje povezovanja mehke mobilnosti in turizma je zrastle tudi omrežje Alpskih biserov (medmrežje 1), gre za omrežje alpskih turističnih krajev, njihovo vodilo pa je zagotavljati dostop z javnim prometom, nuditi počitnice na osnovi mehke mobilnosti in nuditi mehko mobilnost tudi kot del turistične ponudbe za preživljanje prostega časa (Ogrin in Šegina 2010). V združenju je danes že 24 članov (medmrežje 1). Precej manjši, a vseeno spodbuden primer takega ravnanja v Sloveniji je akcija Zeleni vikend v Bohinju, kjer imajo gostje, ki se tja pripeljejo z javnim prometom, pri bivanju posebne popuste.

3.5 Izobraževanje, ozaveščanje in promocija trajnostne mobilnosti

Nobena oblika načrtovanja mobilnosti ne more biti uspešna, če nima podpore uporabnikov in okolja, v katerem se odvija. Zato je zelo pomembno dolgotrajno sodelovanje s prebivalci v zavarovanih območjih, upravljavci in ostalimi deležniki. V ta sklop sodijo aktivnosti z vsemi generacijami, od najmlajših do najstarejših, od domačinov do obiskovalcev. Na primer oblikovanje programov za skupno uporabo avtomobilov (*car sharing*) ali organiziranje skupnih voženj v isto smer (*car pooling*), delovanje centrov trajnostne mobilnosti, promocija javnega prometa s skupnimi akcijami in izobraževanje, ki predstavi celovit pogled na mobilnost. Pomembno je, da trajnostna mobilnost postane del kulture bivanja, podobno, kot na Nizozemskem ali na Danskem kolesarjenje predstavlja del vsakodnevne mobilnosti.

4 Primer dobre prakse v Sloveniji

Strateškega razmišljanja o prehodu na trajnostno mobilnost v Slovenijo še ni. Ne na državni, niti ne na občinskih ravneh. Mesta svojih prometnih politik nimajo, občine tudi ne in tudi zavarovana območja z redkimi izjemami prometnega načrtovanja ne obravnavajo celostno. Zato so posamezni primeri, ki kažejo, da so se lokalne strukture zavedle problema mobilnosti kot priložnosti za prehod na trajnostno mobilnost, predvsem posledica lastne inovativnosti, povezovanja na ravni občin in interesnih združenj s sosednjimi državami. Lahko bi celo rekli, da gre za znanilce nove paradigme urejanja mobilnosti v Sloveniji, ki pa je v številnih državah alpskega loka ali drugje v zahodni, srednji in severni Evropi

praksa že vrsto let. Poleg Logarske doline, ki predstavlja celosten koncept prehoda na trajnostni turizem, imamo v Sloveniji še nekaj bolj ali manj uspešnih primerov urejanja prometa v zavarovanem območju. Gre za projekte na območju Triglavskega narodnega parka, kot je urejanje prometa na Mangartski cesti, urejanje prometa na cesti čez Vršič ali v dolinah Planice in Vrata. Opis vseh primerov presega obseg tega prispevka, opisali bomo le primer Krajinskega parka v Logarski dolini.

Zgleden je primer urejanja prometa v Krajinskem parku Logarska dolina, kjer je tedanja občina Mozirje leta 1987 ustanovila krajinski park. V začetku 90-ih let prejšnjega stoletja so se pritiski, povezani z dnevnim turizmom, pikniki in divjim kampiranjem v Logarski dolini krepili, kar je bilo zelo moteče za lokalno prebivalstvo, hkrati pa je ogrožalo nadaljnji turistični razvoj območja. Skupina domačinov je na podlagi koncesije od občine leta 1992 dobila v upravljanje zavarovano območje in ena prvih nalog je bila ureditev infrastrukture, ki bo usmerjala dnevne obiske, ter zmanjšanje in preusmeritev prometnih obremenitev.

Ukrepi, ki so jih sprejeli za ureditev razmer na področju mobilnosti (Izbor ... 2010):

- Ureditev prostorov za piknike ter ureditev parkirišč: ta ukrep je bil med prvimi za upravljanje z obiskom in je usmeril obiskovalce na določene točke, druge pa razbremenil.
- Ureditev informacijskih tabel: služi kot podpora interpretaciji vsebin in orientaciji v dolini.
- Ureditev treh večjih parkirišč ob vhodu v dolino: pomemben ukrep, ki prevzame del mirujočega prometa na enem mestu in je podlaga za doživetje doline brez avtomobila.
- Ureditev točk obiska in razpršitev turistične ponudbe: prispeva k urejenemu videzu pokrajine in upravljanju z obiskom.
- Uvedba plačljivega vstopa za motorna vozila v dolino: eden najpomembnejših ukrepov, ki prispeva k delovanju zavarovanega območja, po drugi strani pa obiskovalce spodbuja k nemotoriziranemu vstopu v dolino. Prispeva tudi k zavedanju, da ima prometno obremenjevanje svojo ekonomsko ceno.
- Dogovor z državo, da se glavna cesta skozi dolino prenove in odda v upravljanje občini Solčava: omogoča upravljanje s cesto, ki pa predstavlja velik finančni zalogaj zaradi vzdrževanja.
- Ureditev sedemkilometrski pešpoti skozi dolino: prispeva k doživetju doline kot točke obiska, kar pred ureditvijo ni bilo mogoče.

Razmere so se po sprejetju ukrepov temeljito spremenile in izboljšale. Po pešpoti, ki je postala pomembna vsebinska pridobitev za Logarsko dolino, naravno in kulturno dediščino razlagajo lokalni vodiči, kar pomeni nova sezonska delovna mesta. Plačljivi vstop v dolino je postopno naletel na odobravanje obiskovalcev in gostov ni odganjal. Število obiskovalcev je v devetdesetih letih 20. stoletja sprva hitro, nato pa počasi naraščalo in doseglo vrh leta 2001, ko so našli 114.000 obiskovalcev. V poletni sezoni tega leta so našli 21.898 osebnih avtomobilov, 389 avtobusov in 745 motornih koles. Podatki kažejo, da je v zadnjih devetih letih obisk nekoliko upadel in znaša v zadnjih treh letih med 85.000 in 91.000 obiskovalcev (Podatki o obisku ... 2011). Prihodek od vstopnine pomeni približno tretjino prihodkov za delovanje parka (Goetz 2007) in je za park zelo pomemben. Res pa je tudi, da ima tak prispevek za motorizirane obiskovalce večinoma pozitivno vrednotenje, saj obiskovalci vidijo napredek v urejenosti zavarovanega območja in s tem potrdilo, da s plačilom prispevka prispevajo k njegovi ureditvi.

Zavarovano območje, ki ga upravlja zasebno neprofitno podjetje, ki ga sestavlja 14 enakopravnih partnerjev, katerih večina izhaja iz doline, je v tem času postalo eno najbolje urejenih zavarovanih območij v Sloveniji, prepoznano tudi v tujini. Leta 2005 so prejeli mednarodno nagrado CIPRE v sklopu natečaja Prihodnost v Alpah (Goetz 2007). Model upravljanja Logarske doline je bil prepoznan v skupini šestih najuspešnejših projektov trajnostnega razvoja v Alpah in pomemben del tega uspeha je posledica ureditve problemov, ki jih je povzročala mobilnost pred ukrepi.

Logarska dolina je tako postala eden najbolj znanih primerov urejanja zavarovanega območja v Sloveniji, ureditev prometa pa je le del te zgodbe. Seveda tudi tu ne gre brez težav in zgodba še zdaleč ni končana. Velik problem predstavlja vzdrževanje ceste, ki jo je država predala v občinsko last, občina pa nima dovolj sredstev za njeno vzdrževanje.

MATEJ OGRIN

Slika 3: Ureditev prometa skozi Logarsko dolino je bila olajšanje za domačine in obiskovalce.

5 Sklep

Paradigma trajnostnega razvoja je paradigma prihodnosti, o tem danes ni več dvoma. Temu je treba prilagoditi delovanje vseh sektorjev in slojev družbe, upravljanje zavarovanih območij pa mora postati model trajnostnega življenja v prihodnje.

Zavarovana območja imajo danes priložnost, da poleg vloge ohranjanja naravne in kulturne dediščine in vročih točk biotske raznovrstnosti dobijo vlogo nosilcev trajnostnega razvoja v družbi. Načrtovati mobilnost na tej ravni je v Sloveniji precej težko, saj večina ponudnikov niti v zavarovanih območjih niti zunaj njih trajnostne mobilnosti ne prepozna kot niše, ki bi lahko povečala dodano vrednost turističnih storitev, pozna pa se tudi, da se znanje in vedenje o trajnostni mobilnosti le počasi uveljavljata med načrtovalci. Upravljalci se tudi še ne zavedajo priložnosti, ki jo trajnostna mobilnost zavarovanim območjem ponuja. Uspešni primeri iz drugih držav kažejo, da je trajnostna mobilnost mogoča in lahko predstavlja primerjalno prednost na področju turizma in varovanja narave, v Sloveniji pa poznamo zelo malo uspešnih zgodb. Ena takih je Logarska dolina, za katero upamo, da je znanilka pomladi na področju trajnostne mobilnosti.

6 Viri in literatura

EU energy and transport in figures. Statistical pocket book 2010. 2010. European Union. Medmrežje: http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf (13. 7. 2011).

Farrington, J. 1994: Transport, Environment and Energy. Modern transport geography. Chichester.

Goetz, A. 2007: Mi Alpe! Ljudje ustvarjamo prihodnost. Schaan.

- Izbor in analiza primerov dobre prakse izvajanja alpske konvencije v Sloveniji na lokalni ravni. CIPRA Slovenija, Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 2010.
- Kalteis, F. 2006: Werfenweng Sanft Mobil auf neuen Wegen. Werfenweng.
- Kazalci okolja v Sloveniji. 2011. Ministrstvo za okolje in prostor. Medmrežje: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=253 (15. 5. 2011).
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.
- Majcen, S. 2001: Vpliv prometa na okolje. Diplomsko delo, Visoka šola za zdravstvo. Ljubljana. Medmrežje 1: <http://www.alpine-pearls.com/> (15. 5. 2011).
- Ogrin, M., Šegina, A. 2010: Možnosti sodelovanja Slovenije in Črne gore na področju trajnostnega razvoja gorskih območij. Geokologija XXI vijeka: teorijski i aplikativni zadaci: zbornik referata. Nikšić.
- Pirc, M., Prašnikar, D. 2006: Umirjanje prometa v dolini Vrata. Končno poročilo o projektni nalogi. Ljubljana.
- Plut, D. 2007: Sonaravni razvoj (napredek) in geografija. Dela 28. Ljubljana.
- Podatki o obisku Logarske doline, osebni vir 2011.
- Špes, M., Cigale, D., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A. 2002: Študija ranljivosti okolja. Geographica Slovenica 35/1-2, Ljubljana.

NAČRTOVANJE SONARAVNEGA RAZVOJA PUSTOLOVSKE REKREACIJE V ZAVAROVANIH OBMOČJIH SLOVENIJE – PRIMER POHODNIŠTVA

dr. Irena Mrak

Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
irena.mrak@siol.net

UDK: 913(497.4-751)

796.1:502.131.1(497.4-751)

IZVLEČEK

Načrtovanje sonaravnega razvoja pustolovske rekreacije v zavarovanih območjih Slovenije – primer pohodništva

Zavarovana območja (ZO) v Sloveniji so zaradi svojih geografskih značilnosti in izjemnega doživljajskega potenciala vedno bolj obiskana. Motivi obiskovanja so različni, a večinoma tesno povezani z značilnostmi posameznega ZO. Za vsa lahko rečemo, da se soočajo s porastom obiskovalcev, ki izvajajo določeno oblike pustolovske rekreacije. Slednje so v zadnjih letih postale tako raznolike in nepredvidljive, da zahtevajo premišljeno sonaravno načrtovanje v smeri minimalnih negativnih okoljskih učinkov. Rekreativci so prepoznani kot »okoljski« zavezniki, saj imajo običajno drugačen odnos do okolja in se štejejo za njegove varuhe, kot take pa naj bi jih v ZO vključevali tudi upravljavci, ki vedno bolj iščejo načine varovanja naravnega okolja »z« obiskovalci in ne »proti« njim. Tak pristop zmanjšuje negativne učinke obiskovalcev, saj posredno zvišuje njihovo okoljsko zavest in ustvarja širšo politično ter finančno podporo ZO.

KLJUČNE BESEDE

pustolovska rekreacija, pohodništvo, sonaravni razvoj, zavarovana območja, Triglavski narodni park, Slovenija

ABSTRACT

Planning of sustainable development of adventure recreation in protected areas – the example of trekking

The visit of protected areas (PA) in Slovenia is increasing as a consequence of exceptional geographic characteristics as well as of the high adventure potential. There are various motives for visiting these areas but are most often linked with the characteristics of a certain PA. However all PA are facing the increase in visitors practicing recreation activities which are also becoming more heterogeneous and unpredictable requiring a thorough sustainable planning in the direction of minimal negative environmental impacts. In general the participants are known as environmental allies, having a different attitude towards the environment, rather acting as its preservers. As such they need to be included in future development and management planning of PA in order to assure the protection of a natural environment »with« visitors and not »against« them. The approach minors the negative impacts of the visit and indirectly levels up the environmental consciousness as well as it creates a wider political and financial support for the PA.

KEY WORDS

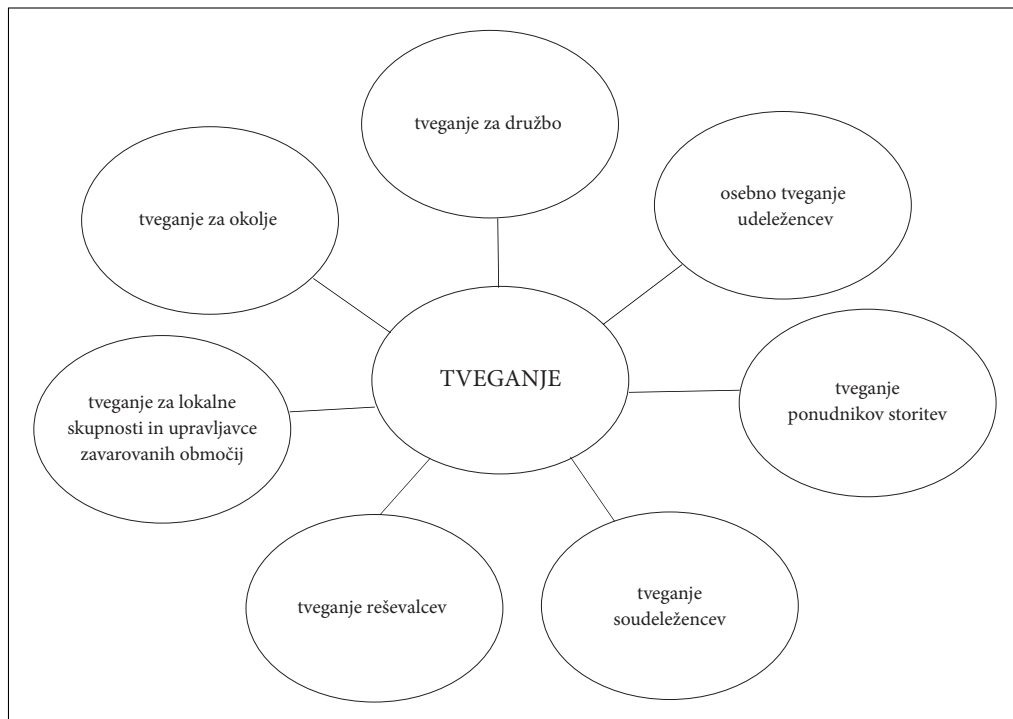
adventure recreation, trekking, sustainable development, protected areas, Triglav National Park, Slovenia

1 Uvod

Zavarovana območja prioriteto varujejo ohranjeno naravno okolje, ki je na eni strani prepoznano kot izjemno, na drugi strani pa ga potencialno ogrožajo človekove dejavnosti. V odvisnosti od varovalnega režima so izbrane človekove dejavnosti v zavarovanih območjih dovoljene, v nekaterih primerih celo nujne (na primer kmetijstvo v krajinskih parkih). Med zelenimi dejavnostmi sta na prvem mestu rekreacija in turizem, ki je predvsem pričakovan in načrtovan v narodnih parkih. Slednji postajajo vse bolj uveljavljene »blagovne znamke«, ki pregovorno zagotavljajo izkušnjo naravnega okolja in omogočajo izvajanje določenih oblik rekreacije, vezanih na ohranjeno naravno okolje (na primer gorska območja, gozdovi, obmorska območja, morje ...).

Rekreacija je med najbolj zastopanimi človekovimi dejavnostmi v ZO in prvenstveno spada med dejavnosti preživljanja prostega časa. Sestavljajo jo različne aktivnosti, ki se glede na svoje značilnosti in zahteve lahko odvijajo v različnih geografskih okoljih. Med njimi prevladujejo območja s čimbolj ohranjenim naravnim okoljem in/ali urejeno infrastrukturo, ki je nujna za izvajanje rekreativnih aktivnosti. Nabor rekreativnih aktivnosti je sicer v večji meri odvisen od samega geografskega okolja, vendar se ta odvisnost z razvojem različne športne in druge opreme ter znanja vedno bolj zmanjšuje.

V ZO prevladujejo oblike tako imenovane pustolovske rekreacije, ki je izrazito odvisna od naravnega okolja in je hkrati neločljivo povezana tudi z osebnim zaznavanjem določene aktivnosti. Slednje običajno vzbujajo različna čustva, kot na primer vznemirjenje, razburjenje, adrenalin, strah, izziv, navdušenje, grozo, tveganje, premagovanje, uspeh, smelost, ki so medsebojno povezana in soodvisna. Ob tem gre predvsem za posameznikovo dožemanje pustolovščine, ki je pravzaprav osebni konstrukt, temelječ bolj na umskih in čustvenih zaznavanjih kot pa na fizičnih sposobnostih.

Slika 1: Oblike tveganj, povezanih s pustolovskimi oblikami rekreacije (Swarbrooke in sodelavci 2003).

Pustolovske oblike rekreacije od udeležencev zahtevajo aktivno vključevanje na fizični, intelektualni, čustveni in duhovni ravni. Posamezne ravni se med seboj lahko prepletajo, od vrste pustolovske aktivnosti pa je odvisno, katera raven pride bolj do izraza. Vsekakor je bistvo vsake pustolovščine, da od udeležencev zahteva določen trud in odločenost, zelo pomembni pa sta psihična in fizična pripravljenost (Swarbrooke in sodelavci 2003).

Večina avtorjev aktivnosti pustolovske rekreacije loči predvsem glede na to, kje se dogajajo, in sicer – na površju in v podzemlju (na primer alpinizem, plezanje, pohodništvo, deskanje na snegu, gorsko kolesarjenje, hoja po brezpotjih in zavarovanih poteh, jahanje, jamarstvo, krpljanje, lov, vožnja z motornimi sanmi, vožnja s štirokolesniki), na/v vodi (na primer jadranje na deski, soteskanje, potapljanje, vožnja s kajaki, rafting), v zraku (na primer jadralno padalstvo, padalstvo, poleti z ultralahkimi plovili, vožnja z balonom) in mešano – na površju/na in v vodi/v zraku (na primer opazovanje divjih živali, doživljajske pohodništvo, doživljajska tekmovalnja) (Pomfret 2004).

Dejstvo je, da je za pustolovske oblike rekreacije ključnega pomena tveganje, ki je glavna gonilna sila ali celo odlika pustolovskih aktivnosti z vidika udeležencev. Tveganje je treba z vidika načrtovanja in razvoja pustolovskih oblik rekreacije obravnavati večplastno (slika 1).

Nekateri avtorji izpostavljajo zlasti tveganje udeležencev, in sicer na podlagi številnih tragičnih dogodkov, ki so bili pretežno rezultat nepremišljenosti, napačnih odločitev posameznikov, včasih pa tudi organizatorjev aktivnosti in napak v tehnični opremi. Tveganje so tudi naravne nesreče in možnost terorističnih napadov. Nesreče, ki se zgodijo v okviru pustolovskega turizma in rekreacije, pa so posledica vzajemnega delovanja objektivnih (v okolju) in subjektivnih nevarnosti (Swarbrooke in sodelavci 2003). Med najuspešnejšimi so tisti ponudniki pustolovskih storitev, ki uspejo zmanjšati raven tveganja, vendar pa ohranjajo visoko stopnjo razburjenja in vznemirjenja (kot eno od glavnih kakovosti vsake pustolovske aktivnosti), kar jim tudi zagotavlja trajnost posla (Cater 2006). Tveganje je tako treba razumeti v širšem okvirju in prav zavedanje o različnih oblikah tveganja je ključnega pomena pri načrtovanju razvoja rekreacije v ZO. Za slednjega je pomembno, da vključuje model upravljanja s tveganji, povezanimi s pustolovskimi oblikami rekreacije. Sestavlja ga več ključnih elementov, in sicer:

1. Izogibanje objektivnim nevarnostim, ki jih lahko predvidimo v fazi načrtovanja pustolovske aktivnosti. Ključno pri tem je dobro poznavanje geografskega okolja, v katerem se aktivnosti odvijajo.
2. Zmanjšanje tveganja z vključevanjem poznavalcev nekega območja, ki imajo hkrati tudi ustrezna znanja, kar vpliva na zmanjšanje tveganja, saj so sposobni pravih odločitev v kritičnih trenutkih.
3. Prenos tveganja, kar pomeni, da se na primer z neugodnim zavarovanjem tveganje prenese na nekoga tretjega – v tem primeru na zavarovalnico.
4. Zadržanje tveganja v smislu ohranjanja zaželenih odlik pustolovske rekreacije (Swarbrooke in sodelavci 2003; Cater 2006).

Ustrezno upravljanje s tveganji posredno lahko pozitivno vpliva tudi na zmanjšanje okoljskega tveganja, čeprav bi prav to moralo biti obvezna sestavina vsakega načrtovanja pustolovske aktivnosti ne le v ZO, ampak na sploh. Glede na hitro naraščanje ponudbe in povpraševanja po pustolovskih aktivnostih vzporedno narašča tudi okoljsko tveganje, kot posledica ne le vedno večjega števila rekreativcev, ampak tudi njihovega »razpršenega« delovanja v prostoru.

2 Pohodništvo kot primarna oblika pustolovske rekreacije v ZO Slovenije – primer Triglavskega narodnega parka

Pohodništvo je ena najbolj priljubljenih oblik pustolovske rekreacije v Sloveniji, kar je med drugim tudi posledica dostopnosti slovenskih gorskih območij nasploh in bližine sredogorskih območij večjim urbanim centrom (na primer območje Šmarne gore, Lubnika, Kriške gore ...). V tem primeru pohodništvo urbanemu prebivalstvu predstavlja tudi obliko bližnje rekreacije, kar bistveno vpliva na delež tistih, ki se s to rekreativno dejavnostjo ukvarjajo prek celega leta. Posledično je pohodništvo med

najbolj uveljavljenimi oblikami pustolovske rekreacije tudi v naših ZO, saj ta zagotavljajo izkušnjo ohranjenega naravnega okolja, pa tudi določeno mero tveganja, ki odlikuje med drugim tudi pohodništvo.

Dejstvo je, da pohodništvo (če se izvaja kot redna športna aktivnost) zmanjšuje in preprečuje mnoge negativne učinke sodobnega načina življenja, vpliva pa tudi na psihično počutje. K temu prispeva tudi uživanje v dejavnosti, ki ga lahko razumemo kot intrinzično motivacijo. To pomeni, da ni prisotne nikakršne zunanje nagrade in da se ljudje vključujejo v športno aktivnost izključno zaradi užitka, ki jim ga ta nudi. V primeru pohodništva udeleženci uživajo predvsem ob občudovanju naravnih lepote in stiku z naravo, nekaj užitka pa lahko pripišemo tudi zadovoljstvu ob doseganju zastavljenih ciljev (Burnik 2003).

Eden od pomembnih dejavnikov, ki vplivajo na priljubljenost in posledično množičnost pohodništva je relativna cenovna dostopnost te dejavnosti. Pohodništvo prav tako ne zahteva posebnih veščin in je kot šport primerno za večino prebivalstva. Z vidika okolja pa prevelika množičnost lahko predstavlja pereč okoljski problem (na primer zaradi povečane erozije na planinskih poteh, motenja divjih živali, negativnega vpliva na vegetacijo ...), čemur se je mogoče izogniti zlasti v ZO, kjer je z različnimi ukrepi pohodništvo mogoče usmerjati in načrtovati njegovo prisotnost v prostoru. Prav slednje pa zahteva dobro poznavanje motivov in navad pohodnikov. Tovrstne raziskave so bile v preteklosti večkrat izvedene na Fakulteti za šport (na primer Burnik 1976; Burnik in sodelavci 2007), obsežneje pa je slovenske pohodnike zajela raziskava Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani leta 2007. Vključenih je bilo 913 pohodnikov, ki razmeroma redno zahajajo v gore, s pomočjo anketnega vprašalnika pa so bili pridobljeni odgovori tako o splošnih navadah obiskovanja gora kot tudi o obiskovanju Triglavskega narodnega parka kot našega osrednjega ZO. Vprašani so bili pohodniki iz vseh statističnih regij Slovenije (prostorsko ustrezna zastopanost vzorca), prevladujoča pa je bila skupina iz osrednjeslovenske statistične regije (30,3 % anketiranih). Spolna struktura vprašanih je bila enakomerna, 476 moških (52 %) in 437 žensk (48 %). Z vidika starostne porazdelitve so bili deleži vprašanih starih od 25 do 34 let, od 35 do 49 let in od 50 do 65 let enakomerno zastopani (dobrih 20 %), nekoliko večji je bil delež mlajših od 25 let (26 %), medtem ko je bilo pohodnikov starih nad 65 let 8 %. Izobrazbena struktura vprašanih je izkazovala polovico takih z dokončano srednjo šolo, dobrih 11 % ima dokončano triletno poklicno izobrazbo, skoraj 29 % pa višjo ali visoko izobrazbo; 2 % jih ima dokončan magisterij ali doktorat. Analiza odgovorov je bila klasična, izvedena s pomočjo osnovnih statističnih orodij.

Eno ključnih vprašanj se je nanašalo na glavne razloge za obisk gora, s šestimi možnimi odgovori, izbrani pa so lahko bili do trije glavni razlogi za obisk gora. Skupaj so vprašani navedli 2223 razlogov za obisk gora, kar pomeni povprečno 2,4 motiva na vprašanega. Na prvem mestu je »fizična aktivnost – rekreacija« (30 % vseh motivov), drugi najpomembnejši razlog je »mir in čisto okolje« (skoraj 25 %), temu pa sledi »sprostitve v družbi« (17,1 %) in »spoznavanje gora«.

Iz odgovorov je bila razvidna precejšnja sezonskost obiskovanja gora, in sicer vprašani najpogosteje zahajajo v gore od pomladi do jeseni (65 %), manjši delež (5 %), ki se ukvarja predvsem s turnim

Preglednica 1: Glavni razlogi za obisk gora (Mrak 2009).

motiv	število odgovorov	delež odgovorov (%)
mir in čisto okolje	552	24,8
fizična aktivnost – rekreacija	668	30,0
uživanje v samoti	145	6,5
sprostitve v družbi	381	17,1
premagovanje samega sebe	174	7,8
spoznavanje gora	303	13,6
skupaj	2223	100,0

Preglednica 2: Leta izvajanja aktivnosti v gorah v % (Mrak 2009).

aktivnosti v gorah	do 5 let	5 do 10 let	nad 10 let
pohodništvo	14,0	21,6	64,4
alpinizem	42,2	28,1	29,6
športno plezanje	59,4	23,6	17,0
jadrarno padalstvo	28,6	57,1	14,3
gorsko kolesarjenje	44,0	30,2	25,8
turno smučanje	35,8	19,2	45,0
vožnja s terenskimi vozili	59,3	25,9	14,8
vožnja z motornimi sanmi	81,8	9,1	9,1
drugo	30,0	40,0	30,0

smučanjem, pa pretežno v zimskem času; razmeroma visok delež je tudi tistih, ki zahajajo v gore prek celega leta, kar je trend zadnjih let.

Pomembno je poudariti, da se poleg klasičnega pohodništva, ki je tudi najbolj množična oblika pustolovske rekreacije, zadnja leta vse bolj uveljavljajo nove oblike pustolovske rekreacije (na primer turno kolesarjenje, vožnja z motornimi sanmi, vožnja s štirikolesniki, soteskanje ...). Te zahtevajo drugačno načrtovanje, spremljanje in morebitne upravljalvske ukrepe. Zelo pomembna je pogostost izvajanja tovrstnih aktivnosti, kar bistveno vpliva na njihove okoljske vplive in učinke, hkrati pa zahtevajo vključenost v upravljalvske načrte ZO, prav tako jih je nujno prepoznati v področni zakonodaji.

Skoraj 50 % vseh aktivnosti v gorah vprašani izvajajo le nekajkrat v letu. To je pričakovano predvsem pri tistih aktivnostih, ki so vezane na vremenske razmere (na primer turno smučanje, vožnja z motornimi sanmi). Za razmeroma pogoste lahko upoštevamo vse tiste aktivnosti, ki jih vprašani izvajajo vsaj enkrat mesečno. Mednje z več kot polovico vseh odgovorov sodijo pohodništvo, športno plezanje, jadrarno padalstvo in gorsko kolesarstvo. Z vidika upravljavca je pomembna tudi informacija o tem, koliko let se vprašani že ukvarjajo s posameznimi aktivnostmi. Spodnji podatki kažejo, da je pohodništvo že tradicionalno uveljavljeno, vožnja z motornimi sanmi, s terenskimi vozili, športno plezanje in gorsko kolesarjenje pa so najnoveše modne aktivnosti, vezane na široko ponudbo kakovostne in raznolike opreme ter tudi na vsakdanjo promocijo manj običajnih aktivnosti v naravi.

Na območju Triglavskega narodnega parka (TNP) so prisotne zelo različne oblike pustolovske rekreacije (preglednica 2), sistematično beleženih podatkov o številu obiskovalcev in posledično tudi o številu rekreativcev na območju parka pa ni. Konec osemdesetih let 20. stoletja je uprava Triglavskega narodnega parka število obiskovalcev ocenila na dva milijona letno, po osamosvojitvi Slovenije pa naj bi obisk še naraščal. Bolj so postali prepoznani trendi in struktura obiskovalcev. Število je največje v poletnih mesecih, narašča pa od sredine proti koncu tedna. Vrhunec sezone je avgusta in v prvem tednu septembra. V začetku in ob koncu sezone so značilna tedenska nihanja, ki jih povzročata predvsem vreme. V strukturi obiskovalcev prevladujejo tisti iz več kot 60 km oddaljenih mest; prevladuje mlada in srednja generacija, po izobrazbeni strukturi pa so to ljudje s srednješolsko izobrazbo ali pa se še šolajo/študirajo (Šolar 1992).

Pričakovano je daleč najvišji delež tistih, ki TNP obiščejo v kopnih letnih časih, delež tistih, ki se v TNP-ju rekreirajo prek celega leta je 13 %. Podatki o prenočitvah, na primer za najbolj obiskano območje v parku – območje Doline Triglavskih jezer – kažejo 6262 nočitev leta 2007, v Koči pri Triglavskih jezerih pa v letih 2004–2007 v povprečju okrog 7000 letno (PD Ljubljana – Matica 2008). Dnevni obiskovalcev je več; po oceni Erhartiča (2004) naj bi Koča pri Triglavskih jezerih beležila med 20.000 in 38.000 obiskovalci letno. Številka dejansko odraža število pohodnikov na tem območju, ki je dostopno izključno peš.

Večina vprašanih obišče osrednje območje TNP 1–5-krat na leto, pomemben pa je tudi delež tistih, ki ga obiščejo več kot 10-krat na leto (31,9 %). Zanimivo je, da kljub vpetosti Triglava v narodno identiteto,

ta gora ni glavni razlog za obisk TNP, pač pa je najpogostejši motiv obiskovanje drugih gora in predelov parka, predvsem Doline Triglavskih jezer, doline Soče, sledita Pokljuka in dolina Vrata (Bajde in sodelavci 2007; Mrak 2009).

Zaradi relativne oddaljenosti Julijskih Alp je čas, ki ga vprašani preživijo v TNP daljši kot v drugih gorskih območjih Slovenije. Na splošno se pohodniki običajno zadržujejo v gorah en dan ali pa nekaj ur, kar je predvsem posledica zelo dobre dostopnosti naših gora, v primeru TNP pa se čas v gorah podaljša večinoma na dva dneva (25,8 % vprašanih), 6,8 % jih v parku preživi tudi več dni. Dobrih 15 % vprašanih prenoči v TNP nekajkrat na leto, večina pa enkrat na leto (32,7 %) (Mrak 2009).

Tovrstni podatki so pomembni pri načrtovanju pustolovske rekreacije v ZO. Načrtovanje je nujno predvsem zaradi možnih negativnih okoljskih učinkov, ki jih lahko povzročijo tovrstne aktivnosti, hkrati pa tudi v izogib povečevanju negativnih oblik tveganja nasploh (na primer za udeležence, ponudnike storitev ...). Tako so ključni podatki, potrebni za načrtovanje aktivnosti, zlasti katere aktivnosti se izvajajo, zakaj in kje oziroma kakšna območja so potrebna za izvajanje določenih aktivnosti, prav tako je potrebno dobro poznavanje in sodelovanje z morebitnimi ponudniki tovrstnih aktivnosti.

Glede na poznane negativne okoljske učinke pohodništva mora upravljavski načrt predvidevati ustrezne ureditve območij, kjer prihaja do največjih zgostitev obiskovalcev in posledično do intenzivnega izvajanja aktivnosti, hkrati pa mora upravljavec razmišljati o spodbujanju rabe drugih območij, seveda v skladu z nosilno zmogljivostjo in pokrajinsko občutljivostjo le-teh. Ob tem mora biti upoštevan tudi režim varovanja, ki je med obiskovalci velikokrat prepoznan kot omejitveni dejavnik in ga ne sprejemajo.

Pohodniki se večinoma zavedajo pomena ohranjanja in varovanja naravnega okolja. Stopnja zaznavanja problemov v okolju je visoka, saj tudi odgovori vprašanih pohodnikov kažejo na to, da opazijo morebitno degradacijo oziroma negativne vplive človeka v gorskem okolju (na primer smeti, uničene pohodniške poti ...). Težje je iz odgovorov prepoznati njihov dejanski odziv in morebitne vzorce obnašanja, ki bi bili v prid ohranjanju gorskega okolja (Mrak 2009).

V nastajajočem upravljavskem načrtu TNP bo treba jasno opredeliti razmerje med varovanjem naravnega okolja in razvojem različnih oblik pustolovske rekreacije, ob tem pa mora biti teža na varovanju. Določena visokogorska območja v parku že izkazujejo obremenjenost okolja, ki je posledica rekreacije, zato bodo za bodoči sonaravni razvoj območja nujno potrebni ukrepi za zmanjševanje tovrstnih obremenitev.

Med trdimi ukrepi bo vsekakor potreben poostren nadzor nad aktivnostmi in obnašanjem obiskovalcev parka ter dosledno izvajanje kazni za morebitne kršitelje (na primer kršenje prepovedi kopanja v jezerih, vožnje s štirikolesniki, kolesarjenja po planinskih poteh ...). Prav tako je potreben pregled in nadzor nad obratovanjem planinskih koč ter morebitna dopolnila pri ekološki ureditvi objektov. Število obiskovalcev je treba spremljati in po potrebi omejiti zlasti na najbolj obiskanih območjih (na primer Dolina Triglavskih jezer). V pomoč bi bila že uvedba vstopnine v TNP, ki bi vsekakor vsaj deloma vplivala na zmanjšan obisk, vzporedno pa je treba obiskovalce na različne načine usmerjati v obisk drugih manj obremenjenih območij v parku. Prav tako ne gre zanemariti mehkih ukrepov (izobraževanje, osveščanje), ki jih uprava parka že uspešno izvaja, z njimi pa je treba nadaljevati in jih čimbolj širiti na različne ciljne skupine, prav tako na vse stopnje obveznega in drugih oblik izobraževanja, ter na ta način umestiti pomen ohranjanja naravnega okolja v temeljne vrednote prebivalstva nasploh. TNP predstavlja v Sloveniji posebno vrednoto in je vpel v narodnostno zavest prebivalstva. Izvajanje ukrepov je prav zaradi tega med obiskovalci sprejemljivejše, saj se zavedajo pomena ohranjanja izjemnih naravnih vrednot na območju parka, kar kaže tudi raziskava med slovenskimi gorniki.

3 Sklep – pomen načrtovanja in spremljanja razvoja pustolovske rekreacije v ZO

ZO so nastala predvsem iz antropocentričnih nagibov – zavarovanje nekega območja »pred« človekom in »za« človeka. Temeljijo na prepoznanih vrednostih posameznega območja – naravnogeografske razmere, duhovne in kulturne vrednote, videz pokrajine, hkrati pa sama oblika zavarovanja (na primer

narodni park, krajinski park ...) predvideva rabo bodočega ZO – za primarne dejavnosti, raziskovanje, izobraževanje ter različne aktivnosti rekreacije in turizma.

Poleg varovanja izjemnih naravnih in kulturnih vrednost je zanje značilen tudi velik doživljajski potencial. Slednji se sicer lahko spreminja, kar je odvisno od sistema družbenih vrednot (kaj je prepoznano kot vrednota) ter tudi od okoljskega stanja v neki pokrajini. Največji dosežek vsakega upravljavca ZO je uravnoteženje varovanja naravnih in kulturnih vrednot ter obvladovanje potreb različnih dejavnosti, med drugim tudi različnih oblik pustolovske rekreacije. Glede na izjemno heterogenost aktivnosti se morajo razmeram upravljavci stalno prilagajati, največkrat z različnimi ukrepi.

Doseganje sonaravnega razvoja pustolovske rekreacije v ZO je mogoče s premišljenim načrtovanjem razvoja v okvirih, ki jih določa zakonska podlaga, na kateri je osnovan ustrezen in s sodelovanjem vseh deležnikov sprejet upravljavski načrt. Sestavljen je iz ureditvenega in razvojnega dela, iz obeh pa izhajajo ukrepi, s katerimi se dejansko rešujejo problemi v okolju. Upravljavski načrt je ključni dokument, saj opredeljuje vsa področja upravljanja nekega ZO, na področju pustolovske rekreacije pa je pomembno, da opredeljuje aktivnosti, ki se na nekem območju lahko razvijajo. Predvideva tudi sanacijo morebitnih vročih točk, kjer je sedanja degradiranost (kot posledica aktivnosti pustolovske rekreacije) okolja največja. Razvojni del upravljavskega načrta mora predvideti tako trende obiska kot tudi razvoja pustolovskih aktivnosti ter posledično okoljske pritiske in načine ter ukrepe za njihovo obvladovanje.

Ukrepi izhajajo iz naravnogeografskih razmer, človekovih dejavnosti in njihovih okoljskih učinkov ter predvidevajo aktivnosti za izboljšanje okoljskega stanja. Posledično, ob pravilnem načrtovanju, podpirajo sonaravno načrtovanje in razvoj pustolovske rekreacije v ZO. Običajno se delijo na trde in mehke ukrepe: med prve se uvrščajo popolna prepoved obiska in izvajanja aktivnosti v območjih, ki so do te mere degradirana, da rabijo čas za regeneracijo ali pa je občutljivost okoljskih sestavin tako velika, da obiska ne prenese v nobeni obliki; sledi omejitve obiska in/ali omejitve določenih vrst aktivnosti, za katere je ugotovljeno, da imajo negativen vpliv na določeno okoljsko sestavino. Med trdimi ukrepi je tudi uvedba vstopnin v ZO, pridobljena sredstva pa se morajo uporabiti za ustrezno vzdrževanje ugodnega okoljskega stanja na ZO. Trdi ukrep je tudi nadzor in izvajanje kaznovanja morebitnih kršiteljev; slednje mora biti dosledno, sredstva pa se morajo prav tako vračati v ZO. Med mehкими ukrepi je izjemnega pomena izobraževanje vseh deležnikov – ponudnikov in povpraševalcev, lokalnega prebivalstva, predstavnikov lokalnih, regionalnih in državnih ustanov – ter osveščanje o problematiki stanja okolja in morebitnih negativnih okoljskih učinkih določenih aktivnosti pustolovske rekreacije tako skozi izobraževalni sistem kot tudi skozi različne medije.

Za doseganje uspešnega sonaravnega razvoja pustolovske rekreacije je nujno tudi stalno spremljanje razvoja vedno novih aktivnosti na na tem področju. Pomembno je, da je razvojni del izrazito sonaravno usmerjen, s prioriteto na okoljskem področju, vendar ob hkratnem upoštevanju socialnih in ekonomskih učinkov.

4 Viri in literatura

- Bajde, M., Černuta, L., Berki, N., Divjak Zalokar, G., Gostinčar, P., Guštin, Š., Jerebic, B., Kavalič, L., Košir, U., Kozina, J., Kraševac, H., Lovšin, T., Novak, M., Paš, A., Peternelj, K., Pogačnik, E., Štehar, M., Štemberger, T., Tiran, J., Založnik, S., Žerjal, E. 2007: Razvojni potenciali izbranih zavarovanih območij v luči zaznavanja njihovih domačinov in obiskovalcev. Strokovna ekspertiza – usmeritveni predmet II – Varstvo geografskega okolja, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Burnik, S. 1976: Nekateri socialni in motivacijski dejavniki planinarjenja. Diplomsko delo, Fakulteta za šport Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Burnik, S. 2003: Motivi Slovencev za zahajanje v gore. Triglavski narodni park? Znanstveni in strokovni posvet, 13. 11. 2003. Medmrežje: <http://www.zrc-sazu.si/ungegn/tnp> (21. 1. 2008).

- Burnik, S., Košir, B., Doupona Topič, M., Pori, M. 2007: Mountaineering of children with regard to their natural and social environment. *International Journal of Physical Education* 44-4. Schorndorf.
- Cater, C. I. 2006: Playing with risk? Participant perceptions of risk and management implications in adventure tourism. *Tourism Management* 27. Medmrežje: <http://www.sciencedirect.com> (24. 12. 2008).
- Erhartič, B. 2004: Presoja uporabnosti rastlinskih čistilnih naprav pri planinskih postojankah Triglavskega narodnega parka. Diplomsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Mrak, I. 2009: Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju. Doktorsko delo. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Pomfret, G. 2004: Mountaineering adventure tourists: a conceptual framework for research. *Tourism Management* 27.
- Swarbrooke J., Beard, C., Leckie, S., Pomfret, G. 2003: *Adventure Tourism. The new frontier*. Oxford.
- Šolar, M. 1992: Gorniška dejavnost v Triglavskem narodnem parku. Varstvo okolja pri planinskih postojankah v triglavskem narodnem parku. Strokovna knjižnica Triglavskega narodnega parka. Razprave in raziskave 6. Bled.

KONCEPTUALNI KONKURENČNI MODEL ZA RAZVOJ EKOTURIZMA V SLOVENSLEM ZAVAROVANEM VISOKOGORJU

mag. Miha Bratec

Zavod Novi turizem

Sveta Barbara 16, 4220 Škofja Loka

miha@novi-turizem.org

Mojca Stubelj Ars

Center za sisteme in informacijske tehnologije, Univerza v Novi Gorici

Vipavska cesta 13, 5000 Nova Gorica

mojca.stubelj.ars@ung.si

UDK: 338.485.1(497.45-751)

IZVLEČEK

Konceptualni konkurenčni model za razvoj ekoturizma v slovenskem zavarovanem visokogorju

V številnih alpskih območjih turizem predstavlja pomembno gospodarsko panogo in vseskozi se pojavlja temeljno vprašanje, kako hkrati varovati in tržiti naravo s pomočjo turizma. Tovrstna dilema je še toliko bolj izrazita v alpskih zavarovanih območjih, kjer je zmanjševanje ogljikovega odtisa v ranljivem gorskem okolju pomemben izziv tako upravljavcev zavarovanih območij kot tudi lokalnega prebivalstva in se zato ekoturizem kaže kot najprimernejša razvojna smernica.

Infrastruktura gorskih koč s celovito turistično-gostinsko ponudbo nudi številne potenciale, ki pa do danes v smislu razvoja ekoturizma niso bili izkoriščeni in posledično ne ustrezajo povpraševanju sodobnega okoljsko ozaveščenega turista.

Predmetni prispevek razvije konceptualni model za konkurenčen razvoj in management kakovostne ekoturistične ponudbe v slovenskih gorskih kočah, ki ponuja številne uporabne rešitve in smernice.

KLJUČNE BESEDE

trajnostni razvoj, kazalniki, konceptualni model, zavarovana območja, visokogorje, ekoturizem, gastroturizem, okoljska vzgoja

ABSTRACT

Conceptual competitiveness model for the development of ecotourism in Slovenian mountains

In many alpine areas tourism represents important industry, where the fundamental issue on how to simultaneously protect and market nature through tourism rises again and again. Such a dilemma is even more pronounced in the alpine protected areas, where it is a common goal to reduce carbon footprint in a fragile mountain environment. It poses important challenge to managers of protected areas as well as the local population. The ecotourism appears to be the most promising development guideline.

The infrastructure of mountain huts with their food beverage and overnighting capacities offer a variety of potentials, but up to date in terms of ecotourism development they were not used and therefore do not meet the demands of modern eco-friendly tourist.

In the paper we present a conceptual model for competitive development and management of quality ecotourism offer in Slovenian mountain huts, which offers various development guidelines and solutions.

KEY WORDS

sustainable development, indicators, conceptual model, protected areas, mountains, ecotourism, gastronomy, environmental education

1 Uvod

Zavarovana območja so dandanes prisotna širom sveta in povsod se pojavlja dilema, kako naravo ustrezno varovati in istočasno koristiti in tržiti v turistične namene. Pojavile so se potrebe po okolju bolj prijaznim vrstam turizma. Iz številnih diskusij, ki jih je odprlo odmevno Brundtlandino poročilo (WCED 1987), se je iz koncepta trajnostnega razvoja rodil koncept trajnostnega turističnega razvoja.

Konceptualni prispevek skuša na podlagi tujih primerov dobre prakse ter poznavanja tematike trajnostnega razvoja in upravljanja s hoteli, s prilagoditvijo celovitega konkurenčnega modela hotelske uspešnosti (Bratec 2009), ter njegovo nadgradnjo na podlagi odločitvenega modela za vrednotenje infrastrukture in upravljanja gorskih koč (Stubelj Ars in Bohanec 2010) izoblikovati model za upravljanje ter merjenje uspešnosti poslovanja gorskih koč. Le-ta naj bi pripomogel k boljšemu upravljanju ter dvigu kakovosti gorskih koč v Triglavskem narodnem parku (TNP), s ciljem povečanja njihove profitabilnosti in oblikovanja ekoturistične ponudbe.

Cilj raziskave je združiti obstoječe znanje in prakse dveh različnih znanstvenih področij ter kot sintezo le-tega predstaviti noviteto v obliki trajnostnega konceptualnega modela, ki ga je moč uporabiti za vrednotenje in izboljšanje poslovanja gorskih koč v praksi. Hkrati model napotuje na preoblikovanje in nadgradnjo aktualne ponudbe gorskih koč, skladno z modernimi ekoturističnimi smernicami.

Prevladujoča metoda dela v prispevku je znanstvena sinteza in primerjava dveh na slovenskih vzorcih hotelov in gorskih koč empirično preverjenih aktualnih modelov, ki področji ekologije in hotelirstva obravnavata s trajnostnega vidika. Poleg tega se avtorja zateketa tudi k strokovnim ocenam in interpretaciji, ki jo črpata iz njunih praktičnih izkušenj z razvojnim delom z gorskimi kočami v zavarovanih območjih in pri načrtovanju modernih tehnik merjenja konkurenčnosti in trajnostnega razvoja turističnih podjetij in destinacij.

2 Teorija in pojmi

2.1 Turizem v alpskih zavarovanih območjih

Alpe poleti in pozimi privabljajo množice turistov, ki v njih najdejo idilično okolje za oddih ter mnoge športne izzive. Zavarovana območja imajo ključno vlogo pri ohranjanju bogate naravne in kulturne dediščine Alp. Upravljalci le-teh tako soodločajo pri razvoju in implementaciji strategij ohranjanja edinstvene alpske dediščine. Vzhodne Julijske Alpe so v Sloveniji zavarovane znotraj TNP, edinega slovenskega narodnega parka.

Nekontrolirano število turistov v ranljivih gorskih okoljih predstavlja resno nevarnost za vplive na okolje (Sign in Mishra 2004). V zadnjih desetletjih so se razvile različne oblike okolju prijaznejšega turizma, kot so »slow« turizem, ekoturizem, zeleni turizem, vendar žal posamezne definicije niso jasne, zaradi česar prihaja do pogostega mešanja in napačne uporabe pojmov. Tudi vsa ekoturistična ponudba ne ustreza trajnostnemu konceptu turizma, saj zgolj manjše skupine okoljsko ozavešenih turistov, ki imajo posledično tudi manjše vplive na okolje, a priori še ne pomenijo, da določen način turizma posplošeno lahko promoviramo kot trajnosten (Miller in Twinning-Ward 2005).

2.2 Ekoturizem v visokogorju

V zadnjem desetletju so številne evropske države oblikovale kakovostno ponudbo gorskega ekoturizma na zavarovanih območjih. Le-ta predstavlja trend visoko kakovostnih specializiranih potovanj z edinstveno izkušnjo za majhno število udeležencev. Da bi turistično doživetje opredelili kot ekoturizem, je potrebno, da hkrati vsebuje naslednjih pet elementov: varstvo narave, okoljsko vzgojo, dobrobit za lokalno skupnost, nizek vpliv na okolje in trajnost. Pomemben sestavni del ekoturistične ponudbe

je tudi ponudba avtentične kulinarike, saj na ta način turisti stopijo v stik z lokalno kulturno dediščino, ki je vcepljena v lokalnih načinih pridelave živil, okolju in socialnih značilnostih poljedelstva (Antonioli Corigliano 2002).

Singh in Mishra (2004) gorski ekoturizem opredelita kot »turizem, ki ne ogroža naravnega ali kulturnega okolja gorskih regij, zagotavlja ekonomske, okoljske in socialne ugodnosti gorskim skupnostim in omogoča kvalitetno izkušnjo obiskovalcev«.

2.3 Infrastruktura gorskih koč

Gorske kočice so bile nekoč odmaknjene od civilizacije, njihova primarna funkcija pa je bila ponuditi skromno prenočišče in hrano popotniku. Dandanes so kočice blizu popularnih pohodniških lokacij, njihova namembnost, arhitektura in sama ponudba so se spremenili, prav tako kot turisti, ki indirektno narekujejo povpraševanje in tako oblikujejo ponudbo.

Turizem je najbolj razvita gospodarska veja v slovenskem alpskem prostoru, v poletni sezoni obratuje v Triglavskem narodnem parku 34 gorskih koč, ki jih upravljajo planinska društva. Številne gorske kočice so prvobitno nastale iz pastirskih postojank in hlevov konec 19. stoletja. Sčasoma so na mestu le-teh zgradili nove gorske kočice oziroma posodobili stare, a današnja infrastruktura ne ustreza trendovskemu povpraševanju sodobnega oziroma novodobnega post-turista (Poon 1994, citirana v Van Westering 1999), ki želi golo rekreativno funkcijo gorništvu nadgraditi s turističnim doživetjem, sproščanjem in okušanjem avtohtone kulinarike. Potemtakem so študije, raziskave in modeli za modernizacijo in izboljšanje infrastrukture, upravljanja in ponudbe gorskih koč potrebni.

Z razvojem ekoturizma v gorskih kočah bi vnesli elemente trajnostnih turističnih praks v gorsko okolje in tako doprinesli k okoljski vzgoji, varovanju okolja in zadovoljstvu današnjih in bodočih obiskovalcev gora.

2.4 Primeri dobre prakse

V Švici je bila na nadmorski višini skoraj 3000 m leta 2009 odprta nova gorska kočica, ki predstavlja mejnik v sodobni, okolju prijazni arhitekturi in ponazarja primer odličnosti upravljanja.

Kočica je bila zgrajena na temeljih iz nerjavečega jekla, notranjost je v celoti izdelana iz lesa, zunanost je pokrita s srebrno aluminijasto lupino, ki zagotavlja segrevanje notranjosti kočice s sončno energijo, sicer pa pridobiva 90 % vse energije solarnimi kolektorji. Odvečna energija se shranjuje v ventilsko regulirane svinčeve akumulatorje, ki zagotavljajo energijo tudi ponoči in ko je zunaj oblačno.

V analizi življenjskega cikla nove kočice, ki so jo izvedli Goymann, Wittenwiler in Hellweg (2008), so ugotovili, da se bo potreba po energiji v novi koči povečala predvsem zaradi sistema čiščenja odpadnih vod, medtem ko se bodo izpusti ogljikovega dioksida zmanjšali za dve tretjini na noč.

Poleg Švice so dobre prakse tudi v drugih turistično razvitih alpskih državah. Nemška planinska zveza (DAV – Deutsche Alpenverein) je razvila tri znake, za katere se lahko potegujejo gorske kočice v Nemčiji: 1. »Z otroci v kočici« (*Mit Kindern auf Hütten*) za kočice, ki so prijazne za družine z otroci, 2. »Takšen okus imajo gore« (*So schmecken die Berge*) za kočice, ki imajo v svoji gastronomski ponudbi izdelke domače in biološke pridelave, 3. »Znak za dobro okolje« (*Umweltgütesiegel*) za okolju prijazne in energetsko učinkovito delujoče in upravljane kočice (DAV 2011). Ti znaki nedvomno dokazujejo, da je tudi ponudbo gorskih koč, tako kot hotelov v današnjem času, treba diverzificirati in usmeriti na točno določene segmente.

Prav tako je zanimiv tudi primer trženja gastronomskega visokogorskega turizma, ki so ga razvili v italijanskih Dolomitih. V program »Smučanje z okusom« (*Sciare con gusto*) je od leta 2010 združenih 12 gorskih koč, ki so v bližini prog smučarskega področja Alta Badia. V vsaki izmed njih pripravljajo specialiteto, ki so jo iz lokalnih sestavin pripravili uveljavljeni, z Michelinovimi zvezdicami nagrajeni evropski kuharski mojstri. Vrhunec je tridnevna prireditev, imenovana »Tekmovanje kuharskih mojstrov«, kjer se omenjeni kuharski zvezdniki pomerijo v zimskih športih in v pripravi jedi. Na ta način

majhna alpska dolina za nekaj dni postane kulinarčno središče Evrope, večji del izkupička te prireditve pa gre v dobrodelne namene, kar kaže na veliko socialno odgovornost dolomitskih destinacijskih turističnih managerjev.

2.5 Družbeno (ne)odgovorno upravljanje hotelsko-gostinskih podjetij

Prav tako kot so načela trajnostnega razvoja prodrla v turistične destinacije, se pomena trajnostne naravnosti za dolgoročno in konkurenčno poslovanje vse bolj zavedajo tudi v hotelsko-gostinskih podjetjih. Vendar pa trajnostna prizadevanja prodirajo le počasi, saj lahko tako upravljanju z gorskimi kočami kot tudi slovenskemu hotelirstvu pripišemo konzervativnost in slabo izkoriščanje lastnih potencialov. V celoti sektor trpi zaradi pomanjkanja intelektualnega kapitala in pasivnega lastništva, ki je v rokah številnih državnih in paradržavnih skladov (Knežević Cvelbar 2006; Nemeč-Rudež in Mihalič 2007) in se primerjalno gledano ponaša s stroškovno neučinkovitostjo, slabimi finančnimi rezultati (Kavčič in sodelavci 2005; Omerzelj Gomezelj in Mihalič 2008) ter posledično tudi z zastarelimi oblikami upravljanja in spremljanja poslovanja (Mihalič 2009).

3 Razprava

3.1 Model trajnostnega upravljanja in merjenja uspešnosti za hotelirska podjetja

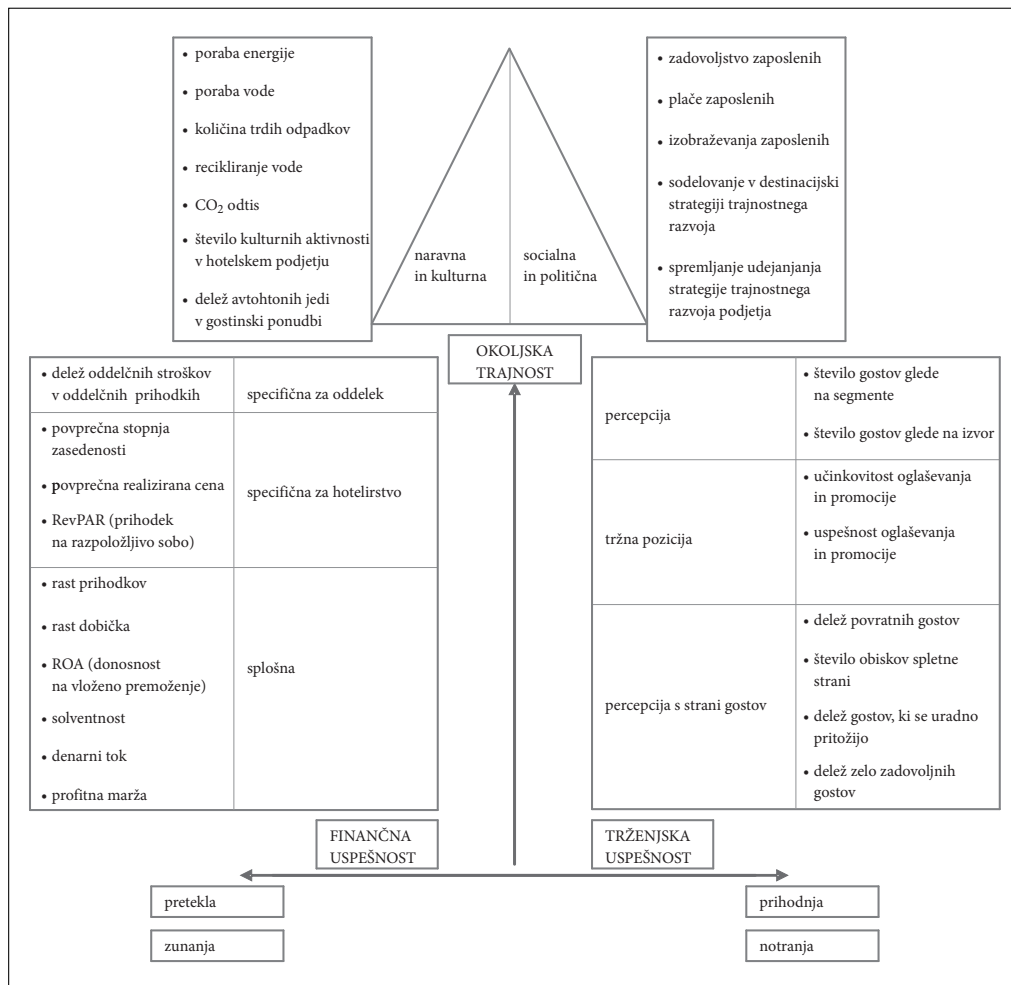
Kot korektiv predhodno navedenih težav hotelsko-gostinskih podjetij je Direktorat za turizem leta 2009 razpisal ciljni raziskovalni projekt modela spremljanja uspešnosti hotelskih podjetij, katerega rezultat je obsežno poročilo o praksah in načinih merjenja uspešnosti v slovenskem hotelirstvu (Mihalič 2009). Bratec (2009) je na podlagi Mihaličinih (2009) izsledkov razvil kompleksen model trajnostnega upravljanja in merjenja uspešnosti za slovenska hotelirska podjetja, ki združuje prvine številnih mednarodno priznanih konceptov za merjenje, upravljanje in poročanje uspešnosti v podjetjih. Omenjeni kompleksen model, kot je viden na sliki 1, predstavlja odlično izhodišče za izbor determinant ter prilagoditev in poenostavitev modela za potrebe upravljanja gorskih koč.

Glede na kompleksnost in posebnosti hotelskega poslovanja je model zastavljen na več ravneh. Finančna uspešnost, ki kaže preteklo uspešnost in jo podjetja vselej javno razkazujejo, na levi strani, je razdeljena na ključne kazalnike, bodisi specifične za posamezen hotelski oddelek, bodisi specifične za hotelirstvo, oziroma so splošni za vse gospodarske dejavnosti. Desno stran modela karakterizira trženjska uspešnost, ki je temeljni pokazatelj uspešnosti hotelskega podjetja v prihodnosti (Kim in Kim 2005). To podjetja navadno skrivajo pred konkurenti (Mihalič 2009). Prav tako model poveže vizijo in cilje hotelskega podjetja z njegovimi gosti in okoljskimi cilji trajnostnega razvoja. Le-ti se v modelu kažejo kot nadstavba, umeščena med finančno in trženjsko dimenzijo uspešnosti, ki naj vpliva na celotno percepcijo uspešnosti podjetja, skrbi za ravnotežje med v prihodnost in v preteklost usmerjenima dimenzijama uspešnosti ter služi kot krovna strategija in cilj podjetja, skozi katerega je treba presojati uspešnost čisto vseh vrst razvoja v podjetju (Bratec 2009).

3.2 Oblikovanje konceptualnega modela za razvoj konkurenčnega ekoturizma v slovenskem zavarovanem visokogorju

Glavno vodilo pri preoblikovanju celovitega modela hotelske uspešnosti (Bratec 2009) v celovit konkurenčni model upravljanja gorskih koč kot ekoturističnih nastanitvenih obratov v alpskih zavarovanih območjih je premisa okoljske trajnosti.

Dejstvo je, da značilnosti, ki zaznamujejo produkt hotelirstva, s prilagoditvami veljajo tudi za upravljanje z gorskimi kočami. Gre za specifično dejavnost, pri kateri je merjenje uspešnosti še posebej zahtevno,

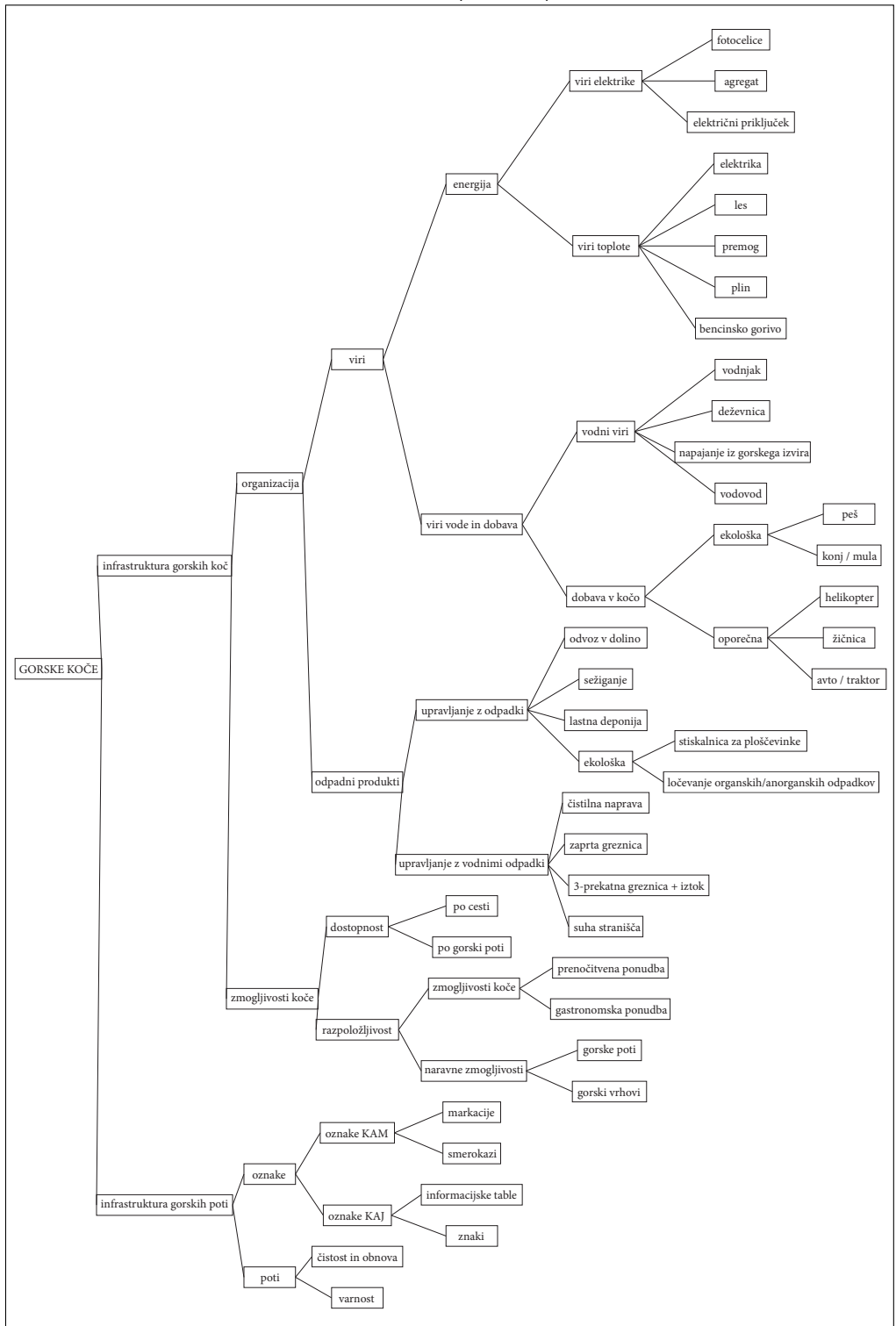
Slika 1: Celovit model hotelske uspešnosti (Holistic Hotel Performance Model) (Bratec 2009).

saj kljub navidezni novitosti uspešnost določa veliko število dejavnikov, ki morajo biti upoštevani pri oblikovanju strategij upravljanja in merjenja uspešnosti.

V procesu preoblikovanja hotelskega modela v konkurenčni model za upravljanje gorskih koč se porajajo številna vprašanja. Najprej se je treba zavedati manjše strokovnosti na področju upravljanja gorskih koč, ki se po svojih zmogljivostih nikakor ne more primerjati z upravljanjem hotelskih sistemov ter zato terjati precejšnjo poenostavitev modela. To narekuje tudi manjše število zaposlenih in nižja izobrazbena struktura upraviteljev gorskih koč. Poleg tega ima povprečna gorska kočica precej manj oddelkov od povprečnega hotela, le-ti so navadno omejeni na del s prenočitvenimi kapacitetami in del s hrano in pijačo.

Na drugi strani je treba poudariti vlogo skrbi za okolje in okoljske vzgoje skladno s petimi temeljnimi postavkami definicije ekoturizma. Dejstvo je, da so zahteve po okoljski trajnosti v zavarovanih območjih in v ekoturističnem upravljanju gorskih koč precej višje zastavljene kot v hotelirstvu.

Slika 2: Struktura modela »Upravljanje gorskih koč v TNP« (Stubelj Ars in Bohanec 2010). ► str. 152

Prav zavoljo tega gre pri preoblikovanju dela modela okoljske trajnosti poleg modifikacije tudi za nadgradnjo in razširitev ter vpeljavo novih, ekoturizmu prilagojenih kazalnikov. Infrastrukturo gorskih koč sta dodobra razčlenila Stubelj Ars in Bohanec (2010), ko sta razvila model za vrednotenje infrastrukture in upravljanja le-te (slika 2). To je večparametrski model za podporo odločanju, ki omogoča oceno trenutnega stanja infrastrukturnih lastnosti gorskih koč in gorskih poti ter primerjalno analizo med posameznimi kočami, ki jih želimo z modelom oceniti. Model omogoča identifikacijo predlogov za potencialno izboljšanje infrastrukture in upravljanja gorskih koč z namenom zmanjšanja vplivov na okolje. V model sta integrirana podmodel »infrastruktura gorskih koč« in podmodel »infrastruktura gorskih poti«. Prvi je sestavljen iz atributov, ki so združeni z odločitvenimi pravili v višje ravni modela s pomočjo hierarhične drevesne strukture. Odločitvena pravila so določena s strani upravljavca gorskih koč in so naravnana tako, da dajejo prednost okolju prijaznim tehnologijam in praksam. Na podlagi strukture opisanega odločitvenega modela je utemeljen izbor okoljskih kazalnikov, izbranih za novonastali konceptualni model.

3.3 Razvoj kazalnikov konceptualnega modela

Model (Stubelj Ars in Bohanec 2010) služi kot vodilo za dopolnitev okoljskih kazalnikov višjim standardom ekoturizma v zavarovanih območjih. Nabor izvirnih kazalnikov je razviden iz slike 1, nabor specifičnih okoljskih aktivnosti za gorske kočice, kot ga priporočata Stubelj Ars in Bohanec (2010), je na 6. in 5. ravni modela iz slike 2. Iz slednjega je mogoče za področje okolja izpeljati naslednje podrobne kazalnike:

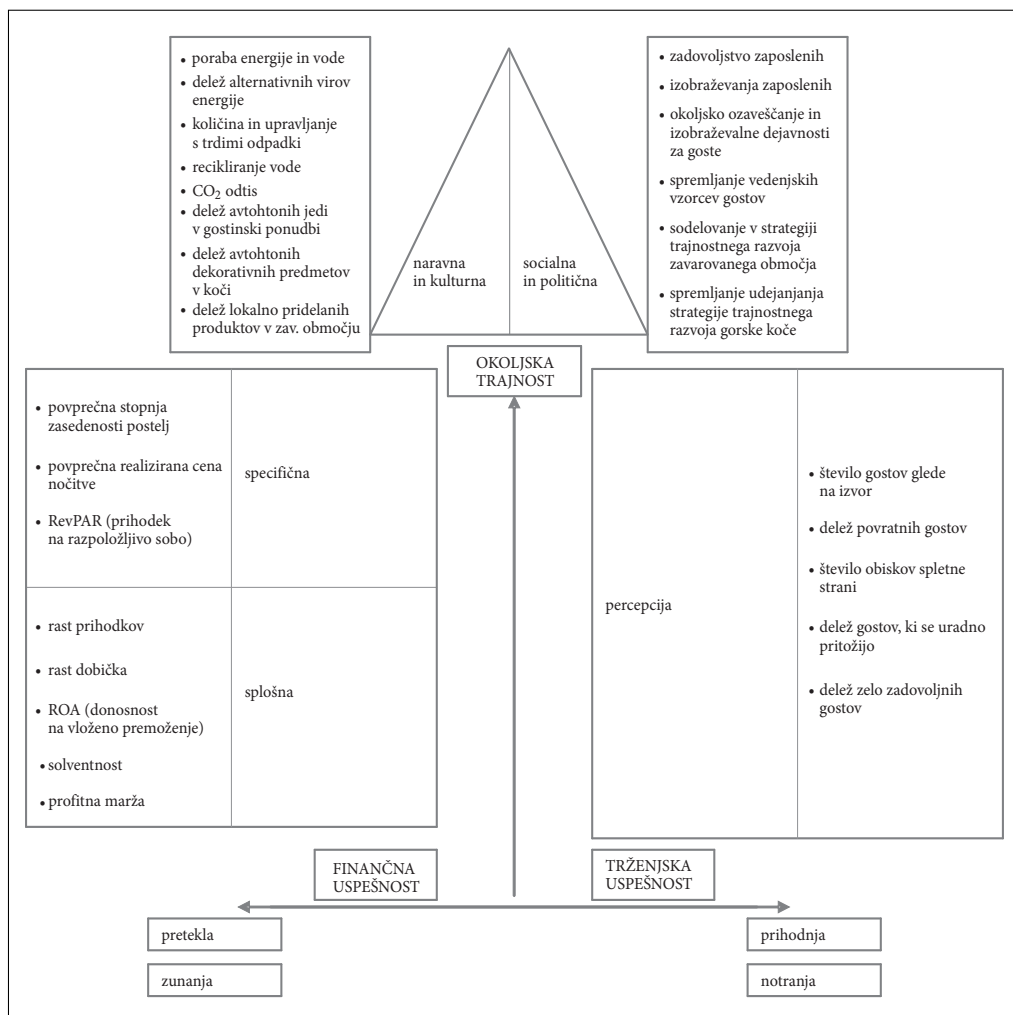
- delež elektrike, pridobljene iz fotocelic,
- delež toplotne energije, pridobljene iz lesa,
- delež vode, pridobljene iz deževnice,
- delež odpadne vode, predelane v čistilni napravi,
- delež ekološke dobave,
- letna masa in volumen odpadkov, odpeljanih v dolino,
- delež odpadkov, ki so stisnjeni,
- ločevanje odpadkov na organske in anorganske.

Le-te se nato razporedi v kategorije upravljanja z vodo, energijo in odpadki ter se jih vnese v originalen hotelski model. Tako je v preoblikovanem modelu v delu naravnega okolja razširjeno področje upravljanja z vodo in energijo, ki je v gorskih kočah posebej problematično. Prav tako je dodan kazalnik upravljanja s trdimi odpadki, saj je ravnanje z odpadki velikega pomena za vplive gorske kočice na okolje.

Nadgrajeni sta tudi področji kulturne dediščine in gastronomije v delu kulturnega okolja. Vpeljan je nov kazalnik deleža avtohtonih dekorativnih predmetov v koči, saj v inventarju gorske kočice, ki si želi biti moderen ekoturistični produkt, nikakor ne smejo manjkati tradicionalni predmeti in kosi pohištva, ki etnološko sodijo v predel naravnega parka. Podobno je s ponudbo hrane in pijače. Le-ta naj bo v veliki meri lokalno obarvana, predvsem pa pridelana in nabavljena pri lokalnih pridelovalcih, ki kmetujejo na okolju prijazne načine. Obseg ponudbe hrane in pijače je lahko omejen in osredotočen zgolj na trenutno dobavljive sezonske sestavine in nekaj skrbno pripravljenih avtohtonih jedi.

Prav tako je razširjen tudi del, namenjen socialni in politični trajnosti. Izpuščen je vidik plač zaposlenih, saj avtorja menita, da je odločitev za vodenje gorske kočice predvsem odločitev za določeno vrsto življenjskega stila, pri katerem denar ni temeljnega pomena. Bolj ključen je kazalnik zadovoljstva zaposlenih, saj brez entuziazma pri delu ekoturistični produkti težko na dolgi rok ostanejo uspešni. Izpostavljen je še kazalnik spreminjanja vedenjskih vzorcev gostov, saj se jim neposredno skuša izboljšati odnos do ravnanja z okoljem. Prav tako ne gre zanemariti bolj poglobljenih okoljskih izobraževalnih vsebin za goste in za zaposlene.

Kar se tiče političnih kazalnikov, je ključno sodelovanje gorske kočice v strategiji trajnostnega razvoja zavarovanega območja ter spremljanje udejanjanja lastne strategije trajnostnega razvoja, ki mora biti pri ekoturističnem upravljanju gorske kočice vseskozi prisotno.

Slika 3: Konceptualni konkurenčni model za razvoj in upravljanje z gorskimi kočami kot modernim ekoturističnim produktom.

V nasprotju z delom modela, posvečenim okoljski trajnosti, je del, namenjen finančni uspešnosti, poenostavljen. V upravljanju gorskih koč ni pričakovati obsežnih finančno-računovodskih znanj. Zavoljo tega se merjenje finančne uspešnosti skrči na tri temeljne kazalnike, specifične za hotelirsko dejavnost, kot so povprečna stopnja zasedenosti postelj, povprečna realizirana cena prenočitve in prihodki na razpoložljivo hotelsko sobo (RevPAB – izpeljanka temeljnega hotelskega kazalnika celotnih prihodkov na razpoložljivo sobo, ki meri prihodek na razpoložljivo ležiče, saj je le-ta zavoljo pogostih skupnih ležišč v gorski koči precej bolj primeren kazalnik). Le-tem stojijo ob strani še kazalniki splošne finančne uspešnosti, kot so kazalniki rasti prihodka in dobička, profitna marža ter donosnost na premoženje (*Return On Assets – ROA*) in stopnja solventnosti.

V podobni meri je poenostavljen del namenjen trženjski uspešnosti, kjer je v celoti izpuščen trženjsko pozicijski del, in tako v modelu ostaja enotno področje percepcije. Le-to oblikujejo kazalniki števila

gostov glede na njihov izvor, delež povratnih gostov, delež zelo zadovoljnih gostov ter delež gostov, ki se uradno pritožijo. Poleg tega je kot dober kazalnik prepoznavnosti gorske koč v modelu ohranjen tudi kazalnik števila obiskov spletne strani.

4 Sklep

Opisani konceptualni model predstavlja noviteto na področju literature o upravljanju z gorskimi kočami, saj gorske koč avtorja obravnavata kot poenostavljen primer hotelskega produkta in jih hkrati razpoznata kot enega izmed najbolj primernih potencialnih nosilcev ekoturistične ponudbe v zavarovanih območjih. Posledično, dva samostojna modela z različnih znanstvenih področij, kot sta hotelirstvo in okoljevarstvo, uspešno združita v enovit ekoturistični konkurenčni model za upravljanje gorskih koč.

Zasnovani model ima dve temeljni dimenziji. Prva je ta, da tako kakor Bratčev (2009) celovit model merjenja hotelske uspešnosti novonastali model uspešno poveže klasične in moderne poglede na merjenje poslovne uspešnosti ter jih skladno z duhom časa postavi pod paradigmo trajnostnega turističnega managementa. Z modelom, nadgrajenim s posebnostmi upravljanja z okoljem, ki so značilne za zavarovana območja in so bile povzete iz modela Stubelj Ars in Bohanec (2010), gorske koč pridobijo vodilo pri vpeljevanju novih poslovnih modelov ter hkrati tudi okvir za zunanje poročanje svojih rezultatov in tržno komuniciranje. Prav tu pa se že odpira druga, bolj vsebinska dimenzija, ki je z vidika prestrukturiranja in razvoja gorskih koč v moderne ekoturistične ponudnike doživetij (Pine in Gilmore 1999) še bolj pomembna. Konkurenčni model gorske koč usmerja in spodbuja na poti razvoja kakovostnih ekoturističnih storitev, saj kazalniki upraviteljem gorskih koč v dobršni meri nakazujejo, na katera področja poslovanja morajo biti še posebej pozorni. Model na ta način vodi k povečanju kakovosti storitev, saj usmerja na trajnostne prakse. Koče lahko z uporabo modela postanejo bolj donosne in mednarodno prepoznavne, kar je zagotovo tudi dobra podlaga za bodočo pridobitev različnih spodbud in nepovratnih sredstev za vlaganje v infrastrukturo in ekološko napredne tehnologije. Vsekakor se ob praktični vplelavi tovrstnega modela poraja precej odprtih vprašanj.

Ni moč prezreti dejstva, da so slovenske gorske koč v veliki večini zaostale v razvoju in so trenutno premalo privlačne za privabljanje novodobnih turistov, ki ob rekreaciji v neokrnjeni naravi iščejo še drugačne tipe ekoturističnih doživetij in užitkov. Njihova ponudba skozi leta ni napredovala, je generična in premalo raznolika. Njihov produkt je strogo utilitaren in nikakor ne izstopa do te mere, da bi pohodniki svoje itinerarje prilagodili bivanju v točno določeni koči, kjer jih bo čakal točno določen tip gastronomskega ali okoljskega doživetja. Da bo sploh moč govoriti o modernem turističnem razvoju gorskih koč, so torej nujno potrebna infrastrukturna vlaganja, posodobitve opreme in ponudbe ter sprememba načina upravljanja. Dvigniti je treba usposobljenost upraviteljev ter jih seznaniti z možnostmi in prednostmi, ki jih ekoturizem ponuja. V TNP je 34 gorskih koč, ki bi zaradi lege v zavarovanem območju edinega slovenskega narodnega parka s svojim delovanjem že po zakonodaji morale težiti k minimalnim vplivom na okolje. Gorske koč v TNP, ki so v upravljanju različnih planinskih društev, bi bilo po našem mnenju smiselno združiti v neke vrste interesno združenje pod okriljem Planinske zveze Slovenije ali TNP ter jim tu nuditi neke vrste razvojno-izobraževalno oporo, v okviru katere bi s skupnimi močmi pristopile k vpeljevanju predlaganega konkurenčnega modela in njegovih izpeljank ter s tem sistematičnega razvoja ekoturizma v zavarovanih območjih. Ne nazadnje bi bila takšna oblika združevanja za enotno zasnovano lahko tudi dobra podlaga za oblikovanje kakšnega regionalnega razvojnega projekta, ki bi lahko bil podprt s strani evropskih strukturnih skladov. Izpostavljene omejitve in dileme bo v prihodnosti skušala poglobljeno osvetliti tudi kvalitativno-kvantitativna študija predmetne tematike, ki je trenutno v začetni fazi.

5 Viri in literatura

- Antonoli Corigliano, M. 2002: The route to quality: Italian gastronomy networks in operation. Tourism and Gastronomy. London, New York.
- Bratec, M. 2009: Defining the model to assess the performance of Slovenian hotel enterprises. Master's dissertation. University of Southern Denmark, University of Girona & University of Ljubljana. Ljubljana.
- DAV 2011: Hüttensuche bei dem Deutsche Alpenverein. Medmrežje: <http://www.dav-huettensuche.de/index.php?pagedef=extendedsearch> (5. 6. 2011).
- Goymann, M., Wittenwiler, M., Hellweg, S. 2008: Environmental decision support for construction of a »green« mountain hut. Environmental Science and Technology 42. Iowa City.
- Kavčič, S., Ivankovič, G., Kavčič, B., Marc, M., Novel, I., Perišič, M., Vidic, D. 2005: Analiza uspešnosti turističnega gospodarstva (hotelskega sektorja) v Sloveniji, RCEF Report. Ljubljana.
- Knežević Cvelbar, L., 2006: Influence of corporate governance mechanisms on management turnover: the case of Slovenia. PhD dissertation, Faculty of Economics, University of Ljubljana, Ljubljana.
- Kim, H. B., Kim, W. G. 2005: The relationship between brand equity and firms performance in luxury hotels and chain restaurants. Tourism Management 26. Guildford.
- Mihalič, T. 2009: Oblikovanje modela merjenja uspešnosti poslovanja hotelskih podjetij. Poročilo ciljnega raziskovalnega projekta. Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Miller, G., Twining-Ward, L. 2005: Monitoring for a sustainable tourism transition. Wallingford, Cambridge.
- Nemec Rudež, H., Mihalič, T. 2007: Intellectual capital in the hotel industry: A case study from Slovenia. Hospitality Management 26. Oxford.
- Omerzelj Gomezelj, D., Mihalič, T. 2008: Destination competitiveness – Applying different models, the case of Slovenia. Tourism Management 29. Guildford.
- Pine, J., Gilmore, J. 1999: The Experience Economy, Harvard Business School Press, Boston.
- Poon, A. 1994: The new tourism revolution. Tourism Management 15-2. Guildford.
- Singh, R. B., Mishra, D. K. 2004: Green tourism in mountain regions – reducing vulnerability in promoting people and place centric development in the Himalayas. Journal of Mountain Science 1. Beijing.
- Stubelj Ars, M., Bohanec, M. 2010: Towards the ecotourism: A decision support model for the assessment of sustainability of mountain huts in the Alps. Journal of Environmental Management 91-12. London.
- Van Westering, J. 1999: Heritage and gastronomy: The pursuits of the 'new tourist'. International Journal of Heritage Studies 5-2. Exeter.
- WCED 1987: Our Common Future. World Commission on Environment and Development Report. Oxford.

SKLAD ZA OHRANJANJE NARAVE POHORJE

dr. Jurij Gulič

Zavod Republike Slovenije za varstvo narave
Pobreška cesta 20, 2000 Maribor
jurij.gulic@zrsvn.si

Gregor Danev

Zavod Republike Slovenije za varstvo narave
Tobačna ulica 5, 1000 Ljubljana
gregor.danev@zrsvn.si

Štefan Posilovič

Občina Zreče
Cesta na Roglo 13b, 3214 Zreče
stefan.posilovic@zrece.eu

Mihaela Solar

UNIOR Kovaška industrija d. d. – Program turizem
Cesta na Roglo 15, 3214 Zreče
mihaela.solar@unitur.eu

UDK: 502.1(497.412)

IZVLEČEK

Sklad za ohranjanje narave Pohorje

Leta 2009 je bil s strani Občine Zreče, podjetja Unior d. d. – Program turizem in Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave podpisan dogovor o sodelovanju, v okviru katerega se je ustanovil Sklad za ohranjanje narave Pohorje (Sklad). Aktivnejše delovanje in promocija Sklada se udejanja prek transnacionalnega projekta NATREG. Potekajoči projekt promovira potencialne varovanih območij, kot na primer Pohorja, išče priložnosti za trajnostni razvoj in povečuje prepoznavnost narave in okolja kot vrednote. Sklad je odprt za nova partnerstva in zaveznitva. Osnovno poslanstvo Sklada je izvedba akcij s področja naravo(okolje)varstva, okoljskega izobraževanja, in promocija narave na Pohorju. Z delovanjem Sklada območje Pohorja pridobiva širšo prepoznavnost o vzdržnosti sobivanja narave in človeka.

KLJUČNE BESEDE

projekt NATREG, Pohorje, Sklad za ohranjanje narave Pohorje, trajnostni razvoj, turizem, varstvo narave

ABSTRACT

Nature conservation fund Pohorje

In 2009 an agreement on active cooperation among municipality of Zreče, enterprise UNIOR – Program Tourism and the Institute of the Republic of Slovenia for Nature Conservation has been signed. It comprises cooperation in the framework of establishing the Nature conservation fund Pohorje. Active operation and promotion of the Fund is realized through a transnational project NATREG. The ongoing project promotes the potentials of protected areas such as Pohorje Mountain, looking for opportunities for sustainable development and increases the recognitions of the nature and the environment as a value. The Fund is open to new partnerships and alliances as having the basic mission the realization of actions in the field of nature conservation, environmental education and promotion of nature on Pohorje Mountain Fund therefore takes an active part for the Pohorje Mountain gaining wider recognition of the sustainability of the coexistence of man and nature.

KEY WORDS

Project NATREG, Pohorje Mountain, Nature conservation fund Pohorje, sustainable development, tourism, nature conservation

1 Uvod

(Za)varovana območja so pomemben instrument varstva narave, obenem pa pomenijo tudi velik potencial socialnega in gospodarskega razvoja Slovenije. Verjetno teh potencialov še ne prepoznavamo dovolj, zlasti pa nam še ne uspeva dovolj dobro varstva narave povezati z razvojem posameznega območja. Transnacionalni projekt NATREG (Kako upravljati varovana območja narave, da bodo postala priložnost za trajnostni razvoj / Programi transnacionalnega sodelovanja 2007–2013, Jugovzhodna Evropa), se je lotil prav tega izziva – njegov temeljni namen je pokazati in promovirati potencialne varovanih območij, izboljšati njihovo prepoznavnost in rabo kot dobro priložnost za trajnostni razvoj ter povečati prepoznavnost ohranjene narave in okolja kot vrednote (medmrežje 1). Na ravni države Slovenije je bilo za pilotno območje izbrano pogorje Pohorja; v prostoru se kažejo negativni vplivi družbenega razvoja, njihov skupni učinek pa močno ogroža obstoj celotnega sistema in vrednosti območja. Velik del konfliktov izvira iz administrativne razdrobljenosti območja, ki botruje pomanjkanju skupnega upravljanja. Različni sektorji in podjetja odgovornost prelagajo drug na drugega. Osnovni namen projekta na tej ravni je doseči skladen razvoj celotnega območja Pohorja.

Projektni cilji so:

- 1. spodbujati trajnostni razvoj na celotnem Pohorju,
- 2. prepoznati ohranjeno naravo kot razvojni potencial,
- 3. v pripravo podrobnejšega načrta upravljanja vključiti nevladne organizacije in širšo javnost,
- 4. pripraviti podrobnejši načrt upravljanja za območji Natura 2000,
- 5. zasnovati nove projekte, ki bodo razvojne potencialne še oplemenitili,
- 6. preveriti interes za začetek procesa ustanavljanja Regionalnega parka Pohorje (medmrežje 2).

Aktivnosti projekta NATREG so pripomogle k ideji o ustanovitvi Sklada za ohranjanje narave Pohorje (Sklad). Eden od prelomnih trenutkov je bila izvedba projekta Smučarsko tekaškega centra Rogla na Pohorju. Spor, ki je nastal v letu 2008 med Občino Zreče, družbo UNIOR d. d. – Program turizem ter Zavodom Republike Slovenije za varstvo narave ob uničenju varovanih travnišč – planj na območju Rogle pri gradnji stez za smučarski tek, je prerasel v zgledno sodelovanje. Unior d. d. – kovaška industrija (v nadaljevanju Unitur), Zavod Republike Slovenije za varstvo narave (v nadaljevanju ZRSVN) in Občina Zreče so v letu 2009 podpisali dogovor o sodelovanju, v okviru katerega Unitur ustanovi Sklad za ohranjanje narave Pohorje, katerega delovanje je usmerjeno v izvajanje akcij, projektov in aktivnosti s področja ohranjanja narave. Občina Zreče se je zavezala, da bo s prostorsko politiko podpirala trajnostni in sonaravni razvoj Pohorja in obljubila finančno pomoč, ZRSVN pa prispeva strokovno znanje. Tako se je položaj, kateremu je botroval konflikt, spremenil v sodelovanje.

Delniška družba Unior, Program Turizem, omogoča dotok sredstev za delovanje Sklada tudi od prodaje določenih storitev, ki najbolj posegajo v naravo. S pomočjo Sklada poskuša, kot ena redkih v Sloveniji, razvijati tako imenovani odgovorni turizem, ki že v svoji osnovi posveča največjo pozornost ravno ohranjanju narave. Ustanovitelji Sklada si prizadevajo, da bi se vanj vključilo čim večje število organizacij in lokalnih skupnosti na območju Pohorja, s čimer bi prispevali k boljšemu razvoju območja.

Pregled delovanja sorodnih skladov v državi kaže, da se največ pozornosti nanaša na vodo kot dobrino. Skladi delujejo večinoma znotraj matičnih podjetij, kot na primer Armalov sklad za zdravo pitno vodo v šolah (medmrežje 3), Heliosov sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda (medmrežje 4), ter sklad Si.voda, ki ozavešča o pomenu voda in našem vplivu nanje ter se z investiranjem aktivno loteva reševanja problematike kakovosti voda v Sloveniji (medmrežje 5). Na področju varstva narave pa v Sloveniji trenutno aktivno deluje zgolj Sklad za ohranjanje narave Pohorje.

2 Ovrednotenje območja

2.1 Ocena preteklega upravljanja

Prva prizadevanja za zavarovanje Pohorja segajo v daljno leto 1920, ko je bila v znameniti Spomenici Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov (Spomenica Odseka za ... 1920) pri Muzejskem društvu za Slovenijo izpostavljena posebnost Pohorja. Do prvega zavarovanja je prišlo leta 1967, ko je bilo ob Lobnici zavarovanih okoli 50 hektarjev gozdnega rezervata. Nadalje je bilo več zavarovanj v osemdesetih letih 20. stoletja, ko so občine z občinskimi odloki zavarovale več gozdnih rezervatov in barjanskih površin. Danes je tako zavarovanih 15 gozdnih rezervatov s površino 879 hektarjev (Uredba o varovalnih gozdovih ... 2010).

V planskih aktih Republike Slovenije je območje »parka Pohorje« opredeljeno že leta 1986 (Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990 1990). Predlog parka je vključen v vse naslednje dopolnitve planskih aktov Republike Slovenije za obdobje do leta 2000 kot tudi v planske akte posameznih pohorskih občin. Kot eden izmed ciljev varstva narave je ustanovitev zavarovanega območja »Regijski park Pohorje« vključena tudi v Operativni program – program upravljanja območij Natura 2000 (za obdobje 2007–2013) (Operativni program – program ... 2007). Z območjem upravljaajo sektorji s področja ohranjanja narave, gospodarjenja z gozdovi, upravljanja z divjadjo, ribolovnimi območji, vodami, lastniki in uporabniki kmetijskih zemljišč.

2.2 Ovrednotenje prostora z naravovarstvenega vidika

Pohorje je pogorje v severovzhodnem delu Slovenije, ki se razteza na površini 840 km². Gozdovi pokrivajo več kot 75 % celotne površine Pohorja (Cenčin in sodelavci 2010). Večji del Pohorja je uvrščen v posebna varstvena območja – območja Natura 2000, kjer sta podlagi evropska direktiva o pticah (Direktiva o ohranjanju prostoživečih ptic 2011) in evropska direktiva o habitatih (Direktiva o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst 2011), obenem pa pogorje Pohorja leži znotraj prostora, ki ga opredeljuje Alpska konvencija (Protokol o izvajanju ... 1991). Raznolikost habitatnih tipov ki so v interesu Evropske skupnosti (ES) se kaže v pestrosti gozdov, travnišč in vodnih okolij. Mnogotera življenjska okolja nudijo bivališče številnim vrstam ptic in ostalim rastlinskim in živalskim vrstam, s populacijami nacionalnega pomena, kot tudi v interesu ES (medmrežje 6). S krajinskega vidika so na Pohorju zasnovane območij naravnih kakovosti in krajinska območja s prepoznavnimi značilnostmi na državni ravni (Marušič in sodelavci 1998). V Strategiji varstva krajine v Sloveniji je posebna pozornost namenjena izjemnim krajinam; na območju Pohorja zasledimo dve izjemni krajinini, in sicer ovršje Pohorja in Resnik – Skomarje (Ogrin in sodelavci 1996).

Pohorje trenutno nima statusa zavarovanega območja (medmrežje 6). Na njem je 168 točkovnih zavarovanih območij in 28 ploskovnih zavarovanih območij; slednji zajemajo 322 hektarjev površin (medmrežje 7). V Registru naravnih vrednot Republike Slovenije je za območje Pohorja vpisanih 105 območij (ploskovnih) naravnih vrednot (61 % območij ima status naravne vrednote državnega pomena), 165 točkovnih naravnih vrednot in 5 jamskih objektov iz Pohorja. 275 naravnih vrednot na Pohorju predstavlja 2 % vseh naravnih vrednot, vpisanih v register (12.154 vpisov oziroma 3071 naravnih vrednot in 9.083 jam) oziroma 8 % vseh naravnih vrednot (brez jamskih objektov) v Sloveniji (Pravilnik o spremembah Pravilnika o določitvi ... 2010; medmrežje 8). 1838 hektarjev gozdov je zaradi naravnosti in ekstremnosti rastišča izločenih in so prepuščeni naravnemu razvoju (Cenčin in sodelavci 2010). Glede na celotno površino območja Pohorja, predstavlja ta kategorija 3,2 % površin. To so gozdni rezervati (879 hektarjev) in varovalni gozdovi na ekstremnih rastiščih s površino 958 hektarjev (Uredba o spremembi Uredbe o varovalnih ... 2010).

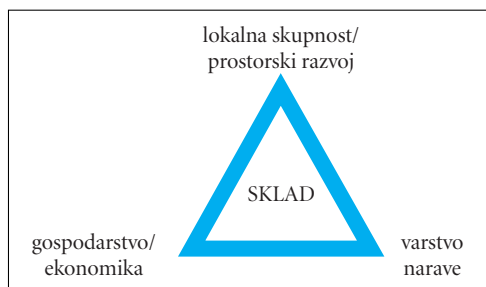
2.3 Ovrednotenje prostora z vidika turizma in prostorskega razvoja

Območje ima ugodne prometne povezave in bogato turistično-športno ponudbo. Zaradi bližine večjih mest je Pohorje zelo priljubljeno rekreacijsko središče; v poletnih mesecih sta v ospredju pohodništvo in kolesarjenje, v zimskem času pa alpsko smučanje, tek na smučeh in drugi zimski športi. Pohorje prečka tudi Slovenska planinska pot, ob kateri si pohodniki lahko ogledajo mnoge naravne znamenitosti. Tu najdemo veliko planinskih koč, vse bolj pa se uveljavlja tudi turizem na kmetijah (medmrežje 2). Pohorje zaradi svoje lege v prostoru, krajinskih posebnosti, pestrosti naravnih in kulturnih vsebin nudi številne razvojne možnosti. Postalo je zanimivo za pohodništvo, rekreacijo in turizem predvsem v preteklih 50-ih letih. Nastale so prve planinske poti, planinske postojanke, smučišča, hoteli in apartmajnska naselja – razvili so se tako imenovani gorski turistični centri. Pohorje je trenutno razdeljeno med 16 občin, ki ne delujejo kot enotno območje oziroma kot tako imenovana ciljna destinacija Pohorje. V to bi prihajali obiskovalci in turisti zaradi motivov, ki se nanašajo na raznoliko ponudbo doživljanja narave, rekreativnega, športnega, adrenalinskega, kulturnega, enogastronomskega, ekološkega, velneškega, poslovnega in drugih zvrsti turizma. Raznoliki ponudniki območja zaenkrat samostojno in nepovezano tržijo parcialno turistično ponudbo različno velikih in urejenih turističnih centrov ter manjših krajev, vasi in samotnih kmetij na Pohorju (Štuhec 2010). Precejšnje število prostorskih načrtov (16 občin) predstavlja predvsem problem enotne prostorske obravnave celotnega območja. Ob velikih razvojnih projektih, usmerjenih v povečevanje in nadaljnje združevanje turističnih centrov, lahko izrazimo skrb, da ekonomski interesi ne bi preseglili možnosti trajnostnega razvoja območja in regije.

3 Sklad za varstvo narave Pohorje in njegovi učinki v prostoru

Delovanje Sklada je umeščeno znotraj območno razvojnega partnerstva – gospodarstvo (ekonomski interesi), lokalna skupnost (prostorski razvoj) in varstvo narave (slika 1). ZRSVN v okviru Sklada sodeluje s strokovnim znanjem s področja ohranjanja narave, svetovanjem ter poznavanjem zakonodaje pri izvajanju akcij in projektov, ki bodo izhajali iz Sklada. Občina Zreče s prostorsko politiko podpira trajnostni in sonaraven razvoj Pohorja ter finančno in strokovno krepi delovanje Sklada, podjetje Unitur promovira svojo dejavnost kot okoljsko odgovorno podjetje.

Leta 2011 se pod okriljem Sklada odvija nagradni fotografski natečaj »Narava Pohorja skozi letne čase«, ki ima več sinergijskih učinkov, na primer promocija naravoslovne fotografije med prebivalstvom, promocija narave Pohorja v obliki koledarjev in razglednic, promocija narave Pohorja v turistični destinaciji Rogla–Pohorje. Druga aktivnost Sklada v letošnjem letu je usmerjena v okoljsko izobraževanje – organizira se poletni mladinski tabor na Rogli. V jesenskem času se bo s pomočjo Sklada izvedla že druga prostovoljna naravovarstvena akcija čiščenja zaraščajočih travnišč na Pohorju. Cilj tovrstnih akcij je izboljšati kakovost in obseg travnišč – planj, dvigniti kakovost življenjskega prostora številnim vrstam ptic, omogočiti ekstenzivno kmetijsko pridelavo na območju in ohraniti podobo krajine, ki postaja pre-

Slika 1: Območno razvojno partnerstvo Sklada.

Slika 2: Logotip Sklada za ohranjanje narave Pohorja.

poznana v slovenskem prostoru in širše tudi kot turistična zanimivost. Sklad je vključen v nastajajoči čezmejni projekt med Slovenijo in Avstrijo ALPA, kjer se bo celostno pristopilo k revitalizaciji gorskih travnišč na Zahodnem Pohorju. Prek mednarodnega projekta WETMAN (finančni instrument LIFE+) se bodo tudi s pomočjo Sklada izvajale aktivnosti, usmerjene v ureditev infrastrukture za obiskovalce na Lovrenških jezerih in drugod na območju Pohorja. Pripravlja se Kodeks ravnanja med udeleženi partnerji, ki bo določeval komunikacijo med partnerji, obveznosti, potrjevanje nalog... Možnosti širitve Sklada v prihodnjih letih so usmerjene predvsem v iskanje strateških partnerjev: od lokalnih skupnosti, ki teritorialno pokrivajo območje Pohorja, do turističnih podjetij, javnih in zasebnih ustanov in podjetnikov. Izdelana je celostna grafična podoba Sklada (slika 2), izvaja pa se tudi Program dela Sklada za leto 2011 (Program dela Sklada ... 2011).

4 Vzводи za vključevanje vsebin Sklada v občinske strategije in smernice

Zaradi svojih naravnih vrednot in bogate kulturne dediščine ima Občina Zreče bogat razvojni potencial, ki ga mora povezati z ostalimi družbenimi in gospodarskimi aktivnostmi v prostoru. V ekološko omrežje Natura 2000 spada 9,4 % vseh površin občine Zreče (medmrežje 7). Precejšnje število naravnih vrednot in krajinskih posebnosti daje območju občine možnosti za njih skrb in promocijo. Pri razvoju Občina Zreče upošteva strateške usmeritve državnih in regionalnih razvojnih programov, kot so: Državni razvojni program Republike Slovenije za obdobje 2007–2013 (2008), Regionalni razvojni program Savinjske regije 2007–2013 (2006), Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 (2007), Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske skupine »Od Pohorja do Bohorja« 2007–2013 (2008). Pri prostorskem načrtovanju Občina Zreče z obravnavo in soočanjem različnih potreb in interesov razvoja v prostoru zagotavlja usklajenost gospodarskih, družbenih in okoljskih vidikov. V Razvojnem programu Občine Zreče 2009–2013 (2009) med okoljskimi vidiki upošteva obstoječe obremenitve okolja in njegove omejitve, ki jih predstavljajo naravni viri, zelene površine (kmetijska zemljišča, gozdovi) in poplavna območja (Razvojni program Občine Zreče ... 2009).

Občina Zreče bo zagotavljala razmere za skladen razvoj, temelječ na znanju, inovativnosti, lojalnosti domačega prebivalstva, ki se zaveda standardov in omejitev okolja v smislu trajnostnega razvoja, kar je zapisala tudi v svojo vizijo razvoja. Trajnostni razvoj – razvoj, ki zadovoljuje današnje potrebe, ne da bi ogrožal možnosti prihodnjih generacij, skladen razvoj mesta Zreče in podeželja, usklajen prostorski razvoj z družbenim, gospodarskim in kmetijskim razvojem, večja informiranost, ozaveščenost in odgovornost prebivalcev na področju varovanja okolja, prometa, racionalne rabe naravnih virov pa so najpomembnejši strateški cilji Občine Zreče. Razvoj in promocija okoljske odgovornosti občine se

kaže v ustanovitvi in aktivnem delovanju Sklada. Razvojná naravnáost občine je, skladno z njeno strategijo in usmeritvami, ki sovpadajo s poslanstvom Sklada, uspešen primer in bi ga bilo smiselno prenesti na vse občine v območju. Naravne danosti, kulturno-etnološko bogastvo in izročila, ki jih premore Pohorje, so eden od potencialov razvoja lokalnih skupnosti, po drugi strani pa tudi velika odgovornost za ohranjanje identitete in kakovosti prostora ter narave. Sklad promovira in ohranja del te identitete, ki postaja vse bolj prepoznana in cenjena v lokalnem, nacionalnem in mednarodnem prostoru.

5 Sklep

Povezovanje gospodarstva, lokalne skupnosti in varovanja narave je z vidika trajnostnega, sonaravnega regionalnega razvoja ključno. V Sloveniji primerov dobrih praks, ki bi uspešno povezovali razvojna partnerstva, vključujoč segment varstva narave ni veliko. Sklad je vsekakor na dobri poti, da ta partnerstva okrepi in razširi na večji del Pohorja, kjer se prepleta delovanje 16-ih lokalnih skupnosti in treh statističnih (razvojnih) regij. Sinergijski učinki Sklada v prostoru se že kažejo v izvedbi številnih aktivnostih, katerih skupen cilj je promocija varstva narave, okoljske vzgoje in nenazadnje težnja po trajnostno naravnem razvoju območja, upoštevajoč njih potenciale in razvoj. Aktivnosti Sklada se navezujejo na vizijo razvoja Občine Zreče, ki je usmerjena v zagotavljanje razmer za skladen razvoj, temelječ na znanju, inovativnosti, lojalnosti domačega prebivalstva, zavedajoč se standardov in omejitev okolja v smislu trajnostnega razvoja. Uveljavlja se kot turistično in rekreativno prepoznavna destinacija z uveljavljenim in visoko pozicioniranim turističnim produktom ter blagovno znamko Rogla, ki jo trži podjetje Unior d. d. Promocija okoljske ozaveščenosti občine in vodilnega turističnega ponudnika z delovanjem Sklada dobiva nove razsežnosti; lahko trdimo, da postaja Sklad ena od zelenih blagovnih znamk destinacije in v prihodnje tudi območja Pohorja. Projekt NATREG je vzpostavil internetno platformo Pohorje (medmrežje 9), katere namen je mreženje in promocija projektnih idej, lokalnih in regionalnih dogodkov na Pohorju ter promocija in delovanje Sklada. Upravljanje s platformo bo po zaključku projekta prevzelo javno in zasebno partnerstvo, kamor se bo vključeval tudi Sklad za ohranjanje narave Pohorje. Proces vzpostavitve in aktiviranje Sklada za ohranjanje narave Pohorja lahko služi kot primer dobre prakse, čigar vsebino bi bilo možno prenesti tudi na druga širša zavarovana območja v državi. Sklad je nastal ob vzajemni pobudi naravovarstvene stroke in interesov v lokalnem prostoru. Pričujoča oblika povezovanja ekonomskih interesov, prostorskega razvoja in skrbi za naravo se je izkazala kot uspešna. Vanjo so vključeni vsi ključni deležniki, ki imajo v danem prostoru izražene ekonomske interese (na primer zasebna podjetja in družbe), deležniki, ki sodelujejo in vršijo proces prostorskega načrtovanja na lokalni ravni (občine) ter strokovna državna institucija, katere pooblastilo je skrb za ohranjanje slovenske narave (ZRSVN).

6 Viri in literatura

- Cenčič, L., Cojzer, M., Jenčič, H., Medved, L., Miklašič, Z., Ogrizek, R., Pisek, R., Pristovnik, D., Tajnikar, M. 2010: Stanje gozdov in divjadi ter gozdarstva in lovstva na projektnem območju Pohorje. Strokovna študija, nastala v sklopu projekta NATREG – Managing Natural Assets and Protected Areas as Sustainable Regional Development Opportunities / Kako upravljati varovana območja narave, da bodo postala priložnost za trajnostni razvoj. Zavod za gozdove Slovenije. Maribor.
- Dolgoročni plan SR Slovenije za obdobje 1986–1990. Uradni list Socialistične Republike Slovenije 1/86, 41/87, 12/89 in 36/90. Ljubljana.
- Državni razvojni program Republike Slovenije za obdobje 2007–2013. 2008. Medmrežje: http://www.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_regionalnega_razvoja/drzavni_razvojni_program (11. 5. 2011).
- Direktiva o ohranjanju prostoživečih ptic. Medmrežje: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:01:31979L0409:SL:PDF> (10. 3. 2011).

- Direktiva o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. Medmrežje: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1992L0043:20070101:SL:PDF> (10. 3. 2011).
- Lokalna razvojna strategija Lokalne akcijske skupine »Od Pohorja do Bohorja« 2007–2013. 2008. Medmrežje: http://las.ra-kozjansko.si/f/docs/Dokumenti/LRS_LAS_od_Pohorja_do_Bohorja.pdf (4. 8. 2011).
- Marušič, J., Ogrin, D., Jančič, M., Bartol, B. 1998: Metodološke osnove, regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://www.natreg.eu> (13. 5. 2011).
- Medmrežje 2: http://www.natreg.eu/pohorje/uploads/datoteke/Brosura_SLO.pdf (13. 5. 2011).
- Medmrežje 3: http://www.armal.si/index.php/za_nove_generacije/display/armalov_sklad (10. 5. 2011).
- Medmrežje 4: <http://www.helios.si/slo/druzbeno-odgovornost/heliosov-skladza-ohranjanje-cistih-slovenskih-voda> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 5: <http://www.skladsivoda.si/skladsivoda/o-skladu> (10. 5. 2011).
- Medmrežje 6: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/zavarovana_obmocja.pdf (11. 4. 2011).
- Medmrežje 7: <http://www.natura2000.gov.si> (11. 4. 2011).
- Medmrežje 8: <http://gis.arso.gov.si/mpportal> (10. 3. 2011).
- Medmrežje 9: <http://www.natreg.eu/pohorje> (13. 5. 2011).
- Ogrin, D., Marušič, J., Bartol, B., Dešnik, S., Habjan, J., Hudoklin, J., Kolšek, A., Novak, M., Simič, M., Tavčar, E., Simončič, T. 1996: Strategija varstva krajine v Sloveniji. Ljubljana.
- Operativni program – program upravljanja območij Natura 2000 (št. 35600-3/2007/) za obdobje 2007–2013. Vlada Republike Slovenije. Ljubljana 2007.
- Pravilnik o spremembah Pravilnika o določitvi in varstvu naravnih vrednot. Uradni list Republike Slovenije 111/2004, 70/2006, 58/2009 in 93/2010. Ljubljana.
- Program dela Sklada za ohranjanje narave Pohorja za leto 2011. Unior d. d. – Program Turizem, Zavod Republike Slovenije za varstvo narave, Občina Zreče. Zreče, 2011.
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013. Medmrežje: http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/gradiva/BROSURA_PRP.pdf (11. 5. 2011).
- Protokol o izvajanju Alpske konvencije o urejanju prostora in trajnostnem razvoju. Medmrežje: http://www.konvencije.mop.gov.si/alpska_prostor.pdf (13. 3. 2011).
- Razvojni program Občine Zreče 2009–2013. Medmrežje: http://www.zrece.si/si/images/stories/pdf/razvojni_program_obine_zree_2009-2013.pdf (12. 5. 2011).
- Regionalni razvojni program Savinjske regije 2007–2013. Medmrežje: http://www.ras.si/pdf/trp_savinjske_regije_2007_2013.pdf (11. 5. 2011).
- Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1 (1920), 1–4. Medmrežje: <http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/spomenica.pdf> (10. 1. 2011).
- Štuhec, T. 2010: Vizija trajnostnega razvoja zelene ponudbe (narava in kulturna dediščina) na projektnem območju Pohorje. Strokovna študija, nastala v sklopu projekta NATREG – Managing Natural Assets and Protected Areas as Sustainable Regional Development Opportunities / Kako upravljati varovana območja narave, da bodo postala priložnost za trajnostni razvoj. Maribor.
- Uredba o spremembi Uredbe o varovalnih gozdovih in gozdovih s posebnim namenom. Uradni list Republike Slovenije 91/2010. Ljubljana.
- Uredba o varovalnih gozdovih in gozdovih s posebnim namenom. Uradni list Republike Slovenije 88/05, 56/07, 29/09 in 91/10. Ljubljana.

LOKALNE AKCIJSKE SKUPINE IN OBMOČJA NATURE 2000

dr. Romina Rodela

Wageningen University and Research Centre
P. O. Box 8130, 6700 EW Wageningen, Nizozemska
romina.rodela@wur.nl

UDK: 502.1(497.47)

IZVLEČEK

Lokalne akcijske skupine in območja Nature 2000

Prispevek povzema izsledke raziskave, katere namen je razumevanje potenciala, ki ga lahko imajo lokalne akcijske skupine (LAS) pri uresničevanju naravovarstvenih ciljev. Raziskava se osredotoča na LAS Zgornje Vipavske doline in Komenskega Krasa, kjer je bil prijavljen projekt, katerega namen je ozaveščanje in izdelava načrta upravljanja varstvenega območja Dolina Branice (SI3000225). Raziskava ugotavlja, da se potencial, ki ga imajo LAS, izraža predvsem v priložnosti mreženja med domačini in eksperti, v izpostavljanju relevantnosti teme ter v dostopu do ustreznih informacij kakor tudi do strokovne podpore.

KLJUČNE BESEDE

Natura 2000, zavarovana območja, lokalni razvoj, pristop od spodaj navzgor, neoendogeni razvoj podeželja

ABSTRACT

Local action groups and Natura 2000 sites

This article summarizes the outcomes of a research which aim was to understand the potential Local Action Groups (LAG) have for contributing to nature protection objectives. We focus on the LAS Upper Vipava Valley and the Komen's Karst where a group of locals prepared a project which objective is to prepare the management plan for the Branica Valley (SI3000225) protected area. The research finds that the potential LAS have for nature protection is in terms of acting as a platform where locals and experts can meet, in exposing the relevance of nature protection objectives for the community, and in offering networking opportunities, relevant information as well as technical support.

KEY WORDS

Natura 2000, protected areas, local development, bottom-up approach, neoendogenous rural development

1 Uvod

Z vstopom v Evropsko unijo je slovensko naravovarstvo doživelo pomembne spremembe. Poleg harmonizacije institucionalnega in pravnega okvira je le-to prineslo zahtevo po določitvi posebnih območij varstva, kar po Habitatni direktivi (1992) vključuje posebna ohranitvena območja (SAC – *Special Area of Conservation*) in posebna območja varstva (SPA – *Special Protected Area*). To so ekološko pomembna območja za ohranitev ugodnega stanja živalskih in rastlinskih vrst, njihovih habitatov in habitatnih tipov (Zakon o ... 2004).

Slovenija je država, ki ima največji delež svojega ozemlja v območjih Natura 2000 (Bibič in sodelavci 2009, 6). Nekaj jih leži znotraj meja že obstoječih zavarovanih območij, kar omogoča, da se vprašanja, povezana z upravljanjem teh območij, rešujejo bistveno lažje in hitreje, nekaj pa jih leži zunaj meja. Sicer je bistvena razlika med zavarovanimi območji (na primer parki, spomeniki, rezervati) in Natura 2000 predvsem v tem, da območja Nature nimajo določenega upravljalca, ki bi izvajal ukrepe varovanja. Območja Nature 2000 se razlikujejo od nekaterih zavarovanih območij tudi po tem, da so ta območja mnogokrat v rabi, pri čemer ima človeška roka pomembno vlogo, saj pripomore k ohranitvi ugodnega stanja habitatov. Na primer, kar zadeva travnike, vemo, da v kolikor se teh ne bi več kosilo, bi se zemljišče s časom zaraslo. Spremenila bi se vegetacija, kar bi vplivalo tako na živalske vrste, kot tudi na podobo pokrajine. Iz tega razloga so vprašanja (kdo, kaj, kako), povezana z upravljanjem območij Nature 2000, ključna za ohranjanje ugodnega stanja in pri tem lahko pomembno vlogo odigrajo lokalni akterji. Zanimivo je namreč, da območja Nature 2000 sestavlja 20 % kmetijskih zemljišč v uporabi (Bibič in sodelavci 2009, 22). Torej spadajo kmetje in lastniki kmetijskih zemljišč v skupino akterjev, ki lahko tvorno prispevajo k upravljanju z Natura 2000. To velja predvsem za tista območja Nature 2000, ki nimajo upravljalca.

Vloga lokalnih akterjev in kmetov je pri trajnostnem upravljanju z naravnimi viri že dolgo tema mnogih razprav (na primer Berkes 1998). Menimo, da bi lahko to, kar je bilo že ugotovljeno in zapisano, prispevalo k reševanju vprašanj glede upravljanja območij Natura 2000. Namreč, vzporednice lahko peljemo z raziskavami, katerih cilj je razumevanje formalnih in neformalnih institucij (Plummer in Fitz Gibbon 2006), ter modelov so-upravljanja oziroma prilagojenega upravljanja naravnih virov (Olsson in sodelavci 2004). Pri tem pa bi želeli izpostaviti, da je, kar zadeva območja Nature 2000, še razmeroma neraziskana vloga in potencial lokalnih akcijskih skupin, katere je pri nas uvedel Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 (2007). Tako želimo tudi s tem prispevkom podati premislek glede potencialov in prožnosti, ki jih nudijo lokalne akcijske skupine, poznane kot LAS, pri uresničevanju naravovarstvenih ciljev. V ta namen se osredotočamo na LAS Zgornje Vipavske doline in Komenskega v dolini reke Branice. Študija primera je opisna, posluhuje se kvalitativnih podatkov z namenom razumevanja kontekstualnih elementov, ki so pripomogli k oblikovanju tovrstnega partnerstva.

2 Neoendogeni razvoj podeželja

Endogeni razvoj podeželja poudarja potenciale, ki so prisotni znotraj podeželskih skupnosti ter podpira lokalne pobude in neformalne oblike sodelovanja. Za razliko od tega pa novodobni diskurz o razvoju podeželja, to je neoendogeni razvoj podeželja, podpira tudi od zunaj prenesene razvojne ukrepe, ki lahko spodbudijo ter gradijo na potencialih, prisotnih znotraj podeželskih skupnosti. Pri tem je možno opaziti veliko vzporednic med neoendogenim diskurzom in aktualno politiko razvoja podeželja v Evropski uniji (Nemes 2005).

Tudi kar zadeva področje razvoja podeželja, je vstop v Evropsko unijo prinesel pomembne dopolnitve. V novem programskem obdobju Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 predvideva, da se podeželje razvija z ukrepi, povezanimi v štiri tematske sklope oziroma osi:

1. Konkurenčnosti agroživilstva in gozdarstva.
2. Ohranjanje kulturne krajine in varovanje okolja.

3. Izboljšanje kakovosti življenja v podeželskih območjih in spodbujanje gospodarske diverzifikacije. Le-te je slovensko podeželje spoznalo v preteklih obdobjih. Za Slovenijo je nova četrta os., imenovana
4. LEADER. Ta deluje transverzalno in se uvršča v tipologijo ukrepov, katerih namen je spodbujati potencialne, prisotne znotraj skupnosti, kot to zagovarja diskurz o neoendogenem razvoju podeželja.

Shucksmith (2010) izpostavlja, da ta novodobni diskurz sovпада s spremembami v modelih upravljanja, katerim smo danes priča v razširjeni Evropski uniji in kjer je čedalje več govora o deregulaciji in sorodnih oblikah prenosa oblasti in drugih funkcij na nižje ravni teritorialnega upravljanja, na primer na regije. Shucksmith (2010) opiše ključne korake, katerim je sledila evropska kmetijska politika v zadnjih štirih desetletjih, osvetli pa tudi korenine novodobnega pristopa, ki ga poznamo kot LEADER »*Links between actions of rural development*«. Posebnost LEADER pristopa je, da sloni na pobudah, ki se oblikujejo od spodaj navzgor (*bottom-up*) in omogoča, da lokalno prebivalstvo aktivno sodeluje pri pripravi in pri izvedbi razvojnih programov podeželja za svoje območje. Ker je LEADER pristop izčrpano opisan v Programu razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 (2007), tu tega ne bomo ponavljali, vendar pa želimo za namene te razprave omeniti, da so bile za izvedbo LEADER pristopa ustanovljene lokalne akcijske skupine (v nadaljevanju LAS). To so javno-zasebna partnerstva, kamor vstopajo lokalni akterji, kot so javni zavodi, ekonomski subjekti, društva ali civilne iniciative. Njihova naloga je, da oblikujejo razvojne programe oziroma lokalne razvojne strategije, kjer so zabeležene razvojne prioritete podeželskega območja, odločajo pa tudi o financiranju projektov, katerih namen je uresničevanje razvojnih ciljev. Na podlagi Programa razvoja podeželja Republike Slovenije 2007–2013 (2007) ima namreč LAS možnost pridobitve finančnih sredstev za sofinanciranje projektov, ki jih izbere na podlagi javnega poziva za nabor projektne ideje.

Shucksmith (2010) izpostavlja, da oblikovanje javno-zasebnih partnerstev spodbuja zavest lokalnega prebivalstva, katero se tako lažje odloča za sodelovanje pri projektih in sooblikuje predloge glede novih razvojnih možnosti. Tovrsten pristop od spodaj navzgor ima tudi to prednost, da omogoča uresničevanje lokalnih potreb, saj prihajajo predlogi s strani domačinov, ki na podeželskem območju živijo in ga tudi najbolje poznajo. Torej se lahko pričakuje, da so projektne predlogi namenjeni predvsem reševanju specifičnih vprašanj in težav nekega podeželskega območja, kar lahko vključuje vprašanja upravljanja in uporabe naravnih virov. S tem so potencialno zanimiva za območja Nature 2000, ki so brez upravljalca.

Sicer pa pri tem predpostavljamo, da so vsebine projektne predlogov najpogosteje vezane na kakovost bivanja – take, ki jih domačini najbolj občutijo, kot so na primer zaposlovanje, druženje, izobraževanje ... Predpostavljamo lahko tudi, da so projektne predlogi z naravovarstvenimi vsebinami v manjšini, oziroma da se le-ti oblikujejo v navezavi z vprašanji, povezanimi s kakovostjo bivanja. Iz tega sledi, da je razumevanje specifičnih okoliščin, ki so pripomogle k temu, da je neko partnerstvo oblikovalo tovrstni projektne predlog, relevantno, predvsem pa uporabno za namene krepitev vloge LAS pri uresničevanju naravovarstvenih ciljev.

3 Metoda dela

Slike trenutnega stanja glede vloge LAS pri uresničevanju naravovarstvenih ciljev ni mogoče pridobiti le iz arhivskega materiala in obstoječih poročil, ampak je treba tovrstno gradivo dopolniti s kvalitativnimi podatki, kot so mnenja in izkušnje prebivalcev podeželja. Tovrstne individualne zgodbe omogočajo razumevanje okoliščin in motivov, ki pripomorejo k temu, da se lokalni akterji med seboj uspešno povezujejo in sklepajo partnerstva, katera lahko pripomorejo tudi k ohranjanju biodiverzitete.

Tu opisana raziskava se osredotoča na LAS Zgornje Vipavske doline in Komenskega Krasa (v nadaljevanju LAS ZVKK). Kot kriterij izbora študije primera smo določili, da je partnerstvo oziroma projekt osredotočen na vprašanja upravljanja območij Nature 2000. Pregledali smo projekte, sprejete v zadnjih dveh letih in od skupno sedemnajstih projektov opazili, da štirje vsebujejo naravovarstvene vsebine

ter aktivnosti, kot so ozaveščanje in izobraževanje glede problematike zaraščanja kulturne krajine in izginjanja le-te. Izmed projektov smo za študijo primera izbrali projekt »Natura 2000 v Dolini Branice« (Dolina Branice, SI3000226), ki je bil sprejet leta 2010 in se specifično osredotoča na območje Natura 2000. Odgovore na vprašanja smo iskali prek polstrukturiranih intervjujev in pogovorov s ključnimi akterji, kot so prijavitelj projekta ter ostali partnerji. Spraševali smo sledeče:

1. Razlogi za oblikovanje projekta na temo ozaveščanja in upravljanja z Natur 2000.
2. Razlogi za izbor prav tega območja Nature 2000.
3. Morebitne težave pri oblikovanju partnerstva in sestavi projektnih vsebin.

Izpostaviti želimo, da ni namen te raziskave izvesti vrednotenje omenjenega projekta, saj se le-ta še ni zaključil. Tu opisana raziskava cilja k razumevanju specifičnih elementov, ki so pripomogli k oblikovanju projektne predloga, katerega namen je ohranjanje biotske pestrosti in izdelava načrta upravljanja varstvenega območja Dolina Branice (SI3000225).

4 Rezultati in razprava

LAS Zgornje Vipavske doline in Komenskega Krasa je bil ustanovljen leta 2008, sestavlja ga 52 članov, in sicer 15 javnih zavodov, 12 ekonomskih subjektov, 25 zasebnih organizacij oziroma civilnih iniciativ. LAS ZVKK pokriva območje Ajdovščine, Vipave in Komna, ki ga uvvrščajo med redko poseljena območja (60,7 prebivalcev na km²), leta 2010 je tu živelo 27.674 prebivalcev. Ti se soočajo se s podobnimi izzivi, kot so jih že izpostavili Kovačič in sodelavci (2000) za širše slovensko podeželje – brezposelnost, izseljevanje mladih, zaraščanje krajine, pomanjkljiva infrastruktura ... Na območju LAS ZVKK so ekološko pomembna območja, in sicer je pod Natura 2000 opredeljenih 17.966,58 hektarja v Občini Ajdovščina, 10.005,99 hektarja v Občini Komen in 7289,76 hektarja v Občini Vipava.

Obravnavano pilotno območje (Dolina Branice) pokriva 6271,62 hektarja površine in vključuje predvsem submediteranska travišča, skalna travišča na bazičnih tleh in sestoje navadnega brina na suhih traviščih na karbonatih. V dolini so vasi in manjša naselja ter kmetijske površine. Skozi dolino teče reka Branica.

V raziskavo vključeni sogovorniki, pogovarjali smo se s petimi osebami, ki so sodelovale pri oblikovanju omenjenega projektne predloga, so izpostavili več razlogov, odločilnih za sodelovanje pri projektu. Večina razlogov se navezuje na osebne ambicije in pričakovanja. Dva sogovornika sta izpostavila, da Natura 2000 predstavlja ekonomsko priložnost. Prvi, podjetnik v turizmu, v tem vidi smiselno dopolnitev svoje ponudbe in možnost prepoznavnosti. Tudi drugi sogovornik, aktiven ekološki kmet in lastnik zemljišča znotraj območja Nature 2000, vidi v tem priložnost za svojo dejavnost. Tretji sogovornik je izpostavil, da predstavlja Natura 2000 priložnost za preprečevanje zaraščanja zemljišč zaradi opuščanja kmetijstva, staranja gospodarjev ... To sta omenila tudi ostala dva, ki za razliko od tretjega sogovornika nista kmeta, oziroma kmetujeta v prostem času za lastne potrebe. Posameznike je torej motivirala relevantnost teme, oziroma to, da so v naravovarstvu prepoznali priložnosti za njih same kot tudi za svoje območje bivanja.

Pri tem so sogovorniki povedali, da je razlog za izbor območja Doline Branice v tem, da so nekateri projektne partnerji lastniki zemljišč ali lastnine v tem območju. Zanje je bil izbor tega varovanega območja neizogiben. Ostali, ki pa niso lastniki zemljišč, so povedali, da je sodelovanje pri tem projektu nadaljevanje predhodnih izkušenj s sorodnimi temami oziroma s soprijavitelji. Povedali so, da to ni prva projektne prijava, saj so nekateri predhodno že uspešno sodelovali na teh področjih. Primer sodelovanja je bil projekt »Ptice kmetijske kulturne krajine – danes in nikoli več«, katerega namen je bilo osveščanje javnosti o problematiki izginjanja ptic kmetijske kulturne krajine in o pomenu varovanja njihovega habitata. Torej je tu moč opaziti kontinuiteto in dograjevanje tako vsebine kot tudi partnerstva.

Omenili bi, da so sogovorniki vpeti v socialne mreže, saj so se opredelili kot angažirane v vaškem dogajanju in aktivne v društvih ter vaških skupnostih. Strokovna literatura je že dokazala, da socialni

kapital, predvsem pa mreženje, lahko pomembno prispeva k razvoju podeželja (Buchenrieder in Dufhues 2006). Študije izpostavljajo predvsem vlogo socialnih mrež, saj te poleg tega, da prispevajo h kroženju informacij, pripomorejo tudi k temu, da lokalni akterji spotoma preverjajo plodnost medsebojnih vezi. To omogoča selekcijo potencialnih partnerstev in sklenitev tistih, ki kažejo večji potencial za uspešno delovanje in doseganje zastavljenih ciljev. Na podlagi izvedenih intervjujev lahko povzamemo, da je v tem primeru socialni kapital, ki se je izoblikoval skozi predhodna sodelovanja, doprinesel k nadaljevanju partnerstva. Podobno ugotovitev glede vloge socialnega kapitala pri ohranjanju biodiverzitete sta izpostavila tudi Pretty in Smith (2004) v svoji razpravi, ki pa je sicer osredotočena na države v razvoju – afriške, azijske in južnoameriške celine.

Sogovorniki so nas seznanili, da je partnerstvo imelo dostop tudi do strokovnih informacij, kar je omogočilo, da je predlog zasnovan skladno z usmeritvami, kot so jih zapisali Bibič in sodelavci (2007) v Programu upravljanja. Strokovne informacije je v partnerstvo doprinesel strokovnjak, ki sicer ne živi v tem območju, ampak je s prijavitelji sodeloval pri prejšnjem projektu. Njegovo sodelovanje je prispevalo k temu, da je priprava potekala razmeroma tekoče. Sogovorniki so povedali, da se pri oblikovanju partnerstva ali pri sestavi projektnih vsebin niso srečali s posebnimi težavami, saj je bilo partnerstvo preverjeno, vsebine pa dobro pokrite.

5 Sklep

Namen tu povzete raziskave je bilo razumevanje potenciala lokalnih akcijskih skupin, katere je na slovensko podeželje uvedel Program razvoja podeželja, pri uresničevanju naravovarstvenih ciljev. Osredotočili smo se na LAS Zgornje Vipavske doline in Komenskega Krasa in kot študijo primera izbrali projekt, katerega cilj je ozaveščanje in priprava osnov upravljalvskega načrta za varstveno območje Doline Branice. Pri tem je bil naš namen razumevanje kontekstualnih elementov, ki so pripomogli k oblikovanju tovrstnih vsebin. Opazili smo, da je za izbrani primer imelo ključno vlogo sledeče: 1. pozitivne predhodne izkušnje s sodelovanjem/partnerstvom, 2. relevantnost teme za posameznike, in 3. dostop do ustreznih informacij in strokovne podpore.

Iz tega lahko povzamemo, da pristop od spodaj navzgor odpira nove priložnosti za lokalne skupnosti in prispeva k oblikovanju socialnega kapitala. Kar zadeva naravovarstvo, je doprinos LAS predvsem v tem, da delujejo kot deležniške platforme, ki združujejo in omogočajo sodelovanje med različnimi akterji, kot so kmetje, aktivisti, strokovnjaki ... S tem pripomorejo k oblikovanju pobud (v tem primeru ozaveščanje in upravljanje), ki jih lokalni akterji razumejo predvsem kot priložnost za izboljšanje lokalnih razmer oziroma reševanje lokalnih vprašanj.

Zahvala

Zahvaljujem se vsem sogovornikom, ki so mi zaupali svoja razmišljanja in ostalim, ki so omogočili dostop do poročil, dokumentov in drugega arhivskega gradiva. To raziskovalno delo se izvaja za namene projekta SLinNRM, financiranega s strani 7. okvirnega programa. Avtorica se zahvaljuje Almiri Gregorič Kolenc za lektoriranje besedila.

6 Viri in literatura

- Barbič, A. 2005: Izzivi in priložnosti podeželja. Ljubljana.
- Berkes, F. 1998: Scared Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management. London.
- Bibič, A., Bedjanič, M., Vaupotič, M., Mikuletič, J. 2007: Program upravljanja območij Natura 2000: 2007–2013 operativni program. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana.

- Buchenrieder, G., Dufhues, T. 2006: Making rural households livelihoods more resilient: The importance of social capital and the underlying social networks. *IAMO Studies* 34. Halle.
- Cunder, T. 2006: Slovensko podeželje in nova strategija razvoja. Dela 25. Ljubljana.
- Habitatna direktiva. Uradni list Evropske Unije 92/43/EEC. Bruselj, 1992.
- Kovačič, M., Gosar, L., Fabijan, R., Perpar, A., Jakoš, A., Gabrovec, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Nemes, G. 2005: The politics of rural development in Europe. Budapest.
- Olsson, P., Folke, C., Berkes, F. 2004: Adaptive Comanagement for Building Resilience in Social–Ecological Systems. *Environmental Management* 34. New York.
- Plummer, R., Fitz Gibbon, J. 2006: People matter: The importance of social capital in the co-management of natural resources. *Natural Resources Forum* 30. Oxford.
- Pretty, J. N., Smith, D. 2004: Social capital in biodiversity conservation and management. *Conservation Biology* 18. Washington.
- Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013, 2007, Vlada Resublike Slovenije, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana.
- Shucksmith, M. 2010: Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. *Sociologia Ruralis* 50. Oxford.
- Zakon o ohranjanju narave. Uradni list Republike Slovenije 96/2004. Ljubljana.

PROSTORSKA ANALIZA SPREMEMBE RABE TAL NA OBMOČJU KRAJINSKEGA PARKA LJUBLJANSKO BARJE OD VPELJAVE KMETIJSKO-OKOLJSKEGA PROGRAMA (KOP) V LETU 2007

Vesna Miličič, dr. Andrej Udovč

Oddelek za agronomijo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani

Jamninarjeva ulica 101, 1000 Ljubljana

vesna.milicic@bf.uni-lj.si, andrej.udovc@bf.uni-lj.si

UDK: 631.147(497.4Lj. barje)

IZVLEČEK

Prostorska analiza spremembe rabe tal na območju Krajinskega parka Ljubljansko barje od vpeljave kmetijsko-okoljskega programa (KOP) v letu 2007

Območje Krajinskega parka Ljubljansko barje predstavlja pester preplet narave in človeških dejavnosti, ki so vse do danes oblikovale ta prostor v neskončen mozaik travnikov, steljnikov, njiv, jarkov in mejic. Ena od prevladujočih gospodarskih dejavnosti tega območja je tudi kmetijstvo, s katerim se po zadnjem popisu prebivalstva ukvarja 2 % aktivnega kmečkega prebivalstva. Poleg tega je območje Krajinskega parka Ljubljansko barje vpeto v mrežo evropskih območij Natura 2000, kar v prihodnje lahko predstavlja omejitve z vidika obstoječih rab tal in njihovih sprememb. Kompenzacijo za tovrstne omejitve pa predstavlja vpeljava kmetijsko-okoljskih ukrepov v okviru katerih morajo kmetje, ki se odločijo, da bodo vstopili v sistem kmetijsko-okoljskih plačil, upoštevati določena pravila. Namen prispevka je analizirati spremembe rabe tal, od vpeljave kmetijsko okoljskega programa (KOP) v letu 2007 na izbranem območju, pri čemer mestoma opozarjamo na metodološke spremembe, katerih razumevanje je ključnega pomena za pravilno interpretacijo rezultatov.

KLJUČNE BESEDE

Krajinski park Ljubljansko barje, prostorska analiza, sprememba dejanske rabe tal, kmetijsko-okoljski ukrepi, varovanje narave, trajnostni razvoj

ABSTRACT

Spatial analysis of land use change in the area of Landscape park Ljubljansko barje since the introduction of agri-environmental programme (AEP) in the year 2007

The area of Landscape park Ljubljansko barje is a diverse mix of natural and human activities which have created this space in an endless mosaic of meadows, ferns, arable fields, ditches and hedges. Agriculture represents one of the important economic activities of the area, which, after the last population census in 2002, engaged 2% of the active rural population. In addition, the area of Ljubljana marsh Landscape park is a part of a European network Natura 2000, which in future may pose limitations in terms of existing land use and its changes. Compensation for these limitations is represented in the introduction of agri-environmental measures under which farmers who decide to enter in the system of agri-environmental payments have to adopt environmentally friendly farming rules. The main aim of this paper is to analyze changes in land use, since the introduction of agri-environmental programme in the year 2007 in the selected study area and to point out the methodological changes which are important for the proper interpretation of results.

KEYWORDS

Landscape park Ljubljansko barje, spatial analysis, land use change, agri-environment measures, nature protection, sustainable development

1 Uvod

1.1 Kmetijstvo Ljubljanskega barja

S kmetijskega vidika je danes območje Ljubljanskega barja zaradi specifičnih proizvodnih lastnosti pretežnega dela zemljišč (zakisanost, visoka vlažnost, poplavnost, visoka vsebnost humusa) primerno predvsem za pridelovanje krme. Pri tem prevladujoči travnat svet daje krmo slabše kakovosti, na njivah pa prevladuje predvsem pridelovanje silažne koruze. Udovč (2007) navaja, da se zaradi spremenjenih gospodarsko-družbenih razmer v zadnjih 50-ih letih večina kmetov na tem območju zaposluje zunaj kmetijstva in ob tem opušča kmetovanje, kar za podeželska območja na ravni celotne države ugotavlja tudi Klemenčič (2002). Opuščanje kmetijske pridelave na eni strani vodi v zaraščanje in s tem izgubo tradicionalne kulturne krajine, na drugi strani pa intenzifikacija kmetijske pridelave ogroža obstoj nekaterih redkih rastlinskih in živalskih vrst ter njihovih habitatov, pri čemer se zmanjšuje biotska raznovrstnost območja. Po podatkih popisa prebivalstva 2002 je na območju Ljubljanskega barja le še 2 % (705 oseb) aktivnega kmečkega prebivalstva (Udovč 2007), vendar to kljub temu ostaja ena od pomembnejših gospodarskih panog na tem območju. Ohranjanje kmetijske dejavnosti na Ljubljanskem barju ima izredni pomen predvsem zaradi varovanja naravne posebnosti (šota), habitatov posebnih rastlin in živali ter tradicionalne kulturne krajine (medmrežje 1, 105). To je možno doseči z uravnoteženim razvojem kmetijske dejavnosti na tem območju, ki bo podpiral okolju prijazne kmetijske praske in hkrati kmetom zagotavljal gospodarno proizvodnjo.

1.2 Kmetijstvo znotraj varovanih območij narave

S ciljem zavarovanja naravnih vrednot in ohranitve biotske ter krajinske pestrosti je bilo območje Ljubljanskega barja najprej uvrščeno na seznam območij Natura 2000 (Uredba o posebnih ... 2004), v letu 2008 pa je bilo območje Ljubljanskega barja razglašeno za Krajinski park Ljubljansko barje (Uredba o Krajinskem ... 2008). V povezavi s kmetijstvom se skladno z uredbo o Krajinskem parku Ljubljansko barje znotraj parka spodbuja ukrepe prilagojene kmetijske rabe s ciljem, da se zavarujejo naravne vrednote, ohrani biotska raznovrstnost in ohranja ter krepi krajinska pestrost parka. Kmetovalci kot osrednji upravljalci tega prostora predstavljajo enega ključnih akterjev za dosego naštetih ciljev, pri čemer proizvodna vloga kmetijstva ni prednostnega pomena. Kmet tako skladno s cilji varovanja narave prevzema tudi vlogo varuha ogroženih rastlinskih in živalskih vrst ter ohranjevalca tradicionalne kmetijske krajine, kar pa ni možno doseči in dolgoročno ohraniti brez ustreznih finančnih podpor države.

1.3 Vpliv kmetijsko-okoljskih (pod)ukrepov na rabo tal

V Sloveniji so se prvi ukrepi za podporo okolju prijaznih načinov kmetovanja pričeli izvajati leta 1999, v večjem obsegu pa po sprejetju Slovenskega kmetijsko-okoljskega programa (SKOP, Uredba o slovenskem kmetijsko okoljskem ... 2001) leta 2001. Po vstopu Slovenije v Evropsko skupnost so podpore v okviru kmetijsko-okoljskega programa postale del Programa razvoja podeželja Republike Slovenije (PRP, medmrežje 1). V prvem letu (2001) se je poskusno izvajalo deset ukrepov, v naslednjih letih pa je njihovo število naraslo na več kot 20 (medmrežje 2). Po zadnji Uredbi o plačilih za ukrepe druge osi iz PRP za obdobje 2007–2013 se na slovenskem ozemlju izvaja skupno 25 podukrepov KOP (Uredba o plačilih ... 2011). Do kmetijsko-okoljskih plačil so upravičena vsa kmetijska gospodarstva, ki izvajajo vsaj en (pod)ukrep in pri tem upoštevajo predpisane zahteve v okviru posameznega (pod)ukrepa. Pristop v program je prostovoljen, kmetje si sami izberejo (pod)ukrepe, ki jih bodo izvajali na delu ali celotni kmetiji za obdobje petih let. Kmetijsko-okoljska plačila so v prvi vrsti namenjena delnemu kritju stroškov dodatnega dela zaradi izpolnjevanja posebnih zahtev pri posameznem (pod)ukrepu. Eden glavnih

ciljev vpeljave kmetijsko okoljskih (pod)ukrepov je vzpostaviti ravnotežje med kmetijsko pridelavo ter varovanjem narave in okolja.

Prvi pozitivni vplivi izvajanja kmetijsko-okoljskih ukrepov na spremembo rabe tal so se odrazili v zmanjšanju deleža površin v zaraščanju na kmetijskih gospodarstvih in nadaljni rabi očiščenih zemljišč (medmrežje 1, 64), kar gre pripisati predvsem ukrepu Odpravljanje zaraščanja, ki je bil v veljavi do leta 2004. Ukinitvev omenjenega ukrepa je bila podprta z utemeljitvijo Evropske komisije, da stroški, ki jih ima kmetijsko gospodarstvo z odpravljanjem zaraščanja, ne morejo biti opravičljivi stroški (Senegačnik 2007, citirano po Gotovnik 2007). Prvotno zmanjšanje zaraščenih površin se je po letu 2004 posledično spreobrnilo v postopno povečevanje zaraščenih površin na celotnem slovenskem ozemlju, predvsem v hribovskih območjih, območjih z manj ugodnim reliefom ali manj primernimi talnimi lastnostmi, kar potrjujejo tudi nekatere študije (Perpar in Udovč 2007; Ilc 2008; medmrežje 3). Skozi čas so se (pod)ukrepi kmetijske politike na varovanih območjih narave pod Naturo 2000 spreminjali. Prav tako se je skladno z uredbami, ki urejajo plačila za ukrepe druge osi PRP, spreminjala tudi višina izplačil v okviru posameznega (pod)ukrepa. V okviru druge osi PRP je Ukrepi 214 (Kmetijsko okoljska plačila) vsebinsko razdeljen v tri glavne skupine, in sicer: I. Zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje, II. Ohranjanje naravnih danosti, biotske raznovrstnosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine ter III. Varovanje zavarovanih območij. V vsaki izmed skupin se nahajajo različni ukrepi SKOP (v primeru PRP za obdobje 2004–2006) oziroma podukrepi KOP (v primeru PRP za obdobje 2007–2013).

Prvi ukrep, ki je neposredno vezan na ekološko pomembna območja (območja Natura 2000) se je pričel izvajati leta 2004 (Ukrep III/3: Ohranjanje posebnih travniških habitatov) z namenom ohranitve ugodnega stanja ogroženih vrst in habitatnih tipov na ekološko pomembnih območjih, vključujoč območja Natura 2000, ki so v kmetijski rabi (medmrežje 1, 60). Poleg tega se je v prvem programskem obdobju (2004–2006) izvajal tudi dodaten ukrep, neposredno vezan na zavarovana območja, in sicer Ukrep III/1 (Ohranjanje obdelane in poseljene krajine na zavarovanih območjih), ki pa ni bil samostojen ukrep, ampak je služil kot dopolnilno plačilo ostalim ukrepom. Pričakovani učinek tega ukrepa je bil preprečiti posledice opuščanja kmetovanja na zavarovanih območjih ter vzpodbuditi kmete, da bi na teh območjih kmetovali tudi v prihodnje ter obenem ohranjali in varovali kulturno kmetijsko krajino (medmrežje 1, 157). Z novim programskim obdobjem se je ukrep ukinil, saj je Evropska komisija ugotovila, da dodatna izplačila v okviru tega ukrepa niso upravičena, saj niso skladna z ukrepi skupne kmetijske politike Evropske skupnosti (medmrežje 4). Prav tako se je z novim programskim obdobjem ukinil Ukrep III/5 (Zatravljanje in zelena praha). Po drugi strani pa so bili vpeljeni nekateri novi podukrepi, vezani na ekološko pomembna območja, kot so: Ohranjanje travniških habitatov metuljev (MET), Ohranjanje stelnikov (STE) in Ohranjanje habitatov ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov na območjih Natura 2000 (VTR), ter leta 2010 podukrep ohranjanja ekstenzivnih kraških pašnikov (EKP). Skladno z ukinjanjem in uvajanjem različnih (pod)ukrepov se spreminja tudi raba zemljišč (na primer odpravljanje zaraščanja, krčitev gozda oziroma zarasti, vzpostavitev novih kmetijskih površin) po grafičnih enotah rabe zemljišč kmetijskega gospodarstva (GERK) iz registra kmetijskih gospodarstev, ki morajo biti usklajene z dejanskim stanjem v naravi. Nosilec kmetijskega gospodarstva je vsakršno spremembo GERK dolžan priglasiti upravni enoti najpozneje v 30-ih dneh od nastanka spremembe oziroma najkasneje en dan pred oddajo zbirne vloge, tako da ustreza dejanskemu stanju v naravi (Pravilnik o registru kmetijskih gospodarstev 2006).

2 Metodologija

Za prostorsko analizo so bili uporabljeni vektorski podatkovni sloji in atributni podatki zbirnih vlog za kmetijske subvencije od leta 2006 do 2009 (Podatki iz zbirnih vlog 2011). Vektorski sloji so vključevali uradno mejo Krajinskega parka Ljubljansko barje in meje varstvenih območij (Grafični podatki 2010)

ter evidenco grafičnih enot rabe zemljišč kmetijskih gospodarstev (GERK) in evidenco dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč (RABA), prosto dostopnih na spletni strani Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano za obdobje od 2006 do 2010 (medmrežje 5). Vse potrebne prostorske analize so bile opravljene v programu ArcView – ESRI. Rezultati prostorskih analiz so bili v obliki tabel izvoženi v Excel, kjer so bili obdelani z metodami opisne statistike.

2.1 Evidenca dejanske rabe in evidenca GERK iz registra kmetijskih gospodarstev

Potreba po evidenci dejanske rabe se je pojavila predvsem zaradi neustrezne položajne natančnosti zemljiškega katastra za izvajanje evropske kmetijske politike v obliki denarnih pomoči (Lisec 2007). Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (MKGP) je tako leta 1997 v sklopu projekta posodobitve evidentiranja nepremičnin pričelo izvajati podprojekt »Zajem in spremljanje rabe kmetijskih zemljišč«, s ciljem vzpostaviti enotno prostorsko podatkovno zbirko o rabi kmetijskih zemljišč in nadzor nad njimi. Končen rezultat dela je bila enotna državna »Baza podatkov o rabi zemljišč 2002« (medmrežje 6), ki je bila vzpostavljena za namene kontrole kmetijskih subvencij na površino, določevanja območij z omejitvenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo, vzpostavitve katastrov trajnih nasadov in vinogradov, vzpostavitve podatkov o rabi zemljišč v zemljiškem katastru, obdavčitve kmetijskih zemljišč ter izdelave prostorskih planov pri različnih prostorskih študijah. S pomočjo evidence dejanske rabe se preprečuje nepremišljeno risanje GERK na nekmetijskih in neobdelanih površinah (medmrežje 7, 22).

Do leta 2006 so na MKGP za ukrepe kmetijske politike v sistemu IAKS (Integrirani administrativni in kontrolni sistem) uporabljali podatke zemljiškega katastra, ki pa zaradi položajne nenatančnosti in vsebinske neažurnosti niso omogočali dovolj učinkovite grafične kontrole, kot jo zahtevajo EU predpisi. Zato je ministrstvo vzpostavilo evidenco GERK in z letom 2006 v celoti prešlo iz podatkov zemljiškega katastra na GERK (medmrežje 8), ki predstavljajo podlago novega identifikacijskega sistema zemljišč na območju Slovenije v okviru IAKS. Podatki o zemljiščih kmetijskega gospodarstva – GERK se vodijo v okviru registra kmetijskih gospodarstev (RKG). Vpis GERK v RKG je predpogoj za uveljavitev izbranih kmetijsko-okoljskih subvencij. GERK je strnjena površina kmetijskega zemljišča z enako dejansko rabo, ki je v uporabi enega kmetijskega gospodarstva (Zakon o kmetijstvu 2006, 2008). Iz GERK morajo biti izločene vse površine z nekmetijsko rabo (zelenice okoli hiš, zaraščane površine, gozd ...), večje od 100 m², ter vode in pozidana zemljišča, večja od 25 m², in po zadnjem Pravilniku o RKG tudi vsi GERK z neupravičenimi vrstami dejanske rabe, ki so: kmetijsko zemljišče v zaraščanju (1410), plantaža gozdnega drevja (1420), drevesa in grmičevje (1500) ter neupravičena površina pri kontroli (9999) (Pravilnik o registru ... 2006, 2007, 2008, 2010).

2.2 Posodobitev in vodenje sprememb v kmetijskih prostorskih evidencah

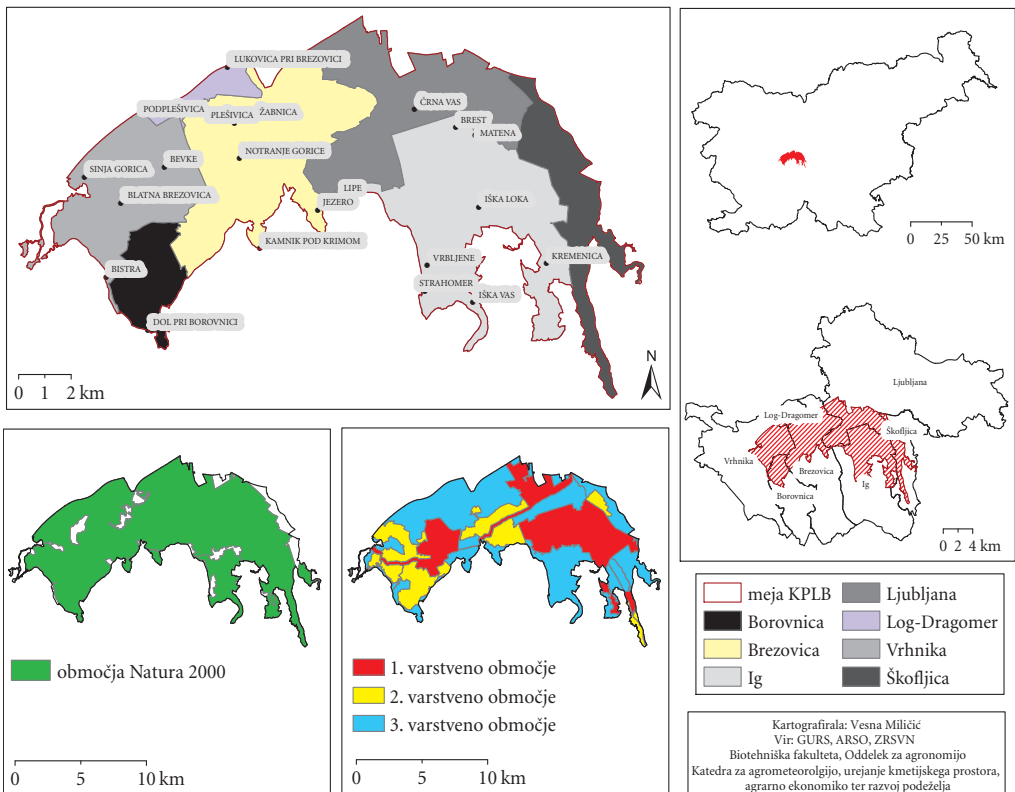
Za vzpostavitev, vodenje in upravljanje podatkov evidenc je po Zakonu o kmetijstvu (2006) in Zakonu o kmetijskih zemljiščih (2003) zadolženo MKGP. Evidenca dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč se zaradi velike dinamičnosti sprememb dejanskega stanja v naravi nenehno spreminja in posodablja z metodo računalniško podprte fotointerpetacije na podlagi novih ortofoto posnetkov. Prav tako se kljub navidezni statičnosti skladno s spreminjanjem dejanskega stanja v naravi nenehno spreminjajo tudi GERK. Površine GERK se tako spreminjajo zaradi dejanskih sprememb v naravi, kot so na primer zaraščanje kmetijskih zemljišč, sanacija začasno degradiranih površin, sprememba razmerja med pozidanimi in kmetijskimi zemljišči, posek gozda in vzpostavitev novih kmetijskih površin ... in na podlagi sprememb pravil vrisa GERK v register kmetijskih gospodarstev, kot na primer odprava navideznih povezav dveh površin enake vrste dejanske rabe prek nekmetijske rabe – tako imenovanih mostičkov, povezovalnih pasov, špic in špranj (medmrežje 7).

Poleg interpretacijskih napak pri zajemu dejanske rabe in časovnega zamika pri vnosu sprememb je treba upoštevati tudi spremembe, ki se nanašajo na metodološke predpise, kot na primer ukinja-

nje in uvajanje novih kategorij rabe, sprememba definicij posameznih kategorij rabe (Pravilnik o evidenci dejanske ... 2006) in sprememba velikosti najmanjše površine zajema (Pravilnik o evidenci dejanske ... 2008).

2.3 Opis študijskega območja

Prostorska analiza je bila opravljena za celotno območje Krajinskega parka Ljubljansko barje (KPLB) v skupni velikosti 13.505 hektarjev in znotraj tega še posebej za prvo varstveno območje (1. VO KPLB) (slika 1). Po Uredbi o Krajinskem parku Ljubljansko barje (2008) je območje KPLB razdeljeno na tri varstvena območja z namenom varovanja bolj ranljivih območij ter ogroženih rastlinskih in živalskih vrst. 1. VO KPLB je z naravovarstvenega vidika najpomembnejše, saj obsega območja najvrednejših habitatnih tipov v območju pogostih poplav, kot so na primer travniki s prevladujočo stožko in nekaterimi ogroženimi vrstami ptic (veliki škurh, sloka, kosec ...) ter metuljev (barjanski okarček, močvirski cekinček, travniški postavnež ...). 1. VO KPLB obsega 4451 hektarjev ali 32,95 % celotnega območja KPLB. Območja Natura 2000 skupno zavzemajo 12.329 hektarjev ali 92,29 % celotne površine KPLB. Od tega je 11.249 hektarjev (83,30 %) območij opredeljenih na podlagi Evropske direktive o pticah (SPA območja; Evropska direktiva o ohranjanju ... 1979) in 12.320 hektarjev (91,23 %) območij opredeljenih na podlagi Evropske direktive o habitatih (SCI območja; Evropska direktiva o ohranjanju ... 1992).

Slika 1: Lokacija študijskega območja in območja Natura 2000 ter varstvena območja znotraj KPLB.

3 Sprememba rabe tal na območju KPLB v letih od 2006 do 2010

3.1 Analiza spremembe rabe tal po evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč ter GERK iz registra kmetijskih gospodarstev na celotnem območju KPLB

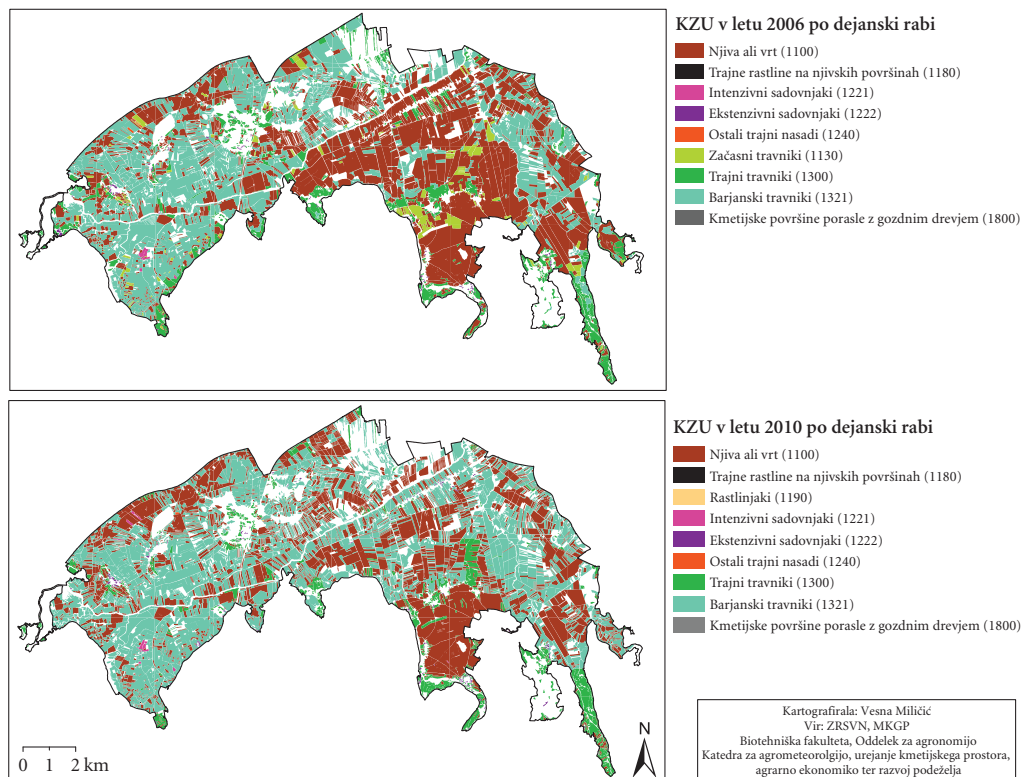
Rezultati prostorske analize spremembe rabe tal po evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč med leti 2006 in 2010 (slika 2 in 3) kažejo, da so se na območju KPLB površine pod barjanskimi travniki povečale za 8,6 % (1168 hektarov), medtem ko so se površine pod njivami in vrtovi, začasnimi in trajnimi travniki zmanjšale za 5,3 % (716 hektarov), 2,3 % (316 hektarov) in 2,1 % (277 hektarov) (slika 4). Analiza sprememb rabe tal po GERK iz registra kmetijskega gospodarstva v istem časovnem obdobju je pokazala, da so se na območju KPLB povečale površine pod njivami in vrtovi (za 6 % oziroma 599 hektarov) in barjanskimi travniki (za 3,8 % ali 400 hektarov), medtem ko so se površine pod začasnimi in trajnimi travniki zmanjšale za 7 % (614 hektarov) in 1,7 % (131 hektarov) (slika 4). Zaradi lažje interpretacije smo kategorije 1410 (Zemljišča v zaraščanju), 1420 (Plantaze gozdnega drevja), 1500 (Drevesa in grmičevje), 1600 (Neobdelano kmetijsko zemljišče), 1800 (Kmetijsko zemljišče, poraslo z gozdnim drevjem), 2000 (Gozd), 3000 (Urbano), 4100 (Barje), 4210 (Trstičje), 4220 (Ostala zamočvirjena zemljišča) in 7000 (Vode) združili v kategorijo »nekmetijska raba«.

3.2 Analiza spremembe rabe tal po evidenci dejanske rabe in GERK iz registra kmetijskih gospodarstev v prvem varstvenem območju KPLB

Prostorska analiza spremembe rabe tal po evidenci dejanske rabe znotraj prvega varstvenega območja KPLB je pokazala, da so se v obdobju od 2006 do 2010 (slika 5 in 6) površine pod njivami in vrtovi zmanjšale za 13,6 % (606 hektarov), površine pod barjanskimi travniki pa povečale za 11,55 % oziroma 514 hektarov. Površine pod trajnimi travniki so se po evidenci dejanske rabe zmanjšale za 0,01 % ali 0,5 hektara (slika 7). Vzrok zmanjšanja njivskih površin in povečanja površin barjanskih travnikov gre pripisati predvsem natančnejšemu zajemu dejanske rabe po letu 2006 po spremembi metodologije zajema (Miličič in sodelavci 2011).

Analiza je na drugi strani pokazala, da so se določene površine povečale, in sicer za 4,9 % (181 hektarov) v primeru njiv in vrtov ter za 3,7 % ali 171 hektarov v primeru barjanskih travnikov. Površine pod njivami in travniki so se povečale na račun zmanjšanja začasnih travnikov (za 5,1 % ali 136 hektarov), saj se je ta kategorija po letu 2006 z uvedbo novega pravilnika ukinila, površine pa pripisale kategoriji njive in vrtovi (Pravilnik o evidenci dejanske ... 2006). Poleg tega je analiza po GERK iz registra kmetijskih gospodarstev pokazala, da so se za 2,3 % ali 53 hektarov zmanjšale površine pod trajnimi travniki (slika 7), na račun povečanja njivskih površin, na katerih so lahko kmetje po uvedbi novega kmetijsko-okoljskega programa leta 2007 pridelovali trajno travinje v okviru podukrepa EK (Ekološko kmetovanje).

Primerjava rezultatov obdelave informacijskega sloja evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč ter GERK-ov iz registra kmetijskih gospodarstev opozarja na različno kakovost obeh, pri čemer velja opozoriti, da so razlike predvsem posledica sprememb v metodologiji zajema evidence dejanske rabe in različne natančnosti zajema posameznih rab v postopku fotointerpretacije. Metodologija zajema podatkov se je ob uvedbi GERK po letu 2005 nekoliko spremenila. Zaradi uporabe evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč za kontrolo vpisanih GERK je bila potrebna natančnejša razmejitev med kmetijskimi in nekmetijskimi površinami. Znotraj večjih površin pretežne rabe se je pred letom 2006 takšna območja generaliziralo. Tako so se na primer na Ljubljanskem barju dotlej površine prepletene z njivami in travniki zajemale kot njivske površine, kasneje pa se travniki v njivskih površinah izločajo. Sprememba definicije najmanjše površine zajema v evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč je po letu 2005 dovoljevala tudi zajem vseh kmetijskih površin znotraj naselij, ki jih kmetje prijavljajo v GERK (Pravilnik o evidenci dejanske ... 2006), kar pojasni navidezno zmanj-

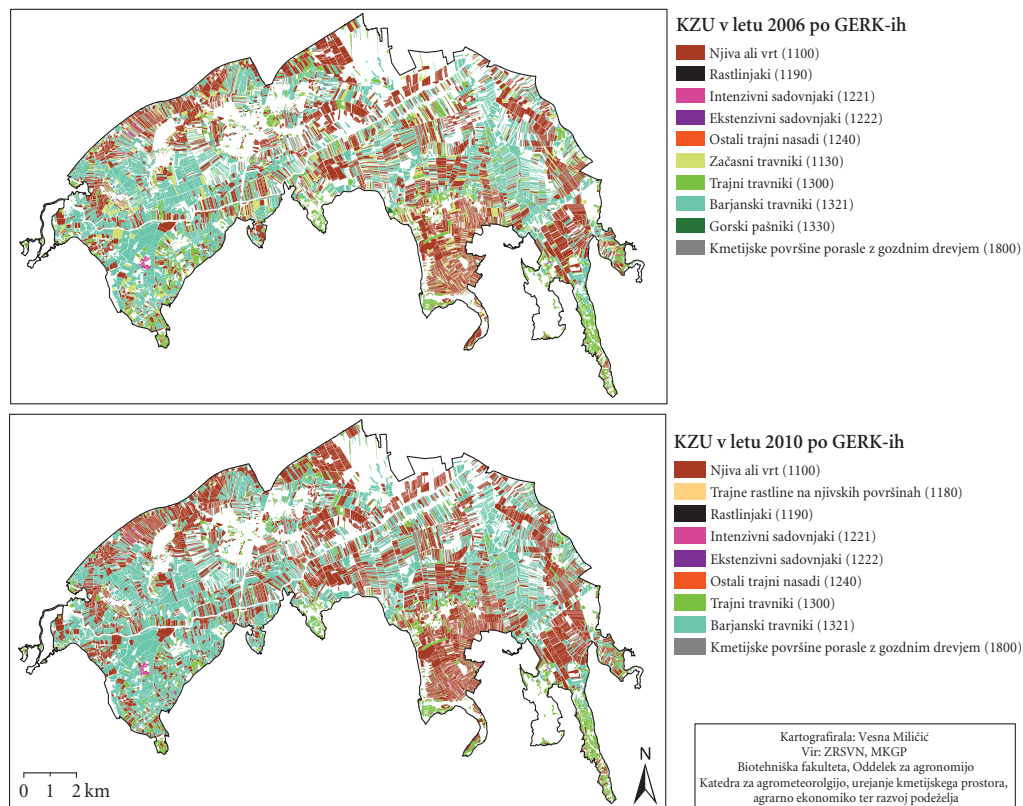
Slika 2: Kmetijska zemljišča v uporabi na območju KPLB v letu 2006 in 2010 po evidenci dejanske rabe.

šanje pozidanih površin v letih od 2004 do 2006 za 38 hektarov (0,28 %). Sprememba metodologije je obsegala tudi ukinitvev nekaterih kategorij rabe in vzpostavitev novih. Tako sta bili ukinjene kategoriji začasni travniki (1310), ki je bila pripisana kategoriji njive in vrtovi (1100) in kategorija gorski pašniki (1330), ki je bila pripisana kategoriji trajni travniki (1300). Na novo so definirane kategorije rab: trajne rastline na njivskih površinah (1180), rastlinjak (1190), matičnjak (1212) in neobdelano kmetijsko zemljišče (1600) (Pravilnik o evidenci dejanske ... 2006). Za spremljanje sprememb površin kmetijskih zemljišč je po navedbah kmetijskega ministrstva smiselna primerjava skupnih površin kmetijskih zemljišč v uporabi (KZU), ki vključujejo naslednje kategorije rab: 1100, 1160, 1180, 1190, 1211, 1212, 1221, 1222, 1230, 1240, 1300, 1321 in 1800, in sploh za nepozidana območja zelo dobro prikažejo razvoj ali stagnacijo kmetijstva na določenem območju.

4 Izvajanje kmetijsko-okoljskih ukrepov na območju KPLB

Rezultati analize za obdobje od 2006 do 2010 kažejo, da je bilo leta 2009 na skupno 2690,94 hektara (preglednica 1) površin izplačanih 315.056 evrov (slika 8). Zaradi pretežno živinorejsko usmerjene proizvodnje na obravnavanem območju je najvišji delež površin vključenih v podukrep sonaravne reje domačih živali (REJ; 1548,94 hektara), ki mu sledi podukrep EK (703,08 hektara).

Na 1. VO KPLB je bilo v sistem kmetijsko-okoljskih plačil vključenih skupno 811,28 hektara površin (preglednica 2), na katerih je bilo izplačanih skupno 129.136 evrov (slika 9). Tudi v tem primeru

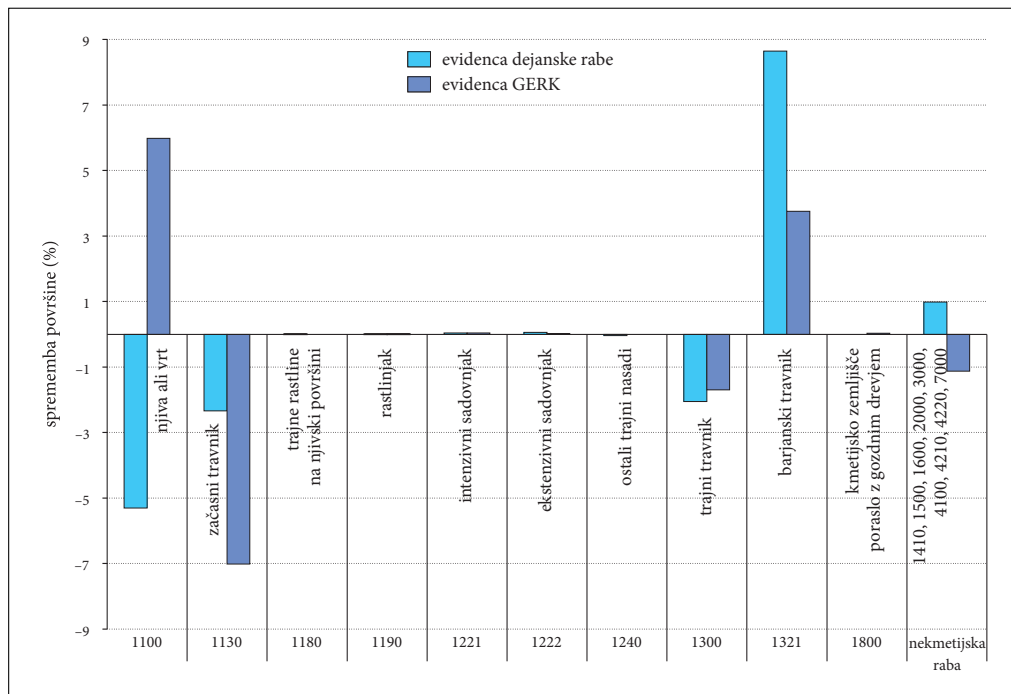
Slika 3: Kmetijska zemljišča v uporabi na območju KPLB v letu 2006 in 2010 po GERK iz registra kmetijskih gospodarstev.

je največi delež površin vključenih v podukrep REJ (405,57 hektara), ki mu sledi podukrep EK (221,79 hektara).

Raba kmetijskih zemljišč na izbranem območju, ki je pretežno travnat svet, je odraz talnih in podnebnih danosti območja, kar je nudilo najbolj optimalne razmere za razvoj živinorejsko-poljedelske kmetijske usmeritve. Zaradi teh razlogov je posledično največje zanimanje za izvajanje podukrepov REJ in EK. V okviru ciljnih podukrepov, ki so namenjeni varovanju zavarovanih območij tako na celotnem območju KPLB kot na 1. VO KPLB, prevladujejo površine, na katerih se uveljavlja podukrep ohranjanja posebnih traviščnih habitatov (HAB), ki po mnenju Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave (Žvikart 2010) največ prispeva k biotski raznovrstnosti.

5 Sklep

Na rabo tal vpliva več dejavnikov, ki so med seboj neposredno povezani. Med primarne dejavnike uvrščamo naravne razmere, kot sta topografija in podnebje (Meeus 1995), zelo aktivno pa na rabo tal vplivajo administrativni ukrepi ter ekonomski dejavniki (Schneeberger in sodelavci 2007). Med slednje lahko prištevamo uvedbo različnih kmetijsko-okoljskih ukrepov, sprejetih v okviru evropske in posledično državne kmetijske politike.

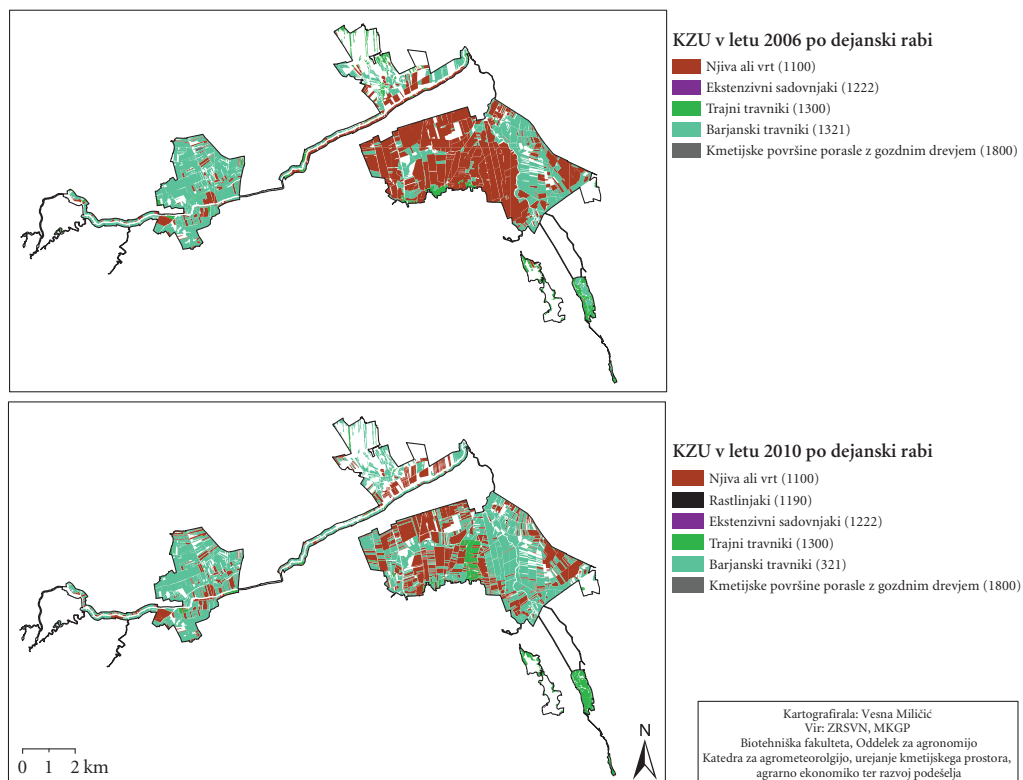

Slika 4: Sprememba v površini rabe kmetijskih zemljišč v uporabi in zemljišč v nekmetski rabi na območju KPLB po evidenci dejanske rabe in GERK iz registra kmetijskih gospodarstev med leti 2006 in 2010, izražena v %.

V prispevku smo na izbranem območju varovanja narave želeli pokazati soodvisnost med spremembami obstoječe rabe tal in kmetijsko-okoljskimi ukrepi. Naše izhodišče je bilo, da vpeljava različnih kmetijsko-okoljskih ukrepov pomembno vpliva na obstoj kmetijske dejavnosti znotraj varovanih območjih narave, pri čemer naj bi se razmerje med intenzivnimi (njive in vrtovi) in ekstenzivnimi (barjanski travniki, trajni travniki) kmetijskimi površinami povečalo v prid slednjim. Rezultati analize rabe tal za območje Krajinskega parka Ljubljansko barje nominalno kažejo, da je v obdobju od 2006 do 2010 prišlo do sprememb, predvsem v primeru njivskih in travnatih površin, vendar pa nadaljnja podrobna

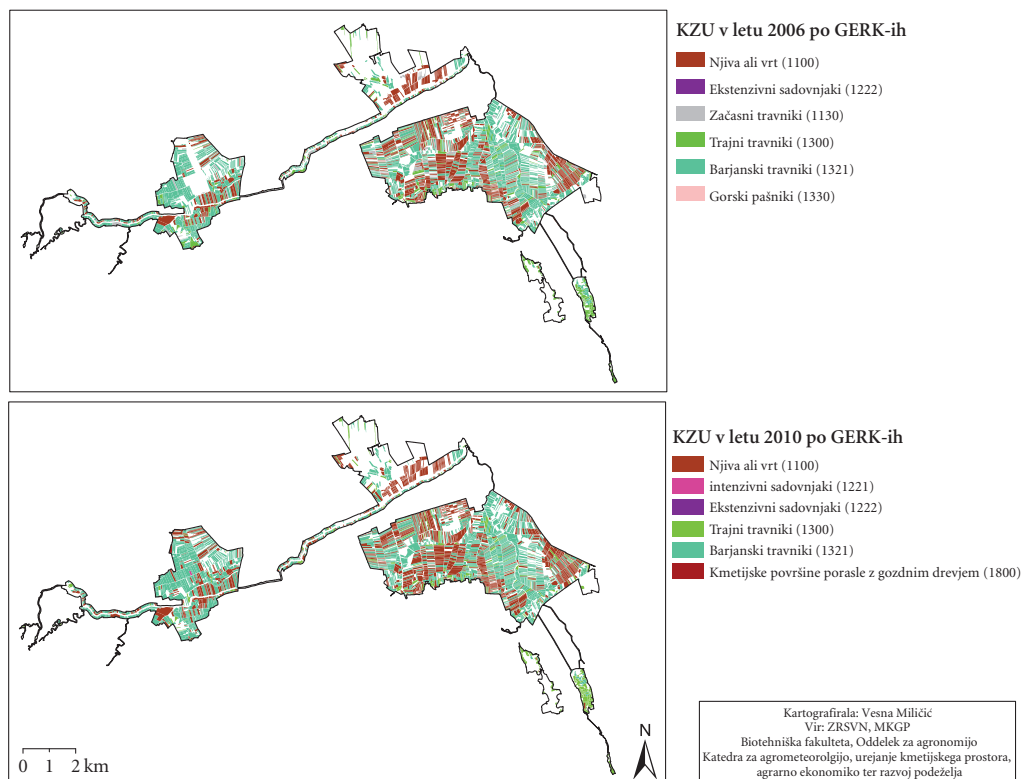
Preglednica 1: Velikost izplačanih površin pod posameznim podukrepom na analiziranih GERK iz registra kmetijskih gospodarstev na območju KPLB v letih 2006, 2007, 2008 in 2009.

Krajinski park Ljubljansko barje	površina za leto (v hektarih)			
I. zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje	2006	2007	2008	2009
ekološko kmetijstvo (EK)	457,97	623,36	694,50	703,08
ozelenitev njivskih površin (ZEL)	42,72	111,81	123,31	115,63
ohranjanje kolobarja (KOL)	28,45	63,30	64,11	35,70
integrirano poljedelstvo (IPL)	3,59	3,36	3,36	3,32
integrirano sadjarstvo (IPS)	10,68	13,05	12,88	3,25
integrirano vrtnarstvo (IVR)	2,70	1,66	1,68	0,00
skupaj I. (v hektarih)	546,11	816,54	899,84	860,98 ▶

Slika 5: Kmetijska zemljišča v uporabi na 1. VO KPLB v letu 2006 in 2010 po evidenci dejanske rabe.

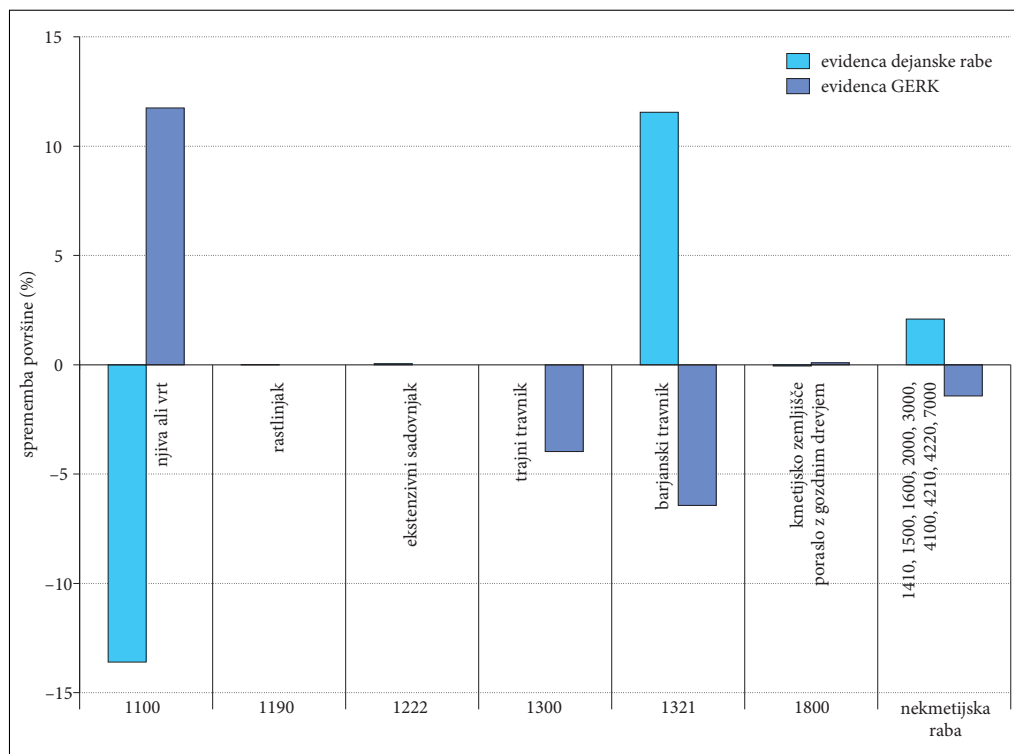
II. ohranjanje naravnih danosti, biotske raznovrstnosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine	2006	2007	2008	2009
sonaravna reja domačih živali (REJ)	2022,56	2002,39	1933,77	1548,94
ohranjanje ekstenzivnega travinja (ETA)	160,08	168,08	128,34	72,81
pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin (SOR)	0,00	12,43	9,14	10,56
travniški sadovnjaki (TSA)	0,38	0,38	0,38	0,38
košnja strmih travnikov z nagibom 35–50% (S35)	0,10	0,10	0,10	0,10
skupaj II (v hektarih)	2183,12	2183,38	2071,73	1632,79
III. varovanje zavarovanih območij	2006	2007	2008	2009
ohranjanje posebnih traviščnih habitatov (HAB)	181,14	143,72	139,61	136,91
ohranjanje ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov na območjih Natura 2000 (VTR)	0,00	25,47	33,95	27,66
ohranjanje steljnikov (STE)	0,00	15,08	12,52	25,18
reja domačih živali na osrednjem območju pojavljanja velikih zveri (ZVE)	2,66	5,85	6,38	4,58
pokritost tal na vodovarstvenem območju (VVO)	4,40	5,08	4,41	2,84
ohranjanje traviščnih habitatov metuljev (MET)	0,00	53,14	53,05	0,00
skupaj III (v hektarih)	188,20	248,34	249,92	197,17
skupaj (v hektarih)	2917,43	3248,26	3221,49	2690,94

Slika 6: Kmetijska zemljišča v uporabi na 1. VO KPLB v letih 2006 in 2010 po GERK.

Preglednica 2: Velikost izplačanih površin pod posameznim podukrepom na analiziranih GERK iz registra kmetijskih gospodarstev na 1. VO KPLB v letih 2006, 2007, 2008 in 2009.

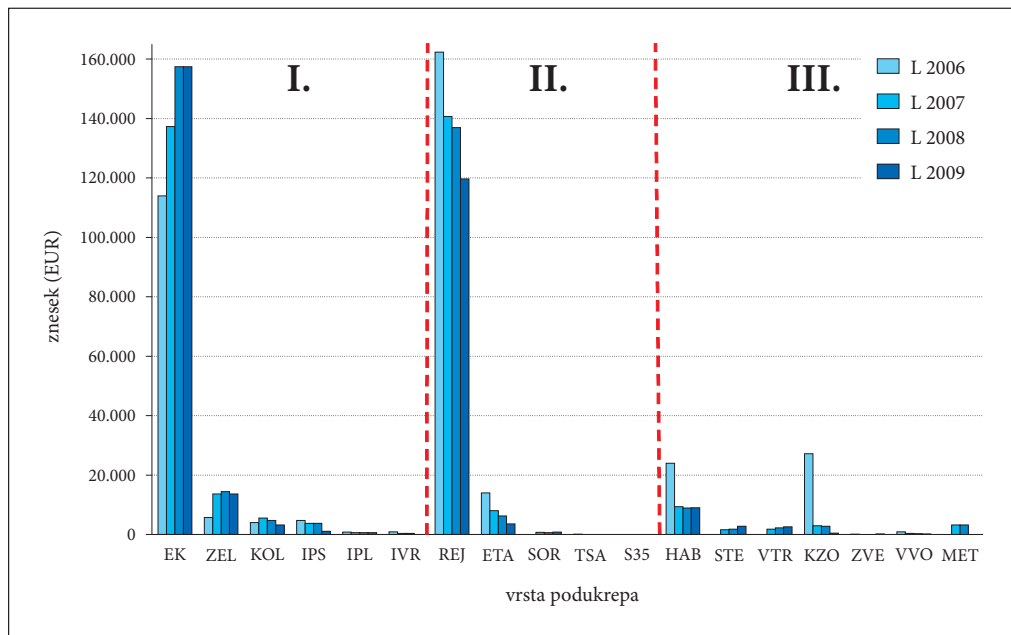
1. varstveno območje Krajinskega parka Ljubljansko barje	površina za leto (v hektarih)			
I. zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje ekološko kmetijstvo (EK)	2006	2007	2008	2009
ozelenitev njivskih površin (ZEL)	162,20	188,04	219,44	221,79
ohranjanje kolobarja (KOL)	9,95	20,45	33,17	36,05
integrirano poljedelstvo (IPL)	9,99	16,36	16,63	6,90
integrirano vrtnarstvo (IVR)	1,27	1,27	1,27	1,26
skupaj I. (v hektarih)	1,21	1,09	1,09	0,00
skupaj I. (v hektarih)	184,62	227,21	271,60	266,00
II. ohranjanje naravnih danosti, biotske raznovrstnosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine	2006	2007	2008	2009
sonaravna reja domačih živali (REJ)	486,50	553,15	534,36	405,57
ohranjanje ekstenzivnega travinja (ETA)	62,52	51,69	37,36	27,33
pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin (SOR)	0,00	0,62	0,70	1,32
skupaj II (v hektarih)	549,02	605,46	572,42	434,22

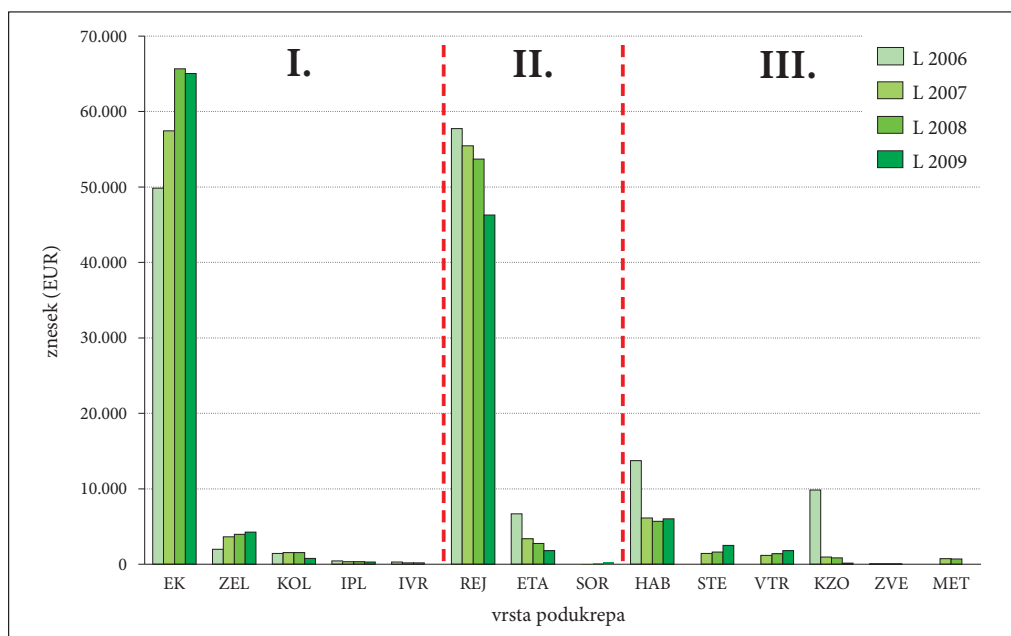
Slika 7: Sprememba v površini rabe kmetijskih zemljišč v uporabi in zemljišč v nekmetijski rabi na 1. VO KPLB po evidencah dejanske rabe in GERK iz registra kmetijskih gospodarstev med leti 2006 in 2010, izražena v %.

III. varovanje zavarovanih območij	2006	2007	2008	2009
ohranjanje posebnih traviščnih habitatov (HAB)	84,39	80,02	76,28	76,38
ohranjanje steljnikov (STE)	0,00	13,91	11,35	17,35
ohranjanje ptic vlažnih ekstenzivnih travnikov na območjih Natura 2000 (VTR)	0,00	14,25	23,14	17,33
reja domačih živali na osrednjem območju pojavljanja velikihzveri (ZVE)	1,79	1,79	1,79	0,00
ohranjanje traviščnih habitatov metuljev (MET)	0,00	5,64	5,64	0,00
skupaj III (v hektarih)	86,18	115,61	118,20	111,06
skupaj (v hektarih)	819,82	948,28	962,22	811,28

analiza ob hkratnem pregledu obstoječih zakonskih predpisov kaže, da so se spremembe v rabi tal zgodile tudi na račun sprememb v metodolgiji zajema rabe tal. Pri tem velja opozoriti tudi na tako imenovano »mejno« rabo kmetijskih površin, ko se na primer kmet ob vstopu v sistem KOP odloči, da bo njivsko površino, na kateri goji intenzivno travinje, prijavil v GERK kot njivo, saj se mu to ekonomsko bolj splača, kajti za hektar njive je plačilo 332 evrov, za hektar travnika pa samo 133 evrov (Uredba o izvedbi ... 2006) oziroma 108,70 evra po letu 2006 (Kvas Majer 2011). Ekonomsko računico kmetov pojasni višina izplačila v okviru posameznega podukrepa. Najbolj ilustrativno to pokaže primerjava

Slika 8: Skupen znesek izplačil v okviru posameznega podukrepa na analiziranih GERK iz registra kmetijskih gospodarstev na območju KPLB v letih 2006, 2007, 2008 in 2009. Za pojasnitev kratic glej preglednico 1.

Slika 9: Skupen znesek izplačil v okviru posameznega podukrepa na analiziranih GERK-ih iz evidence kmetijskih gospodarstev na 1. VO KPLB v letih 2006, 2007, 2008 in 2009. Za pojasnitev kratic glej preglednico 2.

med podukrepoma ekološko kmetovanje (pridelava travinja) na njivski površini (EK) in ohranjanje posebnih traviščnih habitatov (HAB). V prvem primeru je kmet po uredbi o plačilih za ukrepe PRP (2010) upravičen do dodatnih 298,07 evra na hektar, v primeru ohranjanja posebnih traviščnih habitatov pa do dodatnih 121,36 evra na hektar (Uredba o plačilih ... 2010). S tem lahko potrdimo, da stanje po evidenci GERK iz registra kmetijskih gospodarstev ne odraža nujno dejanskega stanja rabe tal v naravi, saj se kljub sprotnemu odpravljanju napak in posodabljanju evidenc na MKGP zaradi obsega in kompleksnosti podatkov ter zaradi subjektivnosti interpretacije še vedno pojavljajo napake in neskladja z dejanskim stanjem v naravi (medmrežje 7), zato je treba rezultate previdno interpretirati.

V primeru Krajinskega parka Ljubljansko barje lahko torej z zagotovostjo trdimo, da vpeljava kmetijsko-okoljskih ukrepov ni bistveno vplivala na spremembe v dejanski rabi tal in da so le-te povečini posledica sprememb v metodologiji zajema dejanske rabe. Hkrati pa lahko trdimo, da so podpore v kmetijstvu pripomogle k ohranitvi kmetijske dejavnosti v tolikšni meri, da ta še pomembno vpliva na ohranitev ugodnega razmerja njiv in travnikov in s tem na vzdrževanje tradicionalne kulturne krajine in biotske pestrosti območja.

Na ravni celotne Slovenije kmetijsko okoljska plačila pomembno pripomorejo k ohranitvi tradicionalne kulturne krajine (Gotovnik 2007), ohranitvi travinja in habitatov za mnoge rastlinske in živalske vrste ter s tem k ohranitvi biotske raznovrstnosti (medmrežje 1, 64) v zavarovanih območjih. Prav tako vpeljava kmetijsko okoljskih plačil pozitivno vpliva na razvoj ekološkega kmetovanja v zavarovanih območjih (Blatnik in Dovečar 2010) ter s tem na pridelavo zdravih in kakovostnih kmetijskih pridelkov prepoznavne blagovne znamke (medmrežje 9, 65–66). V Kozjanskem parku so na primer finančne podpore za travniške sadovnjake v povezavi z nacionalnim projektom »Oživitev travniških sadovnjakov in sadnih vrtov Slovenije« prispevale k oživitvi teh sadovnjakov ter ohranitvi biotske raznovrstnosti in tradicionalne kulturne krajine. Vsako leto v oktobru v parku priredijo tako imenovani »Praznik kozjanskega jabolka« (medmrežje 10), kar vsekakor pozitivno vpliva na prepoznavnost in prihodnji razvoj zavarovanega območja. Na podoben način velja v prihodnje spodbujati tudi ostala zavarovana območja v Sloveniji. Po drugi strani Gotovnik (2007) ugotavlja, da večini kmetov, ki kmetujejo znotraj varovanih območij narave, neposredna kmetijsko-okoljska plačila predstavljajo pomemben finančni vir in da večina kmetov obdeluje svoja zemljišča samo zato, da izpolnjujejo pogoje za izvajanje posameznega ukrepa in s tem kratkoročno pripomorejo k ohranitvi teh območij. Ob tem se postavlja vprašanje, v katero smer bo šel razvoj kmetijstva znotraj varovanih območij narave in kateri bi bili najprimernejši mehanizmi na državni ravni, s katerimi bi osrednjega akterja, kmeta, po izteku neposrednih plačil vzpodbudili, da bi jih bil zainteresiran vzdrževati tudi v prihodnje in s tem prispevati k njihovi dolgoročni ohranitvi?

6 Viri in literatura

- Blatnik, M., Dovečar, M. 2010. Vloga ekološkega kmetovanja na zavarovanih območjih Slovenije. Dela 34. Ljubljana.
- Evropska direktiva o ohranjanju prostoživečih ptic. 1979. Council Directive 79/409/EEC on the Conservation of Wild Birds – »The Bird Directive«). Bruselj.
- Evropska direktiva o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. 1992. Council Directive 92/43/EEC on the Conservation of Natural Habitats and of Wild Fauna and Flora – »The Habitat Directive«). Bruselj.
- Gotovnik, B. 2007: Vpliv izbranih kmetijsko-okoljskih plačil na kulturno krajino. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za krajinsko arhitekturo. Ljubljana.
- Grafični podatki. 2010. Uradna meja Krajinskega parka Ljubljansko barje in varstvenih območij. Zavod Republike Slovenije za varstvo narave; grafični podatki posredovani po elektronski pošti, november 2010. Ljubljana.

- Ilc, R. 2008: Zaraščanje kmetijskih zemljišč na območju Ribniško-Kočevske doline. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zootehniko. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 2002: Procesi deagrarizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. Dela 17. Ljubljana.
- Kvas Majer, T. 2011: Neposredna plačila kmetijstvu v letu 2011. Predstavitev, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za kmetijske trge. Ljubljana.
- Lisec, A. 2007: Vpliv izbranih dejavnikov na tržno vrednost zemljišč v postopku množičnega vrednotenja kmetijskih zemljišč. Doktorska disertacija, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za agronomijo. Ljubljana.
- Medmrežje 1: http://www.arsktrp.gov.si/fileadmin/arsktrp.gov.si/pageuploads/Publikacije_gradiva/PRP-program-spremembe-konsolidirano.pdf (14. 4. 2011).
- Medmrežje 2: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=288 (5. 4. 2011).
- Medmrežje 3: http://kazalci.arso.gov.si/?data=indicator&ind_id=87 (8. 4. 2011).
- Medmrežje 4: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:277:0001:0040:SL:PDF> (29. 3. 2011).
- Medmrežje 5: http://rkg.gov.si/GERK/Za_OB/ (24. 12. 2010).
- Medmrežje 6: <http://rkg.gov.si/GERK/> (24. 12. 2010).
- Medmrežje 7: http://rkg.gov.si/GERK/documents/Pogoste_napake_v_zvezi_z_GERKi.pdf (11. 4. 2011).
- Medmrežje 8: www.mkgp.gov.si/.../ukrepiKP2006_navodila (7. 6. 2011).
- Medmrežje 9: http://www.parki.mop.gov.si/powpa_publikacija_www.pdf (8. 8. 2011).
- Medmrežje 10: <http://www.kozjanski-park.si/sl/projekti/kozjansko-jabolko> (8. 8. 2011).
- Meeus, J. H. A. 1995: Pan-European landscapes. *Landscape and Urban Planning* 31, 1–3. New York.
- Miličič, V., Perpar, A., Kramarič, F., Udovč, A. 2011: Analiza stanja kmetijstva na območju Krajinskega parka Ljubljansko barje. Končno poročilo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za agronomijo, Katedra za agrometeorologijo, urejanje kmetijskega prostora, ekonomiko ter razvoj podeželja. Ljubljana.
- Perpar, A., Udovč, A. 2007: Načrtovanje v kmetijstvu kot del celovitega prostorskega načrtovanja – primer mestne občine Koper. 4. Konferenca Društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Podatki iz zbirnih vlog. 2011. Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja. Služba za splošne zadeve, Oddelek za EU zadeve in odnose z javnostmi, pridobljeno po elektronski pošti, februar 2011. Ljubljana.
- Pravilnik o evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč. Uradni list Republike Slovenije 90/2006, 9/2008, 122/2008, 4/2010 in 110/2010. Ljubljana.
- Pravilnik o registru kmetijskih gospodarstev. Uradni list Republike Slovenije 121/2006, 124/2007, 122/2008, 1/2010 in 110/2010. Ljubljana.
- Schneeberger, N., Bürgi, M., Hersperger, A. M. M., Ewald, K. C. 2007: Driving forces and rates of landscape change as a promising combination for landscape change research – An application on the northern fringe of the Swiss Alps. *Land Use Policy* 24-2. New York.
- Senegačnik, A. 2007: »Odgovori na vprašanja v zvezi s Programom razvoja podeželja 2004–2006«. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, osebni vir, marec 2007. Ljubljana.
- Udovč, A. 2007: Kmetijstvo na Ljubljanskem barju. Interno poročilo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za agronomijo. Ljubljana.
- Uredba o izvedbi neposrednih plačil v kmetijstvu. Uradni list Republike Slovenije 99/2006. Ljubljana.
- Uredba o krajinskem parku Ljubljansko barje. Uradni list Republike Slovenije 112/2008. Ljubljana.
- Uredba o plačilih za ukrepe osi 2 iz Programa razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007–2013 v letih 2010–2013. Uradni list Republike Slovenije 14/2010, 30/2011. Ljubljana.
- Uredba o posebnih varstvenih območjih (območjih Natura 2000). Uradni list Republike Slovenije 49/2004, 110/2004, 59/2007 in 43/2008. Ljubljana.
- Uredba o slovenskem kmetijsko okoljskem programu in uvedbi neposrednih plačil za ukrepe v letu 2001 (EKO 2, EKO 3). Uradni list Republike Slovenije 34/2001. Ljubljana.

Zakon o kmetijstvu. Uradni list Republike Slovenije 51/2006, 45/2008.

Zakon o kmetijskih zemljiščih. Uradni list Republike Slovenije 55/2003.

Žvikart, M. 2010: Uresničevanje varstvenih ciljev iz programa upravljanja območij Natura 2000 v kmetijski kulturni krajini. Varstvo narave 24. Ljubljana.

PERCEPCIJA RAZVOJNIH MOŽNOSTI LOKALNEGA PREBIVALSTVA V KRAJINSKEM PARKU GORIČKO

dr. Romina Rodela

Wageningen University and Research Centre
P. O. Box 8130, 6700 EW Wageningen, Nizozemska
romina.rodela@wur.nl

dr. Gregor Torkar

Univerza v Novi Gorici
Vipavska cesta 13, 5000 Nova Gorica
gregor.torkar@ung.si

UDK: 712.2:316.653(497.411)

IZVLEČEK

Percepcija razvojnih možnosti lokalnega prebivalstva v Krajin- skem parku Goričko

Prispevek povzema izsledke raziskave, katere namen je razumevanje odnosa lokalnega prebivalstva do Krajin-
skega parka Goričko. In sicer, ali je park razvojno breme ali priložnost. Metode dela vključujejo polstrukturirane
intervjuje z lokalnim prebivalstvom; leta 2005 smo jih izvedli 30 in nato leta 2010 še 35. Tovrstni časovni
razkorak omogoča primerjavo med dvema obdobjema: 1. ko je bilo zavarovano območje že ustanovljeno,
vendar še ni imelo uprave, in 2. ko je uprava delovala že pet let. Ugotovili smo, da so bila sprva pričakova-
nja velika. Ustanovljeni park je bil razumljen kot priložnost, vendar se je percepcija lokalnega prebivalstva
s časom v določeni meri spremenila. Po petih letih delovanja uprave parka je večji del sogovornikov menil,
da je zavarovano območje zanje omejitvev.

KLJUČNE BESEDE

Pomurje, zavarovana območja, lokalni razvoj, lokalno prebivalstvo, krajinski park

ABSTRACT

Local inhabitants' perception of development opportunities in the Goričko Landscape park

This article summarizes a research focused on the attitudes local inhabitant have towards the Goričko Nature
Park. The aim was to understand whether the park is perceived as a constraint or as an opportunity for
local development. Research methods include semistructured interviews, in 2005 we undertook 30 and in 2010
further 35 interviews. This allowed a comparison between two periods, 1. when the protected area was already
established, but was without a management body, and 2. when a management body has been in place for
five years. We found that initially there were high expectations and the park perceived as an opportunity,
but this has changed over time. Five years after our first field work the majority of our respondents felt that
the protected area is a constraint.

KEY WORDS

Pomurje, protected areas, local developemnt, local inhabitants, landscape park

1 Uvod

Tradicionalno je varovanje narave zasnovano na prepovedi in omejitvi človeškovega poseganja v naravno območje. Zavarovano območje zaznamuje meja in režim varovanja in oba natančno opredeljujeta, kaj in kako lahko človek počne znotraj njegovih meja. Po več desetletjih restriktivnega pristopa je ta danes postal predmet ostrih kritik, saj ni pripeljal do pričakovanih naravovarstvenih ciljev, oziroma je v določenih primerih privedel celo do konfliktov in novih težav pri ohranjanju narave. Najbolj nazorni primeri so prisiljene selitve avtohtonih prebivalcev iz ranljivih afriških in severno ameriških območij (West in sodelavci 2006). Manj opazne primere podobnih konfliktov imamo tudi v Evropi in to, kot so zapisali Grodzinska-Jurczak in Cent (2011), Hiedanpaa (2000), Krott (2000) in drugi, v zadnjih letih predvsem v povezavi z uvajanjem območij Natura 2000.

Etična, družbena in ekonomska vprašanja, povezana s tovrstnimi posegi, so sprožila vrsto zanimivih razprav, ki postavljajo naravovarstvo v novo luč in perspektivo. Brechin in sodelavci (2002) pravijo, da je v sodobnem času potreba po razumevanju družbenih in političnih procesov, ki vplivajo na naravovarstvo, čedalje večja. Naša raziskava se umešča med tiste, ki kritično ocenjuje varovanje narave, temelječe zgolj na strogih prepovedih, istočasno pa skuša poiskati ustrezne sinergije z vsemi deležniki na zavarovanem območju.

V prispevku se osredotočamo na odnos lokalnega prebivalstva do zavarovanega območja z namenom boljšega razumevanja sprememb skozi čas in kako na to vplivajo širši družbeni procesi. Osredotočamo se na študij primera Krajinskega parka Goričko, kjer smo podrobneje analizirali odnos lokalnega prebivalstva do parka in kako se je ta odnos v zadnjih petih letih spremenil.

2 Zavarovana območja in razvojne priložnosti slovenskega podeželja

V Sloveniji poznamo več tipov zavarovanih območij, ki se razlikujejo po varstvenih režimih. Strogi naravni rezervati, narodni in regijski parki imajo strožji varstveni režim kot pa krajinski parki in naravni spomeniki (Zakon ... 2004; Berginc in sodelavci 2007). Pri tem se slovenska tipologija zavarovanih območij deloma ravna po mednarodni kategorizaciji značilnosti zavarovanih območij Svetovne zveze za varstvo narave (IUCN – *The World Conservation Union*), ki zavarovana območja razvršča v sedem kategorij (Ia, Ib, II, III, IV, V, VI) (Dudley 2008). Krajinski parki se uvrščajo v kategorijo V – zavarovano območje, kjer se z upravljanjem ohranja krajina. Razlika med varstvenimi režimi je predvsem v stopnji in vrsti dovoljenih človekovih posegov na zavarovanem območju in prav to je največkrat predmet trenj in konfliktov.

2.1 Ustanovitev Krajinskega parka Goričko

Pomurje spada med slovenske regije, ki jih je močno zaznamovalo kmetijstvo. V zadnjih štirih desetletjih preteklega stoletja je bilo v tej regiji veliko sredstev vloženih v posodobitev kmetijstva, kar je privedlo tudi do določenih sprememb (Bičanić 1973; Uvalić 1992). Kmetovati se je začelo na večjih površinah, kjer se je dajalo prednost monokulturam in uporabi fitofarmaceutskih sredstev. V 1980-ih je regija doživela precejšen vzpon tudi v živinoreji (Hočevar in Juvančič 2005). Avtorji poudarjajo, da so tovrstne spremembe na to območje prinesle precejšnje okoljske obremenitve, kot na primer onesnaževanje voda s fosfati in nitrati (Moser in sodelavci 2007). Na podobo in značilnosti območja močno vplivajo tudi regulacije vodotokov in komasacije, ki so postajale intenzivnejše po drugi svetovni vojni (Triglav 2008). Vse to je privedlo tudi do naravnega osiromašenja in upada biodiverzitete (Bakan 2006). Devetdeseta leta so prinesla še dodatne spremembe. Po razpadu prejšnjega sistema je bilo treba reorganizirati javne kmetijske zadruge, državna podjetja in druga posestva v državni last. Teh je bilo v Prekmurju kar

neka, reorganizacija pa je prispevala k brezposelnosti ter negativno vplivala na gospodarstvo regije (Tajnikar 2001).

V tem času je v regiji začela nastajati lokalna pobuda, ki je videla v trajnostni rabi naravnih virov novo priložnost in odgovor na negativne trende (Dešnik 2004). Lokalna pobuda je v ospredje postavila kakovost bivanja, zdravje in trajnostni razvoj podeželja ter kritični pogled na intenzivno monokulturno kmetijstvo. Oblikovala se je pobuda za ohranitev kulturne krajine severnega dela Prekmurja. Naravovarstvo je bilo torej prepoznano kot priložnost. V devetdesetih letih so bila uspešno pridobljena sredstva iz Evropskih razpisov, ki so omogočila sodelovanje in povezovanje na lokalni in čezmejni ravni, ter tako odigrala eno ključnih vlog pri ustanovitvi Krajinskega parka Goričko. Ustanovitev Krajinskega parka Goričko lahko torej razumemo kot prevlado novih interesov, ki postavljajo v ospredje ohranjanje narave, kakovost bivanja, zdravje in trajnostni razvoj podeželja nad interesi intenzivne kmetijske pridelave.

3 Metoda dela

Raziskava je bila zasnovana kot longitudinalna raziskava s petletnim presekom. Leta 2005 smo v okvir študije primera, opisanega v Rodela (2008), izvedli prvo terensko raziskavo na območju Krajinskega parka Goričko. Namena je bila preučevanju sprememb, ki jih je zavarovanje sprožilo v območju. Izvedli smo delno strukturirane intervjuje z namenom, da bi razumeli izkušnje prebivalcev z delavnicami in javno razpravo, kot tudi njihov odnos do samega zavarovanega območja. Metoda vzorčenja je bila snežna kepa. Izbirali smo med sogovorniki, ki so sodelovali v dogodkih v času ustanavljanja parka.

Leta 2010 smo ponovno izvedli terensko raziskavo v okviru projekta TransEcoNet, z namenom nadaljnega preučevanja odnosa prebivalcev Pomurja do parka. Tokrat s poudarkom na poznavanju in ozaveščenosti glede pomena ekoloških mrež (Rodela in Torkar 2010). Izvedli smo delno strukturirane intervjuje, pri čemer smo za namene primerjave z raziskavo iz leta 2005 vključili vprašanja, ki se navezujejo na odnos do parka. Ponovno smo uporabili snežno kepo kot metodo vzorčenja, ki ni zajela istih sogovornikov kot v prvi raziskavi.

Pogovori so trajali od 1 do 3,5 ure. Po predhodnem dovoljenju smo pogovore snemali, pretipkali in arhivirali. Opisana raziskava se poslužuje majhnega vzorca, kar ne omogoča posploševanja na celotno populacijo oziroma širše območje. Namen raziskave niso splošno veljavni modeli, ampak osvetliti posebnosti izbrane študije primera.

4 Rezultati z razpravo

4.1 Odnos lokalnega prebivalstva v času prvega terenskega dela leta 2005

Maja 2005 smo se pogovarjali s 30 sogovorniki: kmeti, vinogradniki, obrtniki, podjetniki v turizmu, zaposlenimi v občinski upravi in župani, predstavniki razvojna agencije, kulturnih nevladnih organizacij in naravovarstvenih nevladnih organizacij. Sogovorniki so bili prebivalci krajev Dobrovnik, Grad, Kobilje, Murska Sobota, Otovci, Prosenjakovci, Gornji Petrovci, Puconci, Rogašovci in Mačkovci. Vzorec sestavlja 19 (63 %) žensk in 11 (37 %) moških.

S pomočjo intervjujev smo ugotovili, da se je večina sogovornikov izrazila pozitivno do zavarovanega območja. Domačini so dojemali Krajinski park Goričko kot novo priložnost za te kraje in pričakovali so, da bo park prinesel konkretne spremembe. Izpostavljali so delovna mesta, turizem in dostop do sredstev prek državnih in evropskih razpisov. Pričakovali so, da bo ustanovljeni park prispeval k boljši kakovosti življenja na Goričkem. Opazili smo, da so pri oblikovanju pričakovanj imele pomembno vlogo aktivnosti in delavnice, ki so se izvajale v času ustanavljanja parka. Oblikovane so bile kot tečajji/delavnice na različne teme, na primer peka kruha, tradicionalna obrt, turistični vodič v parku, jezikovni in računal-

niški tečajji . . . , kjer je bil velik poudarek na razvojnih možnostih. Sogovorniki so večkrat poudarili, da so kot udeleženci teh dogodkov videli v parku priložnost in so posledično začeli gojiti določena pričakovanja.

Iz intervjujev smo razbrali, da so dve leti po ustanovitvi parka (Uredba o . . . 2003) določeni sogovorniki izoblikovali že bolj kritično stališče do parka; predvsem kar zadeva doprinos le-tega za lokalno prebivalstvo. Sogovorniki so izpostavili slabo informiranje in omenili prekinjeno komunikacijo glede delovanja zavoda za upravljanje z zavarovanim območjem. Odlok o ustanovitvi parka je bil sprejet leta 2003, vendar pa maja 2005 park še vedno ni imel upravljavca (Porevizijsko poročilo . . . 2006).

Na dejstvo, da lahko pričakovanja povezana z ustanavljanjem zavarovanih območjih postanejo dvo-rezen meč, opozarjajo tudi Chan in sodelavci (2007), zato nas je pet let po prvi raziskavi ponovno zanimalo, kakšen je odnos prebivalcev Goriškega in okoliških krajev do krajinskega parka.

4.2 Odnos lokalnega prebivalstva v času drugega terenskega dela leta 2010

Aprila in novembra 2010 smo se pogovarjali s 35 sogovorniki: kmeti, obrtniki, ekonomisti, podjetniki v turizmu, kmetijskimi svetovalci, trgovci, upokojeanci, študenti, učitelji, mlinarji, naravovarstveniki, gozdarji in duhovnikom. Sogovorniki so iz krajev Cankova, Korovci, Grad, Fokovci, Ratkovci, Prosenjakovci, Bodonci, Hodoš, Dobrovniki, Gornji Senik (Madžarska), Veržej, Bogojina, Izakovci, Murska Sobota, Beltinci, Turnišče, Gornja Bistrica, Strehovci, Radovci, Bratonci, Lipa in Lipovci. Vzorec intervjujev sestavlja 18 (51,4 %) žensk in 17 (48,6 %) moških.

Prek intervjujev smo spoznali, da je večji del sogovornikov, živčih znotraj meje parka menil, da je zavarovano območje zanje omejitvev ali pa, da nanje sploh nima nobenega vpliva. Sogovorniki menijo, da ima večina Goričancev bolj negativen odnos do parka in vidijo predvsem ovire, ki jih je ustanovitev parka prinesla. To so nam zatrdili tudi tisti sogovorniki, ki imajo pozitivne izkušnje s parkom in se poklicno ali zasebno trudijo za boljše podobo parka. Sogovorniki so izpostavljali težave pri prodaji zemljišč in daljše postopke pri pridobivanju gradbenih dovoljenj. Nekateri omenjajo pomanjkljivo komunikacijo s kmetijskimi službami. Pogost je bil tudi občutek, da se uprava parka premalo zanima za lokalno prebivalstvo in njihove potrebe, ampak se bolj zanima za naravo. Med sogovorniki, ki so sodelovali pri nastajanju parka, je bilo zaznati znake razočaranja. Pozitivne spremembe pa vidijo predvsem na področju turizma in izobraževanja. V zadnjih letih je predvsem opazno tesnejše sodelovanje med lokalnimi turističnimi društvi ter upravo parka na področju ohranjanja tradicionalnih obrti in kulturne dediščine. Organiziranih je tudi več prireditev, nastala so nekatera nova turistična društva, ki sovpadajo z ustanovitvijo parka.

Med sogovorniki, živčimi v drugih predelih Pomurja, zunaj parka, je čutili večjo naklonjenost parku in varstvu narave. Predvsem so mnenja, da je Goričko s parkom postalo veliko bolj prepoznavno v Sloveniji in tujini. Postalo je pomembna turistična destinacija v regiji. Nekateri so celo mnenja, da so Goričanci s tem postali bolj ponosni na svoje kraje in jih posledično tudi bolj urejajo kot v preteklosti.

5 Sklepi

Ustanovitev Krajinskega parka Goričko je zanimiv primer lokalne pobude, oziroma primer, kjer so lokalni akterji prepoznali v varovanju narave priložnost za bolj kakovostno bivanje. Razglasitev območja za krajinski park omogoča, da je poleg naravovarstvenih ciljev v ospredju tudi varstvo kulturne krajine in s tem povezane kulturne dediščine. Pri tem ima uprava parka pomembno vlogo, saj oblikuje in izvaja naravovarstvene ukrepe, kot tudi usmerja ostale posege. Uprava parka lahko zato ključno pripomore pri celovitemu upravljanju z zavarovanim območjem.

Raziskava ugotavlja, da so ob ustanovitvi parka na območju prevladovala naklonjenost do parka in velika pričakovanja domačinov. Opazili smo, da se je s časom to deloma spremenilo. Leta 2010 so sogovorniki, živčji znotraj meja parka, izpostavljali ovire, ki jih je prinesel park, medtem ko so prebi-

valci živeči zunaj meja parka izpostavljali doprinos le-tega za turistično prepoznavnost in krepitev samozavesti Goričanov. Menimo, da so te razlike predvsem odraz 1. prevelikih pričakovanj, ki so nastala v času ustanavljanja parka, 2. molka oziroma zapletov, povezanih z oblikovanjem uprave parka, kot je to zapisano v poročilu Računskega sodišča (Porevizijsko poročilo ... 2006), in 3. slabe koordinacije med akterji oziroma deležniki, ki vplivajo na razvoj območja. Menimo, da je slednje ključnega pomena. Poleg povezovanja in usklajevanja resorskih politik, je povezovanje med različnimi lokalni akterji tisto, kar omogoča oblikovanje pobud, ki lahko tvorno pripomorejo k celovitemu upravljanju krajinskega parka. Menimo tudi, da bi celotno območje veliko pridobilo, če bi se v prihodnje ta vidik ustrezno okreпил.

Čeprav v zavarovanih območjih prevladujejo naravovarstveni cilji, ne gre zanemariti dejstva, da slovenska (Zakon ... 2004) in mednarodna (IUCN) kategorizacija ne opredeljuje samo stopnje varstva narave, ampak tudi obliko in namen varstva. Slednje je pogojeno z razumevanjem procesov, ki so izoblikovali območje in zaradi katerih je bilo le-to prepoznano kot naravovarstveno pomembno. V krajinskih parkih se primarno ohranja krajina oziroma procesi sobivanja človeka z naravo, zato bi morala biti primarna naloga upravljalcev tovrstnih zavarovanih območij kompleksen razvoj krajine in ne varstvo posameznih vrst ali ekosistemov. Ohranjanje narave je v krajinskih parkih pogojeno s človekovo rabo prostora, zato bi morala biti koordinacija človekove dejavnosti v prostoru primarni cilj upravljalcev parka. Prebivalci sami so namreč tisti, ki lahko dolgoročno ohranjajo naravo in krajino. Menimo, da so lahko izsledki te raziskave dober poduk za naravovarstvene službe, ki ustanavljajo ali upravlajo z zavarovanimi območji.

6 Viri in literatura

- Bakan, B. 2006: Slikovni pregled višjih rastlin Prekmurja: prispevek k poznavanju flore Prekmurja. Lendava.
- Berginc, M., Kremesec - Jevšenak, J. and Vidic, J. 2007: Sistem varstva narave v Sloveniji. Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana.
- Brechin, S. R., Wilshusen, P. R., Fortwangler, C. L., West, P. C. 2002: Beyond the Square Wheel: Toward a More Comprehensive Understanding of Biodiversity Conservation as a Social and Political Process. *Society & Natural Resources* 15. Philadelphia.
- Bičanić, R. 1973: Economic Policy in Socialist Yugoslavia. Cambridge.
- Chan, K. M., Pringle, R. M., Ranganathan, J., Boggs, C. L., Chan, Y. L., Ehrlich, P. R., Haff, P. K., Heller, N. E., Al-Khafaji, K., Macmynowski, D. P. 2007: When agendas collide: human welfare and biological conservation. *Conservation Biology* 21. Boston.
- Dešnik, S. 2004: The Future of the Cultivated Landscape in the Three-lateral Park Goricko-Raab-Órseg, Nature Parks – Prospects for Rural Areas in Europe, 29th October. Leipzig.
- Dudley, N. (ur.) 2008: Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland.
- Grodzinska-Jurczak, M., Cent, J. 2011: Expansion of Nature Conservation Areas: Problems with Natura 2000 Implementation in Poland? *Environmental Management* 47. New York.
- Hiedanpaa, J. 2002: European-wide conservation versus local well-being: the reception of the Natura 2000 Reserve Network in Karvia, SW-Finland. *Landscape and Urban Planning* 61. Amsterdam.
- Hočvar, V., Juvančič, L. 2006: Dejavniki mobilnosti ponudbe dela na primeru podeželskih območij v Pomurju. Zborovanje društva agrarnih ekonomistov Slovenije. Ljubljana.
- Krott, M. 2000: Voicing interests and concerns of forestry. *Forest Policy and Economics* 1. Amsterdam.
- Moser, J., Kovach, Á., Soltes, I., 2006: Environmental Situation at the triangle Austria-Hungary-Slovenia. The Austrian Court of Audit. Dunaj.
- Porevizijsko poročilo o popravljalnih ukrepih Ministrstva za okolje in prostor pri izvajanju okoljske politike od leta 2000 do leta 2004: Št. 1209-5/2005-24. Računsko sodišče Republike Slovenije, Ljubljana, 2006.
- Rodela, R. 2008: Integrated rural development: protected areas and their potential for social learning. Doktorska disertacija. Univerza v Sussexu. Brighton.

- Rodela, R., Torkar, G. 2010: Identities and strategies: raising awareness: survey of oral history, WP6.1 report. Univerza v Novi Gorici. Nova Gorica.
- Tajnikar, M. 2001: Transitional adjustment of large companies in Slovenia and economic policy. Post-communist economies 13. London.
- Triglav, J. 2008: Komasacije zemljišč ob gradnji infrastrukturnih objektov v Prekmurju. Geodetski vestnik 52. Ljubljana.
- Uvalić, M., 1992: Investment and Property Rights in Yugoslavia: the Long Transition to a Market Economy. Cambridge.
- Uredba o Krajinskem parku Goričko. Uradni list Republike Slovenije 101/2003. Ljubljana.
- West, P., Igoe, J., Brockington, D. 2006: Parks and Peoples: the social Impact of protected areas. Annual Review of Anthropology 35. Palo Alto.
- Zakon o ohranjanju narave. Uradni list Republike Slovenije 96/2004. Ljubljana.

TRAJNOSTNO RAZVOJNI POTENCIAL KRAJINSKEGA PARKA GOLTE

dr. Marta Svetina Veder

Razvojni center Energija
Koroška cesta 52, 3320 Velenje
marta.svetina@guest.arnes.si

dr. Milan Medved

Premogovnik Velenje
Partizanska cesta 78, 3320 Velenje
milan.medved@rlv.si

Jerneja Kemperle

SAŠA inkubator
Koroška cesta 62b, 3320 Velenje
jerneja.kemperle@sasa-inkubator.si

mag. Drago Potočnik

PV Invest
Koroška cesta 62b, 3320 Velenje
drago.potocnik@pvinvest.si

UDK: 712.2:502.131.1(497.41-751)

IZVLEČEK

Trajnostno razvojni potencial Krajinskega parka Golte

Golte so pridobile status krajinskega parka leta 1987. Krajinski park meri 1223 hektarov in ima pet naravnih vrednot lokalnega pomena in 22 naravnih vrednot državnega pomena. Vrh planote je zaradi prisotnosti redkih vrst ptic uvrščen v Natura 2000 območje »Kamniško-Savinjske Alpe in Vzhodne Karavanke«. Zavarovana območja so prednostno območja ohranjanja narave, vendar zato niso nujno nerazvita območja. V prispevku je obravnavan Krajinski park Golte kot specifično razvojno območje, katerega glavni razvojni potencial so izjemne naravne vrednote in velika biotska raznovrstnost. Pri oceni razvojnega potenciala so upoštevani okoljski, kulturni, socialni in gospodarski potenciali regije.

KLJUČNE BESEDE

Krajinski park Golte, Natura 2000, razvojni potencial, trajnostni razvoj zavarovanih območij

ABSTRACT

Sustainable Development Potential of Golte Regional Park

Golte as a Regional Park was protected in 1987. 1223 hectares of the Regional Park comprise five natural values of local significance and 22 of national ones. Due to the presence of rare birds, the Golte plateau is classified in the Natura 2000 sites »Kamnik-Savinja Alps and Eastern Karavanke Area«. Protected areas are priority nature preserving sites, though not necessarily underdeveloped ones. The Golte Regional Park is treated in this article as a specific, but promising area of sustainable development. Its main development potential is observed in exceptional natural values and high biodiversity of the regional park. Upon evaluating its environmental potential, cultural, social and economical potentials of the region were considered.

KEY WORDS

Golte Regional Park, Natura 2000, development potential, sustainable development of protected area

1 Uvod

Zavarovana območja so posebne prostorske in razvojne kategorije, ki so namenjene ohranjanju narave z ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti in naravnih vrednot. Kljub temu, da so zavarovana območja prednostno območja ohranjanja narave, niso nujno tudi nerazvita območja. Ukrepi varovanja narave in ohranjanje naravne dediščine namreč ne predstavljajo oviro gospodarskemu razvoju območja, ampak ga lahko znatno pospešijo, seveda v smislu trajnostnega razvoja.

V prispevku obravnavamo razvojne možnosti Krajinskega parka Golte. Izhajamo iz premise, da razvojni potencial in priljubljenosti območja predstavljajo naravne vrednote in biotska raznovrstnost krajinskega parka.

2 Opis Krajinskega parka Golte

Golte so visoka kraška planota na vzhodnem obrobju Kamniško-Savinjskih Alp, ki jo v večji meri porašča iglasti gozd. Kot krajinski park so bile zavarovane leta 1987 z Odlokom o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Mozirje (1987). Imajo status geološke in geomorfološke naravne vrednote državnega pomena. Krajinski park meri 1223 hektarjev in ima pet naravnih vrednot lokalnega pomena in 22 naravnih vrednot državnega pomena. Vrh planote je zaradi prisotnosti redkih vrst ptic in habitatov uvrščen v Natura 2000 območje »Kamniško-Savinjske Alpe in Vzhodne Karavanke«. Spada v posebno območje varstva, manjši del tudi v posebno ohranitveno območje (Plut in sodelavci 2008, 61).

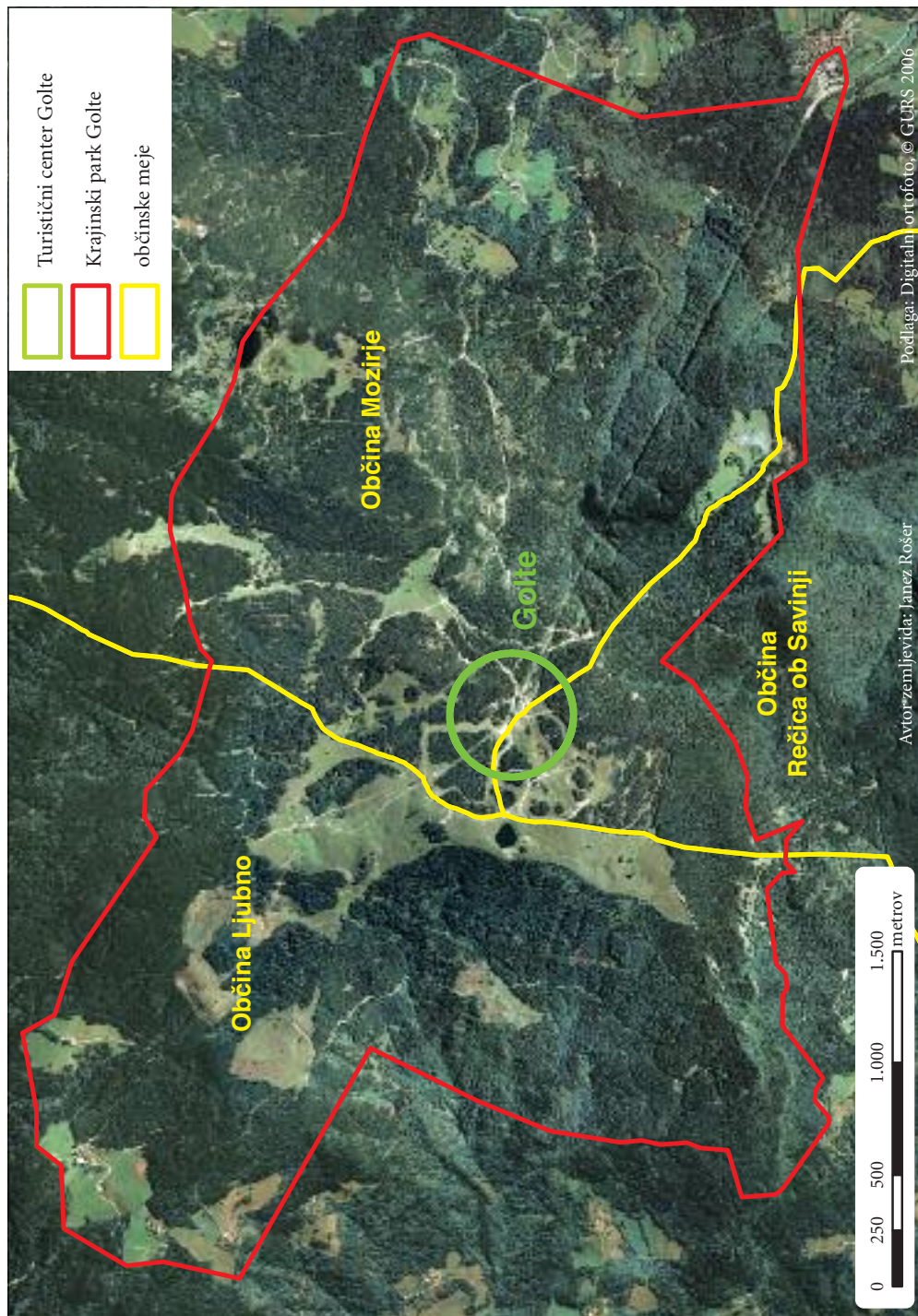
Golte so širše prepoznavne kot priljubljeno zimsko-letno visokogorsko rekreacijsko središče. Znane so predvsem kot smučarski center, kjer se na višini 1200 do 1600 metrov nadmorske višine na 50 hektarjih razprostirajo smučarske proge in urejen otroški poligon. Na Golteh je urejen tudi najvišje ležeči (1300 do 1400 metrov nadmorske višine) in najlažje dostopni Alpski vrt v Evropi, ki predstavlja edinstven primer alpske flore v avtohtonem okolju. Na nadmorski višini 1356 metrov je tudi Mozirska koča. Poleg cestne povezave je obiskovalcem omogočen izredno enostaven dostop z nihalko.

3 Razvojni potencial regije

Študija razvojnih možnosti slovenskih regij (Kavaš, Kušar in Majcen 2005, 17) je pokazala, da je vrednost indeksa razvojnih možnosti Savinjske regije pod slovenskim povprečjem. Indeks upošteva tri faktorje z različnimi kazalniki: 1. razvitost (kazalniki: bruto družbeni proizvod na prebivalca, bruto osnova za dohodnino, bruto družbeni proizvod gospodarstva na zaposlenega in zaposlenost); 2. ogroženost (kazalniki: brezposelnost, indeks starosti prebivalstva in delež prebivalstva priključenega na javno kanalizacijo) in 3. razvojne možnosti (povprečno število let šolanja, delež površine v območju Natura 2000 od skupne površine in število delovnih mest na delovno aktivno prebivalstvo v regiji). Najbolj se slovenskemu povprečju približa regija po stopnji zaposlenosti in številu let šolanja prebivalstva. Po drugi strani pa ima regija visoko nadpovprečno stopnjo brezposelnosti. Glede na delež površine v območju Natura 2000 od skupne površine ozemlja, je Savinjska regija najnižje zastopana v Sloveniji. Ta podatek je pomembno izhodišče prispevka, saj nakazuje na pomen zavarovanih območij pri oceni razvojnih možnosti in izpostavlja vrednost Krajinskega parka Golte v Savinjski regiji.

Območja Natura 2000 so posebna razvojna kategorija. Izdvojena so z izpostavljenim namenom ohranjanja narave z ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistema naravnih vrednot. Velika biotska raznovrstnost je najpomembnejše naravno bogastvo zavarovanih območij in obenem njihova ekonomska

Slika 1: Zemljevid Krajinskega parka Golte. ►

razvojna priložnost, ki se mora vključiti v trajnostno zasnovane tržne naložbe (Slabe Erker, Hlad in Juvančič 2003, 16). Biotska raznovrstnost je tudi najbolj kritična in nenadomestljiva sestavina okoljskega (naravnega) kapitala. Zaradi bogate pokrajinske in biotske pestrosti je izkoriščanje te razvojne priložnosti ena izmed prednostnih strateških razvojnih nalog na območju Krajinskega parka Golte.

Pri oceni razvojnega potenciala obravnavanega območja smo poleg okoljskega potenciala upoštevali tudi kulturni, socialni in gospodarski potencial regije.

3.1 Okoljski potencial

Na območju Krajinskega parka Golte se pojavljajo različne prvine biotske raznovrstnosti krajine. Med značilnimi krajinskimi elementi prevladujejo travniški sadovnjaki, posamezna drevesa v urbani ali agrarni krajini, ohranjeni gozdovi v odprti krajini, skupine dreves v odprti krajini, ravne ali vijugaste živice (omejki) in grmišča.

Območje, uvrščeno v omrežje Natura 2000, je pomembno zlasti z vidika ohranjanja redkih vrst ptic, kot so: planinski orel (*Aquila chrysaetos*), sokol selec (*Falco peregrinus*), gozdni jereb (*Bonasa bonasia*), divji petelin (*Tetrao urogallus*), mali skovik (*Glaucidium passerinum*), koconogi čuk (*Aegolius fenereus*), črna žolna (*Dryocopus martius*), triprsti detel (*Picoides tridactylus*), belka (*Lagopus mutus helveticus*) in ruševca (*Tetrao tetrix tetrix*). Večina rastišč divjega petelina leži med 1400 in 1600 metri nadmorske višine. Njegova populacija je na območju krajinskega parka stabilna in razmeroma številčna, zato je izjemnega pomena za biotsko pestrost njegovega habitata v Sloveniji, saj drugje ta vrsta upada (Mljač 2008, 25).

Na območju krajinskega parka in v njegovi neposredni bližini je več zavarovanih naravnih spomenikov, ki nudijo markanten naravni okoljski potencial. To so: Okno v Mozirski Požganiji, Ledenica na Golteh in Tirske peči na jugovzhodnem robu planote, ki se ostro lomijo v dolino z markantnimi, okoli 300 metrov visokimi stenami. Na območju je še več zanimivih kraških pojavov, ki bi jih bilo mogoče vključiti v turistično ponudbo.

Okoljski potencial nudi Krajinskemu parku Golte velik razvojni atribut za turistično-rekreacijsko gospodarstvo. Pri gospodarskem izkoriščanju tega kapitala pa je treba upoštevati precej stroge omejitve zavarovanega območja in razvoj usmeriti v trajnostni smeri. Zato pri načrtovanju razvojnih aktivnosti lastnost zavarovanega območja ne sme postati ovira, temveč razvojni izziv.

3.2 Kulturni potencial

Na območju krajinskega parka in v njegovi bližnji okolici je evidentirana naslednja kulturna dediščina: 1. memorialna dediščina – Poljane ob Rečici – Partizansko grobišče na Medvednjaku, ki ima status kulturnega spomenika lokalnega pomena; 2. profana stavbna dediščina – etnološka dediščina: Hiša Radegunda 34 in Kašča na domačiji Radegunda 38, ki sta razglašeni za kulturni spomenik lokalnega pomena; 3. sakralna stavbna dediščina – Radegunda – Cerkev svete Radegunde ter 4. naselbinska dediščina – vas Šmihel nad Mozirjem, ki je zavarovana kot kulturni spomenik lokalnega pomena.

Ohranjenost stavbne dediščine vseh zvrsti lahko poveča možnosti turistične ponudbe s strokovno prenovo in predstavitvijo stavb ter z njihovo oživitvijo z ustreznimi dejavnostmi. Ob tem je nujno iskati take vsebine, ki omogočajo revitalizacijo ob hkratnem ohranjanju spomeniške vrednosti objektov skupaj z bližnjimi ambienti (Romih in sodelavci 2007, 17).

3.3 Socialni potencial

Krajinski park Golte upravno spada k trem občinam: Mozirje, Rečica ob Savinji in Ljubno. Vse tri občine imajo skupno 9124 prebivalcev. V Mozirju je sedež upravne enote, ki pokriva Zgornjo Savinjsko dolino. Organiziranost podeželskega prebivalstva v agrarne skupnosti je najvišja v Občini Rečica ob Savinji (Plut in sodelavci 2008, 61).

Poleg migracije prebivalcev s podeželja (Romih in sodelavci 2007, 25) je izrazit razvojni problem predvsem pomanjkanje spodbud za naravi prijazne investicije, tako v finančnem kakor tudi v pravno-administrativnem smislu. Primanjkuje tudi društev, ki bi imela poslanstvo neposredno vezano na zavarovano območje, in spodbud, da bi se različne skupine pričele povezovati. Raziskava, ki je vključevala anketo prebivalcev območja, je pokazala, da predstavniki društev ali občine bistveno hitreje povežejo Golte s smučiščem, kakor s krajinskim parkom (Plut in sodelavci 2008, 63).

Izobrazba prebivalstva je ugodna (Kavaš, Kušar in Majcen 2005, 17) in spodbudna za razvoj, prav tako je ugodna društvena dejavnost v regiji.

3.4 Gospodarski potencial

Večji del planote porašča iglasti gozd, ki daje možnost lastnikom ukvarjanje z gozdarstvom. Vme-sne travniške površine se koristijo za pašništvo, katerega izvajajo tri pašne skupnosti za letno pašništvo. Na jugovzhodnem delu je zaradi naravne danosti nastalo smučišče Golte, ki ima že dolgoletno tradicijo izvajanja zimske turistične dejavnosti.

Smučišče Golte v zadnjih letih upravlja podjetje Golte d. o. o., katerega večinski lastnik je podjetje PV Invest d. o. o., ki spada v poslovni sistem Skupine Premogovnik Velenje. Premogovnik Velenje je eden najsodobnejših evropskih premogovnikov in dosledno sledi načelom trajnostnega razvoja z uravnoteženjem ekološkega, ekonomskega in socialnega vidika svojega delovanja. Zaradi stalnega večanja produktivnosti in storilnosti se v premogovniku posledično zmanjšuje število zaposlenih v neposrednem proizvodnem procesu. Regija na ta način izgublja delovna mesta z visoko dodano vrednostjo. Zato premogovnik prek svojih hčerinskih podjetij povečuje prihodke zunaj svoje osnovne dejavnosti, zlasti na perspektivnih razvojnih področjih in s tem ustvarja nova delovna mesta. Tako se regija že sedaj pripravlja na čase, ko premoga ne bo več. Takšen primer je tudi vključevanje PV Investa v razvojnem programu Krajinskega parka Golte.

S prihodom novega lastnika smučišča so se v zadnjih letih izvedle večje investicijske aktivnosti (obnova smučarskih prog, postopna nadgradnja sistema umetnega zasneževanja, obnova gostinskega objekta na smučišču in s pomočjo lokalnih skupnosti urejena cestna povezava do smučišča iz smeri Mozirja). Kot največja investicija podjetja Golte in njegovih lastnikov je v letu 2011 zgrajena čistilna naprava in nov hotelski objekt, kategoriziran s štirimi zvezdicami, ki ima wellness center, fitness, konferenčno dvorano, vzpostavljen sistem ogrevanja na biomaso in druge dopolnitve. Gradnja hotela je bila sofinancirana z nepovratnimi sredstvi Evropske unije; uporabili so izključno gradbeni material, ki upošteva omejitve in priporočila ustreznih organov in institucij, pristojnih za zavarovanje omenjenega območja (Čokl in sodelavci 2009, 23).

Vsi športno rekreacijski objekti in dopolnilna infrastruktura so grajeni skladno s prostorsko zakonodajo ter ustreznimi odloki za to območje. Pred posegom je bilo izdelano poročilo o vplivih na okolje z dodatkom za presojo za območje Natura 2000, ki ga je pripravil Erico Velenje (Mljač 2008). Naravne vrednote na Golteh so območja, ki so značilna za prepoznavnost planote. Nove storitve, ki bi zahtevale obsežne novogradnje oziroma bistvene spremembe namembnosti, niso predvidene. Izjema so nekatere ureditve za turizem, pristočasne aktivnosti in oblike kmetovanja, ki bodo ohranile oziroma vzpostavile kulturno krajino, pa tudi biotsko raznovrstnost, ter s tem ohranile prepoznavnost in naravno kakovost. Usmeritve za ohranjanje naravnih danosti krajinskega parka Golte izhajajo iz naravovarstvenih smernic za krajinske zasnove za območje Golt (Tomazič 2007, 32).

4 Vpetost razvojne dejavnosti v cilje strateških razvojnih dokumentov

Z obnovitvijo hotela in ostale infrastrukture na območju Krajinskega parka Golte, podjetje Golte d. o. o. sledi prednostnim usmeritvam razvojnega programa Savinjsko-Šaleške regije (Klepec in sodelavci 2006, 54).

Ta dokument opredeljuje konkurenčnost turizma predvsem na podlagi naravnih, kulturnih in drugih danosti, kot so: priložnost v postopkih prestrukturiranja, boljša dostopnost do regije, uravnotežen policentrični razvoj in poseljenost podeželja.

Rekreacijsko turistični center ima na planoti veliko naravnih možnosti za aktivnosti prek celega leta, kar je eno temeljnih izhodišč za njegov nadaljnji razvoj. Družba Golte in njeni lastniki želijo na tem območju zgraditi športno rekreacijski center, ki bo postal pomemben turistično središče v Sloveniji in tujini. Z izgradnjo šestsedežnice Kladje in vzpostavitev novih smučarskih prog bo planota Golte infrastrukturno povezana tudi z občino Ljubno in ostalimi bližnjimi zgornje savinjskimi občinami. Aktivnosti gospodarske družbe Golte nakazuje na načrten pristop k spodbujanju razvoja turizma in njegove konkurenčnosti v regionalnem smislu. Gradnja teh infrastrukturnih objektov je ključnega pomena za razvoj turizma kot priložnosti v procesih prestrukturiranja lokalnega gospodarstva (Klepec in sodelavci 2006, 56). Razvoj tega območja je usklajen s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (2004), ki določa merila za opredelitev simbolne prepoznavnosti krajine in naravnih kakovosti, rabo prostora ter virov, razvoj poselitve in drugih dejavnosti v prostoru.

Razvojni cilji družbe Golte so trenutno prednostno usmerjeni v izgradnjo ustrezne infrastrukture, v letu 2012 je predvidena izgradnja depandans kot dopolnilne ponudbe nastanitvenih zmogljivosti. Cilj naložb je z obstoječo in novo zgrajeno infrastrukturo ponuditi kakovostnejše storitve za uporabnike in vzpostavitev novih delovnih mest za prebivalce okoliških občin, kjer so zaznani šibki kazalniki na področju družbenega razvoja. Ti dejavniki sledijo naslednjim državnim razvojnim ciljem: 1. vzdržno povečanje gospodarske rasti in zaposlenosti na temelju načel trajnostnega razvoja in dolgoročnega ohranjanja ekonomskih, socialnih in okoljskih ravnovesij; 2. hitrejši razvoj vseh regij in zmanjševanje zaostanka najmanj razvitih ter 3. trajnostni okoljski in prostorski razvoj.

Naravne danosti Krajinskega parka Golte in celotne planote poleg družbe Golte, ki upravlja turistično rekreacijski center izkoriščajo še drugi uporabniki za svoje dejavnosti. To so različna interesna združenja, društva, posamezni lastniki zemljišč in okoljskih turističnih kmetij, samostojni podjetnik, upravljavec planinske koče ... Žal se je pri analizi odnosov med posameznimi skupinami na terenu ugotovila izrazita razdrobljenost in nepovezanost teh subjektov (Klepec in sodelavci 2006, 32). Na obravnavanem območju ni vzpostavljenega mehanizma razvojnega sodelovanja, kar se najbolj izrazi pri prostorskem načrtovanju in izvajanju razvojnih aktivnosti. Ker je območje zavezano k omejitvam za zavarovana območja, je razvojne projekte možno izpeljati šele po pridobitvi dovoljenj ustreznih institucij, kar zaradi vpetosti pokrajine med tri občine še dodatno močno otežuje izvedbo.

Nepovezanost med lokalnimi skupnostmi in razvojnimi akterji na tem območju se izrazi tudi v pomanjkanju skupnega strateškega razvojnega dokumenta. Ta dokument je podlaga in je nujen za usmerjanje prostorskega in razvojnega delovanja Krajinskega parka Golte, ki ima povezovalno geografsko vlogo za tri občine. Povezoval in usmerjal bo tudi delovanje subjektov, ki delujejo na Golteh v obliki turističnih, živilsko predelovalnih ali drugih storitev (Klepec in sodelavci 2006, 78).

5 Sklepi

Obravnavano območje rabi strateški razvojni dokument, ki bo spodbujal razvoj in ga usklajeval z omejitvami zavarovanih območij. Poleg tega je treba uskladiti interese treh občin in vse tri pritegniti k izrabi Krajinskega parka Golte kot razvojnega potenciala. Izkušnje namreč kažejo, da je nepovezanost subjektov, ki delujejo v tem okolju, največja ovira pri realizaciji razvojnih projektov.

Glavni razvojni potencial Krajinskega parka Golte so izjemne naravne vrednote in velika biotska raznovrstnost. Zato je treba ohranjati naravni potencial in ga sočasno izkoristiti kot glavni razvojni potencial za razvoj regije. Predvideno je, da se nove dejavnosti, ki bi zahtevale obsežnejše novogradnje ali bistvene spremembe namembnosti prostora, ne uvajajo. Kot izjema se obravnavajo nekatere ureditve za turizem in priložne dejavnosti ter oblike kmetovanja. Torej je razvoj območja pogojen s trajnostnim

razvojem. Trajnostni razvoj Krajinskega parka Golte je za regijo in njeno prebivalstvo lahko odlična možnost, da varstvo narave na tem območju zaživi kot nova priložnost, kot spodbujevalec in ne omejitvev v razvoju.

6 Viri in literatura

- Digitalni ortofoto, Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2006.
- Čoklec, T., Bajuk, A., Blagotinšek, S., Rovšnik, M., Kovač, E., Pristrižnik, M., Mošmondor, I., 2009: Rekonstrukcija in prizidava hotela Golte. Elaborat, PV Invest. Velenje.
- Kavaš, S., Kušar, S., Majcen, B. 2005: Razvoj orodij za oblikovanje in spremljanje politike regionalnega razvoja. Študija, Inštitut za ekonomska raziskovanja. Ljubljana.
- Klepec, J., Avberšek, A., Mavec, M., Šibanc, M., Mavrič, C., Šalej, M. 2006: Območni razvojni program Savinjsko-Šaleške regije. Elaborat, SAŠA ORA. Mozirje.
- Mljač, L. 2008: Poročilo o vplivih na okolje za gradnjo depandans Golte. Elaborat, ERICO Velenje, Inštitut za ekološke raziskave Velenje. Velenje.
- Odlok o razglasitvi naravnih znamenitosti ter kulturnih in zgodovinskih spomenikov na območju občine Mozirje. Uradni list Socialistične republike Slovenije 27/1987. Ljubljana.
- Plut, D. 2008: Vrednotenje geografskega okolja in okoljska etika. Razprave 29. Ljubljana.
- Plut, D., Cigale, D., Lampič, B., Mrak, I. 2008: Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države. CRP konkurenčnost Slovenije 2006–2013. Elaborat, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Romih, R., Topolšek, K., Podežnik, A., Teržan, N. 2007: Strokovne podlage za krajinsko zasnovo Golte. Razvojni center Planiranje. Celje.
- Slabe Erker, R., Hlad, B., Juvančič L. 2003. Biotska raznovrstnost kot vir ekonomskega razvoja. Elaborat, Inštitut za ekonomska raziskovanja. Ljubljana.
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Uradni list Republike Slovenije 76/2004. Ljubljana.
- Tomažič, M. 2007: Predhodne naravovarstvene smernice za krajinske zasnove za območje Golt. Elaborat, ZRSVN, Območna enota Celje. Celje.

IZDAJATELJ
Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

gi@zrc-sazu.si
<http://giam.zrc-sazu.si/>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ki je bil ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, socialno geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. V njem je sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja monografije GIS v Sloveniji, v lihih letih pa monografije Regionalni razvoj.

Knjiga obravnava razvoj zavarovanih območij v Sloveniji. Ta so zaradi naravne in kulturne pestrosti Slovenije zelo obsežna, njihove posebnosti pa je treba upoštevati tudi pri spodbujanju regionalnega razvoja. Zaradi ranljivosti odnosov v zavarovanih območjih je nujno celovito načrtovanje, pri čemer ne sme biti njegova skrb zgolj varovanje biodiverzitete in naravne dediščine, temveč zlasti trajnostni razvoj in ohranjanje vzpostavljenih razmerij med človekom in naravo, ki se kažejo v svojstveni kulturni pokrajini. Avtorji osvetlujejo različne vidike upravljanja z zavarovanimi območji – njihovo opredelitev, zakonske okvire, vlogo pri varovanju pred naravnimi nesrečami, posebnosti z vidika upravljanja ... Ob opisu posameznih primerov je večkrat izpostavljen pomen vključevanja vseh deležnikov, saj je le tako neko zavarovano območje sprejeto kot razvojna priložnost in ne kot ovira. V monografiji skušamo iskati vzorce za usklajevanje, dogovarjanje in spodbujanje razvoja, ki bodo sloneli na potencialih območij in jih ohranjali, istočasno pa omogočali trajnostno rast in razvoj. Želimo, da bi prispevki pripomogli k boljšemu poznavanju problematike zavarovanih območij in zagotovili dovolj trdne temelje za konstruktivno razpravo, katere cilj je izboljšanje in optimiziranje upravljanja zavarovanih območij.

32 €

ISBN 978-961-254-321-1

9 789612 543211

[HTTP:// ZALOBZA.ZRC-SAZU.SI](http://zalozba.zrc-sazu.si)